

รายงานฉบับสมบูรณ์

โครงการ

ผู้ประสานงานเชิงสังเคราะห์งานวิจัยเกษตรยั่งยืน
ในภาคเหนือตอนบน

โดย

นางสาวอรุณี เวียงแสง

มีนาคม 2548

สัญญาเลขที่ RDC45N0013

รายงานฉบับสมบูรณ์

โครงการ

ผู้ประสานงานเชิงสังเคราะห์งานวิจัยเกษตรยั่งยืน
ในภาคเหนือตอนบน

ผู้ประสานงาน

นางสาวอรุณี เวียงแสง

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
ส่วนที่ 1 รู้จักโครงการและกระบวนการทำงาน	
1.1 รายละเอียดโครงการ	1
1.2 กระบวนการทำงาน	7
ส่วนที่ 2 ผลการสังเคราะห์เกษตรยั่งยืนในระดับภาค ภาคเหนือตอนบน	
2.1 พัฒนาการของเกษตรยั่งยืนในภาคเหนือ	14
2.1.1 ทบทวนความหมายและคุณค่าของเกษตรยั่งยืน	14
2.1.2 พัฒนาการเกษตรยั่งยืนในภาคเหนือ	15
2.1.3 ผลที่เกิดขึ้นจากการทำงานร่วมกันของเครือข่ายเกษตรทางเลือก	20
2.2 ทบทวนลักษณะเฉพาะของการเคลื่อนไหวงานเกษตรยั่งยืน	21
2.3 ภาพรวมงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นประเด็นเกษตรยั่งยืนภาคเหนือ	24
2.3.1 จำนวนโครงการ	24
2.3.2 ประเด็นวิจัยเกษตรยั่งยืน	25
2.3.3 พื้นที่ดำเนินการวิจัย	27
2.3.4 สรุปภาพรวมงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นและการจัดการองค์ความรู้	27
2.4 ข้อเสนอของนักวิชาการต่องานวิจัยเกษตรยั่งยืน	30
2.5 องค์ความรู้เกษตรยั่งยืนจากงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (ตัวอย่าง)	33
2.6 สถานการณ์งานวิจัยเกษตรยั่งยืนของภาคส่วนอื่น ๆ	57
ส่วนที่ 3 ผลการสังเคราะห์ระดับจังหวัดแม่ฮ่องสอน	
3.1 ประเมินสถานการณ์ปัญหาและศักยภาพด้านเกษตรยั่งยืน	73
3.2 เครือข่าย/ องค์กร/ แกนนำ ด้านเกษตรยั่งยืน	85
3.3 เป้าหมายและแนวทางการดำเนินงาน	95
3.4 ประมวลข้อเสนอต่อแนวทางการพัฒนาเกษตรยั่งยืน จ.แม่ฮ่องสอน	99

ส่วนที่ 4 ผลการสังเคราะห์ระดับอำเภอชุมพล

4.1 ชุมชนเมืองที่ยังอุดมสมบูรณ์	104
4.2 ทบทวนแนวคิดหลักการเกษตรยั่งยืน	106
4.3 องค์กร/เครือข่ายที่ทำงานด้านเกษตรยั่งยืนในอำเภอชุมพล	107
4.4 ปัจจัยที่เอื้อและขัดขวางการขับเคลื่อนเกษตรยั่งยืนอำเภอชุมพล	114
4.5 วิสัยทัศน์เกษตรยั่งยืนอำเภอชุมพล	116
4.6 กลไกการขับเคลื่อนเกษตรยั่งยืนอำเภอชุมพล	117
4.7 ผลที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงาน	124
4.8 แนวทางการทำงานในระยะต่อไป	128

ส่วนที่ 5 สรุปและวิเคราะห์ผล

5.1 สรุปผลการดำเนินงาน	133
5.2 การวิเคราะห์ผล	139
5.3 ข้อเสนอแนะ	141

ภาคผนวก

ภาคผนวก 1 การปรับเปลี่ยนสู่เกษตรกรรมยั่งยืนฯ	142
ภาคผนวก 2 กรอบการพิจารณาโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่น ของ สกว. “ประเด็นเกษตรกรรมยั่งยืน”	146
ภาคผนวก 3 ตัวอย่างฐานข้อมูลกลุ่ม/ องค์กร/ เครือข่าย	150

บรรณานุกรม

ส่วนที่ 1

รู้จักโครงการและกระบวนการทำงาน

1.1 รายละเอียดของโครงการ

1.1.1 เหตุผลและความสำคัญของโครงการ

โครงการวิจัยเกษตรกรรมยั่งยืน ที่ได้รับการสนับสนุนจาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค จนถึงปัจจุบันมี จำนวน 18 โครงการ ทั่วประเทศ โดยมีในภาคเหนือ จำนวน 15 โครงการ ที่เหลือนอกจากนั้นเป็นโครงการจากจังหวัดขอนแก่น 2 โครงการ และชุมพร อีก 1 โครงการ ซึ่งนับว่ามีจำนวนน้อย เมื่อเปรียบเทียบกับพื้นที่การเกษตรของประเทศ อีกทั้งยังกระจุกกระจายอยู่ในชุมชนต่าง ๆ แต่โครงการเหล่านี้ สมควรจะมีการสังเคราะห์ และนำไปใช้ประโยชน์ เพราะจะได้มีข้อมูลประกอบแนวทางในการขับเคลื่อนงานพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน และกำหนดประเด็นวิจัยในเรื่องนี้ให้สอดคล้องกับสถานการณ์ปัญหาในระดับภาค ระดับจังหวัด และระดับอำเภอต่อไป

การสังเคราะห์งานวิจัย เพียง 18 เรื่องข้างต้น คงไม่ได้ข้อมูล/ องค์ความรู้มากพอที่จะกำหนดแนวทางการดำเนินงานเพื่อวิจัยและพัฒนาเกษตรกรรมแบบยั่งยืนได้ ดังนั้น การทบทวน “ทุนเดิม” ที่มีอยู่ทั้งด้านการวิจัยและการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนในพื้นที่ รวมถึงการสร้างกลุ่ม/ เครือข่ายที่เกี่ยวข้อง จึงเป็นเรื่องที่จำเป็นเช่นกัน ทั้งนี้จะเป็นการศึกษา ทบทวนจากเอกสารมือสองเป็นหลัก หลังจากนั้นอาจต้องติดต่อโดยตรงกับแหล่งข้อมูล เพื่อเพิ่มเติมข้อมูลให้สมบูรณ์ขึ้น เพราะในช่วงปี 2539-2544 มีการดำเนินการด้านเกษตรกรรมยั่งยืนในระดับภาคที่นำบันทึกติดตาม โดยอาจแบ่งเป็นช่วงระยะเวลาดังนี้

ในช่วงปี 2539 – 2541 เป็นช่วงที่มีการขับเคลื่อนการดำเนินงานด้านเกษตรกรรมยั่งยืนอย่างเข้มข้น เป็นปีที่ก่อตั้งสถาบันทรัพยากรธรรมชาติและหลากหลายทางชีวภาพ ภายใต้สังกัดของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ซึ่งมีการศึกษาวิจัยเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืนในภาคเหนือ ในส่วนสถาบันการศึกษา มีมหาวิทยาลัยพายัพ โดยทีมประสานชุดโครงการเศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือ ได้มีการศึกษาทบทวน “สถานภาพ และแนวทางการวิจัยและพัฒนาด้านเกษตรกรรมยั่งยืนในภาคเหนือ” โดยแบ่งเป็น 5 กรณีศึกษา คือ ภาครัฐ องค์การพัฒนาเอกชน สถาบันการศึกษา ภาคธุรกิจการเกษตร และองค์กรผู้บริโภค นอกจากนี้ยังมีกรมวิชาการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ โดยสำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตรเขตที่ 1 ที่จัดให้มีการสัมมนาผู้เกี่ยวข้องทุกส่วน เพื่อผลักดันแนวคิดเกษตรยั่งยืนสู่การปฏิบัติในปลายปี 2541 จนเกิดเป็นโครงการพัฒนาเกษตรยั่งยืนขึ้น ในปี 2542 – 2543

ในช่วงปี 2542-2543 มีโครงการวิจัย โครงการพัฒนา และเครือข่ายเกิดขึ้นหลายโครงการ ที่ได้มีการศึกษา ประเมิน “การดำเนินงานเกษตรกรรมยั่งยืนในภาคเหนือ” ไว้หลายรูปแบบ เช่น โครงการวิจัยแนวทางและนโยบายในการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน : กรณีศึกษาภาคเหนือ โครงการพัฒนาเกษตร

ยังขึ้น โดยความร่วมมือของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ และ DANCED เครือข่ายเกษตรกรอินทรีย์ภาคเหนือตอนบน ที่ได้รับการสนับสนุนจาก สกว.ภาค ที่มีทั้งข้อมูลและเครือข่ายคนทำงานที่บางโครงการ ยังมีการดำเนินงานอยู่

ในปี 2544 รัฐบาล โดยกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ได้สนับสนุนให้เกษตรกรรายย่อยทั่วประเทศ โดยอนุมัติงบประมาณแก่โครงการนำร่องเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนของเกษตรกรรายย่อย มาให้เกษตรกรจัดการเอง จำนวน 633,000,000 ล้านบาท เป็นเวลา 3 ปี (ปี 2544 – 2546) แก่เกษตรกร 19 ภูมิภาค โดยมีเกษตรกรร่วมโครงการจำนวน 7,035 ครัวเรือน พื้นที่ดำเนินการ 27,100 ไร่ ซึ่งในจำนวนนี้เป็นของภาคเหนือ 4 ภูมิภาค ได้แก่ เชียงใหม่-ลำพูน น่าน พะเยา และ คกก. เกษตรกรร่วมโครงการจำนวน 900 ครัวเรือน พื้นที่ดำเนินการ 4,500 ไร่

ข้อมูล/ องค์ความรู้ที่เกิดขึ้น จากการดำเนินงานโครงการต่าง ๆ ที่กล่าวมาข้างต้น สมควรที่จะได้รับการสังเคราะห์ รายงานผล และเผยแพร่ เพื่อให้เห็นความก้าวหน้าของงาน กลุ่มคน เครือข่าย ที่ได้ขยายตัวจากโครงการดังกล่าว ตลอดจนบทเรียน ปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้น เพื่อให้เกิดความต่อเนื่องของงาน และเกิดการประหยัคทั้งระบบ ไม่มีการทำซ้ำ แต่เป็นการต่อยอดจากฐานงานเดิม เพราะเป็นโครงการที่ได้สิ้นสุดไปแล้วเป็นส่วนใหญ่

จากผลการสนับสนุนงานด้านเกษตรกรรมยั่งยืน ในช่วง กว่า 10 ปีที่ผ่านมา ของส่วนต่าง ๆ พบว่า การสร้างเครือข่ายระดับล่างเป็นเรื่องสำคัญยิ่ง เพราะปัญหาด้านเทคนิคการผลิตเพื่อการลดเลิกการใช้สารเคมีเกษตร เพื่อสร้างความมั่นใจแก่เกษตรกร และการปรับแนวคิดหลักการในวิถีการผลิต ยังเป็นสิ่งขัดขวางการขยายตัวของเกษตรกรรมยั่งยืน ดังนั้นการศึกษา ทบทวน เพื่อหาแนวทางการขับเคลื่อนงานในระดับจังหวัดและอำเภอ จึงเป็นสิ่งจำเป็น งานสังเคราะห์นี้ ได้เลือกพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน และอำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นกรณีศึกษาควบคู่ไปกับการศึกษาในระดับภาค

1.1.2 วัตถุประสงค์ของโครงการ

1) เพื่อสังเคราะห์โครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่น ที่ดำเนินการโดย สกว.ภาค ทั้งในแง่ของประเด็นวิจัย ผลการวิจัย และกระบวนการวิจัย

ตัวชี้วัดความสำเร็จ :

- รายงานผลการสังเคราะห์ ฯ
- บทความเสนอผลการสังเคราะห์งานวิจัยเกษตรกรรมยั่งยืน เพื่อเผยแพร่ทางสื่อสิ่งพิมพ์

2) เพื่อทบทวนและประเมินสถานการณ์การขับเคลื่อนงานด้านเกษตรกรรมยั่งยืนในภาคเหนือตอนบน ทั้งด้านงานวิจัย และงานพัฒนา

ตัวชี้วัดความสำเร็จ :

- เอกสารนำเข้าสำหรับเวทีภาคีผู้เกี่ยวข้อง ในประเด็น
 - สถานการณ์ งานวิจัย และงานพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนในภาคเหนือตอนบน
 - ฐานข้อมูลด้านหน่วยงาน/ องค์กรที่เกี่ยวข้องในการขับเคลื่อนงานเกษตรกรรมยั่งยืนภาคเหนือตอนบน
 - นโยบายด้านเกษตรกรรมยั่งยืนระดับประเทศ
- เอกสารสรุป ใน 3 เรื่องข้างต้น

3) เพื่อแสวงหาความร่วมมือจากส่วนต่าง ๆ ในการขับเคลื่อนงานวิจัย ในภาค เหนือตอนบน

ตัวชี้วัดความสำเร็จ : ได้โครงสร้าง/ กลไก การขับเคลื่อนงาน แผนงาน การประชุมทีมงานอย่างต่อเนื่อง

- 4) เพื่อให้มีแนวทางการดำเนินงานประเด็นเกษตรยั่งยืน และกลไกการจัดการในจังหวัดน่านร่องได้แก่ จังหวัดแม่ฮ่องสอน และอำเภอน่านร่อง 1 อำเภอ คือ อำเภอขุนยวม จ. แม่ฮ่องสอน

ตัวชี้วัดความสำเร็จ :

- ได้ทีมงาน/ โครงสร้าง/ กลไกการจัดการ เพื่อขับเคลื่อนงาน/ แผนงานร่วม/ การประชุมทีมงาน/ การดำเนินการ
- เอกสารนำเข้าสำหรับเวทีภาคีผู้เกี่ยวข้อง ในประเด็น
 - บริบทของพื้นที่ที่เป็นศักยภาพและข้อจำกัดในการทำเกษตรกรรมยั่งยืน
 - สถานการณ์ งานวิจัย และงานพัฒนาเกษตรยั่งยืนในพื้นที่
 - ฐานข้อมูลด้านหน่วยงาน/ องค์กรที่เกี่ยวข้องในการขับเคลื่อนงานเกษตรยั่งยืน
 - นโยบายด้านเกษตรยั่งยืนของจังหวัดและอำเภอเป้าหมาย
- เอกสารสรุป
 - แผนที่ทางสังคม (Social Mapping) ด้านเกษตรกรรมยั่งยืน ของพื้นที่เป้าหมาย

1.1.3 หน่วยการสังเคราะห์

ทำใน 3 ระดับคือ

- 1) ระดับภาค ได้แก่ ภาคเหนือตอนบน
- 2) ระดับจังหวัด ได้แก่ แม่ฮ่องสอน
- 3) ระดับอำเภอ ได้แก่ อำเภอขุนยวม จ.แม่ฮ่องสอน

1.1.4 ระยะเวลาดำเนินการ

- ที่ตั้งไว้เดิม 6 เดือน (ระหว่างเดือน มิถุนายน – พฤศจิกายน 2545)
- ที่ดำเนินการจริง 2 ปี 9 เดือน (ระหว่างเดือน มิถุนายน 2545 – มีนาคม 2548)

1.1.5 กรอบในการสังเคราะห์งานวิจัย

ดูว่างานวิจัยตอบคำถามแต่ละประเด็นในการขับเคลื่อนเกษตรกรรมยั่งยืนได้หรือไม่ อย่างไร

1) กระบวนการปรับเปลี่ยนสู่การผลิตเกษตรกรรมยั่งยืน

- การสร้างความตระหนักในปัญหาและผลกระทบจากเกษตรกระแสหลัก
- การศึกษาเงื่อนไข/ ปัจจัยสู่การปรับเปลี่ยน
- การสร้างความเข้าใจในแนวคิด/ หลักการเกษตรกรรมยั่งยืน
- ฯลฯ

2) การผลิตในระบบเกษตรกรรมยั่งยืน

- เทคนิค/ วิชาการทางเลือกในการผลิต เพื่อการลด-ละ-เลิก การใช้สารเคมีเกษตร เช่น การปรับปรุงบำรุงดิน การจัดการระบบน้ำในไร่นา เป็นต้น
- การพลิกฟื้นภูมิปัญญาท้องถิ่นในการผลิต เพื่อการลด-ละ-เลิก การใช้สารเคมีเกษตร
- การอนุรักษ์และพัฒนาพันธุกรรมพื้นบ้าน
- รูปแบบเกษตรกรรมยั่งยืนที่เหมาะสมในแต่ละบริบทของพื้นที่ (ที่ราบ – ที่ดอน – ที่สูง)
- ฯลฯ

3) การตลาดในระบบเกษตรกรรมยั่งยืน

- รูปแบบ/ การจัดการด้านการตลาดที่เหมาะสมกับเกษตรกรรมยั่งยืน
- มาตรฐานผลิตภัณฑ์เกษตรกรรมยั่งยืน
- การบริโภค/ องค์กรผู้บริโภค
- การแปรรูปและบรรจุภัณฑ์เกษตรกรรมยั่งยืน
- ฯลฯ

4) การพัฒนากลุ่มและเครือข่าย

- กระบวนการกลุ่ม/ เครือข่ายที่สามารถสนับสนุน ส่งผ่านองค์ความรู้ด้านต่าง ๆ ในการส่งเสริมเกษตรกรรมยั่งยืนในทุกระดับ ภาค จังหวัด อำเภอ ตำบล หมู่บ้าน
- ฯลฯ

5) การส่งเสริม และการขยายผล

- รูปแบบ/ กระบวนการส่งเสริมที่เหมาะสมกับเกษตรกรรมยั่งยืนในระดับต่าง ๆ
- การขยายฐานการผลิต/ การขยายผล
- การเผยแพร่แนวคิด หลักการ องค์ความรู้ บทเรียน เกษตรกรรมยั่งยืน สู่กลุ่มเป้าหมาย
- ฯลฯ

1.1.6 ผลลัพธ์ที่ต้องการให้เกิดขึ้น

- 1) ได้ทราบว่ามีองค์ความรู้อะไรบ้างที่เกิดจากผลงานวิจัยของ สกว.ภาค ในเรื่อง เกษตรยั่งยืน ในภาคเหนือตอนบน
- 2) ได้แนวทางการสนับสนุนงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นในประเด็นเกษตรกรรมยั่งยืนในอนาคต
- 3) มีข้อมูลเกี่ยวกับสถานการณ์การขับเคลื่อนงานด้านเกษตรกรรมยั่งยืนของผู้เกี่ยวข้องหลักในระดับมหภาคของภาคเหนือตอนบนและในพื้นที่เป้าหมายทั้งงานวิจัยและงานพัฒนา
- 4) ได้ประเด็นวิจัย ที่เป็นโจทย์สำคัญ ที่จะสามารถเติมเต็ม หนุนเสริม การขับเคลื่อนการพัฒนาเกษตรยั่งยืนในภาคเหนือตอนบนและในพื้นที่เป้าหมาย
- 5) ได้กลไกการจัดการร่วมกันในการพัฒนาองค์ความรู้ด้านเกษตรยั่งยืน โดยใช้กระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่นทั้งในระดับภาค ระดับจังหวัด (แม่ฮ่องสอน) และระดับอำเภอ (ขุนยวม)

1.1.7 จังหวะก้าวในการดำเนินงานเพื่อให้ได้ผลลัพธ์ที่ต้องการ

ระดับภาค

- สังเคราะห์โครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย จำนวน 21 โครงการ ในภาคเหนือ เพื่อประเมินองค์ความรู้ที่ได้จากงานวิจัย และข้อสรุปต่าง ๆ โดยมีโครงการที่ต้องสังเคราะห์ ในเรื่องต่าง ๆ ดังนี้
 - ☐ เทคนิค “ทางเลือก” เพื่อสร้างความมั่นใจสู่การปรับเปลี่ยนระบบการผลิตเป็นเกษตรกรรมยั่งยืน (6 โครงการ)
 - ☐ การพัฒนาศักยภาพกลุ่มและเครือข่ายฯ (4 โครงการ)
 - ☐ กระบวนการที่เหมาะสมสู่การปรับเปลี่ยน (1 โครงการ)
 - ☐ รูปแบบเกษตรยั่งยืนที่เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่ (1 โครงการ)
 - ☐ หลักสูตรเกษตรกรรมยั่งยืน(2 โครงการ)
 - ☐ ชุดโครงการเกษตรยั่งยืน จ.เชียงใหม่ (7 โครงการ) โดยแบ่งเป็น ด้านการตลาด (1 โครงการ)/ ด้านมาตรฐานผลิตภัณฑ์เกษตรกรรมยั่งยืน(2 โครงการ)/ ด้านองค์กรผู้บริโภค(2 โครงการ)/ การแปรรูป และด้านการส่งเสริม และการขยายผล (2 โครงการ)
- ศึกษาและประเมินสถานการณ์งานวิจัยและพัฒนาด้านเกษตรกรรมยั่งยืนโดยภาพรวมของภาคเหนือ ซึ่งได้แบ่งเป็นภาคีต่าง ๆ ได้แก่
 - องค์กรเกษตรกร (โครงการนำร่องเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนของเกษตรกรรายย่อย)
 - องค์กรพัฒนาเอกชน (งานพัฒนา ส่วนงานวิจัยรับงบประมาณจากแหล่งทุนต่าง ๆ)
 - ภาครัฐ (กรมวิชาการเกษตร โครงการความหลากหลายทางชีวภาพ ฯลฯ)

- สถานศึกษา (ศูนย์วิจัยเพื่อเพิ่มผลผลิต มข.)
(กระบวนการศึกษา ทบทวนใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลสองเป็นหลัก เพราะในเรื่องเหล่านี้มีการศึกษาไว้ก่อนเกือบทั้งหมดแล้ว หลังจากนั้นจึงสรุปข้อมูล นำเสนอเพื่อเพิ่มเติมข้อมูล โดยการจัดเวที)
- ประสานงานผู้เกี่ยวข้อง/ จัดเวทีเพื่อกำหนดแนวทางการขับเคลื่อนงานวิจัยยุทธกรรมยังขึ้นระดับภาค
 - ประเด็นวิจัยที่สอดคล้องกับงานพัฒนา
 - ทีมงาน/ โครงสร้างการทำงาน/ กลไกการจัดการ/ แผนงาน

ระดับจังหวัด/ อำเภอ

- ทบทวนทุนเดิมด้านยุทธกรรมยังขึ้นในพื้นที่
 - งานวิจัย/ พัฒนา ที่มีการดำเนินงานในพื้นที่
 - กลุ่ม/ องค์กร/ เครือข่าย ที่มีการขับเคลื่อนงานด้านนี้
 - ปัญหา/ ข้อจำกัด รวมถึงศักยภาพของพื้นที่ ต่อการขับเคลื่อนงานยุทธกรรมยังขึ้น
- จัดเวทีเสนอผลการทบทวนทุนเดิมในพื้นที่ เสนอต่อผู้เกี่ยวข้อง เพื่อวิเคราะห์ข้อมูล สถานการณ์ ปัญหา ศักยภาพ ของพื้นที่ และกำหนดแนวทางการขับเคลื่อนร่วมกัน ทั้งด้านงานวิจัยและพัฒนา ร่วมกันกำหนดกลไกการจัดการ ทั้ง 2 ระดับ สนับสนุนกลไกการจัดการให้สามารถดำเนินการได้

1.1.8 กลุ่มเป้าหมายที่ใช้ประโยชน์จากการสังเคราะห์

ผู้ใช้ประโยชน์ ได้แก่ Node / เกษตรอำเภอ / เกษตรตำบล/ เครือข่าย กลุ่มเกษตรยังขึ้นระดับต่าง ๆ / องค์กร สถาบันที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น

1.1.9 ขอบประมาณ

1.2 กระบวนการทำงาน

1.2.1 วิธีการทำงาน

1) ทบทวนเอกสาร โดยศึกษาจากข้อมูลมือ 2 ตามประเด็นที่จะศึกษาทั้ง 3 ระดับ ในรูปของ หนังสือ เอกสาร รายงานการประชุม/ เวที/ สัมมนา/ อบรม รายงานการวิจัย หรือข้อมูลที่เผยแพร่ผ่านสื่อต่าง ๆ เช่น ผ่าน Web Site , CD, VCD, VDO, จดสาร แผ่นปลิว เป็นต้น

2) ติดตามข้อมูลเพิ่มเติม ในพื้นที่วิจัย โดยการเข้าร่วมเวทีโครงการวิจัย การสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้อง การร่วมเวทีนำเสนอผลงานวิจัยของภาคีพันธมิตร เป็นต้น

3) การเข้าร่วมเป็นทีมสังเคราะห์ความรู้ด้านเกษตรกรรมยั่งยืน ในโอกาสต่าง ๆ เช่นการร่วมกิจกรรมในงานสมัชชาเกษตรกรรมทางเลือกครั้งที่ 4 ปี 2547 งานสมัชชาสุขภาพระดับภาค งานมหกรรมระดับจังหวัดของภาคประชาสังคม งานสืบสานประเพณีในระดับอำเภอ โดยทำหน้าที่เป็นผู้สังเคราะห์ประเด็นเกษตรยั่งยืนตามที่ยร่วมกันกำหนดคู่การสื่อสารสาธารณะในระดับต่าง ๆ รวมถึงจัดทำยุทธศาสตร์ด้านเกษตรกรรมยั่งยืนของจังหวัด การสังเคราะห์เพื่อการนำเสนอต่อ สส. ในจังหวัด เป็นต้น

4) จัดเวทีทั้ง 3 ระดับ ตามแผนกิจกรรมโครงการสังเคราะห์ ดังนี้

ระดับภาค

ไม่มีการจัดเวทีโดยการใช้งบประมาณจากโครงการสังเคราะห์โดยตรง แต่จะใช้โอกาสจากเวทีของ สกว. สำนักงานภาค เวทีของเครือข่ายพันธมิตร และการเข้าร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของงานระดับภาค ดังนี้

ส่วนที่ 1 เวทีของ สกว. สำนักงานภาค

- งานประจำปี สกว. สำนักงานภาค จัดเมื่อ 28-29 พย. 2545 ณ โรงแรมเชียงใหม่ภูคำ อ.เมือง จ.เชียงใหม่ ซึ่งประเด็นเกษตรกรรมยั่งยืนเป็นประเด็นหนึ่งที่จะต้องมีย่อยย่อในการนำเสนอผลงานวิจัย และหาแนวทางในการพัฒนางานวิจัยต่อเนื่อง จากนั้นนำผลจากกลุ่มย่อยเสนอต่อเวทีใหญ่ เพื่อเปิดรับข้อเสนอต่องานวิจัยด้านนี้และจากนักวิชาการคือ อ. พฤษชัย มั่นคติริ จากศูนย์วิจัยเพื่อเพิ่มผลผลิตมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ โครงการสังเคราะห์ จึงใช้โอกาสนี้ เตรียมประเด็น เตรียมทีมงาน นำผลการสังเคราะห์ข้อมูลงานวิจัยเกษตรยั่งยืนระดับภาคเข้าเวทีกลุ่มย่อย (ในรูปเอกสาร) และสรุปข้อเสนอทั้งหมดจากเวทีสื่อสารแก่ผู้เกี่ยวข้องทุกส่วน

- งาน 10 ปี สกว. สัญจร สังเคราะห์ข้อมูลทีถือว่าเป็น “ประเด็นสำคัญ” ในกระบวนการขับเคลื่อนเกษตรยั่งยืน ในเรื่องของปัญหาการขยายผล โดยสังเคราะห์ถึงเงื่อนไขปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการ

ปรับเปลี่ยนสู่ระบบเกษตรกรรมยั่งยืน โดยเสนอในรูปแบบของบทความ และแผ่นชาร์ท เพื่อการเผยแพร่และสื่อสารสาธารณะ

- งานวันเกษตรภาคเหนือ ที่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้ส่งเคราะห์ประเด็นเกษตรยั่งยืนเพื่อการสื่อสารสาธารณะโดยจัดทำร่วมกันกับทีมงาน เพื่อนำเสนอในงาน

ส่วนที่ 2 งานสมัชชาสุขภาพภาคเหนือ ปี 2546 ที่จัดขึ้นที่จังหวัดพิษณุโลก ได้ร่วมในทีมส่งเคราะห์ประเด็นเกษตรที่เกี่ยวกับสุขภาพ เพื่อร่วมจัดทำข้อมูลและข้อเสนอเชิงนโยบายต่อรัฐบาลในภาพของภาคเหนือโดยร่วมงานกับสถาบันชุมชนเกษตรกรรมยั่งยืน และเจ้าหน้าที่กระทรวงสาธารณสุข

ส่วนที่ 3 งานสมัชชาเกษตรกรรมทางเลือกภาคเหนือ ปี 2546 ที่ อำเภอปัว จังหวัดน่าน ที่จัดในวันที่ 3-4 เมษายน 2546 โดยมีทีมงานจากเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกจังหวัดแม่ฮ่องสอนเข้าร่วม เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ในเวทีวิชาการ ร่วมเสนอผลงานความก้าวหน้าของการทำงาน ปัญหาอุปสรรค และแนวทางการดำเนินงานร่วมกัน ซึ่งได้มีการส่งเคราะห์ข้อมูลเพื่อร่วมในเวทีดังกล่าว

ส่วนที่ 4 การร่วมเป็นทีมประเมินผลในโครงการนาร่องเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน ภาคเหนือ ปี 2544-2547 ซึ่งใช้กระบวนการประเมินผลแบบมีส่วนร่วม มีเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อติดตาม ประเมินงานแต่ละช่วงเวลา ทำให้ได้มีโอกาสเรียนรู้ ทั้งงานวิจัยและงานพัฒนา ของทั้ง 4 ภูมิภาค ในภาคเหนือ เป็นประโยชน์ในการส่งเคราะห์งานในระดับภาค เพราะเกษตรกรที่เป็นสมาชิกเกษตรกรรมยั่งยืน เป็นครอบครัว กลุ่ม เครือข่ายหลักบนฐานการวิจัยและพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนของภาคเหนือ จำนวน 4 จังหวัด ได้แก่ เชียงใหม่ ลำพูน พะเยา และน่าน รวมถึง คณ. ที่ครอบคลุมหลายจังหวัด

ส่วนที่ 5 เครือข่ายยุทธศาสตร์ด้านอาหารภาคเหนือ

ร่วมกับพันธมิตร คือ มูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ และทีมงานกระทรวงสาธารณสุข จัดเวทียุทธศาสตร์อาหารภาคเหนือ ที่มหาวิทยาลัยแม่โจ้ ซึ่งประเด็นเกษตรยั่งยืนเป็นส่วนหนึ่งในเรื่องอาหารปลอดภัย และการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในเรื่องอาหาร

กล่าวโดยสรุปคือการส่งเคราะห์และกำหนดแนวทางด้านเกษตรกรรมยั่งยืนในระดับภาค ได้ใช้โอกาสต่าง ๆ ที่ผู้ส่งเคราะห์มีความสัมพันธ์กับเครือข่ายเกษตรกรรมยั่งยืนมานานเป็นเงื่อนไขของการเข้าถึงข้อมูลความรู้ ในลักษณะแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันกับภาคีพันธมิตร หรือร่วมกันทำงานเป็นทีม เชิงบูรณาการในกิจกรรมต่าง ๆ ของเครือข่าย ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นงานส่งเคราะห์องค์ความรู้ และชุดความรู้ เพื่อเผยแพร่สู่สาธารณะระดับต่าง ๆ และงานจัดทำยุทธศาสตร์และแนวทางการดำเนินงานในประเด็นย่อยที่กำหนด โดยไม่จำเป็นต้องมีตัวคนชัดเจน หรือสร้างกลไกใหม่ แต่ใช้ศักยภาพและประสบการณ์การทำงานด้านนี้ที่มีอยู่ เป็นหลัก โดยอิงกลไกเดิมในทุกระดับ

ระดับจังหวัด

เวทีระดับจังหวัดที่ได้จัดขึ้น เป็นส่วนสำคัญทั้งในแง่ของการรวบรวมข้อมูล ในประเด็นต่าง ๆ ที่กำหนด และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างภาคีความร่วมมือทั้งระดับจังหวัดและอำเภอ โดยมีวิธีการและขั้นตอนการดำเนินงานและผลสรุปของงาน ดังนี้

- 1) ทบทวนทุนเดิมด้านเกษตรกรรมยั่งยืนจังหวัดแม่ฮ่องสอน
 - งานวิจัย/พัฒนา ที่มีการดำเนินงานในพื้นที่
 - กลุ่ม/องค์กร/เครือข่าย ที่มีการขับเคลื่อนงานด้านนี้
 - ปัญหา/ข้อจำกัด รวมถึงศักยภาพของพื้นที่ ต่อการขับเคลื่อนงานเกษตรกรรมยั่งยืน

ผลของกิจกรรม

- เอกสาร สรุปผลการศึกษา ประกอบเวที (44 หน้า)
- 2) จัดเวที ครั้งที่ 1 เพื่อเสนอผลการทบทวนทุนเดิมในพื้นที่ เสนอต่อผู้เกี่ยวข้อง เพื่อวิเคราะห์ข้อมูล สถานการณ์ ปัญหา ศักยภาพ ของพื้นที่ และกำหนดแนวทางการขับเคลื่อนร่วมกัน ทั้งด้านงานวิจัยและพัฒนา จัดเมื่อวันที่ 24 กันยายน 2545 ณ สำนักงานสาธารณสุขจังหวัด ผู้เข้าร่วม 35 คน

ผลของกิจกรรม

- ได้เนื้อหาข้อมูลตามประเด็นที่กำหนด
 - ผู้เข้าร่วมได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ สามารถยกระดับความรู้ของตนเอง และสามารถดึงเอาความรู้ที่ฝังในตัวคนออกมาบันทึกได้ระดับหนึ่ง
 - ได้จัดทำเอกสารสรุปเวที (30 หน้า) เพื่อบันทึกผลที่ได้ คัดส่งผู้เข้าร่วมทุกคน
- 3) จัดเวที ครั้งที่ 2 “กลไกการจัดการและเชื่อมโยงเครือข่ายเกษตรกรรมยั่งยืน จ.แม่ฮ่องสอน” เมื่อวันที่ 19 กุมภาพันธ์ 2546 ณ ศูนย์ส่งเสริมการศึกษาเพื่อการพัฒนา บ้านหนองป่าก่อ อ.ขุนยวม ผู้เข้าร่วม 26 คน

ผลของกิจกรรม

- เอกสารสรุปเวที
 - เกิด “เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกจังหวัดแม่ฮ่องสอน” มีคณะกรรมการ บทบาทหน้าที่ แผนงานของเครือข่าย 1 ปี (ปี 2546)
 - กำหนดจัดการประชุมเครือข่ายครั้งที่ 1 ในวันที่ 21 มีนาคม 2546 ณ.บ้านปางหมู อ.เมือง
- 4) จัดประชุมเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกจังหวัดแม่ฮ่องสอน ครั้งที่ 1/2546
ในวันที่ 21 มีนาคม 2546 ณ.บ้านปางหมู อ.เมือง

ผลของกิจกรรม

- รายงานการประชุมเครือข่ายฯ ครั้งที่ 1/2546
 - ได้ทราบสถานการณ์ของเครือข่ายระดับอำเภอ รวม 6 อำเภอ (ยกเว้นแม่ลาน้อย)
 - ได้ กฎ ระเบียบเครือข่าย ฉบับร่าง
 - ได้แนวทางในการเขียนโครงการ เพื่อเสนอของบประมาณ ดำเนินการเครือข่าย ต่อ พอช. ภาคเหนือ โดยมอบหมายให้ อ.วันเพ็ญ คงแฉ่ง เป็นผู้ เขียนร่างเบื้องต้นเพื่อเสนอพิจารณาในการประชุมเครือข่ายครั้งต่อไป
 - ได้ทีมที่จะไปร่วมงาน “สมัชชาเกษตรกรรวมทางเลือกภาคเหนือ” ที่จังหวัดน่าน จำนวน 4 คน
- 5) จัดประชุมเครือข่ายเกษตรกรรวมทางเลือกจังหวัดแม่ฮ่องสอน ครั้งที่ 2/2546 ในวันที่ 10 - 11 พฤษภาคม 2546 ณ ศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล ต.แม่นาเติง อ.ปาย

ผลของกิจกรรม

- รายงานการประชุมเครือข่ายฯ ครั้งที่ 2/2546
 - ได้โจทย์วิจัยที่ชัดเจน วัตถุประสงค์ และแนวทางการเขียนโครงการที่สมบูรณ์ โดยนางสาวอรุณี เวียงแสง เป็นผู้ดำเนินการต่อ เพื่อเขียนโครงการ และได้นำเสนอผู้เกี่ยวข้อง เพื่อเสนอแนะ เพิ่มเติมข้อมูล ก่อนนำเสนอ พอช. วันที่ 25 มิถุนายน 2546
 - พิจารณาโครงการด้านเกษตรกรรมยั่งยืนอีก 2 โครงการ
 - ทราบความเคลื่อนไหวของเครือข่ายทุกระดับ
- 6) นำเสนอข้อมูล “สถานการณ์เกษตรกรรมยั่งยืน จ.แม่ฮ่องสอน” ต่อที่ประชุม คณะกรรมการบริหาร โครงการส่งเสริมการผลิตเกษตรอินทรีย์และตลาดนัดสินค้าชุมชน จังหวัดแม่ฮ่องสอน” โดย นางสาวอรุณี เวียงแสง ที่ปรึกษาเครือข่าย

ผลของกิจกรรม

- คณะกรรมการมีข้อมูลทุนเดิมในเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืนของจังหวัด และเสนอให้ส่งเสริมเกษตรอินทรีย์ ภายใต้ฐานงานเดิมขององค์กร/ เครือข่ายที่มีอยู่แล้วเป็นหลัก เป็นการต่อยอด เพราะการส่งเสริมเรื่องนี้ เป็นเรื่องยาก ต้องใช้เวลา

นอกจากการจัดเวทีเองแล้วยังได้ร่วมกับ ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดแม่ฮ่องสอน เครือข่ายนักวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดแม่ฮ่องสอน เครือข่ายภาคประชาสังคม และภาครัฐ ดำเนินกิจกรรม/งาน ที่เกี่ยวเนื่องกับการขับเคลื่อนประเด็น “เกษตรกรรมยั่งยืน” ทั้งในด้านการวิจัย และพัฒนา ระหว่างปี 2545 - 2547 โดยมีรายละเอียด ดังนี้

- 1) เวที “แนวทางและยุทธศาสตร์การจัดการและการใช้ประโยชน์งานวิจัยในจังหวัดแม่ฮ่องสอน” เมื่อวันที่ 15 ม.ค. 2545 จัดโดยศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดแม่ฮ่องสอน ร่วมกับ สกว. ในประเด็นเกษตรยั่งยืน เป็นการพูดคุยถึงแนวทางการผลักดัน/ขับเคลื่อนแนวคิดเกษตรยั่งยืนไปสู่การปฏิบัติจริงของจังหวัดแม่ฮ่องสอนว่าจะทำได้อย่างไร
- 2) เวทีวิชาการ “งานมหกรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นจังหวัดแม่ฮ่องสอน ครั้งที่ 2” เมื่อ วันที่ 1-3 มี.ค. 2545 จัดโดยเครือข่ายคณะทำงานเสริมสร้างความเข้มแข็งองค์กรชุมชนจังหวัดแม่ฮ่องสอน มีการระดมความคิดและมีข้อสรุปในประเด็นเกษตรยั่งยืนดังนี้
 - ประเมินสถานการณ์ ปัญหา และศักยภาพในการดำเนินงานที่ผ่านมาทั้งในระดับพื้นที่ และระดับกลุ่ม/ เครือข่าย/ จังหวัด
 - ได้แนวทางในการดำเนินงานเพื่อแก้ไขปัญหา การเคลื่อนต่อทั้งในด้านงานพัฒนา และงานวิจัย ทั้งในระดับจังหวัด และระดับอำเภอ
 - ได้กลไกการเคลื่อนงานในแต่ละอำเภอ
- 3) เวทีวิชาการ “งานมหกรรมสิ่งดีดี จังหวัดแม่ฮ่องสอน ครั้งที่ 3” เมื่อ วันที่ 24-26 พ.ย. 2545 จัดโดยเครือข่ายคณะทำงานเสริมสร้างความเข้มแข็งองค์กรชุมชนจังหวัดแม่ฮ่องสอน มีการระดมความคิดและมีข้อสรุปในประเด็นเกษตรยั่งยืนดังนี้
 - แลกเปลี่ยนความก้าวหน้าการพัฒนางานเกษตรยั่งยืนของแต่ละอำเภอ
 - วิเคราะห์ปัญหาการดำเนินงานที่ผ่านมาโดยภาพรวม
 - มีข้อเสนอเชิงยุทธศาสตร์เกษตรยั่งยืนแก่ผู้เกี่ยวข้อง
- 4) เวทีวิชาการ “งานสืบสานประเพณีของดีแม่ฮ่องสอน ครั้งที่ 4” เมื่อ วันที่ 27-29 ม.ค. 2547 จัดโดยเครือข่ายคณะทำงานเสริมสร้างความเข้มแข็งองค์กรชุมชนจังหวัดแม่ฮ่องสอน ที่อำเภอแม่ลาน้อย มีการระดมความคิดและมีข้อสรุปในประเด็นเกษตรยั่งยืนดังนี้
 - แลกเปลี่ยนความก้าวหน้าการพัฒนางานเกษตรยั่งยืนของแต่ละอำเภอ
 - ทบทวนเป้าหมายและยุทธศาสตร์เกษตรยั่งยืน
 - ทบทวนกลไกการจัดการ เจื่อนใจ / ข้อจำกัดในการปรับเปลี่ยน
 - วิเคราะห์ความต้องการปรับเปลี่ยนสู่เกษตรยั่งยืน จ.แม่ฮ่องสอน
 - กำหนดแผนงาน กิจกรรมดำเนินการ ในแต่ละด้าน

5) เวทีสาธารณะด้านเกษตรกรรมยั่งยืน จ. แม่ฮ่องสอน “กระบวนการส่งเสริมเกษตรกรรมยั่งยืน:เจื่อนใจปัจจัยสู่การปรับเปลี่ยน” เมื่อวันที่ 27 พ.ค. 2547 จัดโดยโครงการเชื่อมประสานการพัฒนา โดยมีพื้นที่เป็นตัวแทน (ศพพ.แม่ฮ่องสอน) ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จ.แม่ฮ่องสอน และเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก จ.แม่ฮ่องสอน

กลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ ส่วนราชการ, อบต., ผู้บริโภค, องค์กรชาวบ้าน, องค์กรสนับสนุน, ชกส. โดยมีผู้เข้าร่วม รวมทั้งสิ้น 98 คน แบ่งเป็นภาคราชการ จำนวน 39 คน และภาคประชาสังคม จำนวน 59 คน

เนื้อหาที่นำมาเสนอ

- ☐ สถานการณ์ด้านเกษตรกรรมยั่งยืน (เกษตรกรที่ทำ/ กลุ่มองค์กร)
- ☐ กระบวนการส่งเสริมเกษตรกรรมทางเลือก (SA)
- ☐ รูปแบบในพื้นที่ (ฟาร์ม / ชุมชน) แบ่งเป็น ที่ราบ ที่สูง ในระดับ ฟาร์ม และชุมชน
- ☐ โครงการธนาคารอาหารชุมชน (FOOD BANK)

รูปแบบของการนำเสนอ

- ☐ เอกสาร 4 เรื่อง 1) ทำเนียบองค์กรที่เกี่ยวข้องกับเกษตรยั่งยืนในจังหวัด
2) ทำเนียบเกษตรกรที่ทำเกษตรยั่งยืน
3) รูปแบบการทำเกษตรที่เหมาะสม ในพื้นที่จังหวัด
4) กระบวนการส่งเสริมเกษตรกรรมยั่งยืน
- ☐ Power Point ประกอบการนำเสนอโดย ผู้รู้ นักวิจัย
- ☐ นิทรรศการ
- ☐ ขยายผลิตภัณฑ์

6) เวทีการจัดทำยุทธศาสตร์เกษตรยั่งยืน จ.แม่ฮ่องสอน

วันที่จัด จำนวน 3 ครั้ง ดังนี้

ครั้งที่ 1 อ.เมือง และ อ.ขุนยวม

จัดเมื่อวันที่ 17 มิ.ย. 47 เวลา 09.30 น. ณ ห้องประชุมผู้ใจองค์ ศาลากลางจังหวัด

ครั้งที่ 2 อ.ปาย และ อ.ปางมะผ้า

จัดเมื่อวันที่ 13 มิ.ย. 47 เวลา 09.30 น. ณ ห้องประชุมที่ว่าการอำเภอปาย

ครั้งที่ 3 อ.แม่สะเรียง อ.แม่ลาน้อย และ อ.สบเมย

จัดเมื่อ วันที่ 14 มิ.ย. 47 เวลา 09.30 น. ณ สำนักงานเกษตรอำเภอแม่สะเรียง

องค์กรร่วมจัด

1. สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดแม่ฮ่องสอน (งบประมาณ/ การจัดการ)
2. สกว.แม่ฮ่องสอน (กระบวนการในเวที)
3. เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก จ.แม่ฮ่องสอน (ร่วมระดมสมอง)
4. คณะทำงานจัดทำแผนพัฒนาการเกษตรและสหกรณ์จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ผลคือมียุทธศาสตร์เกษตรอินทรีย์ของจังหวัดที่เป็นยุทธศาสตร์เชิงรุก เพื่อรองรับกับนโยบายด้าน
เกษตรอินทรีย์ของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์

ระดับอำเภอ

มีกระบวนการทำงานไม่แตกต่างจากระดับจังหวัดมากนัก แต่ระดับของการเข้าถึงชุมชน
ท้องถิ่น สามารถเข้าถึงระดับกลุ่ม ชุมชน และครัวเรือนเกษตรกรได้มากขึ้น

(มีรายละเอียดในส่วนที่ 42 ผลการสังเคราะห์ อ.ขุนยวม)

ส่วนที่ 2

ผลการการสังเคราะห์เกษตรยั่งยืนในระดับภาค

ภาคเหนือตอนบน

2.1 พัฒนาการของเกษตรกรรมยั่งยืนในภาคเหนือ

2.1.1 ทบทวน ความหมาย หลักการ และคุณค่าเกษตรกรรมยั่งยืน

เกษตรกรรมยั่งยืน หมายถึง ความสามารถของระบบที่จะรักษาอัตราของการผลิตให้อยู่ในระดับที่ไม่ก่อให้เกิดความเสียหายในระยะยาวติดต่อกันภายใต้สภาวะแวดล้อมที่เลวร้าย หรือไม่เหมาะสม ซึ่งอาจจะเกิดขึ้นอยู่เป็นประจำ หรือเกิดขึ้นเป็นครั้งคราว ก็ได้

กล่าวอีกนัยหนึ่ง เกษตรกรรมยั่งยืน เป็นการจัดการทรัพยากรเกษตรที่ได้ผล สามารถตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงของมนุษย์ แต่ยังคงรักษาหรือส่งเสริมคุณภาพของสิ่งแวดล้อม และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติได้

หลักการของเกษตรกรรมยั่งยืน ประกอบด้วย 1) ผลิตเพื่อบริโภคในครอบครัว เหลือถึงค่อยแลกเปลี่ยนหรือขาย 2) เป็นการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ที่หลากหลายและเชิงระบบ 3) ใช้กระบวนการผลิตทางธรรมชาติ กล่าวคือ การไม่แทรกแซงธรรมชาติ (การไม่ใช้สารเคมีทุกชนิด) 4) เป็นกระบวนการผลิตมากกว่า โดยเป็นการหมุนเวียนอย่างเกื้อกูล และผลิตได้หลายรอบ 5) ใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม 6) สามารถฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่น 7) เป็นการลดต้นทุนการผลิต 8) เป็นการทำการเกษตร ทั้งการผลิต การแปรรูป ตลาดทางเลือก และนโยบาย 9) เป็นการรวมกลุ่มและเครือข่าย 10) ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของเด็กสตรี และผู้สูงอายุ 11) เป็นการพึ่งตนเอง ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม อำนาจการตัดสินใจและสิ่งแวดล้อม

คุณค่า หรือประโยชน์ของเกษตรกรรมยั่งยืน มีหลายประการ เช่น ความยั่งยืนทางด้านเศรษฐกิจ ความยั่งยืนทางด้านสังคม (การศึกษาและสาธารณสุข) ความยั่งยืนทางการเมือง และความยั่งยืนทางสิ่งแวดล้อม

รูปแบบเกษตรกรรมยั่งยืน โดยทั่วไปไม่จำกัดรูปแบบ แต่รูปแบบที่นิยมกันโดยทั่วไป ประกอบด้วย 1) เกษตรกรรมธรรมชาติ 2) วนเกษตร 3) เกษตรอินทรีย์ 4) เกษตรถาวร 5) เกษตรชีวภาพพลวัตร 6) เกษตรผสมผสาน และ 7) ไร่หมุนเวียนเชิงอนุรักษ์

2.1.2 พัฒนาการระบบเกษตรกรรมยั่งยืนในภาคเหนือ

เพื่อให้เกิดความเข้าใจถึงพัฒนาการระบบเกษตรกรรมยั่งยืนในภาคเหนือ ได้ง่ายขึ้นอาจแบ่งพัฒนาการตามการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญออกเป็นระยะ ๆ ซึ่งได้ประมวลโดยคุณชนวน บุญระหงษ์ สถาบันชุมชนเกษตรกรรมยั่งยืน ดังนี้

ระยะที่ 1 การคิดค้น ทดลองทำระบบเกษตรกรรมทางเลือก (พ.ศ. 2529 - 2533)

ในช่วงปี 2529 ทางโครงการอาสาสมัครเพื่อสังคม ร่วมกับองค์กรพัฒนาเอกชน ได้จัดสัมมนาขึ้นที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในงานสัมมนาดังกล่าวได้มีการนำเสนอประสบการณ์งานพัฒนาชนบทที่หลากหลาย และเกษตรกรผสมผสานของเกษตรกรภาคอีสาน เป็นเรื่องค่อนข้างได้รับความสนใจจากเกษตรกรภาคเหนือและผู้เข้าร่วมสัมมนาเป็นอย่างมาก หลังจากจบจากการสัมมนาในครั้งนั้นทั้งเกษตรกรและนักพัฒนาขององค์กรพัฒนาเอกชนที่เข้าร่วมสัมมนาดังกล่าวจึงได้เริ่มต้นคิดค้นด้านเกษตรกรรมทางเลือกกันอย่างจริงจัง ซึ่งรูปแบบของระบบเกษตรกรรมทางเลือกที่เกษตรกรได้คิดค้น ทดลองทำในไว้นาในระยะนี้ประกอบด้วย

- การเลี้ยงปลาในนาข้าว หรือการเกษตรผสมผสาน (Integrated Farming) การเกษตรรูปแบบนี้ นำประสบการณ์มาจากภาคอีสาน (ที่คิดค้นโดยสมาคมเทคโนโลยีที่เหมาะสม) เกษตรกรที่เริ่มทดลองทำในตอนแรก ๆ คือ เกษตรกรแถบจังหวัดพะเยา และปัจจุบันการเกษตรแบบนี้ขยายไปทั่วจังหวัดเชียงราย และเชียงใหม่
- การปลูกพืชแนวระดับ (Alley Cropping) การเกษตรรูปแบบนี้ นำประสบการณ์มาจากเกาะมินดาเนา ฟิลิปปินส์ มีวัตถุประสงค์หลายประการ แต่ที่สำคัญคือการป้องกันการพังทลายของหน้าดิน ในบริเวณพื้นที่ลาดชัน โดยเกษตรกรที่ทำตอนแรก ๆ เช่น ดุงอินคำ คำยา บ้านเด่นเมือง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย (โดยการส่งเสริมของสถาบันแมคเคนเพื่อการฟื้นฟูสภาพ) รูปแบบการเกษตรแบบนี้ในระยะหลัง ได้ขยายไปสู่พื้นที่ต่าง ๆ เช่น ที่บ้านห้วยส้มสุก อำเภอแม่ริม พื้นที่ทำงานของมูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบท และที่ดอยแม่สลอง พื้นที่ทำงานของมูลนิธิพัฒนาการศึกษาในเขตภูเขา และแม้กระทั่งทางกรมพัฒนาที่ดิน ก็มีส่งเสริมเช่นกัน
- ไร่สวนผสม หรือเรียกอีกชื่อว่าสวนสะเปะสะเปิด เป็นรูปแบบการเกษตรภายใต้ระบบเกษตรกรรมยั่งยืนอีกรูปแบบหนึ่ง ริเริ่มทำโดยคุณพัฒน์ อภัยมุล บ้านป่านอด อังแม่ฮอน และช่วงหลังได้รับการขยายแนวคิดโดยโครงการพัฒนาองค์กรชุมชน

พัฒน์ อภัยมุล
ผู้บุกเบิกเกษตรยั่งยืน

- วนเกษตร เป็นอีกรูปแบบหนึ่ง ที่นิยมทำกันบนที่สูง อย่างกรณีสวนของคุณสมฤทธิ์ ยอดศรี้อย อำเภอแม่แตง ที่มีการปลูกพืชพื้นบ้านหลากหลาย เช่น มะแว้งน้ เมือง มะม่วง ฯลฯ
- การปลูกพืชผักพื้นบ้านในสวนไม้ผล และการเลี้ยงวัว ก็เป็นอีกรูปแบบหนึ่งที่นิยมกันในช่วงนี้

การคิดค้น วิจัยและพัฒนาเทคโนโลยีสารสนเทศจากสมุนไพรเพื่อทดแทนสารเคมี เช่น การใช้ สะเดา ข่า ตะไคร้หอม ฯลฯ ทางสถาบันแมคเคนเพื่อการฟื้นฟูสภาพ ได้ร่วมกับโครงการฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ ในการศึกษาวิจัยและพัฒนาที่มีการคิดค้นกันมาในยุคนี้ ซึ่งเทคโนโลยีที่เหมาะสมเหล่านี้ได้มีการใช้อย่างกว้างในปัจจุบัน

ในส่วนของการส่งเสริมเพื่อให้เกษตรกรได้คิดค้น ทดลองนั้น ในช่วงนี้องค์กรพัฒนาเอกชนในภาคเหนือเกือบทุกองค์กร ได้ส่งเสริมด้านเกษตรกรรมทางเลือก โดยเกษตรกรเป้าหมายมีทั้งที่เป็นสมาชิกของกลุ่มออมทรัพย์ หรือกลุ่มธนาคารข้าวในชุมชน และเกษตรกรรายปัจเจก นอกจากนี้ยังมีการศึกษาวิจัยถึงผลกระทบจากการทำเกษตรกรรมแผนใหม่ด้วย

อาจสรุปได้ว่าการดำเนินการด้านเกษตรกรรมทางเลือกในระยะนี้ เป็นช่วงของการ “คิดค้น ศึกษาวิจัยรูปแบบการจัดการ ไร่ นา ที่เหมาะสมกับสภาพภูมินิเวศวัฒนธรรมในระดับครอบครัว มีการคิดค้นเทคโนโลยีที่เหมาะสม มีการจัดตั้งเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกระดับชาติ และเป็นช่วงของการเริ่มต้นการเผยแพร่รณรงค์แนวคิดเกษตรกรรมทางเลือก ”

ระยะที่ 2 การก่อตั้งกลุ่มเกษตรกรด้านเกษตรกรรมทางเลือก และการริเริ่มด้านตลาดทางเลือก (ปี 2534-2538)

ท่ามกลางการคิดค้นและพัฒนาด้านเกษตรกรรมทางเลือกนั้น พบว่ามีเกษตรกรที่สนใจทำด้านเกษตรกรรมทางเลือกเพิ่มมากขึ้น แต่เป็นการริเริ่มและทดลองเล็ก ๆ น้อย ๆ ส่วนเหตุผลที่ไม่สามารถขยายผลได้มากนั้น มีสาเหตุหลายประการ เช่น เกษตรกรยังไม่มั่นใจในเทคโนโลยีการผลิต ยังไม่มั่นใจด้านการตลาดเพราะไม่มีตลาดรองรับผลผลิตด้านนี้ รวมทั้งเกษตรกรในพื้นที่ทำงานขององค์กรพัฒนาเอกชนส่วนใหญ่จะไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน เป็นต้น

และในช่วงกลางปี 2534 ทางองค์กรพัฒนาเอกชนที่ส่งเสริมด้านเกษตรกรรมทางเลือกในจังหวัดเชียงใหม่ประกอบด้วย โครงการพัฒนาชนบทสมบูรณ์แบบ โครงการพัฒนาองค์กรชุมชน (ภายใต้มูลนิธิพัฒนาศึกษาชุมชน) มูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบท สถาบันแมคเคน ฯ เป็นต้น ได้ประชุมเพื่อหาแนวทางให้มีการขยายตัวด้านเกษตรกรรมทางเลือกให้มากขึ้น และเสนอให้มีการทำตลาดสินค้าเกษตรกรรมทางเลือก โดยในช่วงแรก ได้ศึกษาวิจัยเรื่องความต้องการของผู้บริโภคในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ – แม่ฮ่องสอน พบว่ามีผู้บริโภคสนใจมากและปี 2535 ได้ศึกษาวิจัยเรื่องรูปแบบการผลิต และการตลาดสินค้าเกษตรกรรมทางเลือก พบว่า รูปแบบการผลิตควรเริ่มจากการผลิตผักอินทรีย์ ส่วนรูปแบบการตลาดนั้นควรอยู่ในรูปแบบสหกรณ์ และขายตรง ขณะเดียวกันในปี 2535 นี้เองก็ได้เกิด

ร้านค้าทางเลือกที่จังหวัดเชียงใหม่ขึ้นมาชื่อ "ร้านธรรมดา" เปิดจำหน่ายทั้งอาหารและสินค้าทางเลือก โดยรับสินค้าจากเกษตรกรเกษตรกรกรรมทางเลือกในภาคเหนือ

หลังจากการศึกษาวิจัยด้านการผลิตและการตลาดร่วมกับเกษตรกรในช่วงที่ผ่านมาแล้ว ทางผู้ร่วมศึกษาวิจัยจึงได้ร่วมกันจัดตั้ง "โครงการพัฒนาเครือข่ายผู้ผลิตผู้บริโภคเกษตรกรกรรมทางเลือก" ขึ้นมา (สถาบันชุมชนเกษตรกรรมยั่งยืน - ในปัจจุบัน) และได้ทำให้เกิดกิจกรรมและองค์กร ที่สำคัญ ต่าง ๆ ในจังหวัดเชียงใหม่ ตามมา เช่น

- การก่อตั้งศูนย์สินค้าเพื่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อมอัมมัญ ขึ้นเมื่อเดือนเมษายน 2536 และการทดลองทำตลาดขายตรงตามหน่วยงาน ในช่วงปลายปี 2536 เช่นกัน ส่วนการทำ "ตลาดนัดเกษตรอินทรีย์" นั้น ได้เริ่มดำเนินการในปลายปี 2537 และได้ขยายไปอีกหลายจุดในปัจจุบัน
- การก่อตั้งกลุ่มเกษตรอินทรีย์ ที่บ้านป่านาค กิ่งอ.แม่ฮอน และบ้านนาพาน อ.สะเมิง ในเดือนพฤษภาคม 2536 และการเกิดกลุ่มเกษตรอินทรีย์ใหม่ ๆ ขึ้นมาในระยะหลัง เช่น บ้านสันป่ายาง บ้านหาดส้มป่อย บ้านอมลอง บ้านท่าข้าม บ้านถ้ำดอกคำ บ้านล้านตอง บ้านคอนเจียง ฯลฯ และกลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้ได้รวมตัวกัน ก่อตั้ง "ชมรมผู้ผลิตเกษตรอินทรีย์จังหวัดเชียงใหม่" ขึ้นในปี 2537 และดำเนินการมาจนถึงปัจจุบัน
- ได้มีการจัดสัมมนาทางเลือกในการบริโภคเพื่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อมขึ้น และในการสัมมนาดังกล่าวผู้เข้าร่วมได้มีการก่อตั้ง "ชมรมผู้บริโภคอาหารเพื่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อมจังหวัดเชียงใหม่" ขึ้นเมื่อ ธันวาคม 2536 และดำเนินการมาจนถึงปัจจุบัน
- การก่อตั้ง "องค์กรมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ภาคเหนือ" ขึ้นในปี 2538 โดยการร่วมมือของเกษตรกร ผู้บริโภค นักวิชาการ ข้าราชการ องค์กรพัฒนาเอกชน และองค์กรดังกล่าวดำเนินงานถึงปัจจุบันเช่นกัน
- นอกจากนี้อองค์กรพัฒนาเอกชนในจังหวัดเชียงใหม่หลายองค์กรก็ยังมีการคิดค้นด้านเกษตรกรรมทางเลือกกันอย่างต่อเนื่อง เช่น มูลนิธิพัฒนาศักยภาพชุมชน มูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบท มูลนิธิวิยาเอ็มซีเอ สถาบันเมคเคนเพื่อการฟื้นฟูสภาพ เป็นต้น

ในขณะนี้ที่จังหวัดอื่นในภาคเหนือ ก็มีการทำเกษตรกรรมทางเลือกกันมากขึ้น อาจจะเรียกว่าเป็นช่วงของการขยายผลของเกษตรกรรมทางเลือกก็เป็นได้ เช่น

- ที่จังหวัดน่าน ทางกลุ่มฮักเมืองน่านก็ได้มีการส่งเสริมกันอย่างแข็งขัน มีการส่งเสริมอนุรักษ์ฟื้นฟูพืชพรรณพื้นบ้าน มีการก่อตั้งร้านค้าทางเลือก ชื่อ "ศูนย์หัตถกรรมพื้นบ้านเมืองน่าน" มีการจัดสัมมนาทางเลือกในการบริโภคร่วมกันหน่วยงานรัฐ (ทางสาธารณสุข) หลายครั้ง

- ที่จังหวัดพะเยา ทางโครงการส่งเสริมเกษตรกรรมทางเลือกพะเยา ได้ส่งเสริมให้เกิดกลุ่มเกษตรกรเกษตรกรรมทางเลือกหลายกลุ่ม ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มเพื่อน (สวนถิ่นจี่) กลุ่มเลี้ยงปลาในนาข้าว และก่อตั้งโรงสีข้าวอินทรีย์ ทางโครงการ ฯ ได้เป็นหลักในการประสานเชื่อมโยงทั้งองค์กรพัฒนาเอกชน ข้าราชการ นักธุรกิจ จนทำให้เกิดร้านค้าทางเลือก “เก็ฮูล” ขึ้นมา
- ที่จังหวัดเชียงราย ทางมูลนิธิพัฒนาการศึกษาในเขตภูเขา สมาคมสร้างสรรค์ชีวิตและสิ่งแวดล้อม สมาคมวายเอ็มซีเอ และองค์กรพัฒนาเอกชนอีกหลายองค์กร ได้เป็นองค์กรหลักในการส่งเสริมเกษตรกรรมทางเลือก และได้มีการก่อตั้งร้านค้าทางเลือกขึ้นมาเช่นกัน
- ที่จังหวัดลำพูน ก็ได้มีการทำเกษตรกรรมทางเลือก ในรูปแบบเกษตรกรรมธรรมชาติ และเปิดร้านจำหน่ายอาหารและผลิตภัณฑ์เกษตรกรรมธรรมชาติในชื่อ ร้านโงะสาละวิน และดำเนินการมาจนถึงปัจจุบัน
- ที่จังหวัดแพร่ ลำปาง แม่ฮ่องสอน ก็มีการทำเกษตรกรรมทางเลือกเช่นกัน แต่การเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายอาจจะน้อย

ในระหว่างการทำงานส่งเสริมระบบเกษตรกรรมทางเลือกในภาคเหนือ ค่อนข้างมีความร่วมมือที่ดีทั้งระหว่างองค์กรพัฒนาเอกชนกับองค์กรพัฒนาเอกชนเอง และระหว่างองค์กรพัฒนาเอกชนกับหน่วยงานของรัฐ โดยเฉพาะสำนักงานเกษตรภาคเหนือ รวมทั้งเกิดความร่วมมือที่มาจากหลากหลายภาคี ดังจะเห็นการจัดการสัมมนาระดับภาคเรื่องทางเลือกในการบริโภคเพื่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อมที่เชียงใหม่เกือบทุกปี (ปี 2536 ,2537, 2538)

ในส่วนของกิจกรรมระดับชาตินั้น ในปี 2535 ทางเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกร่วมกับพันธมิตร ได้จัดสัมมนาเกษตรกรรมทางเลือกครั้งที่ 1 ขึ้นที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ โดยมีวัตถุประสงค์ เช่นการสรุปประสบการณ์ การทำให้เกิดการขยายผล และการรณรงค์เพื่อให้สาธารณชนได้เข้าใจตระหนัก หันมาสนับสนุนเกษตรกรรมทางเลือกมากขึ้น ปรากฏว่าการสัมมนารั้งนี้ได้รับความสนใจจากสาธารณชนเป็นอย่างมาก

อาจสรุปได้ว่าพัฒนาการของเกษตรกรรมทางเลือกในระยะนี้ เป็นระยะของการก่อตั้งและพัฒนา “กลุ่มและเครือข่ายองค์กรเกษตรกร และองค์กรผู้บริโภค พัฒนาตลาดทางเลือก และเริ่มมีตัวอย่างทั้งด้านการผลิตและการตลาด จึงทำให้มีการเผยแพร่รณรงค์ ขยายแนวคิดสู่ข้าราชการระดับปฏิบัติและสาธารณชนมากขึ้น “

ระยะที่ 3 การผลักดันทางนโยบาย (2539 – 2546)

ตั้งแต่ต้นปี 2539 เป็นต้นมาที่ทางเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกเริ่มมีการทำงานทางนโยบาย โดยจะเห็นได้จากการเข้าร่วมเป็นคณะทำงานในการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 และสามารถทำให้มีการกำหนดเป้าหมายในแผนว่า “ให้มีการปรับระบบเกษตรไปสู่ระบบเกษตรกรรม

ยั่งยืนให้ได้ประมาณ 20 % ของพื้นที่การเกษตรทั้งประเทศ หรือประมาณ 25 ล้านไร่” และคำว่า เกษตรกรรมยั่งยืนเริ่มมีการใช้มากขึ้นในช่วงหลังจากรนี้

ในขณะเดียวกันในปลายปี 2539 และเป็นระยะเริ่มต้นของการดำเนินการของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 ทางเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกพบว่า ทางกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ไม่ได้ทำแผนแม่บทและแผนปฏิบัติการ 5 ปี ให้สอดคล้องกับเป้าหมายในแผนฯ 8 โดยเฉพาะแผนด้านเกษตรกรรมยั่งยืน และที่ผ่านมามีการดำเนินการของกระทรวงฯ ยังได้ทำให้เกิดปัญหาหลายประการ ดังนั้นตั้งแต่ 24 มกราคม – 4 พฤษภาคม 2540 ทางเกษตรกรเกษตรกรรมทางเลือกจึงได้เข้าร่วมชุมนุมกับสมาชิกคนจน เพื่อยื่นข้อเสนอให้รัฐบาลปรับปรุงและดำเนินการในหลายเรื่อง เช่น

- ให้ปรับปรุงแผนแม่บทและแผนปฏิบัติการของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ให้สอดคล้องกับเป้าหมายของแผนชาติ ฉบับที่ 8 (ซึ่งคณะรัฐมนตรีได้อนุมัติให้มีการปรับปรุง และทางเกษตรกร องค์กรพัฒนาเอกชน และข้าราชการได้ร่วมกันปรับปรุง)
- ให้กระทรวงเกษตรฯ จัดทำและดำเนินการ โครงการนำร่องเพื่อสนับสนุนเกษตรกรรมยั่งยืน และเกษตรกรยากจน (หรือเรียกว่าโครงการ 25 ล้านไร่ ซึ่งดำเนินการโดยกระทรวงเกษตร ฯ)
- ให้ยกเลิกระเบียบการจัดซื้อจัดจ้างของกระทรวงเกษตร ฯ (คณะรัฐมนตรีไม่อนุมัติ)
- ให้มีการยกเลิกการโฆษณาการใช้สารเคมีในสื่อของกระทรวงเกษตรฯ (คณะรัฐมนตรีได้อนุมัติ)
- ให้มีการแต่งตั้งคณะอนุกรรมการติดตามและประเมินผลโครงการของกระทรวงเกษตรฯ (คณะรัฐมนตรีได้อนุมัติ)
- ขออนุมัติงบประมาณเพื่อดำเนินงานโครงการนำร่องเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนของเกษตรกรรายย่อย ซึ่งเรียกชื่อโดยทั่วไปว่า “โครงการนำร่อง” (บริหารโครงการโดยองค์กรเกษตรกร) คณะรัฐมนตรีอนุมัติในหลักการ และให้ไปจัดทำโครงการฉบับสมบูรณ์ แต่ได้มีการปรับเปลี่ยนรัฐบาลจากพลเอกชวลิต ยงใจยุทธมาเป็นรัฐบาลนายชวน หลีกภัย ทางเครือข่ายต้องมาทำความเข้าใจกับรัฐมนตรีและคณะรัฐมนตรีกันใหม่ ทำให้การพิจารณาอนุมัติล่าช้า และได้รับงบประมาณสำหรับดำเนินการเมื่อ มกราคม 2544
- ให้ปรับปรุงพระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืชใหม่ (คณะรัฐมนตรีได้อนุมัติ และได้มีการจัดทำใหม่ทั้งหมด)

ระหว่างนี้การเชื่อมประสาน และความร่วมมือของเกษตรกรและองค์กรพัฒนาเอกชน เกษตรกรรมทางเลือกในระหว่างภาคและระดับชาติมีเข้มข้นมากขึ้น มีการกำหนดยุทธศาสตร์ และทำกิจกรรมร่วมกันหลายประการ มีการประชุมหมุนเวียนพบปะของเกษตรกรแกนนำระหว่างภาคทุก 3 เดือน รวมทั้งกระแสของเกษตรกรรมยั่งยืนกลับได้รับความสนใจ ทั้งจากสาธารณชน และรัฐบาลมากขึ้น และระบบเกษตรกรรมยั่งยืนกลายมาเป็นทางเลือกหนึ่งในการแก้ปัญหาผลกระทบจากวิกฤตเศรษฐกิจ

ของประเทศ เช่น มีการส่งเสริมโครงการเกษตรทฤษฎีใหม่ มีการจัดทำโครงการเกษตรกรรมยั่งยืนของกระทรวงเกษตรฯ การจัดโครงการฝึกอบรมและวิจัยด้านเกษตรกรรมยั่งยืนของกระทรวงเกษตรฯและกระทรวงมหาดไทย การสนับสนุนงบประมาณโครงการเศรษฐกิจชุมชน จากกองทุนเพื่อสังคม สถาบันการศึกษาเริ่มมีการร่าง-สร้างหลักสูตรเกษตรกรรมยั่งยืน การสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค (สกว.ภาค) เป็นต้น อาจกล่าวได้ว่า เกษตรกรรมยั่งยืนในขณะนี้ เป็นระยะการลดการประสานงานระหว่างองค์กรในท้องถิ่น แต่ไปขยายฐานการปฏิบัติด้าน “การผลิต – การตลาด” ทั้งระดับกระทรวงเกษตรฯ สาธารณชน และในระดับชุมชนที่เป็นพื้นที่ทำงานขององค์กรพัฒนาเอกชนเพิ่มมากขึ้น

แต่การขยายตัวดังกล่าว หากเปรียบเทียบกับเป้าหมาย 20 % ของการทำเกษตรกรรมยั่งยืนตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 แล้วยังไม่ถึงไหน ยังไม่บรรลุเป้าหมาย ดังนั้น เพื่อให้การทำเกษตรกรรมยั่งยืน ไม่ใช่เป็นเพียงกระแส แต่ให้เป็นวาระแห่งชาติ ทางเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกและสมัชชาคนจน จึงได้เสนอให้รัฐบาลชุดปัจจุบันจัดตั้ง “คณะอนุกรรมการแก้ไขปัญหาของสมัชชาคนจน กรณีการพัฒนาและส่งเสริมระบบเกษตรกรรมยั่งยืน” จำนวน 23 คน โดยคณะอนุกรรมการดังกล่าวนี้ ได้มีการแต่งตั้ง เมื่อ 25 เมษายน 2544 โดยรองนายกรัฐมนตรี และเริ่มประชุมครั้งแรก เมื่อ 2 กรกฎาคม 2544

อาจสรุปได้ว่าเกษตรกรรมยั่งยืนในขณะนี้ เป็นระยะที่มี “แม่แบบหรือแบบอย่าง” ทั้งในด้าน ไร่ นา การผลิต แปรรูป ตลาด มาตรฐาน ผู้บริโภค การเผยแพร่ผ่านสื่อวงกว้าง กลุ่ม เครือข่าย และการทำงานทางนโยบาย ซึ่งการปฏิบัติดังกล่าว มีการทำการวิจัยเพื่อให้สามารถนำไปอ้างอิงและเป็นระบบมากขึ้น และกลายมาเป็นขบวนการของประชาชน ที่มีพื้นที่ขึ้นของเกษตรกรรมยั่งยืนในสังคมไทยมากขึ้น

2.1.3 ผลที่เกิดขึ้นจากการทำงานร่วมกันของเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก และพันธมิตร

1. มีไร่ นา ตัวอย่างที่เป็นระบบเกษตรกรรมยั่งยืน ทั้งที่ราบ ที่ดอน ที่สูง มีผลิตภัณฑ์แปรรูป มีตลาดที่รองรับผลผลิต มีวิทยาการชาวบ้าน มีกลุ่มเครือข่ายเกษตรกร มีองค์กรผู้บริโภค มีองค์กรมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ภาคเหนือ (ถึงแม้ว่าการทำงานขององค์กรต่าง ๆ ยังไม่บรรลุวัตถุประสงค์เท่าที่ควร) มีการสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างเกษตรกรและผู้บริโภค หรือชุมชนเกษตรกรรมยั่งยืน
2. องค์กรเกษตรกร ได้รับงบประมาณจากรัฐบาลโดยตรง เพื่อดำเนินการโครงการนำร่องเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนของเกษตรกรรายย่อย จำนวน 633 ล้านบาท สำหรับดำเนินงานในช่วงปีงบประมาณ 2544-2546

3. ผู้เข้าร่วมขบวนการ (ทั้งเกษตรกรและผู้บริโภค) บางส่วนเริ่มมีความมั่นคงทางด้านอาหาร เศรษฐกิจ สังคม การเมือง สิ่งแวดล้อม ได้เรียนรู้ มีความมั่นใจและให้ความสำคัญในการเข้าไปทำงานทางนโยบายทั้งระดับท้องถิ่นและชาตินาขึ้น
4. กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เริ่มหันมาส่งเสริมระบบเกษตรกรรมยั่งยืน
5. ทั้งแผนชาติ (ฉบับที่ 9) และแผนแม่บทของกระทรวงเกษตร ฯ ได้มีการระบุการส่งเสริมเกษตรกรรมยั่งยืนที่ชัดเจนมากยิ่งขึ้น
6. เกษตรกรเริ่มตระหนักในผลกระทบทางนโยบาย และเข้าไปมีส่วนร่วมทางนโยบายทั้งระดับกลุ่ม ชุมชน ท้องถิ่น และชาติ
7. ผู้หญิงเข้ามามีส่วนร่วมในขบวนการมากขึ้นเรื่อย ๆ ฯลฯ

ฟาร์มตัวอย่างเกษตรยั่งยืน
บ้านแม่ทา จ.เชียงใหม่

2.2 ทบทวนลักษณะเฉพาะของการเคลื่อนไหวงานเกษตรยั่งยืน

ก่อนที่จะสังเคราะห์และจัดการความรู้ประเด็นนี้ จะต้องทำความเข้าใจสถานะของประเด็นก่อนว่า เกษตรกรรมยั่งยืน ถือเป็น “ความเคลื่อนไหว” (Movement) ทางสังคมประเด็นหนึ่ง ของเกษตรกรและองค์กรพัฒนาเอกชนที่ก่อตัวขึ้นในสังคมไทยตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา มีลักษณะที่ควรพิจารณาบางประการ (อนุสรณ์ อุณโณ, 2547) ดังนี้

1. การเคลื่อนไหวด้านเกษตรกรรมยั่งยืนเป็นการเคลื่อนไหวเพื่อแก้ปัญหาที่รากเหง้าของปัญหา

โดยเสนอให้การเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตจาก “การเกษตรแผนใหม่” เป็นระบบ “เกษตรกรรมยั่งยืน” ต่างจากการเคลื่อนไหวด้านการเกษตรช่วงก่อนหน้าและร่วมสมัยประเภทอื่น ๆ เพราะการเคลื่อนไหวด้านการเกษตรกรรมยั่งยืนได้ก้าวข้ามการเรียกร้องเพียงเพื่อการแก้ไขปัญหาด่วนๆ ที่มีเป้าหมายเรียกร้องขอความช่วยเหลือจากรัฐ ไม่ว่าจะเป็นในแง่ของการประกันราคาผลผลิต การรณรงค์สนับสนุนโครงการสังเคราะห์ SA

สนับสนุนปัจจัยการผลิตราคาถูก การผ่อนผันพักชำระ และยกเลิกหนี้สิน รวมไปถึงการแก้ปัญหาค่าเช่าที่ดินทำกินและปัญหากรรมสิทธิ์ในที่ดินทำกิน ขณะเดียวกันก็ไม่ได้เน้นการรวมกลุ่มเกษตรกรเพื่อสร้างอำนาจต่อรองในการจำหน่ายผลผลิต รับการสนับสนุนหรือซื้อปัจจัยการผลิตราคาถูก หรือรับการสนับสนุนสินเชื่อจากสถาบันการเงินของรัฐ เพราะเห็นว่าแนวทางหรือวิธีการดังกล่าวเป็นเพียงการแก้ไขปัญหาลเฉพาะหน้าและไม่ยั่งยืน ครบเท่าที่เกษตรกรยังคงทำ “การเกษตรแผนใหม่” โดยองค์กรพัฒนาเอกชนและเกษตรกรได้เสนอแนวคิดและวิปฏิบัติ “เกษตรกรรมยั่งยืน” เป็นทางออกสำหรับการแก้ปัญหาความยากจน และหนี้สินของเกษตรกร และความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อม ขณะที่นโยบายพัฒนาด้านการเกษตรของรัฐเน้นการส่งเสริมเกษตรแนวใหม่ที่มีเกษตรกรปฏิบัติอยู่อย่างกว้างขวาง การเสนอเกษตรกรรมยั่งยืนขององค์กรพัฒนาเอกชนและเกษตรกรจำนวนหนึ่งจึงเป็นการเสนอทางเลือกการพัฒนาการเกษตรที่ต่างไปจากนโยบายรัฐและวิธีการทำการเกษตรโดยรวม

2. ระบบเกษตรกรรมยั่งยืนเป็นระบบที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กับการจัดการทรัพยากร

ในตัวของระบบไม่สามารถอยู่ได้อย่างโดดเดี่ยว จะต้องเชื่อมโยงสัมพันธ์กับระบบนิเวศน์ทั้งในฟาร์มและนอกฟาร์ม ที่ต้อง มีการจัดการทรัพยากรการเกษตรที่สอดคล้องกับระบบการผลิต และเกษตรกรรมยั่งยืนยังเป็นแบบแผนการจัดการทรัพยากรประเภทหนึ่ง ไม่ว่าจะเป็นในรูปของไร่นาวนเวียนวนเกษตร ไร่นาป่าผสม ฯลฯ ฉะนั้น การเสนอรูปแบบเกษตรยั่งยืนจึงสัมพันธ์กับการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจหลักในการจัดการทรัพยากรในสังคมไทย เนื่องจากรูปแบบเกษตรกรรมยั่งยืนเหล่านี้มักดำรงอยู่ในเขตป่าซึ่งรัฐผูกขาดสิทธิและอำนาจในการจัดการภายใต้รูปแบบและวิธีการของตนอย่างเบ็ดเสร็จ หากรูปแบบเกษตรกรรมยั่งยืนเหล่านี้ได้รับการยอมรับโดยไม่ถูกปรับแต่งก็หมายความว่า การปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจในการจัดการทรัพยากรในสังคมไทยได้เกิดขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ

3. เกษตรกรรมยั่งยืนเป็นระบบคุณค่าและกฎเกณฑ์การใช้ชีวิตชุดหนึ่ง

ซึ่งต่างไปจากระบบคุณค่าและกฎเกณฑ์การใช้ชีวิตที่สังคมบริโภคนิยมโดยทั่วไปยึดถือ ดังกรณีพุทธเกษตรของนายฉลุย แก้วคง ซึ่งเป็นรูปแบบเกษตรกรรมยั่งยืนรูปแบบหนึ่ง ซึ่งเป็นการ “นำเอาปรัชญาและวิถีแห่งพุทธศาสตร์เข้ามาอธิบายถึงความกลมกลืนในการทำเกษตรร่วมกับธรรมชาติ และปรัชญาการดำรงชีวิต” (ฉลุย แก้วคง, สัมภาษณ์ในวิทยุขัย เลื่อนจัญญ 2539ข:31) กล่าวอีกนัยหนึ่ง พุทธเกษตรไม่ใช่เทคนิคการทำเกษตร แต่เป็นระบบคิดที่เห็นความสัมพันธ์ระหว่างระบบเกษตรกรรมกับธรรมชาติอย่างเป็นองค์รวม และมีเป้าหมายที่การสร้างระบบเกษตรกรรมและการดำเนินชีวิตที่เอื้ออำนวยให้มนุษย์พัฒนาตนเองไปสู่อุดมคติอันสูงสุด จากมนุษย์สมบัติไปสู่สวรรค์สมบัติและนิพพานสมบัติตามลำดับ (วิทยุขัย เลื่อนจัญญ 2539ข:31) เช่นเดียวกับเกษตรธรรมชาติของมาซาโนบุ ฟูกุโอกะที่แพร่หลายในประเทศไทย ที่ไม่ได้เป็นเพียงเทคนิคหรือวิธีการทำเกษตร แต่เป็นวิถีแห่งการบ่มเพาะความสมบูรณ์ของมนุษย์และการเข้าถึงธรรมชาติ (กรณ์ ภูมิพินนา 2534: 22, วิทยุขัย เลื่อนจัญญ 2535ข:

27 และฐิรวุฒิ เสนาคำ 2539: 39-40) รวมไปถึงเกษตรกรรมยั่งยืน แต่หากไม่ปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตและพฤติกรรมบริโภคให้สอดคล้อง ชีวิตและครอบครัวก็ไม่สามารถ “ยั่งยืน” ได้ ฉะนั้น การเสนอแนวคิดและวิธีปฏิบัติเกษตรกรรมยั่งยืนจึงไม่ได้หมายความว่าเพียงการเสนอให้มีการปรับเปลี่ยนเทคนิควิธีการทำเกษตร หากยังหมายรวมถึงการเสนอให้มีการปรับเปลี่ยนระบบคุณค่าและกฎเกณฑ์การใช้ชีวิตไปในเวลาเดียวกัน

4. การให้ความหมายของระบบเกษตรกรรมยั่งยืนของแต่ละกลุ่มยังแตกต่างกัน

มีกลุ่มที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรรมยั่งยืนจำนวนมาก มีทั้งเกษตรกร องค์กรพัฒนาเอกชน หน่วยงานรัฐ สถาบันวิชาการ หน่วยงานและองค์กรพิเศษต่าง ๆ กลุ่มทางสังคมต่าง ๆ ภาคธุรกิจเอกชน และสื่อมวลชน ทว่า กลุ่มเหล่านี้มีเป้าหมายและยุทธศาสตร์เกี่ยวกับเกษตรกรรมยั่งยืนต่างกัน

เกษตรกรและองค์กรพัฒนาเอกชนมีเป้าหมายให้เกษตรกรรมยั่งยืนเป็นทางออกสำหรับการแก้ปัญหาและผลกระทบจากเกษตรแผนใหม่

กลุ่มศาสนา มีเป้าหมายให้เกษตรกรรมยั่งยืนเป็นส่วนหนึ่งของการปฏิบัติธรรมเพื่อไปสู่การบรรลุธรรมหรือการเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์

หน่วยงานรัฐ หน่วยงานและองค์กรพิเศษต่าง ๆ ภาคธุรกิจเอกชน และสื่อมวลชนเป็นในอีกลักษณะ แม้ว่าหน่วยงานรัฐได้มีการกำหนดแผนงานและมาตรการส่งเสริมเกษตรกรรมยั่งยืนในระดับนโยบาย แต่นอกจากนโยบายพัฒนาด้านการเกษตรของประเทศโดยรวมยังคงส่งเสริมเกษตรกรรมแผนใหม่ เกษตรกรรมยั่งยืนที่หน่วยงานรัฐดำเนินการส่งเสริมมีความแตกต่างจากที่เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกเสนอ ซึ่งนอกจากเป็นการปรับตัวต่อกระแสสากลและสังคมไทยโดยรวมยังเป็นการได้กลับมาเคลื่อนไหวของเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกอย่างสำคัญ เพราะเป็นการเลือกหยิบใช้และตีความเกษตรกรรมยั่งยืนใหม่ให้สอดคล้องกับเป้าหมายของรัฐซึ่งกระบวนการปรับตัวและได้กลับดังกล่าวนี้อาจเกิดขึ้นในส่วนของภาคธุรกิจเอกชน สื่อมวลชน รวมทั้งหน่วยงานและองค์กรพิเศษต่าง ๆ ด้วย เพราะทั้งก่อนหน้าและปัจจุบันกลุ่มเหล่านี้ส่งเสริมเกษตรแผนใหม่ การหันมาส่งเสริมและพูดถึงเกษตรกรรมยั่งยืนของกลุ่มเหล่านี้จึงเป็นการเลือกหยิบใช้และตีความเกษตรกรรมยั่งยืนใหม่ให้สอดคล้องกับเศรษฐกิจและการเมืองของกลุ่มเป็นสำคัญ (อนุสรณ์ อุณโณ, 2547 อ้างแล้ว)

2.3 ภาพรวมงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นประเด็น “เกษตรกรรมยั่งยืน” ภาคเหนือ

2.3.1 จำนวนโครงการวิจัย

ในขณะนี้ มีโครงการวิจัยประเด็น “เกษตรกรรมยั่งยืน” ทั่วประเทศ ซึ่งได้รับการสนับสนุนจาก สกว.สำนักงานภาค จำนวนทั้งสิ้น 29 โครงการ (ข้อมูล ณ ปี 2547) ในจำนวนนี้เป็นโครงการในพื้นที่ภาคเหนือ รวม 21 โครงการ หรือคิดเป็นร้อยละ 72 ของโครงการทั้งหมด และเป็นโครงการในภาคเหนือตอนบน จำนวน 19 โครงการ หรือคิดเป็น ร้อยละ 66 ของโครงการทั้งหมด ซึ่งเป็นโครงการที่ดำเนินการเสร็จสิ้นแล้วทั้งสิ้น ชื่อโครงการ ชื่อนักวิจัย ของโครงการในภาคเหนือตอนบน มีรายละเอียดดังนี้

- 1) ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการใช้เกษตรกรรมยั่งยืน ค.แม่ทา โดยคุณคุณนิคม ไชยวรรณ
- 2) กระบวนการส่งเสริมเกษตรกรรมยั่งยืนที่เหมาะสมกับเกษตรกรรายย่อยภาคเหนือ โดยคุณคุณนิคม ไชยวรรณ
- 3) รูปแบบองค์กรผู้บริโภคที่เหมาะสมสำหรับอาหารปลอดภัยในระบบเกษตรกรรมยั่งยืน โดยคุณประสงค์ อยู่สุขสำราญ
- 4) รูปแบบองค์กรผู้บริโภคที่เหมาะสมสำหรับอาหารปลอดภัยในระบบเกษตรกรรมยั่งยืน ระยะที่ 2 โดยคุณแสงทิพย์ เขมราช
- 5) ระบบตลาดทางเลือกที่เหมาะสมสำหรับสินค้าเกษตรกรรมยั่งยืน โดยคุณชมชวน บุญระหงษ์
- 6) มาตรฐานเกษตรอินทรีย์ที่เหมาะสมกับเกษตรกรรายย่อยภาคเหนือ โดย ผศ.ดร.ทิพย์รัตน์ มณีเลิศ
- 7) มาตรฐานเกษตรอินทรีย์ที่เหมาะสมกับเกษตรกรรายย่อยภาคเหนือ ระยะที่ 2 โดย ผศ.ดร.ทิพย์รัตน์ มณีเลิศ
- 8) การมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการพัฒนาระบบเกษตรยั่งยืน ส่วนที่1 : การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตข้าวโดยใช้ปุ๋ยพืชสด โดย อ.พฤษัย ยิบมันตะศิริ
- 9) การมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการพัฒนาระบบเกษตรยั่งยืน ระยะที่ 2 : การเพิ่มศักยภาพชุมชนเพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวคุณภาพ โดย อ.พฤษัย ยิบมันตะศิริ
- 10) รูปแบบการเกษตรยั่งยืนบนที่สูงชาวอำเภอบ้านแม่เคอและบ้านแม่จันทอง อ.แม่จัน จ.เชียงราย โดยคุณพงษ์พร ชยาคุลชาต
- 11) รูปแบบความร่วมมือระหว่างองค์กรบริหารส่วนตำบล กลุ่มเกษตรกร ในการผลิตผักปลอดสารพิษของชุมชนตำบลบ้านกาศ อ.สูงเม่น จ.แพร่ โดย คุณสถิต เรือนคำ
- 12) ทางเลือกการผลิตทางการเกษตรเพื่อลดการใช้สารเคมีในพื้นที่ต้นน้ำกว๊านพะเยา โดย คุณกรรณิการ์ ชมพสุศรี
- 13) รูปแบบการปรับเปลี่ยนระบบการผลิตสู่การลด ละ เลิก การใช้สารเคมีของชุมชน ต.เมืองปอน อ.ขุนยวม จ.แม่ฮ่องสอน โดยคุณไพศาล ญาศิริ

- 14) การใช้จุลินทรีย์ในท้องถิ่น (IMO) กับการยอมรับของเกษตรกร อ.ขุนยวม จ.แม่ฮ่องสอน
โดย คุณวัลลภ สุวรรณอาภา
- 15) การศึกษาและพัฒนาวัสดุท้องถิ่นทดแทนกากน้ำตาลเพื่อผลิตสารจุลินทรีย์ จ.เชียงราย
โดย คุณดำเนิน วงศ์วุฒิ
- 16) การพัฒนากระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดวิธีการปลูกผักปลอดสารพิษโดยกลุ่ม
เกษตรกรทำสวนบ้านดอนมุกพัฒนา จ.น่าน โดย คุณบุญแดง พิมพ์งาน
- 17) การบริหารจัดการกลุ่มการผลิตปลอดสารพิษ ต.แม่กรณ์ อ.เมือง จ. เชียงราย
โดยคุณเบญจมิน คอแสง
- 18) การศึกษาทางเลือกที่เหมาะสมในการพัฒนาคุณภาพกระเทียมโดยไม่ใช้สารเคมีทาง
การเกษตรในกรณีบ้านแม่สุริน ต.ขุนยวม อ.ขุนยวม จ.แม่ฮ่องสอน
โดย คุณบุญสุข เตือนขวัญ
- 19) การพัฒนาหลักสูตรเกษตรกรรมยั่งยืนในสถาบันการศึกษาในภาคเหนือระยะที่ 1
โดยดร.ไพบุลย์ สุทธสุภา (สกว.สำนักงานภาคจัดไว้ในหมวด “การศึกษา”)
- 20) กระบวนการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นเกษตรอินทรีย์อย่างมีส่วนร่วมของชุมชน อ.ขุนยวม
จ.แม่ฮ่องสอน โดย คุณสังเวียน ดวงสุภา
- 21) การจัดการองค์ความรู้และการขยายผลการผลิตและการแปรรูปน้ำมันจากปลอดสารพิษสู่
วิสาหกิจชุมชนพึ่งตนเอง อ.เมือง จ.แม่ฮ่องสอน โดย คุณสุคนธ์ คำดี (สกว.สำนักงานภาคจัด
ไว้ในหมวด “เศรษฐกิจชุมชน”)

หมายเหตุ เกินมา 2 โครงการ คือโครงการ ที่ 19) และ 21) เพราะ สกว.สำนักงานภาคจัดไว้ในหมวด
อื่น แต่งานสังเคราะห์นั้นรวบรวมเพราะ โจทย์มีฐานมาจากเกษตรยั่งยืน ที่เป็นจุดเน้นของ
โครงการ

2.3.2 ประเด็นวิจัยเกษตรกรรมยั่งยืนภาคเหนือ

เป็นการยากที่จะแบ่งประเด็นวิจัยย่อย หรือจัดกลุ่มโครงการวิจัยในแต่ละด้าน แม้ว่าในโจทย์วิจัย
จะระบุชัดเจนว่าจะทำเรื่องนั้น ๆ แต่เมื่อดูเนื้อหาในรายละเอียดของแต่ละโครงการแล้วจะพบว่า มี
กิจกรรมที่หลากหลาย ที่ส่วนใหญ่ เน้น กิจกรรมเพื่อให้เกิดความตระหนักในพิษภัย/ ผลกระทบจากระบบ
เกษตรกรรมสมัยใหม่ ผ่านกระบวนการ เก็บรวบรวม และวิเคราะห์ข้อมูลแบบมีส่วนร่วม และการค้นหา
ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการผลิต พิธีกรรม เพื่อเป็นฐานในการกำหนดทางเลือกในการแก้ปัญหา ตาม
แนวคิดเกษตรกรรมยั่งยืน อย่างไรก็ตาม ประเด็นการวิจัยจาก 21 โครงการสามารถแบ่งได้ดังนี้

1) ด้านเทคโนโลยีการผลิต (เทคนิคทางเลือก) จำนวน 6 โครงการ : ร้อยละ 30 ของโครงการทั้งหมด

แม้ว่าการวิเคราะห์พัฒนาการระบบเกษตรกรรมยั่งยืน จะบอกว่า ชุมนนี้เป็นยุคการผลิตเชิงนโยบายแล้วก็ตาม แต่สำหรับเกษตรกรส่วนใหญ่ที่ยังทำเกษตรกรรมแผนใหม่ ยังเป็นเสมือนคนที่อยู่ในยุคเริ่มต้นอยู่ คือจะต้องแสวงหาเทคนิคทางเลือกในการผลิต ที่สามารถทดแทนการใช้สารเคมีทางการเกษตรให้ได้ก่อน เพื่อลดความเสี่ยง และสร้างความมั่นใจให้กับตนเอง โดยมีการทดลองทดสอบเทคนิควิธีการร่วมกันเป็นกลุ่ม มีการเรียนรู้ร่วมกัน บางคนสามารถฝึกทักษะ พัฒนาตนเองเป็นวิทยากรชาวบ้าน ที่พร้อมจะถ่ายทอดความรู้ ด้านเทคนิคทางเลือก แก่เกษตรกรรายอื่น ๆ ได้ ซึ่งมีทั้งหมด 6 โครงการ ในจำนวนนี้เป็นโครงการที่ใช้วิธีการทดลองทดสอบ ในเชิงลึก 2 โครงการ ได้แก่ คุณวัลลภ สุวรรณอากาศ (แม่ฮ่องสอน) และคุณดำเนิน วงศ์วุฒิ (เชียงราย) เป็นโครงการทดลองทดสอบในไร่นาของเกษตรกร รวม 2 โครงการ คือ อ.พฤษ์ ยิบมันดศิริ (เชียงใหม่) อีก 2 โครงการที่เหลือ เป็นโครงการที่มุ่งหาทางเลือกที่จะแก้ปัญหาคุณภาพน้ำในกว๊านพะเยา (พะเยา) และคุณภาพกระเทียมของหมู่บ้าน (แม่ฮ่องสอน)

2) ด้านการพัฒนาศักยภาพกลุ่ม – เครือข่าย และการประสานความร่วมมือกับ อบต

โครงการในประเด็นนี้มีจำนวน 4 โครงการ (ร้อยละ 20) ส่วนใหญ่จะเป็นโครงการที่ดำเนินการในปี 2544-45 เป็นที่น่าสังเกตว่า จะเป็นกลุ่มผู้ผลิตผักปลอดสารพิษ จำนวน 3 โครงการ ได้แก่ คุณเบญจมิน คอแสง (เชียงราย) คุณสจิต เรือนคำ (แพร่) คุณบุญแดง พิมพ์งาน (น่าน) อีก 1 โครงการเป็นเรื่องการจัดการองค์ความรู้และขยายผลงานปลอดสารพิษ (คุณสุภาณี คำดี/ จ.แม่ฮ่องสอน)

อย่างไรก็ตาม กิจกรรมที่พบในโครงการ จะเป็นการนำเทคนิคการผลิตทางเลือกต่าง ๆ มาทดลองใช้ และอบรมทักษะการใช้ให้แก่ผู้ผลิตแทบทุกโครงการ ส่วนใหญ่จะเป็นการทำปุ๋ยน้ำชีวภาพ

3) ด้านรูปแบบเกษตรกรรมยั่งยืน มี 1 โครงการที่ดำเนินการเสร็จสิ้นไปแล้ว ที่เป็นรูปแบบบนที่สูง ของชุมชนอาข่า โดยคุณพงษ์พร ชยาคุณชาติ (เชียงราย) เป็นโครงการที่คัดเลือกเกษตรกรอาสาเข้าร่วมโครงการ 3 กลุ่ม กลุ่มละ 6 คนเพื่อทดลองรูปแบบเกษตรยั่งยืนบนที่สูง และวิเคราะห์เปรียบเทียบ หาข้อดี ข้อเสีย ของรูปแบบที่ได้ โดยทดลองทำ 2 รูปแบบ

4) ด้านการปรับเปลี่ยนระบบการผลิต มี 1 โครงการ โดยคุณไพศาล ญาดีศรี (แม่ฮ่องสอน) ซึ่งพบว่าการสร้างความมั่นใจในเทคนิคทางเลือกเป็นปัจจัยสำคัญ จึงมีการจัดทำแปลงสาธิต และอบรมเกษตรกรในการผลิตจุลินทรีย์ในท้องถิ่น เป็นต้น

5) หลักสูตรเกษตรกรรมยั่งยืน มี 2 โครงการ ดำเนินการเสร็จสิ้นแล้ว โดย อ.ไพฑูรย์ สุทธสุภา (เชียงใหม่) เป็นการพัฒนาหลักสูตรในระดับอุดมศึกษา และคุณสังเวียน ดวงสุภา เป็นหลักสูตรโดยชุมชน เน้นเรื่อง “ธนาคารอาหารชุมชน”

6) ชุดโครงการ “เกษตรกรรมยั่งยืน” จ.เชียงใหม่-ลำพูน จำนวน 7 โครงการ (4 ด้าน) มีรายละเอียดในส่วนที่ว่าด้วยเนื้อหา/ องค์ความรู้ที่ได้จากงานวิจัย

2.3.3 พื้นที่ดำเนินการวิจัย

ครอบคลุม พื้นที่ 7 จังหวัดในภาคเหนือ 21 โครงการ ซึ่งสามารถแยกเป็นรายจังหวัด ได้ดังนี้

- จังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 10 โครงการ
- จังหวัดแม่ฮ่องสอน จำนวน 5 โครงการ
- จังหวัดเชียงราย จำนวน 3 โครงการ
- จังหวัดแพร่/ จ.น่าน/ จ.พะเยา จังหวัดละ 1 โครงการ รวม 3 โครงการ

2.3.4 สรุปภาพรวมงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นและแนวทางการจัดการองค์ความรู้

ภาพรวมโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่ สกว.สำนักงานภาคสนับสนุนในช่วงปี 2542-2547 นั้น

หากจะยึดชุมชนวิจัยเป็นหลักในการแบ่งการสนับสนุน จะแบ่งเป็น สองส่วน คือ การสนับสนุนงานวิจัยแก่ ชุมชนเกษตรกรรมยั่งยืน และการสนับสนุนแก่ชุมชนใหม่ ซึ่งแน่นอนว่า การแบ่งตามฐานชุมชนนั้น จะมีประโยชน์อย่างยิ่งในกระบวนการสังเคราะห์และใช้ประโยชน์จากงานวิจัย เพราะฐานชุมชนทั้งสองแบบจะเป็นตัวแปรสำคัญในการจัดการความรู้ เพราะมีบริบทที่แตกต่างกัน

ชุมชนเกษตรยั่งยืน

มีประวัติศาสตร์อันยาวนานในการเคลื่อนไหวงานเกษตรยั่งยืน โดยมองเกษตรยั่งยืนเชิงระบบ ที่เป็นการขับเคลื่อนทางสังคม ที่จะมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงเชิงอำนาจในการจัดการทรัพยากรที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรด้วย มีการเคลื่อนไหวมารวม 10 ปี แต่ยังคงการบันทึก สรุปบทเรียนอย่างเป็นระบบ และมียุทธศาสตร์ที่เป็นโจทย์ใหญ่ของเครือข่ายทุกส่วนที่สัมพันธ์กันอยู่ ไม่ว่าจะเป็นการผลิต การตลาด ผู้บริโภค และการขยายผล จึงจำเป็นต้องใช้กระบวนการวิจัยเพื่อเป็นเครื่องมือในการคลี่คลายปัญหาต่าง ๆ

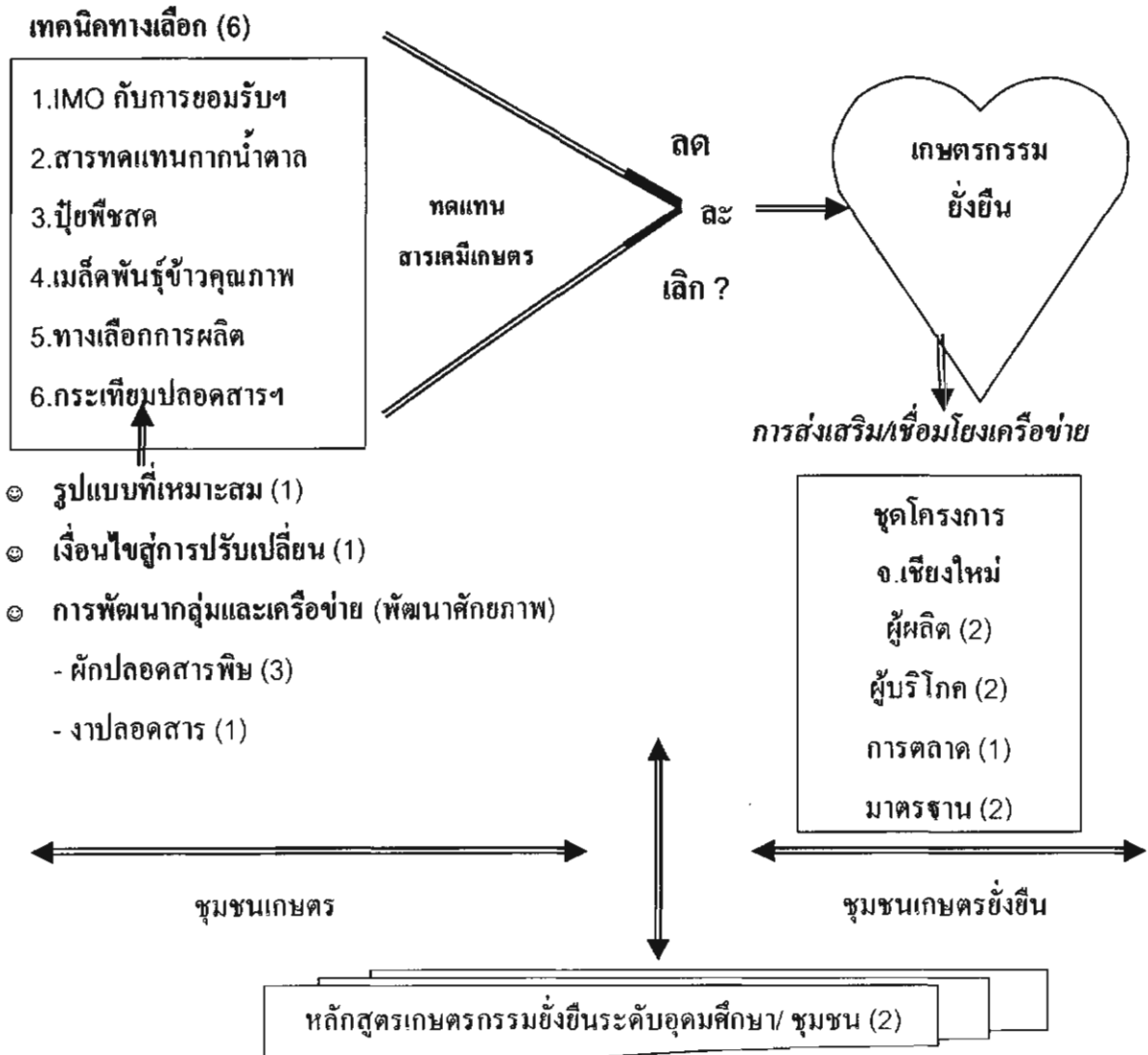
ชุมชนเกษตรกระแสหลัก

เป็นชุมชนทั่วไป ที่ทำเกษตรตามกระแสหลักเป็นส่วนใหญ่ อาจมีบางชุมชนที่เริ่มหันมาสนใจเกษตรยั่งยืน โดยส่วนใหญ่ยังมองเกษตรยั่งยืนเพียงเพื่อเป้าหมายการลดต้นทุนการผลิต และความปลอดภัยด้านอาหารและสุขภาพ เป็นหลัก

กลุ่มนี้มีเป้าหมายการขับเคลื่อนงานเกษตรยั่งยืนผ่านงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (ลด ละ การใช้สารเคมีทางการเกษตร) แนวทาง กิจกรรมที่ออกแบบในงานวิจัยจะครอบคลุมถึงต่าง ๆ เช่น

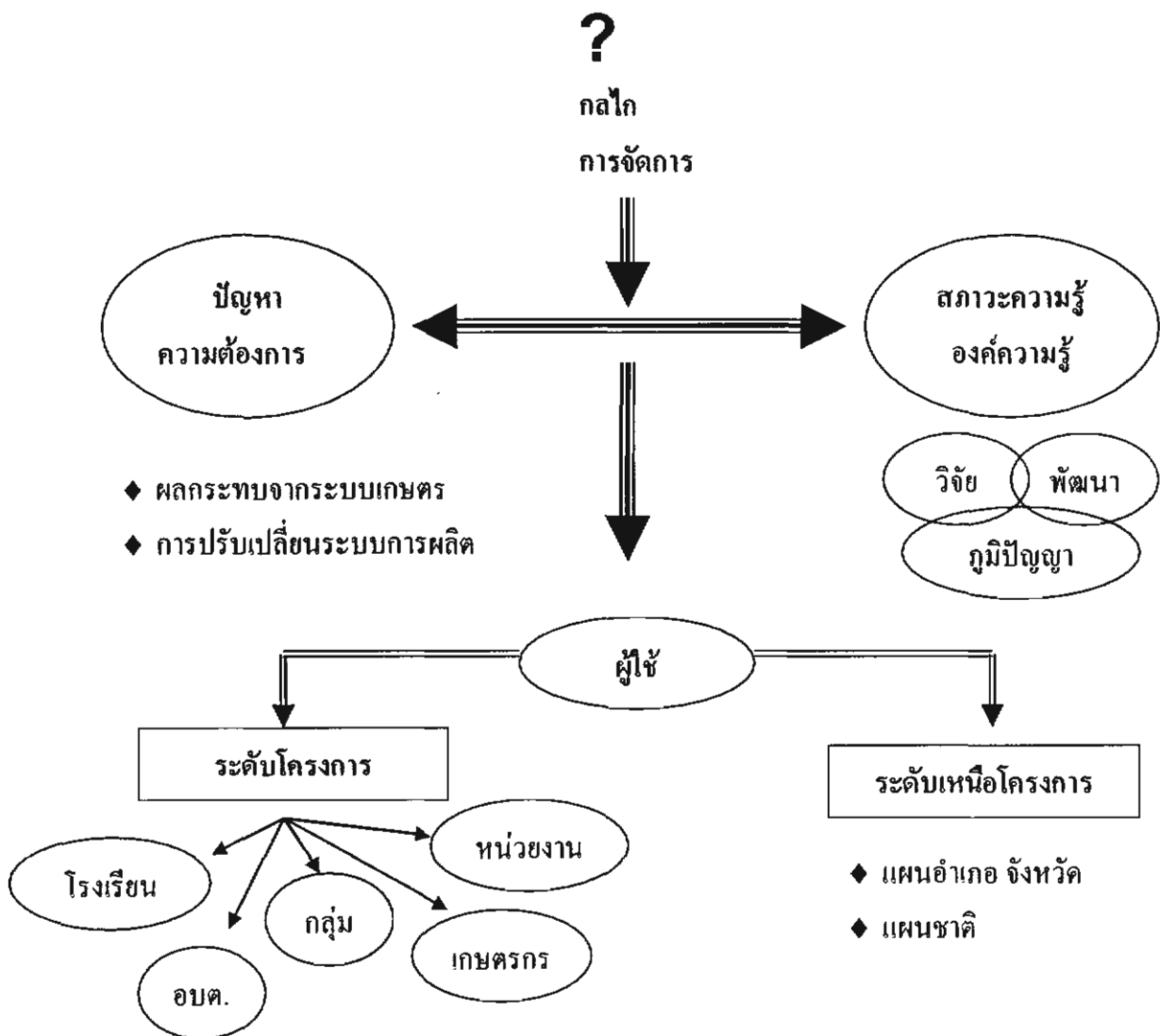
- ให้โอกาสสัมผัสทางเลือกผ่านการใช้เทคโนโลยีเกษตร/ ทดลองทำ
- สร้างกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม/ สร้างความตระหนัก
- จุดประกายความคิดแก่ผู้นำ ผู้ริเริ่ม เพื่อหาแนวทางการดำเนินงานต่อ
- ร้อยรัดเครือข่าย/ ผู้เกี่ยวข้อง โดยใช้งานวิจัยเป็นเครื่องมือ

ภาพที่ 1 สรุปโครงการวิจัย 21 โครงการ (ภาคเหนือ)

ที่มา : เวทีประชุมกลุ่มย่อยประเด็นเกษตรกรรมยั่งยืน ในงานประจำปี สกว.สำนักงานภาค ครั้งที่ 2
วันที่ 28-29 พฤศจิกายน 2545 (อรุณี เวียงแสง และคณะ)

ภาพที่ 2 การจัดการความรู้เพื่อพัฒนา "เกษตรกรรมยั่งยืน"

คำถามหลัก

- จะต้องมีฐานข้อมูลอะไรบ้าง ที่จะสามารถสนับสนุนการจัดการความรู้เกษตรยั่งยืน
- จะใช้สื่ออะไร สื่ออย่างไร แก่ใคร จึงจะสามารถขยายผล ผู้ใช้ทั้ง 2 ระดับ
- จะกำหนดกลไกการจัดการอย่างไร จึงจะเอื้อต่อการทำงานร่วมกัน ในการขับเคลื่อนไปข้างหน้าอย่างต่อเนื่อง

ที่มา : เวทีประชุมกลุ่มย่อยประเด็นเกษตรกรรมยั่งยืน ในงานประจำปี สกว.สำนักงานภาคครั้งที่ 2 วันที่ 28-29 พฤศจิกายน 2545 (อรุณี เวียงแสง และคณะ)

2.4 ข้อเสนอแนะของนักวิชาการต่องานวิจัยเกษตรกรรมยั่งยืนภาคเหนือของ สกว.ภาค

อ.พฤษ ขิมนันตะศิริ รองผู้อำนวยการศูนย์วิจัยเพื่อเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้ให้ข้อเสนอแนะต่องานวิจัยเกษตรกรรมยั่งยืนของ สกว. สำนักงานภาค ว่า ในช่วง 3 ปี (2542-44) สามารถแบ่งงานวิจัยด้านเกษตรกรรมยั่งยืนที่สกว. ภาค สนับสนุน ออกได้เป็น 5 กลุ่ม ที่มี การเชื่อมโยงกันพอสมควร ที่ทำให้เราพบว่าเทคโนโลยีด้านการเกษตรนั้นไม่ได้จำกัดอยู่เพียงแค่ การผลิต หรือระบบการผลิตเท่านั้น แต่ครอบคลุมเนื้อหาอื่น ๆ ด้วย อย่างเช่น

- ระบบการผลิตและเทคโนโลยีด้านการผลิตของเกษตรกรรมยั่งยืน มีงานวิจัยทั้งหมด 13 โครงการ
- การตลาดและองค์กรผู้บริโภคมี 3 โครงการ การขยายผลมี 2 โครงการ และการกำหนด มาตรฐาน มี 2 โครงการ
- การเสริมสร้างศักยภาพเกษตรกรและการร่วมมือระหว่างองค์กร 5 โครงการ

ความก้าวหน้าของแต่ละโครงการมีความแตกต่างกัน สาระและประเด็นสำคัญในแต่ละกลุ่ม ดังนี้

1) ส่วนที่เกี่ยวข้องกับการผลิต และเทคโนโลยีเกษตรยั่งยืน

มีความพยายามที่จะลด ละ เลิก การใช้สารเคมีอย่างสิ้นเชิง และทดแทนด้วยมสารสกัดชีวภาพ การ ใช้สมุนไพร การใช้จุลินทรีย์ในท้องถิ่น การใช้วัสดุคิปในท้องถิ่น การใช้ปุ๋ยพืชสดแทนการใช้สารเคมีใน พื้นที่นาข้าว งานเหล่านี้เข้ากลุ่มถึงพื้นที่สูง ที่ดอน ที่อาศัยน้ำฝน และที่ลุ่มของภาคเหนือ เป้าหมายส่วนใหญ่ นำไปสู่การลดการพึ่งพิงปัจจัยภายนอก ลดต้นทุนการผลิต และฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมและคุณภาพชีวิต ในหลาย ๆ โครงการประสบผลและได้มีการขยายผลโดยเฉพาะการลดต้นทุนการผลิต

2) ส่วนที่เกี่ยวข้องกับการตลาดและองค์กรผู้บริโภค

เป็นกลุ่มที่มีโครงการ ไม่มากนัก ที่เป็นที่ทำเกษตรกรรมยั่งยืนในระยะแรก ๆ ที่ได้รับการ สนับสนุนจาก สกว.ภาค และเป็นพื้นที่ทำงานขององค์กรพัฒนาเอกชน กับอาจารย์ในมหาวิทยาลัย ใน กลุ่มนี้เชื่อว่าการผลิตต้องนำการตลาด และมีการมองว่าตลาดทางเลือกมีหลายระดับ ได้ทบทวนและศึกษา เรื่องตลาดทางเลือกในประเทศอื่น ๆ ด้วย จุดเน้น คือ ให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้ผลิตและผู้บริโภค ใน ขณะเดียวกันก็เสนอกำหนดรูปแบบองค์กรผู้บริโภคที่หลากหลายเช่นเดียวกัน โดยเน้นให้ผู้ผลิตเป็นผู้ ขับเคลื่อนในการขยายผลเกษตรกรรมยั่งยืน และพยายามจะสร้างความเข้าใจเรื่อง แนวคิดหลักการเกษตร ยั่งยืนแก่ผู้บริโภค เพื่อให้สนับสนุนและมีส่วนร่วมพัฒนาเกษตรยั่งยืนในระดับพื้นที่ด้วย และมองอีกว่า การเชื่อมโยงด้านการตลาด กรศึกษาองค์กรผู้บริโภคได้สร้างความมั่นใจให้ผู้ผลิตพอสมควร

3. การขยายผล

เป็นการสร้างองค์ความรู้ใหม่ ๆ ของคนทำงานด้านนี้ และกระบวนการสร้างความเข้มแข็งแก่องค์กร เห็นได้จากการขยายผลสู่วงกว้างออกไป อย่างไรก็ตาม จากตัวชี้วัดของโครงการที่เน้นการขยายผลของผู้ปฏิบัติการเกษตรยั่งยืน (เกษตรกร) เช่นผู้ที่ทำไปแล้ว 1-2 ปี มีสมาชิกจำนวนเท่าใด แต่การขยายผลอาจจะมีมากกว่าการขยายผลในระดับสมาชิก เช่น การขยายบทบาทของกลุ่ม รวมถึงการขยายความรับผิดชอบของกลุ่ม ควบคู่ไปกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ที่เห็นได้ชัดคือ ที่บ้านแม่ทา ที่พัฒนาเป็นสถาบันเกษตรกรกรมยั่งยืน และมีสหกรณ์รองรับ

4. การกำหนดมาตรฐาน

การกำหนดมาตรฐานเกษตรกรกรมยั่งยืนนั้น ได้เน้นเฉพาะการกำหนดมาตรฐานเกษตรกรอินทรีย์ กลุ่มนี้มีความเข้มข้นมาก และแนวคิดก็แปลกไปจากที่อื่น คือการกำหนดมาตรฐานไม่ได้มองไปที่หน่วยงานของรัฐ แต่พยายามชักจูงให้เกิดการมีส่วนร่วมของหลายฝ่าย การรับผิดชอบของชุมชนที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะการกำหนดเกณฑ์มาตรฐานร่วมกัน องค์ประกอบของกลุ่มมาตรฐานเกษตรกรอินทรีย์มาจาก ตัวแทนผู้ผลิต ผู้บริโภค นักวิชาการ ราชการ และกลุ่มนี้ ได้รับรองมาตรฐานเกษตรกรอินทรีย์ภาคเหนือ

5. การเสริมสร้างศักยภาพระหว่างองค์กร

งานนี้เป็นงานใหม่แล้วก็ได้ไม่ได้พูดกันมากนักในเวทีแต่ในเอกสาร มีงานอยู่ชิ้นหนึ่งที่พยายามทำความเข้าใจร่วมกันระหว่างกลุ่มผู้เกี่ยวข้องหลายระดับ ตั้งแต่ระดับตำบล ระดับอำเภอ ระดับจังหวัด ซึ่งก็ประสบความสำเร็จในการกำหนดบทบาทในแต่ละองค์กรระดับต่าง ๆ เหล่านั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการจัดสรรงบประมาณสนับสนุนด้านวัสดุอุปกรณ์ ในส่วนผู้ปฏิบัติคือเกษตรกรที่ร่วมกันปลูกผักปลอดสารพิษ กรณีโครงการนี้นั้นผลิตผักปลอดสารพิษเป็นสำคัญ ซึ่งมองว่า กระบวนการเสริมสร้างศักยภาพระหว่างองค์กรนั้นเป็นกระบวนการที่สำคัญในอนาคต

องค์ความรู้ที่เราได้จากงานวิจัย 2-3 ปีที่ผ่านมา จากการประมวลแล้ว ที่ประชุมก็สรุปออกมาว่า ในกลุ่มที่ทำงานด้วยกัน ได้มีความเข้าใจในความหมายและขอบเขตของเกษตรยั่งยืนได้ดีขึ้นกว่าเดิม และที่สำคัญคือการได้เห็นความสัมพันธ์ของกิจกรรม ทำให้เห็นความเป็นระบบของเกษตรกรกรมยั่งยืนมากขึ้น ซึ่งไม่ได้มองเกษตรยั่งยืนแยกส่วนอย่างที่เราได้เห็น นอกจากนั้นเกษตรกรยั่งยืนไม่ได้ทำเพียงแค่ 26 โครงการ (ทั้งประเทศ: ข้อมูล ณ ปี 2545) โดย สกว.ภาค เท่านั้น ในกระทรวงเกษตรและสหกรณ์เอง เช่น กรมวิชาการเกษตร ในมหาวิทยาลัยและสถาบันการศึกษาต่าง ๆ ก็ทำกระจายกันไปมากพอสมควร

ในช่วง 5 ปีที่ผ่านมา มีกรณีศึกษาที่แสดงความสำเร็จของชุมชนเกษตรยั่งยืนเกิดขึ้นทุกภาค เราได้เห็นข้อมูลเหล่านี้ผ่านสื่อต่าง ๆ ที่ชุมชนสามารถจัดการ ได้ด้วยตนเอง หรือองค์กรระดับต่าง (ท้องถิ่น) ถึงแม้ว่านโยบายหรือแนวทางของรัฐยังไม่ชัดเจนก็ตาม โดยเฉพาะ การขยายผลทางเทคโนโลยีอินิเวสน์ หมายถึงการใช้เทคโนโลยีที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมอย่างเช่น การใช้สารสกัดชีวภาพ การใช้ประโยชน์จาก

จุลินทรีย์ในท้องถิ่น การขยายผลเกิดขึ้นในหลายทางด้วยกัน ทั้งโดยธรรมชาติ โดยการชักนำขององค์กรพัฒนาเอกชน โดยรัฐ และโดยเกษตรกรผู้เกษตรกรด้วยกัน

กระบวนการที่ใช้ในการดำเนินงานทั้ง 26 โครงการนี้ จะเห็นได้ว่าเน้นการมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ การวางแผน การปฏิบัติ การประเมิน การติดตาม การปรับใช้เทคโนโลยีที่สอดคล้องกับเกษตรกรรายย่อย และพัฒนาขีดความสามารถของเกษตรกร และนักวิจัยร่วมกัน ในวิธีการนั้นสามารถจัดได้เป็น 3 กลุ่ม ใหญ่ ๆ ดังนี้

กลุ่มที่ 1 คือวิธีการที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ การแลกเปลี่ยนประสบการณ์และความเป็นปึกแผ่น การไปดูงาน หรือมีรูปแบบของโรงเรียนเกษตรกรระดับต่าง ๆ การวางแผนและการจัดการแบบมีส่วนร่วม มองว่าทิศทางในการเคลื่อนงานในอนาคตน่าจะขยายในเรื่อง “การขยายผล”

กลุ่มที่ 2 เรื่องของการขยายผล อันนี้น่าจะประกอบด้วยกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การวิจัยและพัฒนา หรือเรียนรู้จากกรณีวิจัยที่สำเร็จหรือล้มเหลว วิจัยหาทางเลือกของผู้บริโภคเกษตรยั่งยืน งานที่เกี่ยวกับเสริมศักยภาพของชุมชนท้องถิ่น งานที่สนับสนุนเชิงนโยบาย พหุภาคี และการมีส่วนร่วม

กลุ่มที่ 3 การแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างกลุ่มเกษตรกรด้วยกัน และพัฒนาเทคโนโลยีอินิเวศ และทรัพยากรพันธุกรรมทางพืชและสัตว์ เพราะอันนี้เป็นสิ่งสำคัญในระดับท้องถิ่น

ถามในกลุ่มว่าเรามีความเข้าใจถึงการจัดการความรู้ที่เป็นอิสระอย่างไร ในกลุ่มได้ช่วยกันมองว่าผลของการวิจัยช่วยให้เกิดการจัดการความรู้โดยอิสระได้ คือ สามารถปลดแอกจากการถูกครอบงำ มีศักยภาพในการผสมผสานองค์ความรู้เก่า และองค์ความรู้ใหม่ มีอิสระในการตั้งโจทย์ ผลงานวิจัยออกมา ก็ตรงเป้าหมาย ที่สำคัญคือเกิดการจุดประกายทางความคิดที่จะสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ ได้ และสามารถกระจายผลประโยชน์อย่างทั่วถึงในเวลาอันสั้น เป็นทุนทางสังคมที่สำคัญ และชี้ให้เห็นการเชื่อมโยงของเครือข่ายความรู้ และการเรียนรู้ เช่นจากระบบเกษตรยั่งยืนสู่ระบบอาหาร เป็นต้น และที่สุดก็เห็นว่าการลงทุนด้านนี้ในช่วง 3 ปีที่ผ่านมา จะให้กำไรต่อสังคมในระยะยาว

2.5 เนื้อหาที่เป็นองค์ความรู้จากงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

ผลการสังเคราะห์องค์ความรู้ที่น่าสนใจในรายงานนี้เป็นเพียงส่วนหนึ่งของการสังเคราะห์องค์ความรู้ทั้งหมดเท่านั้น เพราะมีข้อสรุปร่วมกันของผู้เกี่ยวข้องว่า องค์ความรู้ทั้งหมดที่ได้จะต้องมีการสังเคราะห์ร่วม ต่อไปอีก โดยกำหนดกลุ่มเป้าหมายที่ชัดเจนในการใช้ประโยชน์จากองค์ความรู้นั้น ๆ ให้สอดคล้องกับปัญหาและความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย และกำหนดสื่อที่จะนำเสนอข้อมูลความรู้ร่วมกัน ในเบื้องต้นได้ร่วมกันกำหนดเนื้อหาองค์ความรู้ที่ต้องจัดทำเป็นเอกสาร ดังนี้

- 1) กระบวนการส่งเสริมเกษตรกรรมยั่งยืนในเกษตรรายย่อย
- 2) การจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อการปรับเปลี่ยนสู่ระบบเกษตรกรรมยั่งยืน
- 3) เทคโนโลยีเกษตรยั่งยืนเพื่อเกษตรกรรายย่อย

ซึ่งทั้ง 3 ประเด็นนี้ภาคีผู้เกี่ยวข้องจะได้ดำเนินการร่วมกันเชิงบูรณาการ โดยมีทีมจาก สกว. พอช. วจส. สรพ. สสส. และเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก เป็นเจ้าภาพร่วมกัน โดยใช้ข้อมูลจากการสังเคราะห์เบื้องต้นของโครงการนี้ เป็นฐานในการจัดทำเอกสารเผยแพร่ต่อไป

โครงการวิจัยทุกโครงการที่ดำเนินการเสร็จสิ้นแล้ว ได้รับการสังเคราะห์ ตามกรอบประเด็นสังเคราะห์ที่กำหนดในหน้า 4 เป็นฐานข้อมูลหนึ่งของ การจัดการองค์ความรู้เกษตรกรรมยั่งยืน ซึ่งพร้อมที่จะดึงมาใช้ประโยชน์ หรือแปรรูป ผ่านสื่อที่เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย เพื่อสนองการขับเคลื่อนงานทุกระดับ ซึ่งขณะนี้ ได้ทำการสังเคราะห์ไปแล้ว หลายระดับ

องค์ความรู้งานวิจัยจาก “โครงการวิจัยชุดเกษตรกรรมยั่งยืน จ.เชียงใหม่” (ตัวอย่างผลการสังเคราะห์)
ความเป็นมา

เป็นชุดโครงการวิจัย ที่มาจากรฐานประสบการณ์ของการพัฒนา เกษตรกรรมยั่งยืนในเขตจังหวัดเชียงใหม่ โดย เข้าไปเกี่ยวข้องกับฐานคน ที่หลากหลาย ทั้งผู้ผลิต ผู้บริโภค หน่วยงาน องค์กร เครือข่ายต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน และองค์กรชาวบ้าน ที่มีการดำเนินงานร่วมกันมากกว่า 10 ปี แต่กระนั้นก็ตามยังพบว่า ไม่สามารถขยายผลได้ตามคาดหมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการขยายฐานการผลิต รวมถึงงานแต่ละด้านที่เกี่ยวข้อง ประกอบกับมีปัญหาการเชื่อมโยงกระบวนการทำงานของส่วนต่าง ๆ ที่ยังคงเป็นลักษณะต่างคนต่างทำอยู่

ทีมงานจาก 4 ประเด็นหลัก จึงได้หารือกันว่า น่าจะมีการหันกลับมาทบทวนการดำเนินงานทั้งกระบวนการอย่างจริงจัง กระทบกับ สกว.ภาค กำลังก่อตัวขึ้น และมองว่า สามารถเป็นเครื่องมือ / กลไก สำคัญที่จะทำให้เกิดกระบวนการวิเคราะห์ตนเองอย่างเป็นระบบ และสามารถกำหนดแนวทางการแก้ไขปัญหาคั้งอยู่บนฐานของข้อมูลความรู้อย่างแท้จริง จึงมีการพัฒนาโครงการนี้ขึ้น โดยใช้เวลาเกือบ 2 ปี จึงเกิดชุดโครงการ “เกษตรกรรมยั่งยืน” ขึ้น จำนวน 4 ด้านด้วยกัน โดยได้เริ่มดำเนินการ เมื่อต้นปี 2542 ดังนี้

1. ด้านผู้ผลิต “ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการขยายเกษตรกรรมยั่งยืนในระยะที่ 1” และ “กระบวนการส่งเสริมเกษตรกรรมยั่งยืนที่เหมาะสมกับเกษตรกรรายย่อย ในระยะที่ 2”

โดยคุณนิคม ไชยวรรณ

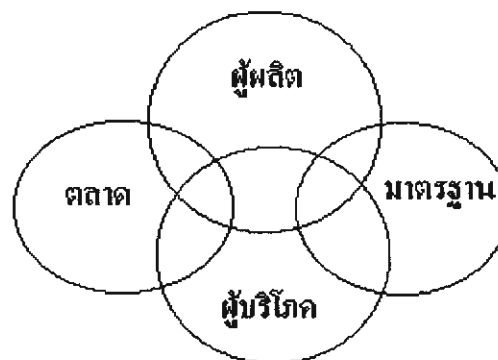
2. ด้านผู้บริโภค “รูปแบบองค์กรผู้บริโภคที่เหมาะสมสำหรับอาหารปลอดภัยในระบบเกษตรกรรมยั่งยืน ระยะที่ 1 และระยะที่ 2” โดยคุณประสงค์ อยู่สุขสำราญ และคุณแสงทิพย์ เขมราช

3. ด้านการตลาด “ระบบตลาดทางเลือกที่เหมาะสมสำหรับสินค้าเกษตรกรรมยั่งยืน” โดยคุณชมชวน บุญระหงษ์

4. ด้านมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ “มาตรฐานเกษตรอินทรีย์ที่เหมาะสมกับเกษตรรายย่อย ภาคเหนือ ระยะที่ 1 และระยะที่ 2” โดย ดร.ทิพย์รัตน์ มณีเลิศ

การดำเนินงานของทั้ง 4 โครงการนั้น มีรายงานฉบับสมบูรณ์ออกมาเรียบร้อยแล้ว ได้ทั้งองค์ความรู้ตามวัตถุประสงค์ของโครงการ ทิศทางการขับเคลื่อนงานในระยะต่อไป รวมถึงเกิดผลกระทบต่อบุคคล กลุ่ม เครือข่าย ต่าง ๆ ที่ร่วมในกระบวนการวิจัยในการทบทวนตัวเอง เข้าใจเรื่องราวของเกษตรกรรมยั่งยืน เกิดการเชื่อมโยงกันของส่วนต่าง ๆ และปรับบทบาทการทำงานได้ดีขึ้น

รูปแบบความสัมพันธ์ของทั้ง 4 โครงการ ดังภาพ

ผลการสังเคราะห์ชุดโครงการเกษตรกรรมยั่งยืนเป็นดังนี้

เงื่อนไขเฉพาะของชุดโครงการ

- นักวิจัย/ ทีมวิจัย นักวิจัยเป็นเจ้าหน้าที่ขององค์กรพัฒนาเอกชนเป็นส่วนใหญ่ อีกทั้งเป็นผู้ที่ทำงานด้านเกษตรกรรมยั่งยืนอยู่แล้ว มีองค์กรสังกัดที่มีเนื้องานเกี่ยวกับการพัฒนาด้านเกษตรกรรมยั่งยืน ซึ่งสามารถทำงานด้านพัฒนาควบคู่ไปกับงานวิจัยได้เลย รวมถึง โครงการด้านมาตรฐานที่อยู่ในกระบวนการทำงานด้านนี้มาเหมือนกัน แม้ว่าจะเป็นอาจารย์ประจำอยู่ที่ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ส่วนทีมวิจัย เป็นทั้งเกษตรกร และคนทำงานด้านเกษตรกรรมยั่งยืน

- ชุมชนวิจัย ล้วนมีประสบการณ์ในการดำเนินงานแต่ละด้านมาแล้ว ทั้งผู้ผลิต ผู้บริโภค การตลาด และมาตรฐาน ยกเว้นชุมชนใหม่ ๆ ที่เข้าร่วมในโครงการ ตามแผนกิจกรรมปฏิบัติการ (Action) ในระยะที่ 2 เช่น กลุ่มผู้บริโภคโรงเรียนต่าง ๆ กลุ่มผู้ผลิตที่เป็นเกษตรสมัยใหม่เต็มรูปแบบ เพื่อการศึกษาเปรียบเทียบกับกลุ่มเดิม เป็นต้น

- ลักษณะโครงการ เป็นงานวิจัย “แบบค่อยขยักพัฒนา” เพื่อทบทวนตนเอง ค้นหาสาเหตุปัญหาในการทำงานที่ผ่านมา หาทางเลือกในการทำงานที่ดีขึ้น ทดลองทางเลือกบนพื้นฐานของข้อมูลที่ค้นพบ และถอดองค์ความรู้ในเรื่องกระบวนการทำงาน และเนื้อหาตามวัตถุประสงค์โครงการที่ตั้งไว้

- ทุนเดิม ด้านองค์กรและเครือข่าย มีชุมชนผู้ผลิตที่รวมตัวกันเป็นกลุ่ม ประมาณ 5 – 6 กลุ่ม มีชมรมผู้บริโภค (เริ่มปี 2536) มีตลาดนัด / ศูนย์สินค้าปลอดสารพิษอัมบุญ (เริ่มปี 2537) มีการดำเนินงานด้านมาตรฐานเกษตรอินทรีย์มาตั้งแต่ปี 2538 ถึงแม้การดำเนินการขององค์กร/ เครือข่ายที่มีอยู่นั้นจะยังไม่เข้มแข็ง แต่มีบทเรียนในการทำงานสูง

เนื้อหาองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

1. ด้านผู้ผลิต

1. ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการขยายเกษตรกรรมยั่งยืน

การวิจัยเพื่อหา “ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการขยายเกษตรกรรมยั่งยืนของแม่ทา” ได้เลือกดำเนินแม่ทา ถึงอำเภอแม่ออน จ.เชียงใหม่ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิเคราะห์ปัจจัยเงื่อนไข ที่ทำให้เกษตรกรตัดสินใจทำการเกษตรกรรมยั่งยืน ภายใต้อุปกรณ์ขององค์กรชุมชน และศึกษาวิเคราะห์ปัจจัย ภายใน - ภายนอก ที่มีผลต่อกระบวนการยอมรับและขยายตัวของระบบเกษตรกรรมยั่งยืน ผลการศึกษาสามารถสรุปได้ ดังนี้

1.1 เกษตรกรรมยั่งยืนในชุมชน : จุดเริ่มการยอมรับและการปรับเปลี่ยน

เกษตรกรรมยั่งยืนในชุมชนนี้ เริ่มขึ้นจากผู้นำชุมชนที่มีประสบการณ์และบทเรียนจากการทำเกษตรแผนใหม่ ดินเสื่อมคุณภาพ และปัญหานี้สืบพอกพูนจากการปลูกพืชเชิงเดี่ยว เช่น ยาสูบ

ข้าวโพดฝักอ่อน ความสนใจในการทำเกษตรกรรมยั่งยืนเกิดขึ้นจากความเจ็บป่วย ไม่สบาย และจากการสนับสนุนของเจ้าหน้าที่ขององค์กรพัฒนาเอกชน โดยเข้าไปกระตุ้นให้ชาวบ้านทำการเกษตรกรรมยั่งยืนในรูปแบบต่าง ๆ กัน เน้นการให้ความช่วยเหลือเรื่องการรวมกลุ่ม การผลักดันแนวคิด การฟื้นฟู ประเพณีวัฒนธรรม และสนับสนุนเงินทุนหมุนเวียน จุดเด่น ที่ทำให้เกิดการขยายตัวมากขึ้น เนื่องจากมีระบบการทำงานผ่านกลุ่มและเครือข่าย มีทรัพยากรที่เอื้อให้สมาชิกได้ใช้ประโยชน์ รวมถึงผลประโยชน์ในเชิงผลผลิตของเกษตรกรรมยั่งยืนที่มีอยู่หลายประเภท

1.2 ปัจจัยเงื่อนไขภายนอก-ภายใน กับการยอมรับและขยายตัวของเกษตรกรรมยั่งยืน เงื่อนไขภายใน

1) ตัวเกษตรกร เป็นอุปสรรคต่อการขยายและยอมรับเกษตรกรรมยั่งยืน เพราะ ขาดความรู้ ทัศนคติกลุ่มเกษตรกรทั่วไป เนื่องมาจากการรับรู้ข้อมูลข่าวสารน้อย ไม่มีการรวมกลุ่ม ไม่มีเวทีพบปะ พูดคุย เวลาส่วนใหญ่ใช้ไปกับการผลิตข้าวโพด ขาดความเชื่อมั่นในแนวทางเกษตรกรรมยั่งยืน ไม่ยอมรับวัฒนธรรม เกิดกับกลุ่มเกษตรกรที่กำลังปรับเปลี่ยน หมายความว่า เทคนิค วิธีการผลิตของเกษตรกรรมยั่งยืนไม่สามารถสร้างความมั่นใจแก่เกษตรกรได้ว่าจะสามารถทดแทนการใช้สารเคมีที่เกษตรกรใช้อยู่เดิมได้

2) การถือครองที่ดิน / กรรมสิทธิ์ กรรมสิทธิ์ในที่ดิน และขนาดที่ดิน มีความสัมพันธ์ในเชิงบวก กับ การทำเกษตรกรรมยั่งยืน ส่วนในเรื่องของที่ดินที่ติดกันพบว่ามีผลอย่างมากต่อการขยายตัว เนื่องจากความเกี่ยวพันไปถึงเรื่องของแหล่งน้ำ การใช้น้ำ นั้นหมายถึงเกษตรกรสามารถปลูกพืชผักได้ตลอดช่วงฤดูแล้ง

3) เงินทุนและแรงงาน มีความจำเป็นต้องลงทุนจัดระบบน้ำ และปัจจัยการผลิต เข้ามาในไร่นา ส่วนเงื่อนไขด้านแรงงานในครอบครัวไม่ใช่เงื่อนไขสำคัญของการขยายผล

4) องค์กรและเครือข่าย พบว่ามีผลต่อการขยายผลการทำเกษตรกรรมยั่งยืนเป็นอย่างมาก เพราะสามารถทำกิจกรรมด้านการผลิตและการตลาด ได้ดีขึ้น โดยใช้กระบวนการกลุ่ม ในการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ความรู้ เทคนิควิธีการ กองทุนหมุนเวียน รวมไปถึงความสัมพันธ์ส่วนบุคคล

เงื่อนไขภายนอก

1) ตลาดและผลผลิต เป็นเงื่อนไขหนึ่งที่มีผลต่อการผลิต เพราะชุมชนมองว่าตลาดต้องอยู่นอกชุมชน ผลผลิตที่จะส่งสู่ตลาดนั้นจะต้องผลิตและส่งออกครั้งละมาก ๆ เพื่อให้คุ้มค่าขนส่ง (ในวิถีคิดของกลุ่มที่ไม่ได้ทำเกษตรกรรมยั่งยืน) ในขณะที่วิถีการผลิตแบบเกษตรกรรมยั่งยืน เกษตรกรจะต้องเริ่มมองจากตลาดภายใน ภายใต้เงื่อนไขของผลผลิตที่มีไม่มากนักแต่มีความหลากหลาย (วิถีคิดของกลุ่มที่ทำ

เกษตรกรรมยั่งยืน) หมายความว่าตลาดเป็นทั้งตัวกำหนดการผลิต และผลผลิตก็เป็นตัวกำหนดตลาดได้เช่นกัน

2) องค์กรส่งเสริม กระบวนการส่งเสริมที่ต่อเนื่อง การประสานเอาความรู้เข้าไปในชุมชนเป็นปัจจัยสำคัญต่อการขยายผล รวมไปถึงการเข้าไปเชื่อมโยงเพื่อให้กำลังใจสร้างความสัมพันธ์และยอมรับในระดับชุมชน

เงื่อนไขทั้งหมดในช่วงต้น สามารถระบุได้แต่เพียงการเป็นเงื่อนไขที่น่าจะเป็นเท่านั้น มีอาจจะระบุว่าเงื่อนไขที่เพียงพอ ต่อการตัดสินใจของเกษตรกรที่เลือกทำการผลิตแบบเกษตรกรรมยั่งยืน การศึกษา ยังมีข้อจำกัดอยู่มาก และในตัวเงื่อนไขนั้น มีความสัมพันธ์กันอยู่ การสรุปเงื่อนไขอย่างใด ๆ เพียงตัวเดียว จึงมีอาจเกิดขึ้นได้

1.3 บทสังเคราะห์จากพื้นที่ศึกษา การศึกษา “ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการขยายเกษตรกรรมยั่งยืนของแม่ทา” พบว่าประเด็นที่มีความสำคัญต่อการขยายตัวของระบบเกษตรกรรมยั่งยืน มีดังนี้

1) การนำเสนอเกษตรกรรมทางเลือก ว่าเป็นยุทธศาสตร์หรือทางเลือกหนึ่งในการพัฒนาให้กับเกษตรกรรายย่อย เป็นสิ่งที่น่ายกย่อง และน่าชื่นชม ด้วยยุทธศาสตร์ดังกล่าวอย่างน้อยก็ได้รับการพิสูจน์ และยืนยันด้วยข้อมูลเชิงประจักษ์ จากปราชญ์ชาวบ้านหลาย ๆ คน ที่ได้ผ่านทางเลือกนี้มาแล้ว

2) ในส่วนของเทคนิควิธีการผลิตในพื้นที่ศึกษา ยัง พบว่า มีเทคนิควิธีการผลิตที่จะนำมาใช้ทดแทนวิธีการผลิตแบบเดิมอยู่น้อยมาก เพราะองค์การส่งเสริมจากภายนอก ส่วนใหญ่จะให้ความสำคัญกับเรื่องการรวมกลุ่ม/ การจัดการ โดยละเลยงานพัฒนาเทคนิควิธีการจากพื้นที่ แต่กลับนำความรู้จากภายนอกเผยแพร่ การพัฒนาเทคนิควิธีการผลิตขึ้นมาจากพื้นที่ศึกษาจึงน่าจะเป็นทางออกที่องค์กรส่งเสริม ควรให้ความสำคัญควบคู่ไปกับการกระบวนการสร้างกลุ่ม และเครือข่าย

3) งานส่งเสริมเกษตรกรรมยั่งยืน มีอาจทำได้กับเกษตรกรยากจน หรือไม่มีฐานะทางเศรษฐกิจที่ดีพอ เนื่องจากการทำเกษตรกรรม เป็นวิธีการผลิตที่ต้องใช้เงินลงทุน การคาดหวังให้เกษตรกรปฏิบัติโดย ไม่มีการสนับสนุนเงินลงทุนในเบื้องต้น เพื่อให้เกษตรกรสามารถตั้งตัวได้ในระยะแรกเริ่มก่อนนั้น ดูจะเป็นความคาดหวังที่ไกลเกินไป

4) ความสำคัญในเรื่องของระบบนิเวศวิทยา และทรัพยากรชุมชน เป็นอีกประเด็นหนึ่งที่พบว่ามี ความสำคัญมากต่อการขยายตัวของการทำงานเกษตรผสมผสาน อย่างเช่น ในเรื่องของการมีระบบสนับสนุนการใช้น้ำ อย่างไรก็ตาม การมีระบบน้ำในไร่นาก็คงมีอาจใช้เป็นประเด็นของการขยายผลได้ หากไม่ได้พิจารณาเรื่องของการใช้น้ำของพืชที่ปลูกลักษณะของพื้นที่ที่ใช้น้ำว่าเป็นที่ดอนหรือที่ลุ่ม ซึ่งมีความเกี่ยวเนื่องไปถึงปริมาณน้ำที่จะได้รับแต่ละครั้งจากฝนที่ตกลงมา

5) องค์กรพัฒนาเอกชน ควรเปลี่ยนรูปแบบการทำงานแบบส่งเสริมชาวบ้าน มาเป็นการทำงานกับชาวบ้านให้มากขึ้น ใช้เวลาอยู่ในพื้นที่ให้มากขึ้น พร้อมกันนั้น องค์กรพัฒนาเอกชนเองควร

ทำการศึกษาวิจัยแบบมีส่วนร่วมกับชาวบ้านเพื่อหาปัญหาของพื้นที่ให้ได้ รวมไปถึงการทำการศึกษาเทคนิควิธีการที่มีความเหมาะสมกับพื้นที่ เพื่อประโยชน์ในการแก้ไขปัญหาลงและส่งเสริมทางเลือกเพื่อการพึ่งตนเองต่อไป

2. กระบวนการส่งเสริมเกษตรกรรมยั่งยืนกับเกษตรกรรายย่อยในภาคเหนือ

2.1 สรุปผลการทดสอบกระบวนการส่งเสริมเกษตรกรรมยั่งยืน 8 ขั้นตอน

1) ขั้นตอนการศึกษาวิเคราะห์ชุมชน

เพื่อค้นหาทั้งส่วนที่เป็นศักยภาพ และ ข้อจำกัดของชุมชนทั้งระดับครอบครัว และระดับชุมชน ค้นหาภูมิปัญญาหรือองค์ความรู้ ที่มีอยู่ในชุมชน รวมทั้งค้นหาผู้นำที่แท้จริง เริ่มต้นจากการศึกษาจากข้อมูลและเอกสารต่าง ๆ ควบคู่ไปกับการเข้าไปศึกษาและจัดกระบวนการเรียนรู้ ในรูปของเวทีประชุม เพื่อชี้แจงความเป็นมา วัตถุประสงค์ และแนวทางการดำเนินงานของโครงการ ฯ การวิเคราะห์เปรียบเทียบผลกระทบการทำเกษตรแผนใหม่ กับระบบเกษตรยั่งยืน เช่น ด้านระบบการผลิต สุขภาพ เศรษฐกิจ ชีวิต ครอบครัว สังคมและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ-สิ่งแวดล้อม ซึ่งจะได้นำผู้นำที่มีความสนใจและอยากจะร่วมในกระบวนการการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน โดยสรุปแล้วขั้นตอนนี้จะเป็นการวิเคราะห์ให้เห็นภาพโดยรวม และการเปลี่ยนแปลง เพื่อกระตุ้นให้เกิดความสนใจ

2) ขั้นตอนการยกระดับองค์ความรู้ร่วมกับผู้นำ

หลังจากได้นำผู้นำที่มีความสนใจแล้ว ขั้นตอนที่ต่อไปจะให้ความสำคัญกับการถอดบทเรียนหรือยกระดับองค์ความรู้ ประสบการณ์เดิมของผู้นำในด้านการเกษตร ดังนั้นบทบาทของเจ้าหน้าที่จะเข้าไปแลกเปลี่ยนกับผู้นำที่เป็นกลุ่มเป้าหมายหลัก ถึงวิธีการ รูปแบบ ในการทำเกษตรยั่งยืน โครงการเข้าไปเยี่ยมชมในไร่-สวน เพื่อให้เห็นถึงรูปแบบที่แท้จริง เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ เกิดความใกล้ชิด ความเป็นกันเอง แบบพี่น้องระหว่างชาวบ้าน และโครงการ ฯ สิ่งที่ได้รับจะเป็นองค์ความรู้ชุดหนึ่ง ที่จะนำไปสู่การวิเคราะห์และวางแผนงานต่อ เพื่อสร้างรูปแบบของเกษตรยั่งยืนที่เหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพพื้นที่หรือภูมิเวศนั้น ๆ

3) ขั้นตอนการพัฒนากลุ่ม-เครือข่าย

นักส่งเสริมจะให้ความสำคัญเป็นอย่างมากกับการพัฒนากลุ่ม-เครือข่าย บนพื้นฐานความเชื่อว่า “คนสร้างกลุ่ม กลุ่มสร้างผู้นำ” ดังนั้นการสร้างกลไกการรวมกลุ่มจึงเป็นเรื่องสำคัญ การออมเงินเป็นเพียงยุทธศาสตร์หนึ่งที่ทำให้คนมาเจอกัน แต่ที่มากไปกว่านั้นคือ โอกาสในการแลกเปลี่ยน การประชุมกลุ่ม ก็เสมือนเวทีการเรียนรู้ของสมาชิก รวมทั้งกระบวนการติดตาม ตรวจสอบในเรื่องต่าง ๆ การกำหนดกฎเกณฑ์ข้อบังคับ ล้วนแล้วแต่ผ่านจากเวทีการประชุมกลุ่มทั้งสิ้น และจากบทเรียนที่ผ่านมาอำนาจและ

พลังในการต่อรองจะมากขึ้นก็ต่อเมื่อมีการรวมกลุ่มต่าง ๆ เข้าด้วยกันในรูปของเครือข่าย และเครือข่ายนี้เองจะช่วยกำหนดเป้าหมายและยุทธศาสตร์รวมทั้งการหนุนเสริมระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ให้เข้มแข็งได้

4) ขั้นตอนการเสริมกระบวนการเรียนรู้

ในขั้นตอนนี้หลังจากได้ข้อมูล ความชัดเจนระดับหนึ่งแล้ว จะนำไปสู่การเสริมกระบวนการเรียนรู้ให้กับผู้นำในด้านแนวคิด เทคนิคการปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ การจัดการฟาร์มและผลผลิต โดยผ่านกระบวนการศึกษาดูงานร่วมแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในพื้นที่ต่าง ๆ และเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ สัมมนาต่าง ๆ เพื่อยกระดับองค์ความรู้เดิมของผู้นำ ให้ผู้นำได้มีการคิด วิเคราะห์ได้กว้างขวางขึ้น เป็นการสร้างผู้นำให้เข้มแข็งโดยพื้นฐานของความเชื่อที่ว่า “คนเป็นศูนย์กลางพัฒนา” บทบาทของเจ้าหน้าที่ เป็นผู้จัดกระบวนการหรือเป็นผู้ซึ่งทำให้เกิดเวทีการเรียนรู้ แลกเปลี่ยน เป็นผู้ที่ส่งผ่านข้อมูลที่เข้าใจได้ง่าย และที่สำคัญตัวคนทำงานจะต้องชัดเจนในข้อมูล ดังนั้นการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลจึงเป็นส่วนสำคัญ

5) ขั้นตอนการส่งเสริม – สนับสนุนปัจจัยการผลิต

เป็นการดำเนินการหลังจากที่เกษตรกรมีความสนใจ นักส่งเสริมและชุมชนมีความมั่นใจว่าเกษตรกรรายนั้น ๆ มีความมั่นใจที่จะปรับเปลี่ยนการผลิต การสนับสนุนมีทั้งด้านที่เป็นปัจจัยการผลิตต่าง ๆ เช่น กล้าพันธุ์ไม้ พันธุ์สัตว์ เครื่องมือ อุปกรณ์ที่จำเป็น ฯลฯ ซึ่งปัจจัยทั้งหมด ไม่ใช่ให้ฟรีแต่จะอยู่ในรูปของกองทุนหมุนเวียน ผ่านระบบการจัดการกลุ่ม ที่รับผิดชอบร่วมกัน ในการตรวจสอบ กำหนดระเบียบและการวางแผนงานโดยกลุ่มเอง

โดยสรุปการสนับสนุนและส่งเสริมในแต่ละครั้ง จะเป็นส่วนหนึ่งที่จะหนุนเสริมกระบวนการเรียนรู้ การปฏิบัติกิจกรรม ดังนั้นการวิเคราะห์ถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้น การมองถึงความยั่งยืนของกิจกรรมนั้น ๆ จะเอื้อให้ระบบเกษตรยั่งยืนขยายผลไปได้วิธีหนึ่ง

6) ขั้นตอนการสรุปทบทวนและกระบวนการทำงานร่วมกับผู้นำ

โดยจะแบ่งเป็น 2 ระดับ ระดับที่หนึ่ง สรุปร่วมกับผู้นำชุมชน เช่น เวทีประชุมประจำเดือนของกลุ่มเป็นรายงานความคืบหน้าของกิจกรรมที่ผ่านมา รวมทั้งการเข้าไปดูความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในฟาร์ม ว่ามีความก้าวหน้า หรือมีความหลากหลายมากขึ้นแค่ไหน บทบาทของคนทำงานเป็นผู้ที่ตั้งคำถามให้เกิดการแลกเปลี่ยนระหว่างผู้นำ การบันทึกข้อมูลที่เกิดขึ้น รวมทั้งการช่วยสรุปผล นำไปสู่การจัดทำแผนการดำเนินงานโดยชุมชน

ระดับที่สอง สรุปร่วมกับเจ้าหน้าที่ในองค์กรหรือโครงการ ฯ เช่น เวทีประชุมประจำเดือน (Staff) เป็นการรายงานความก้าวหน้าของการทำงาน วิเคราะห์ผลของการทำงาน โดยเอาผลหรือข้อสรุปจากเวทีร่วมกับชาวบ้านมาเป็นเนื้อหาหนึ่ง ซึ่งอาจจะเห็นข้ออ่อน ข้อบกพร่องของการทำงานชัดเจนขึ้นและตรงนี้เองจะนำไปสู่กระบวนการหนุนเสริมของคนทำงาน เหมือนการทำงานเป็นทีม แม้กระทั่งการเสริมความรู้ให้แก่คนทำงานในเรื่องนั้น ๆ

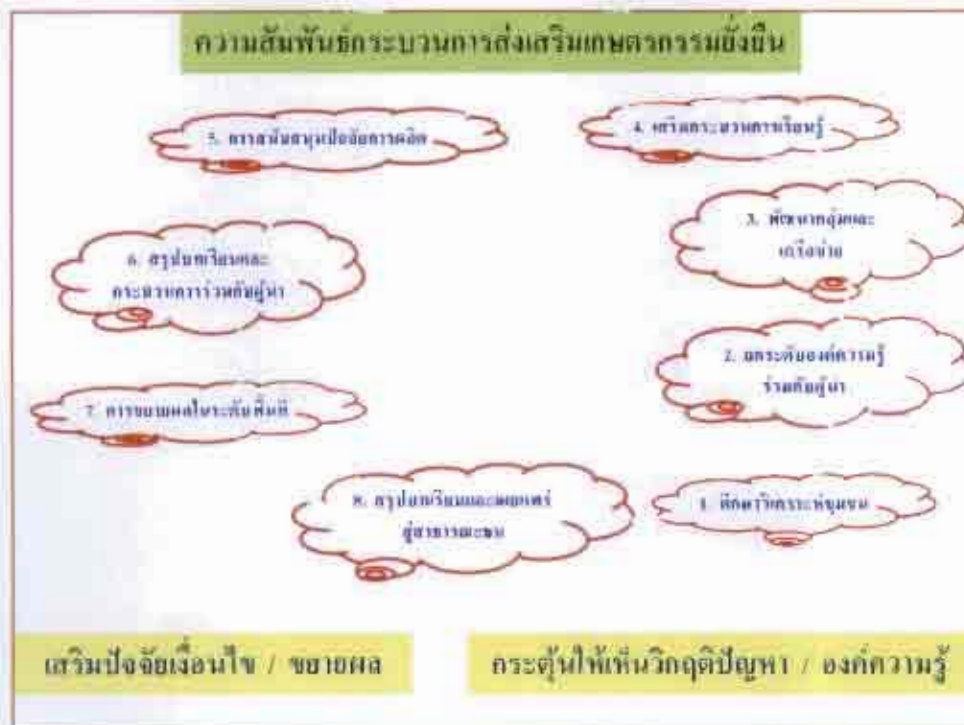
7) ขั้นตอนการขยายผล

จะเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อมีรูปธรรมหรือว่าตัวอย่างความสำเร็จขึ้นแล้วระดับหนึ่ง ซึ่งจะนำไปสู่การขยายผลให้กับเกษตรกรรายอื่น ๆ โดยผ่านกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างผู้นำทางระบบเครือข่าย การศึกษา ดูงาน ซึ่งปัญหาที่พบคือการยอมรับของชุมชนต่อตัวผู้นำมีน้อย เนื่องจากกรอบความเชื่อและวัฒนธรรมในด้านการยอมรับของคนในชุมชน โดยเฉพาะผู้นำที่ไม่เป็นทางการ

ดังนั้นบทบาทของนักส่งเสริมจะต้องเป็นผู้ที่ชักชวนให้เกิดการแลกเปลี่ยนในเวทีประชุม โดยเฉพาะตัวผู้นำ สร้างทักษะและความเชื่อมั่นให้กับผู้นำ หรือเป็นวิทยากรชาวบ้าน อีกประการหนึ่งจะต้องเป็นผู้สรุปข้อมูลต่าง ๆ ให้กับผู้นำหรือสร้างเครื่องมือช่วยในการนำเสนอ และจะต้องมีการประเมินผล ทบทวนการทำงานร่วมกับผู้นำตลอดเวลา เพื่อปรับวิธีการและยุทธศาสตร์ในการทำงาน

8) ขั้นตอนการสรุปบทเรียนและการเผยแพร่ข้อมูลสู่สาธารณชน

เพื่อก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ที่หลากหลายและกว้างขวาง และนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในระดับนโยบาย ในลักษณะของการประสานให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน ที่มีทั้งชาวบ้าน ข้าราชการ นักพัฒนา และบุคคลที่สนใจทั่วไป ในรูปแบบของการจัดเวทีสัมมนาทั้งในระดับจังหวัด ระดับภาค ระดับชาติ โดยองค์กรชุมชน จะร่วมมือกับเครือข่ายองค์กรสนับสนุน เช่น กลุ่มเกษตรกรอื่น ๆ นอกจากประสานให้เกิดเวทีแล้วยังมีการประสานเพื่อให้เกิดการเผยแพร่ข้อมูล โดยผ่านสื่อต่าง ๆ เป็นต้น

2.2 เจื่อนใจที่มีความสัมพันธ์กับกระบวนการส่งเสริมเกษตรกรรมยั่งยืน

จากการศึกษาวิจัยเพื่อหาปัจจัยเจื่อนใจที่มีผลกระทบต่อกรขยายเกษตรกรรมยั่งยืนแม่ทา พบว่า ปัจจัยหนึ่งที่มีผลต่อการยอมรับและเกิดการขยายในระดับพื้นที่ คือ กระบวนการส่งเสริมขององค์กรพัฒนาเอกชน ซึ่ง การจำแนกกลุ่มเป้าหมาย เป็นประเด็นแรกที่ต้องคำนึง เพื่อกำหนดกระบวนการส่งเสริมที่สอดคล้องกับแต่ละกลุ่ม แนวทางการวิเคราะห์ และกำหนดกิจกรรมในกระบวนการส่งเสริม โดยจำแนกกลุ่มเป้าหมายออกเป็น ทั้ง 3 ระดับ สรุปได้ดังนี้

1) กลุ่มที่ปฏิบัติอยู่ในแนวทางเกษตรแผนใหม่ทั้งหมด ซึ่งขาดความรู้ด้านการพัฒนาระบบเกษตรกรรมยั่งยืน คือ ความรู้ด้านเทคนิค การตลาด มาตรฐาน และองค์กรผู้บริโภค นำไปสู่ความไม่เชื่อถือในแนวทางเกษตรกรรมยั่งยืน ผลของการทดสอบกระบวนการส่งเสริม จะเห็นได้ว่า การให้การศึกษาศึกษาและวิเคราะห์ชุมชน เพื่อกระตุ้นให้เห็นปัญหา และวิกฤติของปัญหาโดยเฉพาะผลกระทบของเกษตรแผนใหม่ที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน เปรียบเทียบกับการผลิตแบบเกษตรกรรมยั่งยืน เป็นกิจกรรมที่จำเป็นต้องทำ และพบว่าการใช้วิทยากรชาวบ้าน เข้ามาช่วยนำเสนอ ถ่ายทอดประสบการณ์ จะได้ผลดี หลังจากนั้นการเสริมความรู้ในเชิงการแลกเปลี่ยน พาไปศึกษาดูงาน การฝึกอบรม ซึ่งมีเป้าหมายเพื่อกระตุ้นให้เกิดความสนใจ และตระหนักในวิกฤติมากขึ้น

โดยสรุปแล้วการส่งเสริมเกษตรกรรมยั่งยืนกับเกษตรกรรายใหม่ ๆ จะต้องให้ความสำคัญ เรื่องของการกระตุ้นให้เห็นวิกฤติปัญหาจากเกษตรแผนใหม่ ควบคู่ไปกับการจัดกระบวนการเรื่องกลุ่ม เพื่อสร้างโอกาสให้สมาชิกได้เรียนรู้ร่วมกัน และการให้ผู้นำที่มีประสบการณ์เข้าไปแลกเปลี่ยน รวมทั้งการศึกษาจากตัวอย่างจริงประกอบ ทั้งด้านการผลิต การแปรรูป และการตลาด

2) กลุ่มที่ปฏิบัติอยู่ในแนวทางเกษตรกรรมยั่งยืนและเกษตรแผนใหม่ควบคู่กันไป หรือเรียกว่า “กลุ่มปรับเปลี่ยน” ปัญหาที่พบส่วนใหญ่จะขาดความเชื่อมั่นในแนวทางการผลิต และการตลาด หรือแหล่งที่จะจำหน่าย ไม่แน่ใจว่าถ้าผลิตได้แล้วจะขายได้หรือไม่ ซึ่งเกษตรกรกลุ่มปรับเปลี่ยนเกือบทั้งหมดจะมีการรวมกลุ่ม มีการแลกเปลี่ยน หรือประชุมกันอย่างต่อเนื่อง มีกิจกรรมร่วมกัน อาทิ การอบรมทรัพยากรข้าว ทรัพยากรวัว ร้านค้าชุมชน ฯลฯ มีการรวมกันเป็นเครือข่ายที่หนุนเสริมระหว่างกลุ่ม มีกองทุนในระดับต่างๆ จากการศึกษาวิจัยพบว่า การสร้างความเชื่อมั่นโดยเฉพาะเทคนิคการผลิต ที่ไม่ใช่ปุ๋ย ไม่ใช่ยา และการป้องกันโรคแมลง เป็นกิจกรรมที่ต้องกระทำ เพื่อสร้างความมั่นใจในการทดแทนสารเคมี โดยการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการ ที่เน้นการปฏิบัติจากของจริง และการให้ผู้นำที่ชัดเจนด้านเทคนิค เข้ามาช่วยถ่ายทอดและนำเสนอ สาริต และฝึกปฏิบัติ น่าจะได้ผลมากที่สุด จากนั้นกระบวนการติดตามในระดับฟาร์ม เพื่อเสริมความรู้ทักษะเฉพาะเรื่องที่ขาดหาย และนำผลความคืบหน้ามาแลกเปลี่ยนในเวทีประชุมของกลุ่ม ซึ่งจะพบกันทุกเดือน เพื่อประเมินภาพรวม ทำให้เราทราบปัญหาในระดับครอบครัว ระดับกลุ่ม และเครือข่าย นำไปสู่การวางแผนการหนุนเสริม หรือแผนงานร่วมกัน

อีกประการหนึ่งกระบวนการส่งเสริม สำหรับกลุ่มนี้ จะต้องให้ความรู้เรื่องของการจัดการผลผลิต การทำการตลาด จากผลการศึกษาพบว่า เกษตรกรที่ออกมาทำตลาด คือนำสินค้าหรือผลผลิตออกมาขาย จะส่งผลให้มีระบบการผลิตที่ดีขึ้น และหลากหลายมากขึ้น เหตุผลหนึ่งเนื่องมาจากการได้รับรู้ข้อมูลจากผู้บริโภคโดยตรง การได้แลกเปลี่ยนกับเพื่อนเกษตรกรด้วยกัน ว่าผลิตอย่างไรถึงทำให้มีผลผลิตมาขายได้ ในขณะที่เดียวกันการพัฒนาเกณฑ์มาตรฐาน เพื่อจะให้เกิดการยอมรับทั้งผู้ผลิตด้วยกันเอง และผู้บริโภคจะเป็นอีกเนื้อหาหนึ่งที่เกษตรกรกลุ่มปรับเปลี่ยนจะต้องเรียนรู้ และพัฒนาฟาร์มตัวเองให้ได้เกณฑ์มาตรฐานที่กำหนดไว้

3) กลุ่มที่ปฏิบัติอยู่ในแนวทางเกษตรกรรมยั่งยืนทั้งหมด หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “กลุ่มยอมรับ” จากพัฒนาของกลุ่มจะเห็นได้ว่าการรวมกลุ่มกันมานาน คือ ตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2537 โดยเริ่มแรกมาจากการวิเคราะห์ในผลกระทบของเกษตรแผนใหม่ และตกในแนวคิดเกษตรกรรมยั่งยืน ว่าจะเป็นทางเลือกทางออกสำหรับครอบครัว ประเด็นปัญหาอยู่ที่ว่า กลุ่มจะขยายแนวความคิดและวิธีการปฏิบัติ

ไปสู่เกษตรกรายใหม่ ๆ ได้
อย่างไร จากการศึกษาพบว่า การสร้างความเชื่อมั่นให้กับผู้นำ ในการถ่ายทอดเรื่องราวต่าง ๆ ของตัวเอง การพัฒนาสื่อ หรือเครื่องมือที่จะช่วยในการ

นำเสนอ รวมทั้งการจัดทำเนื้อหา หลักสูตรให้เหมาะสมกับเวลาและกลุ่มเป้าหมาย จะต้องพัฒนาร่วมกับผู้นำ การค้นหาศักยภาพและความถนัดของแต่ละคน

นอกจากนี้การพัฒนากองทุนระดับกลุ่ม เพื่อหนุนเสริมงานเกษตรกรรมยั่งยืน ค่อนข้างจะมากทั้งทุนภายในกลุ่มจากการออมฯ และทุนภายนอกที่เป็นทุนหมุนเวียน นำมาใช้เพื่อการแปรรูป การรวบรวมผลผลิต ทำการตลาด และอีกหลาย ๆ กิจกรรม ดังนั้นความรู้เรื่องของการจัดการกระบวนการบริหารกองทุน การจัดการผลผลิต หลังเก็บเกี่ยวจึงเป็นอีกเรื่องหนึ่งที่สำคัญ ซึ่งถ้ามองในเชิงยุทธศาสตร์แล้ว จะเห็นว่ากลุ่มดังกล่าวสามารถเป็นตัวอย่างและรองรับกลุ่มใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นได้

2.3 บทเรียน

การกำหนดโจทย์ของกระบวนการส่งเสริมไว้เฉพาะ 8 ขั้นตอน เป็นการสร้างกรอบ หรือ ทางตันได้ ซึ่งอาจเหมาะสมกับพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งเท่านั้น

2.4 ข้อเสนอแนะ

- 1) ข้อเสนอต่อการทำวิจัยเชิงปฏิบัติการในประเด็นต่าง ๆ ของเกษตรกรรมยั่งยืนให้มากขึ้น โดยที่สนับสนุนให้เกษตรกรหรือกลุ่มองค์กรชาวบ้านเป็นหัวหน้าโครงการวิจัยด้วยตนเอง
- 2) ข้อเสนอต่อการวิจัยเพื่อพัฒนาเทคโนโลยีการเกษตร โดยเกษตรกรรมมีส่วนร่วม การประยุกต์ความรู้ที่เป็นวิทยาศาสตร์ ด้านนิเวศวิทยาและสาขาอื่น ๆ ผสมผสานเข้ากับองค์ความรู้พื้นบ้าน เพื่อพัฒนาเทคโนโลยีที่เหมาะสมเกี่ยวกับเกษตรกรรมยั่งยืน
- 3) ข้อเสนอต่อการพัฒนาและขยายเครือข่ายการเรียนรู้ โดยการสนับสนุนให้มีการจัดตั้งสถาบันการเรียนรู้ของชุมชน ที่มีการบริหารจัดการโดยองค์กรชุมชน ส่วนองค์กรภายนอกจะเป็นเพียงผู้ช่วยหรือที่ปรึกษา ช่วยจัดกระบวนการและเอื้อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันเท่านั้น

การวิจัยเรื่องรูปแบบองค์กรผู้บริโภคที่เหมาะสมสำหรับอาหารปลอดภัยในระบบเกษตรกรรมยั่งยืน การวิจัยครั้งนี้ใช้รูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยกลุ่มเป้าหมายประกอบด้วยเกษตรกรชมรมผู้ผลิตเกษตรอินทรีย์จังหวัดเชียงใหม่ ชมรมผู้บริโภคอาหารปลอดภัยจังหวัดเชียงใหม่ และผู้บริโภคในโรงเรียนมัธยมและชุมชนของอำเภอเมืองจังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดลำพูน และการวิจัยระยะนี้เป็นการศึกษาวิจัยในระยะที่ 2 ซึ่งเป็นระยะของการทดลองรูปแบบองค์กรผู้บริโภคที่น่าจะเป็น ซึ่งผลที่ได้จากการวิจัยจะนำไปประยุกต์ใช้กับชมรมผู้บริโภคอาหารปลอดภัยจังหวัดเชียงใหม่ จากการวิจัยรูปแบบองค์กรผู้บริโภคอาหารปลอดภัยที่เหมาะสมสำหรับอาหารปลอดภัยในระบบเกษตรกรรมยั่งยืนในปัจจุบันนั้นพบว่า

1. การศึกษาและดำเนินการก่อตั้งองค์กรผู้บริโภคดีด้านเกษตรกรรมยั่งยืนที่มีขนาดเล็กในโรงเรียนและในพื้นที่ชุมชนเมืองของจังหวัดเชียงใหม่และลำพูน สรุปได้ว่า การทำงานกับโรงเรียนค่อนข้างประสบผลสำเร็จกว่าในชุมชนเมือง สาเหตุอาจจะเนื่องมาจากปัจจัยต่าง ๆ ดังนี้

- 1) ในโรงเรียนมีการเรียนการสอนวิชาที่เกี่ยวข้องกับคุณค่าของอาหารและสิ่งแวดล้อม
- 2) ในโรงเรียนจะมีชมรมคุ้มครองผู้บริโภค ชมรมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ชมรมพฤกษศาสตร์
- 3) มีครูอาจารย์ที่รับผิดชอบชมรมชัดเจน

4) ทุกคนมีธรรมชาติของการดำรงชีวิตที่ใกล้เคียงกัน หรือมีความถนัดในการพบปะแลกเปลี่ยนเรียนรู้บ่อย ๆ

5) อยู่ในขอบเขตพื้นที่เดียวกันและมีขนาดเล็กทำให้ง่ายในการพบปะ

ด้วยปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้ทำให้การสร้างความตระหนักจึงเป็นไปได้ง่าย ส่วนกรณีของชุมชนเมืองค่อนข้างจะรวบรวมเป็นกลุ่มลำบาก เพราะแต่ละคนมีธรรมชาติของการดำรงชีวิตที่ต่างกัน ทำงานต่างหน่วยงานกัน มีเวลาพบปะกันน้อย ทำให้ยากในการสร้างความตระหนัก การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมมาบริโภคผลผลิตก็ยากตามไปด้วย

2. ศึกษาและดำเนินการก่อตั้งเครือข่ายขององค์กรผู้บริโภคด้านเกษตรกรรมยั่งยืนในพื้นที่ชุมชนเมืองของจังหวัดเชียงใหม่และลำพูน ผลการวิจัยพบว่า การก่อตั้งเครือข่ายขององค์กรผู้บริโภคนั้น ยังเป็นเพียงการเริ่มต้น ครูอาจารย์ และนักเรียนเพิ่งเริ่มรู้จักกัน ต้องใช้เวลามาก ยังไม่สามารถจัดตั้งได้

3. การนำผลการศึกษาไป

ปรับใช้ในการดำเนินงานของชมรม

ผู้บริโภคอาหารปลอดภัย

จังหวัดเชียงใหม่ สรุปผลการวิจัยได้

ว่า จากการดำเนินงานของชมรม

ผู้บริโภคอาหารปลอดภัย

จังหวัดเชียงใหม่ที่ผ่านมาค่อนข้าง

จะมีปัญหาในเรื่องความไม่พร้อม

เพียงของสมาชิกและกรรมการที่จะ

ร่วมในกิจกรรมของชมรม ทำให้ชมรมไม่มีความเข้มแข็ง และทางชมรมเองได้สรุปสาเหตุของความไม่

พร้อมเพียงว่าอาจจะมาจาก ธรรมชาติในการดำเนินชีวิตที่แตกต่างกันของสมาชิกและกรรมการ ที่มีวัน

ว่างที่แตกต่างกัน ทำให้การประชุม หรือรวบรวมคนเป็นไปได้ลำบาก ขณะเดียวกันสมาชิกส่วนใหญ่เป็น

สมาชิกในนามบุคคล ทำให้ไม่มีพลังในการขับเคลื่อนเท่าใดนัก

ดังนั้นการวิจัยครั้งนี้จึงตั้งสมมุติฐานว่า ชมรมผู้บริโภคจะเข้มแข็งได้สมาชิกควรจะอยู่ในรูปขององค์กร และองค์กรที่น่าจะไปร่วมทำงานและน่าจะมีศักยภาพมากคือโรงเรียน ซึ่งผลการวิจัยสรุปว่าค่อนข้างจะเป็นจริงตามสมมุติฐาน ถึงแม้ว่าจะยังไม่เกิดรูปของเครือข่ายด้านผู้บริโภคเกษตรกรรมยั่งยืนที่ชัดเจนขึ้นระหว่างโรงเรียน แต่ก็เป็นการเริ่มต้นที่ดี จากผลการวิจัยดังกล่าวได้กลายมาเป็นยุทธศาสตร์การทำงานด้านผู้บริโภคของชมรมผู้บริโภค ชมรมผู้ผลิตเกษตรอินทรีย์เชียงใหม่ และโครงการนำร่องเพื่อพัฒนาระบบเกษตรกรรมยั่งยืนของเกษตรกรรายย่อย (ซึ่งได้งบประมาณจากกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ โดยผ่านมูลนิธิกรีนทรอสท์) โดยองค์กรดังกล่าวข้างต้นได้ดำเนินการปฏิบัติการต่อเนื่องจาก

ผู้บริโภค
เยี่ยมชม
ฟาร์ม
ผู้ผลิต

โครงการวิจัย และยังมีการกลุ่มเป้าหมายไปสู่โรงเรียนมัธยมในระดับอำเภอ และเป็นอำเภอที่มีการทำเกษตรกรรมยั่งยืนอีกด้วย เช่น อำเภอแม่แตง อำเภอพร้าว อำเภอสันกำแพง เป็นต้น

การศึกษาวิจัยยังพบว่า หากจะมีการตั้งองค์การผู้บริโภคมที่มีรูปแบบองค์กรเหมาะสมสำหรับอาหารปลอดภัยแล้ว อาจจะเริ่มจากการกำหนดกลุ่มเป้าหมายก่อน ซึ่งกลุ่มเป้าหมายที่น่าจะเหมาะสมคือ กลุ่มคนที่มีวิถีการดำรงชีวิตที่เหมือนกันหรือคล้ายกัน มีความดีในการพบปะแลกเปลี่ยนเรียนรู้บ่อย ๆ ทำให้เกิดความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน มีความเป็นพี่น้องกันมาก อยู่ในขอบเขตพื้นที่เดียวกัน ซึ่งปัจจัยดังกล่าวทำให้ง่ายในการจัดกิจกรรม และสร้างความตระหนัก โดยเฉพาะกลุ่มคนในโรงเรียน และควรเป็นโรงเรียนที่อยู่ใกล้กลุ่มผู้ผลิตก่อนเป็นอันดับแรก ส่วนกลุ่มเป้าหมายในโรงเรียนควรเริ่มที่กลุ่มอาจารย์และนักเรียนผู้รับผิดชอบด้านอาหาร สุขภาพ และสิ่งแวดล้อม ส่วนการตั้งเครือข่ายขององค์กรควรจะต้องดำเนินการในช่วงเวลาต่อมาเมื่อชมรมต่าง ๆ เริ่มมีความเข้มแข็งมากขึ้น

ผู้บริโภคในโรงเรียน สุ่มตรวจสอบหาสารพิษในพืชผัก

การวิจัยที่ผ่านมาได้ทำให้เกิดองค์ความรู้ เกิดความเปลี่ยนแปลง และเกิดความยั่งยืนต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ดังจะเห็นได้จาก ตลาดนัดที่โรงเรียนดาราวิทยาลัย กลายเป็นแหล่งศึกษาดูงาน มีผู้คนมาศึกษาทั้งในและต่างประเทศ ตลาดนัดสินค้าเกษตรกรรมยั่งยืนดังกล่าวได้เริ่มมีบางโรงเรียนมาศึกษา และไปดำเนินการ เช่นที่โรงเรียนปิ่นตรอยชลวิทยาลัย นักเรียน คณะครู อาจารย์ในโรงเรียนเป้าหมายยังคงดำเนินการในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับเกษตรยั่งยืนอย่างต่อเนื่อง เป็นต้น และการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญตามเป้าหมายของชุดโครงการวิจัยเกษตรกรรมยั่งยืนคือ ในระหว่างการวิจัยได้มีการขยายกลุ่มเกษตรกรรมยั่งยืนเพิ่มมากขึ้น

4. บทเรียนจากการทำงานอาจสรุปได้คร่าว ๆ ดังต่อไปนี้

- 1) การสร้างความตระหนักเป็นเรื่องสำคัญ และกระบวนการส่งเสริมให้เกิดความตระหนักด้วยการสัมผัสของจริง การได้ลงมือปฏิบัติเอง เป็นเรื่องสำคัญมาก หลังจากนั้นการสนับสนุนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม เช่น การซื้อ การขาย จึงเป็นเรื่องที่ไม่ยากในภายหลัง
- 2) สิ่งที่สำคัญอีกประการหนึ่งในกระบวนการส่งเสริมให้ประสบผลสำเร็จคือ การติดตามยกระดับกลุ่มเป้าหมายอย่างต่อเนื่อง
- 3) คณะวิจัย จะต้องเป็นผู้มีความรู้ ความเข้าใจ มีความเชื่อ มีวิธีคิด ในเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืน ระบบการค้าที่เป็นธรรม ระบบเกษตรกรรมยั่งยืน รวมทั้งแนวทางการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นเรื่องสำคัญมากต่อการบรรลุวัตถุประสงค์การวิจัย
- 4) การเริ่มต้นทำงานในโรงเรียน อาจเริ่มจากอาจารย์ที่รับผิดชอบด้านโภชนาการ การคุ้มครองผู้บริโภค ด้านสิ่งแวดล้อม หรือด้านวิทยาศาสตร์ ก่อน และหากอาจารย์กลุ่มนี้ได้รับรู้/ข้อมูลที่ดีแล้ว ความร่วมมือก็จะเกิดได้ง่าย

5. ข้อเสนอแนะ จากการวิจัย มีหลายระดับ ประกอบด้วย

ข้อเสนอแนะต่อกลุ่มเกษตรกรที่จะทำงานกับกลุ่มผู้บริโภค

- 1) ผู้บริโภคที่เป็นกลุ่มเป้าหมายควรจะเริ่มในระดับครอบครัวก่อน หากผลผลิตเหลือจึงค่อยมองหาผู้บริโภคที่อยู่ใกล้ที่สุดก่อน และโรงเรียนในชุมชนของตนเองน่าจะเป็นกลุ่มเป้าหมายถัดมา
- 2) ที่ผ่านมาเกษตรกรยังอธิบายกระบวนการผลิตยังไม่ชัดเจนแก่ผู้บริโภค ดังนั้นเกษตรกรที่ทำการตลาดต้องพัฒนาการอธิบายกระบวนการผลิตของตนเอง และปัญหาของชุมชนแก่ผู้บริโภคให้ได้
- 3) เกษตรกรไม่ควรมองผู้บริโภคเป็นเพียงผู้ซื้อ ควรมีการสร้างจิตสำนึกร่วมกันอย่างต่อเนื่อง โดยมีกิจกรรมที่จะทำให้เกิดจิตสำนึกร่วม เช่น การพาผู้บริโภคไปเยี่ยมชมไร่นาของตนเองเป็นประจำและต่อเนื่อง เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน
- 4) การประชุมประจำเดือนของกลุ่มเกษตรกร ควรเชิญตัวแทนของนักเรียนหรืออาจารย์ผู้รับผิดชอบด้านการตลาดเข้าร่วมประชุมเพื่อชี้แจงปัญหา เพื่อร่วมกันพัฒนาระเบียบตลาดทางเลือก และร่วมกันกำหนดราคาสินค้า ตามเจตนารมณ์ของระบบตลาดทางเลือก หรือระบบการค้าที่เป็นธรรม

ข้อเสนอแนะต่อกลุ่มองค์กรที่จะทำงานส่งเสริมด้านผู้บริโภค

- 1) ไม่ควรสร้างเครือข่ายผู้บริโภคที่มีสมาชิกจากราชนบุคคลและแตกต่างอาชีพ เพราะเมื่อสมาชิกมาอยู่รวมกันเป็นเครือข่ายแล้วทำให้สมาชิกทำกิจกรรมร่วมกันค่อนข้างยาก

- 2) ในระยะแรกองค์กรที่ส่งเสริมด้านผู้บริโภคไม่จำเป็นต้องกำหนดเป้าหมายที่การมีองค์กรผู้บริโภคที่เข้มแข็ง ซึ่งหมายถึงการมีระเบียบ การมีโครงสร้าง การมีคณะกรรมการ การมีกองทุน แต่องค์กรที่ส่งเสริมควรจะทำงานกับกลุ่มผู้บริโภค ที่เป็นกลุ่มแบบหลวม ๆ ก่อน แล้วค่อยพัฒนาให้เข้มแข็งทีหลัง
- 3) กลุ่มผู้บริโภคที่มีพลัง มีศักยภาพน่าจะเป็นที่โรงเรียน เพราะโรงเรียนมีเด็กนักเรียน เป็นการปลูกฝังแนวคิดที่ดีตั้งแต่อายุน้อย นอกจากนี้ยังมีครู อาจารย์ พนักงาน และผู้ปกครอง อีกด้วย

ข้อเสนอแนะต่อรัฐบาล

- 1) นโยบายที่ส่งเสริมในเรื่องระบบเกษตรยั่งยืนเป็นสิ่งที่คีย์อยู่แล้ว แต่จะต้องทำให้มีรูปธรรมในพื้นที่ให้มากขึ้น
- 2) สินค้าเกษตรกรรมยั่งยืนเป็นสินค้าที่ดีต่อผู้บริโภค รัฐควรมีการรณรงค์ให้ประชาชนในประเทศบริโภคสินค้าเกษตรกรรมยั่งยืน และซื้อสินค้าเกษตรกรรมยั่งยืนโดยตรงจากกลุ่มเกษตรกรรายย่อย และควรซื้อสินค้าจากกลุ่มที่ได้มาตรฐานเกษตรอินทรีย์ เท่านั้น
- 3) รัฐควรจัดสรรงบประมาณ และสนับสนุนงบประมาณให้แก่โรงเรียน ชุมชน องค์กรภาคประชาชน องค์กรพัฒนาเอกชนที่ส่งเสริมด้านเกษตรกรรมยั่งยืนและตลาดทางเลือก

3. ด้านการตลาด

การวิจัยเรื่องระบบตลาดทางเลือกที่เหมาะสมสำหรับสินค้าเกษตรกรรมยั่งยืนครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อวิจัย และพัฒนารูปแบบ และระบบตลาดทางเลือกที่เหมาะสมสำหรับสินค้าเกษตรกรรมยั่งยืน (ผัก ข้าว พืชไร่บางชนิด) โดยมีรูปแบบและระบบตลาดที่ง่ายต่อการจัดการและเอื้อประโยชน์แก่เกษตรกรและผู้บริโภคเป้าหมาย โดยมีกลุ่มเป้าหมายประกอบด้วยเกษตรกรที่ทำเกษตรกรรมยั่งยืนที่อาศัยอยู่ในจังหวัดเชียงใหม่ ส่วนผู้บริโภคอยู่ในจังหวัดเชียงใหม่และลำพูน ขณะเดียวกันในส่วนของสินค้า นั้นประกอบด้วยพืช ผัก ข้าว และพืชไร่บางชนิดโดยมีพืชผักเป็นสินค้าที่ใช้ทดลองในตลาดเป็นส่วนใหญ่ และค่อนข้างจะเป็นพืชผักตามฤดูกาล ซึ่งผลการวิจัยทำให้ได้ประโยชน์และเกิดการเปลี่ยนแปลงของชุมชนและกลุ่มเป้าหมายหลายประการดังต่อไปนี้

1. ได้ข้อมูลและเอกสารที่จำเป็นด้านแนวคิด โครงสร้างองค์กร การดำเนินงาน ผลการดำเนินงาน จุดอ่อน จุดแข็ง และบทเรียนของตลาดทางเลือกที่มีอยู่ทั้งในและนานาชาติ

2. ทำให้ทราบ ความหมายของระบบตลาดทางเลือก โดยอาจสรุปได้ว่า “ระบบตลาดทางเลือก หมายถึงความสัมพันธ์ที่ดีของกลุ่มองค์กรและผู้บริโภค ที่ร่วมมือกันในการจัดการผลผลิตสินค้าเกษตรกรรมยั่งยืน โดยมีเป้าหมายเพื่อความยั่งยืนของเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และสิ่งแวดล้อม”
3. ทำให้ทราบ หลักการตลาดทางเลือก ซึ่งอาจสรุปได้ดังนี้
 - ต้องให้การผลิตนำการตลาด ไม่ใช่ให้ตลาดนำการผลิต
 - ให้ความสำคัญในการจำหน่ายผลผลิต หรือสินค้าแก่ผู้บริโภคในชุมชนเดียวกันก่อนเป็นอันดับแรก หากยังคงมีสินค้าเหลืออยู่ จึงค่อยขายไปขายในชุมชนอื่นที่อยู่ใกล้เคียง หรือห่างไกลทีละน้อย
 - จำหน่ายสินค้าที่ใช้กระบวนการผลิตทางธรรมชาติ ไม่ใช่ปุ๋ยเคมี สารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืช ไม่ใช้สารเคมีในกระบวนการแปรรูปและการตลาด รวมทั้งไม่เอาเปรียบแรงงานเด็ก สตรี คนด้อยโอกาส
 - ใช้หีบห่อที่เน้นความสะอาด ประหยัด วัสดุท้องถิ่น และอนุรักษ์ธรรมชาติ
 - ชื่อและจำหน่ายสินค้าในราคาที่ยุติธรรม
 - เกษตรกรเป็นเจ้าของจุดจำหน่าย มีส่วนร่วมในการบริหารและจัดการตลาด
 - ลดหรือใช้ค่าใช้จ่ายในการตลาดให้น้อยลง
 - เน้นรูปแบบการตลาดแบบขายตรง
 - ส่งเสริมการซื้อสินค้าจากกลุ่มเกษตรกรรายย่อยโดยตรง
 - บริโภคคือเพื่อน ไม่ใช่พระเจ้าหรือเทวดาที่กำหนดทุกอย่าง
4. ทำให้ทราบ คุณค่าหรือประโยชน์ของตลาดทางเลือกสินค้าเกษตรกรรมยั่งยืน ซึ่งอาจสรุปได้ดังนี้
 - ช่วยสร้างสังคมใหม่ที่เป็นสังคมแห่งการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และได้เพื่อนใหม่ โดยเฉพาะการเกิดความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างเกษตรกรกับผู้บริโภค ระหว่างเมืองกับชนบท เพราะตลาดทางเลือกจะเน้นการขายตรงระหว่างเกษตรกรกับผู้บริโภค ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างเกษตรกรกับผู้บริโภค
 - ช่วยให้เกษตรกรมีโอกาสที่จะได้รับรู้ข้อมูลข่าวสารจากภายนอกชุมชน การที่คนมีโอกาสออกไปเรียนรู้นอกชุมชนทำให้มีประสบการณ์มากขึ้น ทำให้เกิดความรู้ และทำทานกับคนอื่นที่จะมาเอาเปรียบได้
 - ทำให้เกิดการเรียนรู้ในเรื่องการเกษตรแก่ผู้บริโภค และทำให้เพิ่มความหลากหลายทางชีวภาพในไร่นา เพราะเวลาที่ผู้บริโภคถามซื้อผลผลิตที่ไม่สามารถปลูกได้ในฤดูกาลนั้นเกษตรกรก็จะให้ความรู้แก่ผู้บริโภค ให้ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมมาบริโภคผลผลิตตามฤดูกาลขณะเดียวกันความต้องการของผู้บริโภคจะมีผลทำให้เกษตรกรกลับไปศึกษาพัฒนาไร่นาของตนเองให้มีความหลากหลายมากขึ้น เป็นการฟื้นฟูระบบนิเวศในไร่นา

- ทำให้เกิดกลุ่มและเครือข่ายเกษตรกร เพราะการบริหารและจัดการตลาดทางเลือกนั้นเกษตรกรจะเป็นหลักในการบริหารจัดการ ซึ่งการจัดการนั้นจะต้องอยู่ในรูปของกลุ่มและเครือข่าย นอกจากนี้ตลาดทางเลือกยังเป็นการเสริมสร้างความเข้มแข็งองค์กรเกษตรกรรายย่อยด้วย
 - ทำให้เกษตรกรได้มีโอกาสเรียนรู้ในการบริหารจัดการองค์กรทางตลาด ทางธุรกิจ เช่น การมีโอกาสเป็นผู้บริหารธุรกิจชุมชน เป็นต้น
 - ทำให้เกษตรกรมั่นคงทางรายได้ เพราะเกษตรกรสามารถกำหนดราคาได้เอง รู้ว่าอย่างน้อยในฤดูกาลเพาะปลูกนั้นๆ เขาสามารถจำหน่ายผลผลิตในราคาเท่าไร? คู้มค่าหรือไม่ สามารถคำนวณรายรับและรายจ่ายได้เลย นอกจากนี้ตลาดทางเลือกบางรูปแบบเช่น จีเอสเอ เกษตรกรยังที่จะขอรับเงินเพื่อนำไปลงทุนก่อนฤดูกาลผลิต หรือนำไปใช้จ่ายในครอบครัว แล้วค่อยใช้คืนในรูปแบบผลผลิตแก่ผู้บริโภคในช่วงเก็บเกี่ยวได้อีกด้วย ขณะเดียวกัน ตลาดทางเลือกยังทำให้เกษตรกรมีรายรับเกือบทุกวัน เพราะสามารถขายได้ทุกวันมีรายรับที่หลากหลาย เช่น รายวัน รายสัปดาห์ รายเดือน รายปี เป็นต้น
 - ทำให้ผู้บริโภคได้ซื้อสินค้าในราคายุติธรรม มีความมั่นคงทางอาหาร ทำให้ทุกคนไม่ว่าจะเป็นคนจน หรือคนรวยก็สามารถเข้าถึงสินค้าปลอดสารเคมีได้
 - ทำให้เกษตรกรและผู้บริโภค มีสุขภาพดี ปลอดภัยจากสารเคมีทางการเกษตร เพราะตลาดทางเลือกเน้นการจำหน่ายสินค้าที่ใช้กระบวนการผลิตทางธรรมชาติ
 - ทำให้สิ่งแวดล้อมดี เพราะวัสดุที่ใช้ทำการหีบห่อจะเป็นวัสดุทางธรรมชาติ
 - ทำให้เกษตรกรสามารถพึ่งตนเองได้ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมือง การศึกษาและสิ่งแวดล้อม
5. การศึกษาวิจัยในครั้งนี้พบว่ารูปแบบตลาดทางเลือกสินค้าเกษตรกรรมยังยืนนั้นมีหลากหลายรูปแบบและเกษตรกรควรจะทำตลาดในหลากหลายรูปแบบ โดยที่ไม่ควรยึดติดกับรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง ส่วนการที่จะใช้รูปแบบไหนนั้นขึ้นอยู่กับปัจจัยหลักๆ ดังนี้คือ
- ชนิด ปริมาณและความหลากหลายของสินค้า
 - ความยากง่ายของการคมนาคม ต้นทุนในการขนส่ง และความคุ้มทุน
 - ความแตกต่างของราคาที่ได้รับ
 - การปฏิสัมพันธ์ทางการตลาดที่มีความยุติธรรมและแสดงถึงความเป็นเพื่อน (ไม่ใช่เพียงผู้ซื้อกับผู้ขายเท่านั้น)
6. การวิจัยเรื่องตลาดฯครั้งนี้ ทำให้เกษตรกรมีความมั่นใจต่อการเกษตรกรรมยังยืนมากขึ้น และพร้อมที่จะปรับเปลี่ยนระบบการผลิตจากเกษตรเคมีมาสู่เกษตรกรรมยังยืน นอกจากนี้เกษตรกรยังบอกว่าการทำการตลาดนอกจากทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้นแล้ว ยังทำให้เกิดการเรียนรู้ใหม่ๆใน

เรื่องที่นอกเหนือจากชุมชน ทำให้เกิดความกลัว พร้อมที่จะแลกเปลี่ยนความคิดกับคนนอกชุมชนมากขึ้น

7. ผู้บริโภคหลายพันคนในจังหวัดเชียงใหม่และลำพูน เช่นผู้ปกครอง นักเรียน ครู อาจารย์หลายโรงเรียนเริ่มตระหนักในคุณค่าของผลผลิต จากเกษตรกรรวมยั่งยืนและพืชผักพื้นบ้าน และหันมาบริโภคผลผลิตจากเกษตรกรรวมยั่งยืนมากขึ้น
8. การทำวิจัยตลาดทางเลือกเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้องค์กรด้านตลาดนัดสินค้าเกษตรรวมยั่งยืนในจังหวัดเชียงใหม่มีความเข้มแข็งมากขึ้น และคาดว่าในอนาคตอันใกล้อาจจะเกิด “เครือข่ายตลาดนัดสินค้าเกษตรรวมยั่งยืนเชียงใหม่”
9. มีความเป็นไปได้ว่าในอนาคตอันใกล้ “ตลาดนัด” จะเป็นรูปแบบตลาดทางเลือกของสินค้าเกษตรรวมยั่งยืนที่นิยมทั่วไปทั้งในและต่างประเทศ

การจัดการ
ตลาดนัด
ของเครือข่าย
ผู้ผลิตผัก
ปลอดสารพิษ
จ.เชียงใหม่

ข้อเสนอแนะต่อการดำเนินงานตลาดทางเลือก มีดังนี้

ตลาดทางเลือกเป็นปัจจัยหนึ่งที่สำคัญต่อการขยายตัวของการทำงานเกษตรกรรมยั่งยืน และรูปแบบตลาดที่น่าจะเหมาะสมในปัจจุบันมีรูปแบบ คือ

1. ตลาดท้องถิ่นหรือตลาดในชุมชน เป็นรูปแบบตลาดที่เกษตรกรควรกระทำเป็นอันดับแรก
2. ตลาดนัด เป็นรูปแบบตลาดที่เหมาะสมอีกรูปแบบหนึ่ง แต่เหมาะสำหรับเกษตรกรที่อยู่ใกล้เมือง และทางคมนาคมสะดวก ยิ่งทำตลาดนัดในโรงเรียน ได้ยิ่งจะมีผลดีมาก
3. ตลาดแบบสหกรณ์ เป็นตลาดที่สร้างความเชื่อมั่นกับเกษตรกรว่าได้ขายผลผลิตแน่นอน ถ้าหาก

ใช้กระบวนการ

ผลิตทางธรรมชาติ

และนอกจากนี้ยัง

เหมาะสำหรับ

เกษตรกรที่อยู่ทาง

ไกลเมืองและไม่

สามารถมาตลาดนัด

ได้

4. ตลาดขายตรงและตลาดกลางเพื่อเป็น

ตลาดขายส่งสินค้าเกษตรกรรมยั่งยืน น่าจะเหมาะสมกับสินค้าเกษตรกรรมยั่งยืนในระยะเวลาอันใกล้ ดังนั้นจึงขอเสนอแนะดังนี้

- 4.1 เห็นควรให้รัฐบาลและหน่วยงานของรัฐในระดับท้องถิ่น ส่งเสริมและสนับสนุนตลาดทางเลือกทุกรูปแบบให้มากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นที่ดินเพื่อสร้างตลาดกลาง ทนสำหรับนักศึกษาวิจัย พัฒนาการประชาสัมพันธ์และความรู้ในการจัดการ
- 4.2 เห็นควรให้มีการจัดการเรียนการสอนในเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืนที่มีเนื้อหาครบทุกเรื่อง (การผลิต แปรรูป มาตรฐานสินค้า ตลาดทางเลือก ผู้บริโภค กลุ่ม เครือข่าย และนโยบาย)
- 4.3 ในส่วนของประเด็นที่ควรจะวิจัยมีการพัฒนาด้านการตลาดทางเลือกให้เกิดความต่อเนื่อง เช่น
 - เครือข่ายตลาดนัดสินค้าเกษตรกรรมยั่งยืน
 - ตลาดกลางสินค้าเกษตรกรรมยั่งยืน

การขนส่ง

ผลผลิต

ผู้ตลาดนัด

ในเชียงใหม่

4. ด้านมาตรฐาน

1. กระบวนการทำงาน

องค์กรมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ภาคเหนือ มีความประสงค์จะทำ มาตรฐานการผลิตพืชผักอินทรีย์ ของเกษตรกรภาคเหนือ เพื่อใช้เป็นคู่มือสำหรับแนะนำและเป็นแนวทางการปฏิบัติ โดยได้รวบรวม จากเกณฑ์มาตรฐานที่ใช้ในประเทศต่าง ๆ ที่ได้ทำเกษตรระบบอินทรีย์ และจากเกณฑ์มาตรฐานของแต่ละองค์กรภายในประเทศ

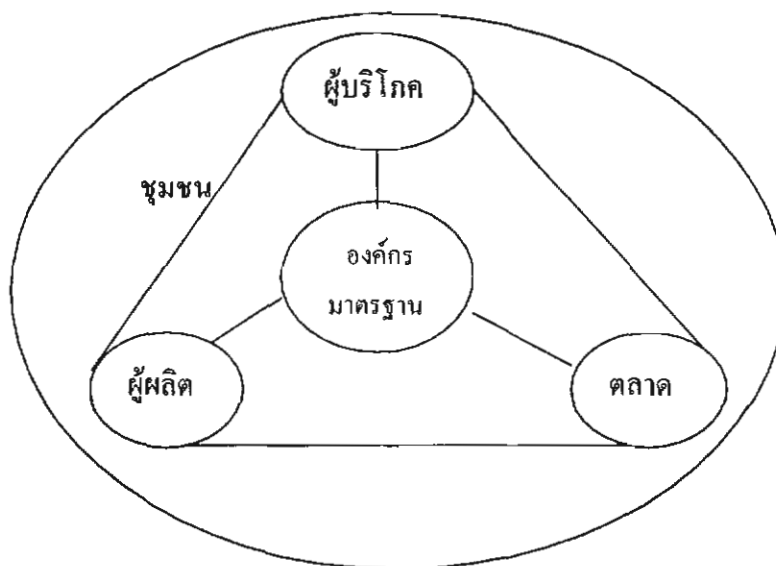
นอกจากนี้ได้ทำการสัมภาษณ์เกษตรกรจากหลายแห่งที่ได้ยึดแนวเกษตรอินทรีย์ โดยยึดแนวทางที่สามารถปฏิบัติได้และเหมาะสมกับท้องถิ่น และนำเสนอในการประชุมเชิงปฏิบัติการให้เกษตรกรผู้ผลิต ผู้บริโภค นักวิชาการด้านการเกษตร และสาขาที่เกี่ยวข้องได้พิจารณาร่วมกัน เพื่อปรับปรุงแก้ไขชี้แนะความเหมาะสมทั้งทางด้านการวิชาการ และสามารถนำไปปฏิบัติได้

หลังจากนั้นได้ร่างเกณฑ์มาตรฐานที่เหมาะสมสำหรับเกษตรอินทรีย์ภาคเหนือ ในเรื่องของการจัดการด้าน ดิน น้ำ ปุ๋ย การป้องกันและควบคุมศัตรูพืช วัชพืช การจัดการด้านเมล็ดพันธุ์พืชตลอดจนการป้องกันการปนเปื้อนจากสารเคมีในสิ่งแวดล้อม ที่ทำการเกษตร เพื่อนำไปปรับปรุงใช้กับเกษตรกรที่ทำการเกษตรระบบเกษตรอินทรีย์ในเขตหมู่บ้านแม่ทา จังหวัดเชียงใหม่

2. องค์ความรู้/ ผลการดำเนินงาน

ผลของการวิจัยพบว่า การที่จะพัฒนาโครงสร้างและเสริมสร้างความเข้มแข็งแก่องค์กรนั้น จะต้องประกอบไปด้วยปัจจัยต่าง ๆ ดังนี้

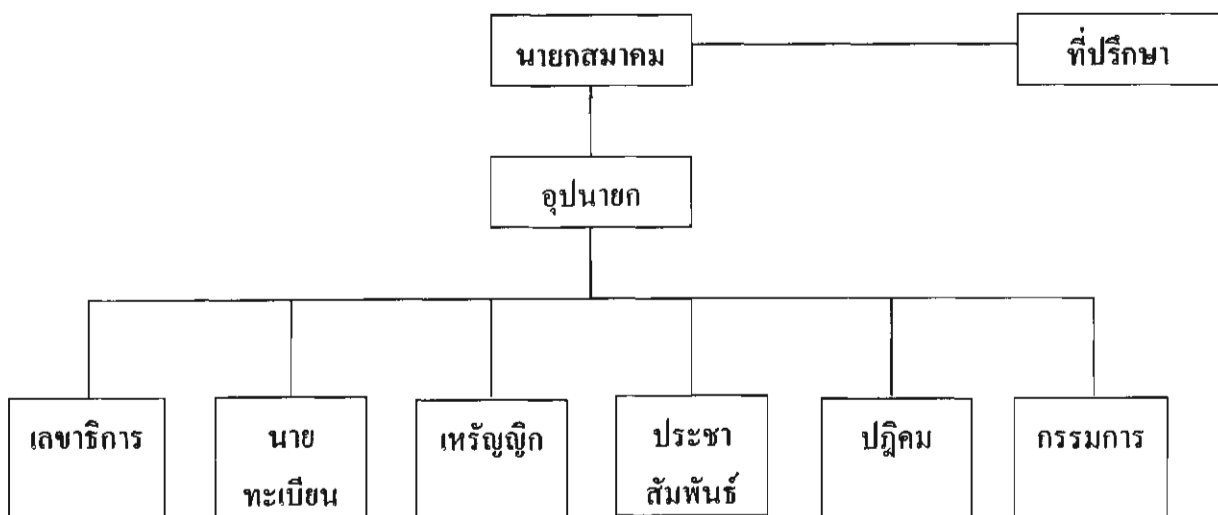
2.1 ความร่วมมือกับทีมงานวิจัยที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการทำเกษตรอินทรีย์

ในการสร้างเกณฑ์มาตรฐานเกษตรอินทรีย์ที่เหมาะสมเพื่อนำไปปฏิบัติให้ได้ผลนั้นจะต้องได้รับความร่วมมือจากกลุ่มองค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น องค์กรของเกษตรกรผู้ผลิต จะต้องได้รับความร่วมมือในการปฏิบัติ มีความรู้ ความเข้าใจอย่างแท้จริงในการทำเกษตรอินทรีย์และวิถีการดำรงชีวิตที่มีคุณภาพ ผู้บริโภค ที่รวมตัวกันในรูปของชมรมผู้บริโภคก็จะต้องมีความรู้ ความเข้าใจถึง ผลดีของผลผลิต ระบบเกษตรอินทรีย์ต่อสุขภาพ มีความเชื่อมั่นในกระบวนการผลิตที่ไม่ใช้สารเคมีสังเคราะห์ทางการเกษตร อาทิเช่น สารกำจัดแมลงศัตรูพืช หรือปุ๋ยเคมีสังเคราะห์ต่าง ๆ อันจะส่งผลต่อสุขภาพ และ ด้าน การตลาด ได้ทดลองจัดรูปแบบตลาดทางเลือกสำหรับผลผลิตเกษตรอินทรีย์ออกเป็น 3 แบบ คือการขายตรงแบบตลาดนัด การขายตรงแบบส่งชื่อล่วงหน้า และการขายส่งซึ่งได้ผลสรุปว่า การขายตรงแบบตลาดนัดเหมาะสมกับการผลิตพืชผักในปัจจุบันที่สุด ซึ่งเป็นเพราะผลผลิตที่ได้ไม่คงที่และไม่หลากหลาย และเป็นโอกาสที่ผู้ผลิตและผู้บริโภคจะได้พบกันเพื่อซื้อขายผลผลิตได้โดยตรง และสามารถเชื่อมั่นได้ในการใช้เกณฑ์มาตรฐานการทำเกษตรอินทรีย์ของเกษตรกร ทำให้เกษตรกรมีรายได้พอดำรงชีวิตอยู่ได้ พอมีพอกิน เศรษฐกิจพอเพียง ดังนั้นจะเห็นว่าการเชื่อมโยงประสานงานกันระหว่างองค์กรต่าง ๆ นั้น ทำให้การขยายแนวคิดการทำเกษตรอินทรีย์ไปยังกลุ่มเกษตรกรผู้ผลิตกลุ่มอื่น ๆ และผู้บริโภคเป็นไปอย่างมีระบบ และมีความเชื่อมโยงซึ่งกันและกัน โดยมีกฎเกณฑ์มาตรฐานเกษตรอินทรีย์เป็นแนวทางในการเพาะปลูก ผู้วิจัยจึงได้เขียนรูปแบบแนวคิดความสัมพันธ์ ความเกี่ยวข้องขององค์กรมาตรฐานเกษตรอินทรีย์และองค์กร หรือชมรมต่าง ๆ ดังรูป

2. โครงสร้างสมาคมมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ภาคเหนือ

จากการวางแผนด้านการพัฒนาโครงสร้างและเสริมความเข้มแข็งขององค์กรมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ภาคเหนือนั้น ทางคณะกรรมการได้ร่วมประชุมและได้ตกลงในการปรับรูปแบบโครงสร้าง องค์กรมาตรฐานเกษตรอินทรีย์เปลี่ยนเป็น “สมาคมมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ภาคเหนือ”

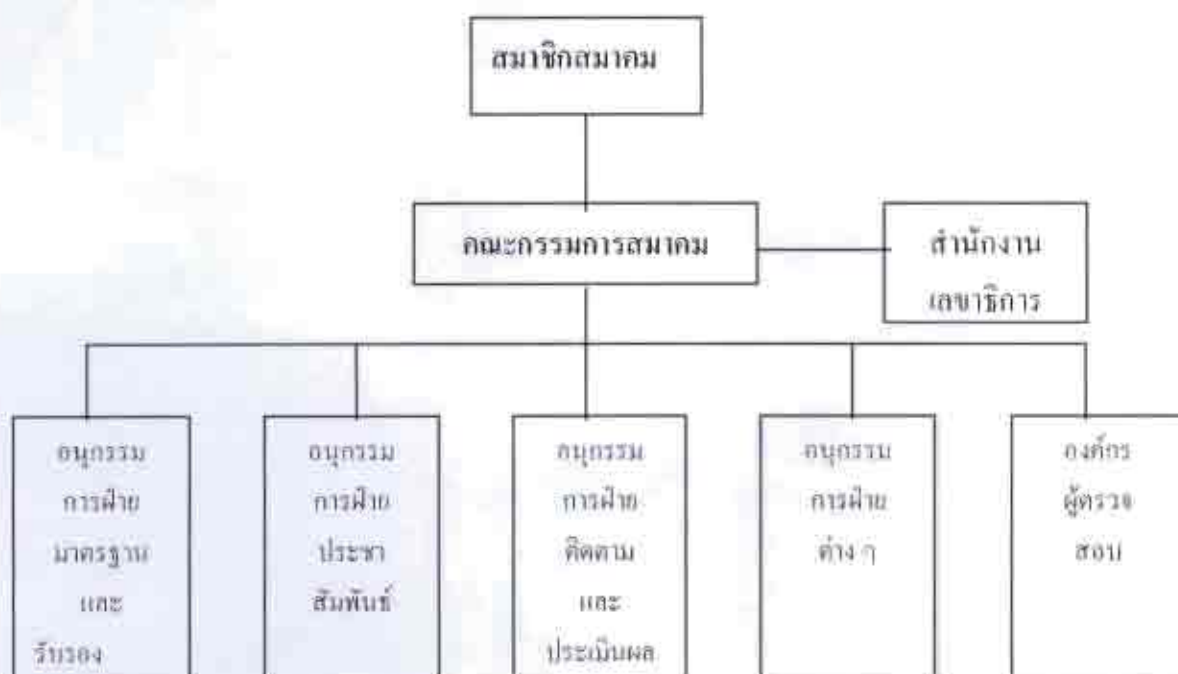
องค์กรมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ภาคเหนือประกอบด้วยสมาชิก 2 ประเภท คือ

- ประเภทองค์กรจำนวน 36 องค์กร
- ประเภทปัจเจกบุคคลจำนวน 85 คน

หลังจากการประชุมใหญ่สามัญประจำปีของสมาชิกแล้ว ได้มีการเลือกตั้งคณะกรรมการดำเนินการ และวางแผนการบริหารงานขององค์กรมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ ซึ่งประกอบด้วย คณะกรรมการดำเนินงาน สำนักงานเลขานุการ คณะกรรมการมาตรฐานและรับรอง คณะกรรมการประชาสัมพันธ์ และคณะทำงาน โดยมีแผนการปรับเปลี่ยนองค์กรเป็นสมาคม ดังรูป

มอบ
ใบรับรอง
มาตรฐาน
เกษตร
อินทรีย์
แก่เกษตรกร

ในการจัดตั้งสมาคมนั้น จะต้องมีระเบียบข้อบังคับของสมาคม หรือที่เรียกว่าธรรมนูญของสมาคม และตราของสมาคม ซึ่งทางคณะกรรมการสมาคมได้ร่วมกันเขียนร่างข้อบังคับสมาคมมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ภาคเหนือ ตามข้อ 3

3. ข้อบังคับสมาคมมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ภาคเหนือ (มีรายละเอียด 14 หมวด 8 หน้า)

4. การนำเกณฑ์มาตรฐานไปปฏิบัติร่วมกับเกษตรกร

การนำเกณฑ์มาตรฐานเกษตรอินทรีย์ที่ได้จากการศึกษารวบรวม และยอมรับจากเกษตรกรผู้ผลิต ผู้บริโภค และผู้สนใจ นำไปอบรมให้ความรู้ในรายละเอียดตลอดจนนำไปปฏิบัติร่วมกับเกษตรกรทั้ง 3 กลุ่ม ดังนี้

เกษตรกรกลุ่มที่ 1 คือกลุ่มที่ได้ทำการเกษตรอินทรีย์มาแล้วในระยะเวลาไม่ต่ำกว่า 3 ปี

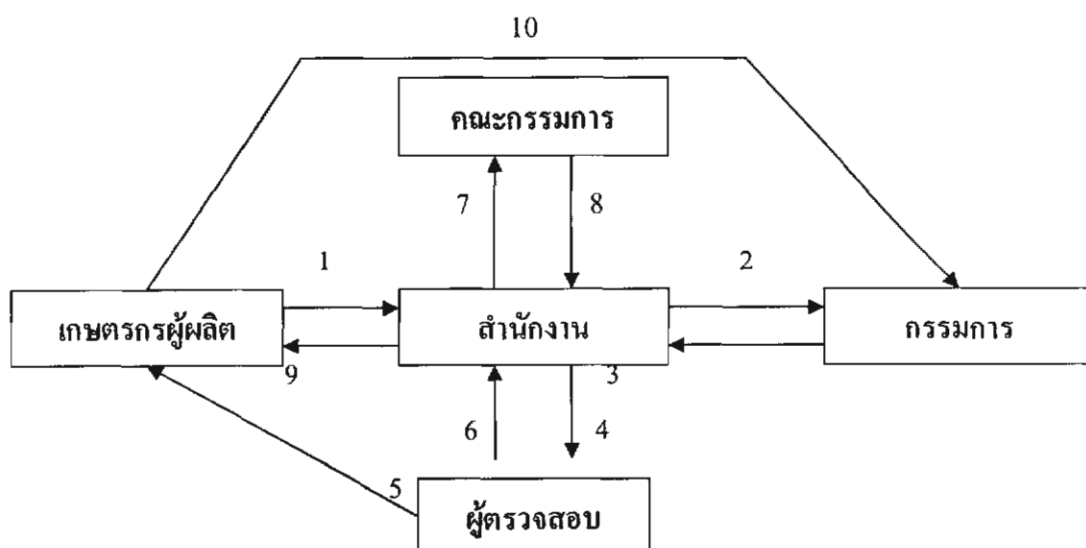
เกษตรกรกลุ่มที่ 2 คือกลุ่มที่ได้ทำการเกษตรในระบบเกษตรอินทรีย์มาบ้างแล้ว แต่ได้เลิกปฏิบัติเป็นบางส่วน เหลือไว้เป็นบางส่วนที่ยังคงทำในระบบเกษตรอินทรีย์

เกษตรกรกลุ่มที่ 3 คือกลุ่มเกษตรกรที่ยังไม่มีความรู้ความเข้าใจทางด้านเกษตรอินทรีย์ และไม่เคยทำเกษตรในระบบเกษตรอินทรีย์มาก่อน

5. คู่มือผู้ตรวจสอบมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ภาคเหนือ

6. การพัฒนากระบวนการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ภาคเหนือ

กระบวนการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ภาคเหนือ นั้น จะต้องเริ่มต้นด้วยเกษตรกรผู้ผลิตสมัครขอรับการตรวจสอบ พร้อมทั้งส่งประวัติการทำ ไร่ นา สวน และแผนผังของไร่ นา สวน มายังสำนักงานมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ภาคเหนือ โดยที่คณะกรรมการได้ร่วมพัฒนาขั้นตอนการทำงานดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 เกษตรกรผู้ผลิตยื่นใบสมัครเพื่อรับการตรวจสอบไร่ นา สวน ต่อสำนักงานประสานงานมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ภาคเหนือ

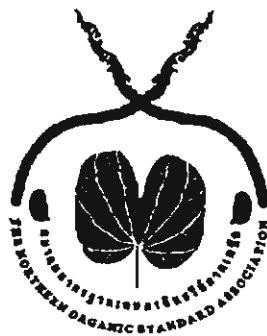
ขั้นตอนที่ 2 สำนักงานประสานงานยื่นใบสมัครของเกษตรกรให้แก่คณะกรรมการดำเนินงาน

เพื่อพิจารณากลับกรอง และเสนอแนะ ให้สำนักงานประสานงานกับผู้ตรวจสอบที่
คณะกรรมการดำเนินงานเห็นว่าเหมาะสมกับการไปปฏิบัติหน้าที่การตรวจสอบ ไร่ นา
สวน ในครั้งนี้

- ขั้นตอนที่ 3 คณะกรรมการดำเนินการ แจ้งชื่อของผู้ตรวจที่จะต้องไปตรวจไปยังสำนักงานประสานงาน
- ขั้นตอนที่ 4 สำนักงานประสานงานจะติดต่อไปยังผู้ตรวจสอบที่คณะกรรมการดำเนินงานได้เลือก
แล้ว และเสนอแนะให้ไปทำการตรวจไร่ นา สวน
- ขั้นตอนที่ 5 ผู้ตรวจสอบจะไปตรวจสอบไร่ นา สวน ของเกษตรกรผู้ผลิต เพื่อตรวจสอบไร่ นา สวน
ตามเกณฑ์มาตรฐาน
- ขั้นตอนที่ 6 ผู้ตรวจสอบจะส่งรายงานการตรวจสอบไร่ นา สวน ไปยังสำนักงานประสานงาน
- ขั้นตอนที่ 7 สำนักงานประสานงานส่งรายงานการตรวจสอบไร่ นา สวน ไปยังคณะกรรมการมาตรฐาน
และรับรอง ให้พิจารณาตัดสินว่าผ่านเกณฑ์มาตรฐานเกษตรอินทรีย์หรือไม่
- ขั้นตอนที่ 8 คณะกรรมการรับรองฯ ส่งผลการตัดสิน การรับรองไปยังสำนักงานประสานงาน
- ขั้นตอนที่ 9 สำนักงานประสานงานแจ้งผลการตัดสิน ไปยังเกษตรกรผู้ผลิต
- ขั้นตอนที่ 10 ถ้าเกษตรกรผู้ผลิตไม่พอใจในผลการตัดสินของคณะกรรมการรับรองฯ สามารถอุทธรณ์
ไปยังคณะกรรมการดำเนินการได้

7.การจัดทำตรามาตรฐานเกษตรอินทรีย์ภาคเหนือ

หลังจากได้จัดการประกวดตรามาตรฐานเกษตรอินทรีย์ภาคเหนือ และคณะกรรมการตัดสินแล้ว
ได้ตราดังนี้

รูปแสดง ตรามาตรฐานเกษตรอินทรีย์ภาคเหนือ

สำหรับรูปสัญลักษณ์ในตรา มีความหมายดังนี้

กาแล	เป็นสัญลักษณ์ของบ้านเรือนในภาคเหนือ
ผักเสี้ยว	เป็นผักพื้นบ้านภาคเหนือที่มีคุณค่าทางโภชนาการ
และนิยมรับประทานอย่างแพร่หลาย
สีเขียว	เป็นสีของความอุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศ

2.6 สถานการณ์งานวิจัยและพัฒนาจากภาคส่วนอื่น ๆ

เป็นการประมวลเบื้องต้น ตั้งแต่ภาพรวมด้านนโยบาย แผนงาน กิจกรรม และการดำเนินงานของภาคส่วนต่าง ๆ ได้แก่ภาครัฐ สถาบันการศึกษา หน่วยสนับสนุนการวิจัย องค์การพัฒนาเอกชน และภาคประชาชนในช่วง ปี 2544-2547 เป็นสำคัญ

1) เกษตรกรรมยั่งยืนในแผนชาติ

นโยบายด้าน “เกษตรกรรมยั่งยืน” ระบุไว้อย่างชัดเจนถึงการสนับสนุนให้มีการทำการเกษตรแบบยั่งยืนประเภทต่าง ๆ ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (2540 – 2544) โดยมีกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เป็นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและมีบทบาทโดยตรงกับการพัฒนาการเกษตร แต่นโยบายดังกล่าวไม่สามารถแปลงไปเป็นแผนงานโครงการได้ หรือมีแผนงานแต่ไม่มีงบประมาณสนับสนุน พอมาในช่วงแผนฯ 9 (2545 – 2549) การดำเนินงานของภาครัฐระบุถึง การเน้นกระบวนการทำงานและการผสมผสานเทคโนโลยีใหม่และภูมิปัญญาชาวบ้าน รวมทั้งให้เกิดการประสานภาครัฐ เอกชน องค์การพัฒนาเอกชน และสถาบันวิชาการ ที่เกี่ยวข้องมากขึ้น กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้กำหนดนโยบายให้มีการบูรณาการโครงการและกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเทคโนโลยีและการขยายผลไปสู่การปฏิบัติของเกษตรกร และให้มีการระดมทรัพยากรบุคคล งบประมาณลงไปสู่พื้นที่ในลักษณะผสมผสานมากขึ้น

ยุทธศาสตร์การดำเนินงานพัฒนาการเกษตรในแผน ฯ 9

ยุทธศาสตร์ที่ 1 การพัฒนาคุณภาพคนและองค์กรในภาคเกษตร โดยมีกลยุทธ์ 7 ประการ คือ เสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้และมีส่วนร่วมของเกษตรกรและองค์กรเกษตรกร เสริมสร้างหลักประกันสังคม แก้ไขปัญหาหนี้สินเกษตรกร เพิ่มโอกาสและความสามารถในการประกอบอาชีพ เพิ่มศักยภาพการออมในชนบท เพิ่มทักษะและความสามารถของบุคลากรภาครัฐ ลดความเสี่ยงและจัดระบบประกันภัยสินค้าเกษตร

ยุทธศาสตร์ที่ 2 เพื่อขีดความสามารถในการแข่งขันสินค้าเกษตร มี 5 กลยุทธ์ คือ วิจัยและพัฒนาเทคโนโลยีการเกษตรแผนใหม่ เพิ่มประสิทธิภาพการผลิตและลดต้นทุนการผลิต พัฒนาอุตสาหกรรมเกษตร ปรับปรุงคุณภาพและมาตรฐานสินค้าเกษตรและผลิตภัณฑ์ และเพิ่มศักยภาพการจัดการตลาด

ยุทธศาสตร์ที่ 3 การสร้างความเข้มแข็งแนวเศรษฐกิจพอเพียง มี 4 กลยุทธ์ คือ วิจัยและพัฒนาเทคโนโลยีพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น พัฒนาการผลิตในรูปแบบทำการเกษตรแบบยั่งยืน พัฒนาการผลิตตามแนวแบบเศรษฐกิจพอเพียง และสร้างความเข้มแข็งแก่เศรษฐกิจชุมชน

ยุทธศาสตร์ที่ 4 การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ มี 4 กลยุทธ์ คือ รักษาสถานภาพของทรัพยากรไม่ให้เสื่อมโทรมไปกว่าปัจจุบัน และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติที่เสื่อมโทรม แก้ไขปัญหาความขัดแย้งในกระบวนการคิดและการเข้าใช้ประโยชน์จากทรัพยากร บริหารและจัดการทรัพยากรใน 5 สาขา ได้แก่ ทรัพยากรป่าไม้ ทรัพยากรน้ำและลุ่มน้ำ ทรัพยากรดินและที่ดิน ทรัพยากรทะเลและชายฝั่ง ความหลากหลายทางชีวภาพ และปรับปรุงการจัดการที่ดินทำกินให้เกษตรกร

2) การแปลงแผนสู่การปฏิบัติของหน่วยงานภาครัฐ

สำหรับการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน ทุกระบอบอยู่ในยุทธศาสตร์การดำเนินการพัฒนาการเกษตรในแผนฯ 9 ในส่วนของยุทธศาสตร์การสร้างเสริมความเข้มแข็งตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งโดยปกติหน่วยงานต่าง ๆ ของกระทรวงเกษตรฯ จะกำหนดโครงการพัฒนา ส่งเสริม และวิจัยต่าง ๆ ที่สอดคล้องกับนโยบายของรัฐบาลและแนวทางการทำงานของหน่วยงานตามปีงบประมาณ โดยมีกิจกรรม / โครงการที่แทรกอยู่ในหน่วยงานต่าง ๆ ของกระทรวงเกษตรฯ หลายหน่วยงาน ซึ่งพอจะประมวลโครงการต่าง ๆ ที่มีนัยยะเกี่ยวข้องกับเกษตรกรรมยั่งยืน ดังนี้ (ทรงพล เจตนาวณิชย์และคณะ, 2546)

2.1) กรมส่งเสริมการเกษตร

- มีการส่งเสริมเรื่อง "อุทยานผักพื้นบ้าน" โดยให้เกษตรกรผลิตผักที่มีในชุมชนตามแนวทางการเกษตรพอเพียง รวมทั้งส่งเสริมการอนุรักษ์และรวบรวมพันธุ์ผักพื้นบ้าน บนพื้นที่ 100 ไร่ ในทุกภาคของประเทศ รวม 17 จังหวัดในส่วนของภาคเหนือได้แก่ เพชรบูรณ์ พิษณุโลก เชียงราย กำแพงเพชร อุทัยธานี
- โครงการส่งเสริมการจัดการศัตรูพืชแบบผสมผสานและการควบคุมศัตรูพืชโดยชีวภาพ เพื่อพัฒนาการผลิตให้สอดคล้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติโดยส่งเสริมให้เกษตรกรสามารถบริหารจัดการศัตรูพืชด้วยการใช้วิธีการป้องกันหลาย ๆ วิธีร่วมกัน ทั้งนี้ได้อาศัยกระบวนการถ่ายทอดความรู้สู่เกษตรกรในลักษณะที่เรียกว่า "โรงเรียนเกษตรกร" ซึ่งมุ่งให้เกษตรกรเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้ มีการรวมกลุ่มกันเพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์ มีส่วนร่วมในการทดสอบ สาธิต วิเคราะห์ปัญหา หาทางเลือกในการแก้ไขปัญหาและปฏิบัติร่วมกันในไร่สวนของเกษตรกรอย่างต่อเนื่องตลอดฤดูกาลเพาะปลูก

ทั้งนี้ต่อมากรมส่งเสริมการเกษตร ได้จัดตั้ง สถาบันส่งเสริมเกษตรชีวภาพและโรงเรียนเกษตรกร ขึ้น โดยรับผิดชอบในการดำเนินงานส่งเสริมการใช้จุลินทรีย์ที่มีประโยชน์และสารธรรมชาติอื่น ๆ ที่ปลอดภัยต่อสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้มีการดำเนินการผลิตขยายพันธุ์ศัตรูธรรมชาติ ได้แก่ ตัวห้ำ ตัวเบียน เชื้อจุลินทรีย์ นำไปส่งเสริมให้แก่เกษตรกรใช้ควบคุมศัตรูพืชโดยวิธีผสมผสานตามระบบโรงเรียนเกษตรกร ในพืชเศรษฐกิจ 5 กลุ่มพืช ได้แก่ ข้าว พืชไร่ ไม้ผล ไม้ยืนต้น พืชผัก และไม้ดอกไม้ประดับ

- การใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม เช่น การผลิตและขยายพันธุ์พืช โดยเฉพาะการผลิตเมล็ดพันธุ์พืชสายพันธุ์ดี โดยศูนย์ขยายพันธุ์พืชที่มีอยู่ 23 ศูนย์ และการผลิตกิ่งพันธุ์ไม้ผล ไม้ยืนต้นพันธุ์ดี โดยศูนย์ส่งเสริมและผลิตพันธุ์พืชสวนจำนวน 12 ศูนย์ เพื่อสนับสนุนโครงการส่งเสริมการเกษตรต่าง ๆ รวมทั้งส่งเสริมให้เกษตรกรใช้เมล็ดพันธุ์ดีและเก็บเมล็ดพันธุ์ไว้เพื่อใช้เพาะปลูกเอง

- โครงการเพิ่มขีดความสามารถในการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน (Capacity Building for Sustainable Agriculture) ทั้งนี้โดยได้รับเงินช่วยเหลือแบบให้เปล่าจากโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (UNDP) ภายใต้แผนจัดความยากจน มีระยะเวลาดำเนินงาน 3 ปี (2542 – 2544) มีเป้าหมายเพื่อเพิ่มขีดความสามารถของชุมชนในด้านการจัดการกระบวนการเรียนรู้ เพื่อวางแผนการจัดกิจกรรมต่าง ๆ โดยเฉพาะการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน รวมทั้งเพิ่มขีดความสามารถของชุมชนในการรับและประสานกับแหล่งทรัพยากร ทั้งด้านวิชาการและอื่น ๆ ตลอดจนการเพิ่มขีดความสามารถให้กับเจ้าหน้าที่สังกัดกระทรวงเกษตรฯ ในด้านความรู้ ทักษะในการทำงานร่วมกับชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพในแนวทางการส่งเสริมการเกษตรแบบยั่งยืน
- นอกจากนี้ โครงการดังกล่าวได้มีการทำงานวิจัย “การเพิ่มขีดความสามารถของชุมชนในการพึ่งพาตนเอง” โดยเน้นในเรื่องกระบวนการเรียนรู้ของเกษตรกรเพื่อเพิ่มขีดความสามารถของชุมชนให้สูงขึ้น ทั้งในด้านการวางแผน การบริหารจัดการ และ อื่นๆ รวมทั้งขีดความสามารถของเจ้าหน้าที่ในการทำงานร่วมกัน ในพื้นที่ 16 จังหวัด ทั่วประเทศ ในภาคเหนือ ได้แก่ น่าน พะเยา พิชณุโลก อุตรดิตถ์ ลำปาง และนครสวรรค์
- โครงการเพิ่มศักยภาพการผลิตของชุมชน ที่มุ่งเน้นให้เกิดกระบวนการพัฒนางานด้านถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรที่เป็นระบบ โดยการจัดตั้ง “ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล” ขึ้น เพื่อให้เป็นศูนย์กลางในการพัฒนางานด้านการเกษตรภายใต้การปฏิบัติงานร่วมกันของเกษตรกร และทุกหน่วยงานในลักษณะบูรณาการ รวมทั้งเป็นศูนย์กลางในการแลกเปลี่ยน เผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร ความรู้ เทคโนโลยีการเกษตร ตลอดจนการสร้างเครือข่ายเชื่อมโยงในการพัฒนาการเกษตร เพื่อเพิ่มศักยภาพชุมชนให้เข้มแข็งและพึ่งตนเองได้ ซึ่งส่วนใหญ่ยังคงอยู่ที่องค์กรบริหารส่วนตำบล นอกจากนี้มีการจัดตั้งจุดสาธิต หรือจุดถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตร เพื่อเป็นที่สำหรับให้เกษตรกรเรียนรู้ ดูงาน และเกิดการถ่ายทอดความรู้ ในลักษณะ “เกษตรกรสอนเกษตรกร” โดยมีจุดสาธิต ทั้งด้านพืช ปศุสัตว์ ประมง การพัฒนาที่ดิน และอื่น ๆ ตลอดจนการอบรมเกษตรกรเพื่อเป็นวิทยากรเกษตรกร ให้เป็นผู้มีความรู้ในเนื้อหาวิชาการเกษตร และมีทักษะในการถ่ายทอดความรู้
- โครงการดังกล่าวมีระยะเวลาดำเนินการ 3 ปี ระหว่างปี 2544 – 2546 ดำเนินการจัดตั้งศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลเพื่อเป็นตัวอย่างและแม่ข่ายในการเรียนรู้ ซึ่งประกอบด้วย ขั้นตอนการปฏิบัติงาน 6 ขั้นตอน คือ 1)การเตรียมชุมชน 2) การจัดทำแผนพัฒนาการเกษตรของตำบล (ซึ่งแผนประกอบด้วยแผนการถ่ายทอดเทคโนโลยีเพื่อพัฒนาคุณภาพสินค้าและส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ แผนธุรกิจชุมชนด้านการเกษตรเพื่อสร้างผลิตภัณฑ์หลักของตำบล และแผนการปรับปรุงฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม) 3)

การปฏิบัติตามแผน 4) การจดทะเบียนและบริการ 5) การตั้งศูนย์บริการ และ 6) E-Commerce (กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2544)

- โครงการผลิตอาหารเกษตรที่มีคุณภาพและปลอดภัยโดยวิธีการเกษตรอินทรีย์ ดำเนินการในปีงบประมาณ 2543 เพื่อส่งเสริมเผยแพร่องค์ความรู้การผลิตอาหารเกษตรที่ปลอดภัยจากสารพิษโดยเทคนิคจุลินทรีย์ เป็นการสนองตอบนโยบายเศรษฐกิจพอเพียง โดยดำเนินการฝึกอบรมชาวชนเกษตรในเขตรับผิดชอบของศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล (นาร่อง) ทั่วประเทศ เพื่อให้เป็นแกนนำและจุดสาธิตการผลิตอาหารเกษตรที่มีคุณภาพและขยายผลต่อชุมชนต่อไป

2.2) กรม การพัฒนาที่ดิน

- มีการดำเนินโครงการเพื่อสนองตอบนโยบายของรัฐบาล โดยได้รับงบประมาณช่วยเหลือเกษตรกรในโครงการฟื้นฟูอาชีพเกษตรกรหลักพักชำระหนี้ ให้มีความรู้เรื่องที่ดินและการใช้ประโยชน์ที่ดิน ตลอดจนความเหมาะสมของดินในการเพาะปลูกพืช โดยกรมพัฒนาที่ดินเข้าไปสนับสนุนเรื่องข้อมูลดิน การใช้ประโยชน์ที่ดิน การวางแผนการผลิตพืชของเกษตรกร ตลอดจนการฟื้นฟูสภาพทรัพยากรดินเสื่อมโทรม ฯลฯ ผ่านศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีประจำตำบลฯ นอกจากนี้ นโยบายของกรมฯ ยังรวมถึงการส่งเสริมเกษตรอินทรีย์ โดยนำสารเร่ง พด.2 ซึ่งนักวิชาการของกรมพัฒนาที่ดินคิดค้นขึ้น นำมาผลิตเป็นปุ๋ยน้ำเพื่อใช้ในการผลิตเกษตรอินทรีย์ โดยมีการทดสอบในแปลงเกษตรกรผ่านทางสำนักงานพัฒนาที่ดินเขตและสถานีพัฒนาที่ดิน จังหวัดต่าง ๆ เพื่อขยายผลสู่เกษตรกรต่อไป

2.3) กรมวิชาการเกษตร

- โครงการพัฒนาเกษตรยั่งยืน (SADP) อยู่ในความรับผิดชอบของสำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตร (สวพ.) เขตที่ 1 และ 2 ทั้งนี้กลุ่มเกษตรกรเป้าหมายได้รับการดำเนินงานของ สวพ. เขตที่ 1 มีทั้งหมด 8 กลุ่มในพื้นที่ 4 จังหวัด ได้แก่ เชียงใหม่ พะเยา แพร่ และเชียงราย รวมเกษตรกรเป้าหมายในการดำเนินงานระหว่างปี 2543 – 2544 รวม 182 ราย ประกอบด้วยเกษตรกรที่เป็นตัวแทนของระบบนิเวศเกษตรรูปแบบต่าง ๆ อาทิ ระบบนิเวศเกษตรบนพื้นที่สูง ซึ่งทำเกษตรแบบผสมผสานและเกษตรทฤษฎีใหม่ ระบบนิเวศเกษตรบนพื้นที่ราบและพื้นที่นาในเขตชลประทาน ระบบนิเวศเกษตรที่อยู่ในพื้นที่ป่า ซึ่งทำระบบเกษตรที่เรียกว่า “วนเกษตร” ทั้งนี้โดยกิจกรรมของโครงการมีทั้งการศึกษา พัฒนาและทดสอบเทคโนโลยีด้านต่าง ๆ อาทิ ด้านระบบการใช้น้ำ ด้านการปรับปรุงดิน การควบคุมวัชพืช การเพาะเห็ด การผลิตผักอินทรีย์ ฯลฯ การพัฒนาการเพาะเห็ดหอมโดยใช้วัสดุในท้องถิ่น การผลิตผักพื้นบ้าน การผลิตผักปลอด

สารพิษ การพัฒนาระบบการผลิตข้าวอินทรีย์ การปลูกไม้ผลต่างระดับมีลางสาเป็นพืชหลัก การผลิตส้มเขียวหวานปลอดสารเคมี (โครงการพัฒนเกษตรยั่งยืน , 2545)

- ในปี พ.ศ.2544 กรมวิชาการเกษตร เป็นแกนกลางดำเนินการจัดทำโครงการวิจัยและพัฒนาเกษตรอินทรีย์ ในปีงบประมาณ 2545 – 2546 ซึ่งเป็นโครงการเงินกู้เพื่อปรับโครงสร้างภาคเกษตร เนื่องจากการผลิตเกษตรอินทรีย์ของประเทศไทยยังอยู่ในระยะเริ่มต้น ดังนั้นเพื่อเป็นการเพิ่มคุณภาพและขีดความสามารถในการแข่งขันในตลาดโลก จึงมุ่งเน้นที่จะผลักดันเฉพาะพืช ที่ได้ผ่านการวิเคราะห์โดยกรมส่งเสริมการส่งออกแล้วว่ามีศักยภาพในการส่งออก 7 ชนิด ได้แก่ ข้าว ข้าวโพดฝักอ่อน กระเจี๊ยบเขียว หน่อไม้ฝรั่ง ถั่วเขียว ถั่วลิสง และขิง เป็นต้น โดยการสร้างต้นแบบ (Model Farm) ของระบบการผลิตเกษตรอินทรีย์ ที่นำหลักการของทฤษฎีใหม่มาประยุกต์ เพื่อเพิ่มความเข้มแข็งแก่ชุมชน และพัฒนาความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องและชัดเจนเกี่ยวกับมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ด้านพืช สัตว์ และประมง

2.4) สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์

- สถาบันทรัพยากรธรรมชาติและหลากหลายทางชีวภาพ ได้ร่วมกับภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรและทรัพยากร คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ จัดทำโครงการวิจัยเรื่อง "การพัฒนากฎเกษตรแบบยั่งยืน" ขึ้นโดยมีเป้าหมายหลักเพื่อทำความเข้าใจในรูปแบบต่าง ๆ ของการเกษตรแบบยั่งยืน อันจะช่วยให้มองเห็นถึงแนวทางในการพัฒนากฎเกษตรแบบยั่งยืนให้เป็นทางเลือกแก่เกษตรกรอย่างแท้จริง
- โครงการเกษตรทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริ ปี 2542-2544 สนับสนุนให้เกษตรกรทั่วประเทศทำเกษตรรูปแบบทฤษฎีใหม่ โดยสนับสนุนรายครัวเรือน เป็นเงินสดครัวเรือนละ 5,000 บาท อย่างน้อยตำบลละ 1 ครัวเรือนในปีแรก นอกจากนี้ยังสนับสนุนการขุดสระน้ำในไร่นา ด้านความรู้วิชาการและการสร้างเครือข่ายเกษตรทฤษฎีใหม่ในปีต่อ ๆ มานับเป็นการเพิ่มความหลากหลายในระบบการผลิตของเกษตรกร เป็นฐานสำคัญในการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน

2.4) สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร

- โดยกองประเมินผล ได้จัดทำรายงานผลการศึกษาโครงการเกษตรทฤษฎีใหม่ เพื่อนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับรูปแบบการประกอบกิจกรรมการผลิตทางการเกษตรขนาดเล็กของครัวเรือนที่เข้าร่วมโครงการเกษตรทฤษฎีใหม่ ซึ่งเป็นโครงการที่เกิดขึ้นตามมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 9 ธันวาคม 2540 ภายใต้มาตรการการบรรเทาปัญหาการว่างงานแห่งชาติอันเนื่องมาจากเศรษฐกิจชะลอตัว และจากนโยบายของกระทรวงเกษตรฯ ที่ต้องการให้เกษตรกรมีรายได้อย่างน้อย ครัวเรือนละ 10,000 บาทต่อเดือน หรือ 120,000 ต่อปี โดยไม่ต้องมีพื้นที่ทำการเกษตรมากนัก

สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตรจึงได้ทำการคัดเลือกเกษตรกรที่มีเนื้อที่ประกอบการเกษตรไม่เกิน 25 ไร่ และมีรายได้เป็นเงินสดจากการทำการเกษตรไม่น้อยกว่า 10,000 บาทต่อครัวเรือนต่อเดือน เพื่อศึกษารูปแบบการประกอบการทางการเกษตรว่ามีลักษณะใดบ้าง สำหรับใช้เป็นตัวอย่างในการแนะนำส่งเสริมให้กับเกษตรกรรายอื่น ๆ ต่อไป ทั้งนี้ทำการศึกษากษตรกรที่เข้าร่วมโครงการระหว่างปี 2541 – 2542 โดยการดำเนินการครอบคลุมทั้ง 4 ภาค คือ ในส่วนของภาคเหนือ จำนวน 12 จังหวัด รวม 39 ราย

- กองนโยบายเทคโนโลยีเพื่อการเกษตรและเกษตรกรรมยั่งยืน (จากการปรับส่วนราชการใหม่ตามกฎกระทรวงแบ่งส่วนราชการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ลงวันที่ 9 ตุลาคม 2545) สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ได้ให้การสนับสนุนภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรและทรัพยากร คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การเชื่อมโยงของความหลากหลายในภาคเกษตรกรรมต่อการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืนในประเทศไทย” โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อวิเคราะห์และศึกษาถึงผลประโยชน์ที่ได้รับจากบทบาทอันหลากหลายของระบบเกษตรกรรมยั่งยืน ทั้งในด้านมูลค่าที่ผ่านระบบตลาด และมูลค่าที่ไม่ผ่านระบบตลาด (ภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรและทรัพยากร คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2546)
- เขตเกษตรเศรษฐกิจที่ 1 จ.เชียงใหม่ ได้ทำการศึกษาวิจัย “ปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการยอมรับระบบเกษตรกรรมยั่งยืน กรณีศึกษาจังหวัดน่าน” โดยใช้วิธีการศึกษาโดยจัดเก็บข้อมูลบริบทชุมชนหมู่บ้านและข้อมูลบริบทครัวเรือนเกษตรกร ซึ่งเป็นข้อมูลในภาพลึก ส่วนข้อมูลในภาพกว้างใช้วิธีการจัดเก็บข้อมูลเกษตรกร 100 ตัวอย่าง เพื่อนำไปวิเคราะห์ตามหลักเศรษฐมิติ โดยใช้แบบจำลองโลจิต (Logit Model) มีตัวแปรที่ใช้ศึกษาทั้งหมด 19 ตัวแปร ผลการศึกษาพบว่า ความพร้อมด้านปัจจัยแวดล้อมทางกายภาพหรือทรัพยากรธรรมชาติทางการเกษตรของชุมชน อาชีพการเกษตรซึ่งเป็นอาชีพหลักของราษฎรในชุมชน สถาบัน / องค์กร / กลุ่ม / ผู้นำ / บุคคลที่มีบทบาทสำคัญในชุมชน องค์ความรู้ของชุมชน เช่น การเรียนรู้เกี่ยวกับการจัดการบริหารกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชนให้มีความเข้มแข็ง ความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ขนบธรรมเนียม วัฒนธรรม ประเพณี และคตินิยมแบบดั้งเดิม เรียบง่าย ที่ยังคงหลงเหลืออยู่ เป็นปัจจัยเกื้อหนุนที่สำคัญที่ทำให้เกิดการยอมรับปรับเปลี่ยนเข้าสู่แนวทางเกษตรกรรมยั่งยืน รวมทั้งปัญหาและความต้องการของชุมชนและเกษตรกร อันเกิดจากการปลูกพืชเชิงเดี่ยว การใช้ปุ๋ย ยา สารเคมี ทำให้เกิดปัญหานี้สิน ผลผลิตลดลง ราคาผลผลิตตกต่ำ เกิดความต้องการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ เป็นแรงขับที่สำคัญทำให้ต้องการหาทางเลือกใหม่ที่ดีกว่า

ในประเด็นของโอกาสที่เกษตรกรจะยอมรับเข้าสู่แนวทางเกษตรกรรมยั่งยืน ขึ้นอยู่กับปัจจัยและองค์ประกอบต่าง ๆ ได้แก่ ความพร้อมของครัวเรือน ทางด้านแรงงาน เงินทุน ปัจจัยแวดล้อมทางกายภาพ ขนาดของพื้นที่เกษตร ความเป็นเจ้าของที่ดิน และอายุกับเพศของเกษตรกรโดยอายุน้อย เพศหญิงมีโอกาสยอมรับง่ายกว่า

แนวทางดำเนินการส่งเสริม ขยายผล มีกรอบแนวคิด และวิธีการโดยนำจุดที่ได้เปรียบของชุมชน โอกาสและช่องทางที่มีอยู่ของชุมชน ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการยอมรับ มาปรับใช้ผสมผสานเชื่อมโยงต่อเนื่องกัน พร้อมกับปรับแก้จุดอ่อนหรือปัญหาของชุมชนซึ่งเป็นอุปสรรคกีดขวางการพัฒนา ส่งเสริมให้เกิดการสนับสนุนเกื้อหนุนกันระหว่างจุดที่ได้เปรียบกับจุดอ่อน เป็นการปรับจุดอ่อนให้เป็นแรงเสริม

2.5) กรมส่งเสริมสหกรณ์

- โครงการพัฒนาเกษตรอินทรีย์ในสถาบันสหกรณ์ ดำเนินการในปี 2544 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของเกษตรกร ด้วยการส่งเสริมการทำเกษตรอินทรีย์ รวมทั้งส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้แก่เกษตรกร ผ่านสถาบันสหกรณ์ โดยมีการดำเนินงานในกิจกรรมต่าง ๆ อาทิ การจัดฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการแก่เจ้าหน้าที่ส่งเสริมสหกรณ์ และสมาชิกสหกรณ์ในการทำเกษตรอินทรีย์ รวมทั้งการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์วิธีการเกษตรอินทรีย์แก่สมาชิกสหกรณ์ ตลอดจนการพัฒนาการตลาดสินค้าเกษตรอินทรีย์ในระบบสหกรณ์

3) สถาบันการศึกษา และหน่วยสนับสนุนงานวิจัย

3.1) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

* งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (สกว.ภาค) เน้นสนับสนุนให้ชาวบ้านทำวิจัย ซึ่งโจทย์มาจากชาวบ้านร่วมกันคิด ทั้งนี้มีการสนับสนุนการวิจัยตามที่ได้เสนอไปแล้ว

* โครงการประสานงานวิจัยเพื่อพัฒนาสังคม สกว. ที่มีบทบาทในการประสานให้เกิดเวทีภาคีความร่วมมือเพื่อการวิจัยและพัฒนาในประเด็นเกษตรกรรมยั่งยืนด้วย

* ฝ่ายเกษตร (ฝ่าย 2) สกว. สนับสนุนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรรมยั่งยืน เช่น การผลิตปุ๋ยอินทรีย์-ชีวภาพ เพื่อเพิ่มธาตุอาหารพืช, การศึกษาผลการดำเนินงานจากกลุ่มสมาชิกโครงการผักอนามัยปลอดสารพิษ และการศึกษาความเป็นไปได้ของร้านจำหน่ายผักและระบบการตลาดปลอดภัยจากสารพิษเพื่อพัฒนาไปสู่การส่งเสริมด้านการผลิต การตลาด และการจำหน่าย เป็นต้น รวมทั้งการสนับสนุนชุดโครงการนโยบายเกษตร ที่เป็นความร่วมมือในการสนับสนุนโครงการวิจัยระหว่างฝ่ายเกษตรและฝ่ายนโยบายชาติและความสัมพันธ์ข้ามชาติ (ฝ่าย 1) ของ สกว. โดยเน้นการสร้างองค์ความรู้พื้นฐาน เพื่อนำไปสู่

กระบวนการกำหนดโจทย์เชิงนโยบาย ได้แก่ ชุดโครงการวิจัยฐานคิดเพื่อการพัฒนาภาคเกษตร เช่น โครงการการศึกษาเชิงวิพากษ์ : สถานภาพและทิศทางของการศึกษาเกษตรในประเทศไทย, จากปฏิวัติเขียวสู่พันธู์วิศวกรรม ประโยชน์และผลกระทบต่อภาคเกษตรกรรมไทย, มาyacติและช่องว่างทางความรู้ของการศึกษาวิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรและผลกระทบที่มีต่อการพัฒนาการเกษตรและชนบทไทย

- 3.2) โครงการวิจัยการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน ภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรและทรัพยากร คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เป็นการศึกษาเกษตรกรรมศึกษาจำนวน 10 ราย ในจังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย และพะเยา ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า การทำการเกษตรแบบยั่งยืนก่อให้เกิดรายได้และผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจมากกว่าการทำการเกษตรกระแสหลัก รวมทั้งเกิดประโยชน์ด้านสิ่งแวดล้อมและสังคม และพบว่าพื้นที่ภาคเหนือมีศักยภาพในการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน ทั้งที่ราบ ที่ดอน และที่สูง นอกจากนี้กระบวนการกลุ่มและเครือข่ายก็มีศักยภาพในการสนับสนุนการขยายผลของเกษตรยั่งยืน เนื่องจากมีประสบการณ์ในการทำงานที่หลากหลายในระดับเครือข่าย ที่สามารถประสานเชื่อมโยงกับองค์กรต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอกพื้นที่ ตลอดจนมีศักยภาพในวิธีการตลาดสินค้าเกษตรยั่งยืน โดยเฉพาะเมื่อเชื่อมโยงกับศักยภาพทางการท่องเที่ยว (โครงการวิจัยการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน ภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรและทรัพยากร คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2544 ก)

- 3.3) ศูนย์วิจัยเพื่อเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เป็นหน่วยงานสำคัญในการวิจัยด้านการเกษตร โดยมีโครงการวิจัยที่ได้รับการสนับสนุนทุนจาก สกว.ภาค จำนวน 2 โครงการ ได้แก่ การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตข้าวในพื้นที่ราบลุ่มเชียงใหม่โดยใช้โซนอฟริกััน และระบบการผลิตผักแบบไม่ใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืช นอกจากนี้ยังมีงานวิจัยระบบเกษตรกรรมยั่งยืนของศูนย์ฯ อื่นหลายโครงการ ดังรายละเอียดใน website ของศูนย์

- 3.4) สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ (สวทช.) มีงานที่อาจกล่าวได้ว่าเกี่ยวข้องกับเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืน ได้แก่ โครงการวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเพื่อชนบท ที่ให้การสนับสนุนด้านทุนวิจัย พัฒนา การถ่ายทอดเทคโนโลยี ตลอดจนการจัดเวทีแลกเปลี่ยนและรวบรวมองค์ความรู้ / สังเคราะห์เทคโนโลยีในเรื่องเศรษฐกิจชุมชน เกี่ยวกับการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรและวิสาหกิจชุมชน โดยดำเนินงานผ่านสถาบันการศึกษาในภูมิภาค เช่น การศึกษาระบบการจัดตั้งหน่วยควบคุมมาตรฐานและคุณภาพผลิตภัณฑ์สมุนไพรพื้นบ้าน ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี, การพัฒนาศักยภาพการผลิต และการแปรรูปสัตว์น้ำในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนใต้ โดยมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ,

การพัฒนาชุดงานวิจัยน้ำหมักชีวภาพ หัวน้ำผลไม้เข้มข้นที่สกัดด้วยวิธีธรรมชาติและผลต่อการบริโภค เป็นต้น นอกจากนี้มีการผลิตสิ่งพิมพ์เกี่ยวกับความรู้พื้นฐานการผลิตด้านการผลิตพื้นบ้านอีสาน ได้แก่ การแปรรูปผลิตภัณฑ์จากข้าว การแปรรูปผลิตภัณฑ์จากสัตว์น้ำจืด เทคโนโลยีการแปรรูปพื้นบ้านอื่น ๆ การผลิตไวน์ระดับชุมชน งานหัตถกรรม และสมุนไพร

- 3.5) สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข (สวรส.) ได้ให้การสนับสนุนดำเนินโครงการวิจัยด้านสุขภาพที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร อาทิ การพัฒนาสุขภาพประชาชนไทยโดย “การส่งเสริมการผลิตและการบริโภคอาหารสุขภาพ : ระบบและกระบวนการผลิตผักปลอดสารพิษในจังหวัดเชียงใหม่” หรือ “โครงการการพัฒนาแนวทางวิธีประเมินผลกระทบทางสุขภาพ กรณีศึกษาการทำเกษตรแบบทำสัญญาของเกษตรกรกับบริษัทเอกชน (Contact Farming)” เป็นต้น ซึ่งการเชื่อมโยงประเด็นเรื่องสุขภาพกับการเกษตรนั้น ได้รับความสำคัญมากขึ้นเมื่อมองในระบบสุขภาพองค์รวม รวมทั้งประเด็นเรื่อง “จิตวิญญาณการเกษตร” ด้วย ซึ่งในเวทีประชุมวิชาการหนึ่ง ทศวรรษสถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข ครั้งที่ผ่านมาก็มีการนำเสนอในประเด็นดังกล่าวและต่อยอดอีกครั้งในการเสวนาเนื่องในวาระครบรอบ 80 ปี ศ.ระพี สาคริก เรื่อง “จิตวิญญาณการเกษตรในศตวรรษที่ 21”

- 3.6) สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ ให้การสนับสนุนชุดโครงการวิจัยเพื่อพัฒนาเทคโนโลยีการผลิตและการตลาดผักสู่ระบบเกษตรอินทรีย์ในภูมิภาคต่าง ๆ อาทิ การจัดทำข้อมูลสารสนเทศระบบการผลิตพืชอินทรีย์ในระบบเครือข่ายอินเทอร์เน็ต , การพัฒนาเทคโนโลยีเพื่อควบคุมแมลงศัตรูพืชเพื่อเข้าสู่ระบบเกษตรอินทรีย์ การวิจัยและพัฒนาวิธีการผลิตสารหมักชีวภาพเพื่อการปรับใช้ในระบบเกษตรอินทรีย์และผลกระทบต่อจุลินทรีย์ดิน เป็นต้น

- 3.7) นอกจากนี้ยังมีหน่วยงานอีกหลายส่วนที่ดำเนินกิจกรรม / โครงการเกี่ยวข้องกับการเกษตรกรรมยั่งยืน อาทิ

* “โครงการพัฒนาชนบทเชิงบูรณาการตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง”

มหาวิทยาลัยขอนแก่น ดำเนินงานภายใต้แนวทางการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างนักวิชาการ (จากมหาวิทยาลัยขอนแก่น และหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง) และชุมชน เพื่อร่วมกันพัฒนาชนบทด้วยกระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม ในพื้นที่ จังหวัดขอนแก่น โดยเริ่มมาตั้งแต่ปี 2544 ซึ่งส่วนหนึ่งมีการดำเนินกิจกรรม “โครงการเกษตรปลอดภัยจากสารพิษ” ทั้งนี้ เพื่อสนับสนุนและส่งเสริมให้เกษตรกรลด ละ เลิก ใช้สารเคมี อันจะก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อมหันมาใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมร่วมกับการจัดการที่ดีเพื่อให้ได้ผลผลิตที่

ปลอดภัย และเน้นกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อเสริมสร้างความมั่นใจในศักยภาพของตนเองในการปรับเปลี่ยนเทคโนโลยีการผลิต

* วิทยาลัยเกษตรกรรมและเทคโนโลยี ต่าง ๆ มักมีการจัดการศึกษาทั้งในระบบและนอกระบบโรงเรียน ซึ่งจะมีการฝึกอบรมและบริการวิชาชีพให้กับเกษตรกร โดยจะมีการสอดแทรกเรื่องเกษตรยั่งยืนเข้าไปบ้าง นอกนั้นดำเนินกิจกรรมในลักษณะการจัดทำแปลงสาธิต โครงการส่งเสริมและเผยแพร่หลักการทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริ การส่งเสริมให้เกษตรกรทำการเกษตรแบบผสมผสาน ที่มีแนวทางการใช้ปุ๋ยอินทรีย์หรือปุ๋ยชีวภาพทดแทนปุ๋ยเคมี และการปลูกพืชหลากหลายชนิดเป็นต้น

* กรมการศึกษานอกโรงเรียน (กศน.) กระทรวงศึกษาธิการ มีศูนย์ฝึกและพัฒนาอาชีพราษฎรในพื้นที่ต่าง ๆ เป็นกลไกในการพัฒนาและส่งเสริมอาชีพเกษตรกรกรม ในลักษณะ “ศูนย์ศึกษาและพัฒนาอาชีพเกษตรธรรมชาติ” โดยเฉพาะการผลิตผักปลอดสารพิษ มีการดำเนินกิจกรรมฝึกอบรมการทำปุ๋ยหมัก ปุ๋ยชีวภาพ และสารไล่แมลงชีวภาพ เป็นต้น จึงถือเป็นหน่วยทางสังคมอีกหน่วยหนึ่งที่ช่วยให้เกิดการขยายการทำเกษตรธรรมชาติมากขึ้น

4) หน่วยงานอื่น ๆ

นอกเหนือจากการดำเนินงานของหน่วยงานหลัก ๆ ภายใต้อำนาจกระทรวงเกษตรและสหกรณ์แล้ว อาจกล่าวได้ว่า มีการดำเนินงานในเรื่องที่เกี่ยวข้องกันอีกหลายส่วน ซึ่งอยู่ในวิถีสานของการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน อาทิ

4.1) สำนักงานสนับสนุนการพัฒนายุทธศาสตร์แห่งชาติด้านอาหาร (สยอ.) ซึ่งก่อตั้งขึ้นในราวปลายปี 2544 ทำหน้าที่รวบรวมผู้คนที่สนใจศึกษาเรียนรู้ เกี่ยวข้องปฏิบัติการและเคลื่อนไหวเกี่ยวกับอาหารหรือระบบอาหารทุก ๆ ส่วน เพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูล องค์ความรู้ ประสบการณ์ ความเคลื่อนไหว ที่เกี่ยวเนื่องด้วยอาหาร และร่วมกันพัฒนาไปสู่การกำหนดหรือการปรับตัวในเชิงยุทธศาสตร์ของชาติเรื่องอาหาร ตลอดจนการติดตามการนำยุทธศาสตร์ไปปรับเปลี่ยนเป็นแผนงานและการปฏิบัติการต่าง ๆ (สำนักงานสนับสนุนการพัฒนายุทธศาสตร์แห่งชาติด้านอาหาร, 2545)

ทั้งนี้ในช่วงปี 2545 ที่ผ่านมา สยอ. ได้สนับสนุนให้มีการประมวลสังเคราะห์สถานการณ์ระบบอาหารและการจัดเวทีพัฒนายุทธศาสตร์แห่งชาติด้านอาหารในทั้ง 4 ภูมิภาค ได้แก่ ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้ รวมทั้งเวทีตามประเด็นเนื้อหา ได้แก่ เวทีภาคการผลิต เวทีภาคการแปรรูปและการถนอมอาหาร เวทีภาคการกระจายและการตลาด เวทีภาคผู้บริโภค ตลอดจนเวทีระดับนโยบาย ปัจจุบันอยู่ในระหว่างการพัฒนาชุดโครงการในการดำเนินงานระยะที่สอง เพื่อดำเนินกิจกรรมในการพัฒนายุทธศาสตร์แห่งชาติด้านอาหารตามโจทย์ที่ได้จากการสังเคราะห์ในการ

ทำงานระยะที่ 1 ทั้งในด้านการพัฒนาองค์ความรู้ การขับเคลื่อนทางสังคม และกระบวนการผลักดันทางนโยบายไปพร้อมกัน

4.2) ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) ได้รับมอบหมายจากรัฐบาลให้ดำเนินงานตามโครงการพักชำระหนี้ เพื่อช่วยแบ่งเบาภาระการชำระหนี้สินของเกษตรกร และเป็นโอกาสให้เกษตรกรผู้เข้าร่วมโครงการได้ฟื้นฟูการประกอบอาชีพของตนเอง ดังนั้นจึงได้ร่วมมือ กับสถาบันเพื่อพัฒนาการเกษตรและชนบท จำเนียร สารนาค (สจส.) และเครือข่ายกลไกกรมไรสารพิษ แห่งประเทศไทย (คกร.) จัดการฟื้นฟูการประกอบอาชีพเกษตรกรภายใต้ “โครงการพัฒนาศักยภาพและคุณภาพชีวิตเกษตรกร” ขึ้น ทั้งนี้เพื่อปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต วิถีคิดในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของเกษตรกร ภายใต้ยุทธศาสตร์พอเพียง สามารถฟื้นฟูอาชีพของตนเองให้ดีขึ้น โดยการทำกิจกรรมไรสารพิษ และสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง ลดการพึ่งตนเองของเกษตรกร (วิสาหกิจชุมชน)

5) องค์การพัฒนาเอกชน

5.1) เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก เป็นการรวมตัวขององค์กรพัฒนาเอกชนที่ได้ทำงานพัฒนาในเรื่องนี้อย่างยาวนาน โดยทำงานทั้งงานพัฒนาและงานผลักดันในเชิงนโยบายเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืน โดยหนุนเสริมให้ชาวบ้านหันไปสู่ระบบการผลิตที่เน้นการพึ่งตนเอง เป็นระบบการผลิตที่เอื้อต่อตนเอง – ครอบครัว ชุมชน สังคม และธรรมชาติ เกษตรกรส่วนหนึ่งได้ปรับเปลี่ยนจากการผลิตพืชเชิงเดี่ยวไปสู่การปลูกพืชที่หลากหลาย จนมีผลผลิตที่เพียงพอต่อการบริโภคในครัวเรือน และเหลือไว้แจกจ่ายกับคนในชุมชน รวมทั้งชาวบ้านมีการเรียนรู้เรื่องการแปรรูปผลผลิตและมีการร่วมกันสร้างตลาดขึ้นมา อย่างที่เรียกว่า “ตลาดทางเลือก” เช่นกรณีของภาคเหนือที่ริเริ่มทำตลาดเป็นศูนย์รวมของสินค้าเกษตรปลอดสารของสมาชิกในชื่อ “ตลาดอิมมูญ” เป็นต้น

เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกมีหลายระดับ ทั้งระดับประเทศ ระดับภาค และระดับจังหวัด ซึ่งแต่ละระดับให้น้ำหนักกับบทบาทที่แตกต่างกันออกไป งานที่เหมือนกันทุกระดับคืองานสื่อสารสาธารณะ ซึ่งถือเป็นหัวใจสำคัญ ทั้งเพื่อเป็นการผลักดันเชิงนโยบายประเทศ จังหวัด อำเภอ ตำบล และระดับสังคมเพื่อให้เห็นผลกระทบของเกษตรสมัยใหม่ และเข้าใจแนวคิดหลักการเกษตรกรรมยั่งยืนในฐานะระบบเกษตรที่เป็นทางออกของปัญหาซ้ำซากของเกษตรกรไทยและผู้บริโภค วิธีการสื่อสารมีทั้งการจัดงานสมัชชาประจำปี เวทีเครือข่าย การจัดทำเอกสาร และสื่ออื่น ๆ ตามความเหมาะสม โดยงานเชิงบูรณาการกับภาคีพันธมิตรเป็นสำคัญ

นอกจากนี้ เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกยังได้เคลื่อนไหวร่วมกับสมาชิกร่วมกัน เพื่อผลักดันให้เกษตรกรรมยั่งยืนเป็นนโยบายรัฐ เพื่อให้เกิดความมั่นคงทางอาหารและการพึ่งพาตนเอง ทั้งในระดับครอบครัว ชุมชน และประเทศ ทั้งนี้โดยได้ผลักดันให้รัฐบาลแก้ไขปัญหาลูกกับพี่น้องเกษตรกรในหลายเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืน โดยเฉพาะเรื่องฐานทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ความ

หลากหลายทางชีวภาพ เนื่องจากที่ผ่านมา พบว่านโยบายเกษตรกรรมยั่งยืนที่รัฐบาลประกาศเป็นแนวทางหลักในการปรับเปลี่ยนโครงสร้างและระบบการผลิตเพื่อพัฒนาไปสู่ความมั่นคงยั่งยืนของสถาบันเกษตรกรรายย่อย ชุมชนและสังคมในแผน ฯ 8 (โดยกำหนดให้มีพื้นที่เกษตรกรรมยั่งยืนร้อยละ 20 ของพื้นที่เกษตรกรรมทั้งประเทศ หรือประมาณ 25 ล้านไร่) ไปไม่ถึงไหน เพราะการดำเนินงานหลายส่วนไม่สอดคล้องและขาดมาตรการสนับสนุนให้เกิดผลในทางปฏิบัติ จึงได้เรียกร้องให้มีการทบทวนแผนการทำงานของกระทรวงเกษตร ฯ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งได้เสนอ “โครงการนำร่องเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนของเกษตรกรรายย่อย” เพื่อสร้างรูปแบบของระบบเกษตรกรรมยั่งยืนของประเทศต่อไป ซึ่งต่อมาคณะรัฐมนตรีได้มีมติเห็นชอบให้ดำเนินโครงการดังกล่าวในปีงบประมาณ 2544 – 2546 รวมระยะเวลา 3 ปี ภายในวงเงิน 633 ล้านบาท เมื่อวันที่ 16 พ.ค. 2543 ในพื้นที่ 19 ภูมินิเวศน์ ทั้ง 4 ภาค

5.2) องค์การเฉพาะเพื่อสนับสนุนงานเกษตรกรรมยั่งยืน

5.2.1) สำนักงานมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ หรือ มกท.

มีบทบาทในการจัดทำระบบการรับรองและตรวจสอบสินค้าเกษตรอินทรีย์ สำนักงานมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ ได้ก่อตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2538 โดยร่วมมือของกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชน สถาบันวิชาการ หน่วยงานรัฐ องค์กรผู้บริโภค และเครือข่ายร้านค้าสีเขียว และได้ยกร่าง “มาตรฐานเกษตรทางเลือก” ขึ้น ซึ่งปัจจุบันได้ปรับปรุงเป็น “มาตรฐานเกษตรอินทรีย์” เพื่อให้บริการตรวจสอบและให้การรับรองแก่ฟาร์มเกษตรอินทรีย์ กิจกรรมแปรรูปผลผลิตจากเกษตรอินทรีย์ ตลอดจนถึงร้านค้าสีเขียวที่จำหน่ายผลิตภัณฑ์เกษตรอินทรีย์ ที่ปฏิบัติตามเกณฑ์ “มาตรฐานเกษตรอินทรีย์” ของ มกท. โดยสนับสนุนให้มีการทำเกษตรอินทรีย์ ซึ่งเป็นระบบการเกษตรที่ปลอดจากการใช้สารพิษทางการเกษตรและการใช้ปุ๋ยเคมี และเป็นระบบที่เกื้อกูลต่อสิ่งแวดล้อม ให้เป็นที่นิยมอย่างแพร่หลาย และทำให้ผู้บริโภคมั่นใจว่า ได้บริโภคผลผลิตที่มาจากปลูกและแปรรูปอินทรีย์อย่างแท้จริง

5.2.2) ชมรมเกษตรธรรมชาติแห่งประเทศไทย

ก่อตั้งขึ้นเมื่อช่วงต้นปี พ.ศ. 2540 โดยเป็นการรวมตัวกันของนักวิชาการ เกษตรกร ผู้ผลิต และผู้บริโภค โดยได้รับสนับสนุนจาก กองพัฒนาการบริหารการเกษตร กรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตร ฯ มีวัตถุประสงค์ในการส่งเสริมเผยแพร่วิธีการทำการเกษตรธรรมชาติด้วยเทคนิคจุลินทรีย์ท้องถิ่น ให้แก่เกษตรกร และผู้สนใจ เพื่อให้เกษตรธรรมชาติเป็นทางเลือกใหม่อีกทางหนึ่งของเกษตรกรไทย รวมทั้งใช้ประโยชน์ในเรื่องการรักษาสิ่งแวดล้อม ตลอดจนเป็นการส่งเสริมให้มีการผลิต จำหน่าย และบริโภคพืชผักไร้สารพิษให้แพร่หลาย ซึ่งการทำการเกษตรธรรมชาติด้วยเทคนิคจุลินทรีย์นั้น เป็นการทำการเกษตรอินทรีย์อีกแนวทางหนึ่ง ที่ไม่ใช้สารเคมี เน้นการใช้ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยคอก ปุ๋ยพืชสด ในการปรับปรุงบำรุงดิน และใช้เทคนิคจุลินทรีย์ที่ผลิตได้เองในไร่นาสวน ในการผลิตน้ำหมักชีวภาพและปุ๋ยหมักชีวภาพ

ใช้ในการปรับปรุงบำรุงดินและใช้เป็นฮอร์โมนเพิ่มผลผลิต โดยใช้เศษวัสดุเหลือใช้ไถนา สวน และเศษอาหารจากบ้านเรือนมาหมักด้วยน้ำคาล ซึ่งเป็นวิธีการที่ปรับเปลี่ยนมาจากวิถีของประเทศเกาหลี

5.2.3) ชมรมเกษตรอินทรีย์แห่งประเทศไทย

ได้ก่อตั้งขึ้นในปี 2544 โดยความร่วมมือของเกษตรกร นักวิชาการ และนักธุรกิจการเกษตรที่ประกอบการทางเกษตรอินทรีย์ โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อเป็นศูนย์กลางในการร่วมมือและประสานงานระหว่างผู้ผลิต ผู้บริโภค องค์กรของรัฐ เอกชน และองค์กรชุมชนที่เกี่ยวข้องกับเกษตรอินทรีย์ทั้งในและต่างประเทศ รวมทั้งเป็นศูนย์กลางในการรวบรวมแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับเกษตรอินทรีย์เพื่อเผยแพร่สมาชิกและผู้สนใจทั่วไปตลอดจนการส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการวิจัยและพัฒนา งานด้านเกษตรอินทรีย์ การรณรงค์ผลิตสินค้าเกษตรอินทรีย์ที่ได้มาตรฐาน และมีการตรวจสอบรับรองคุณภาพที่ถูกต้อง

5.2.4) กลุ่ม องค์กรอื่น ๆ

ได้ก่อรูปขึ้นมาเพื่อดำเนินงานในเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืนโดยตรง ได้แก่ สมาคมเกษตรกรรมยั่งยืนแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์, ชมรมผู้บริโภคเกษตรอินทรีย์แห่งประเทศไทย, มูลนิธิสายใยแผ่นดิน และชมรมผู้ผลิตเกษตรอินทรีย์ในจังหวัดต่าง ๆ ที่ก่อตัวขึ้นมา เช่น จังหวัดสุพรรณบุรี เชียงใหม่ เป็นต้น ขณะที่ยังมีองค์กรพัฒนาเอกชนหน่วยอื่น ๆ ทำงานเคลื่อนไหวในประเด็นที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ การรณรงค์เรื่องจีเอ็มโอ ของกรีนพีซเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โครงการวิทยาลัยข้าวไทย โดยความร่วมมือของมูลนิธิข้าวไทยในพระบรมราชูปถัมภ์ ร่วมกับสมาคมระดับฐานราก และประเด็นเรื่อง “เกษตรกรรมยั่งยืน” ก็เป็นส่วนหนึ่งของประเด็นการเคลื่อนไหวทางสังคมในการชวาทกรรม “ชุมชนเข้มแข็ง” นั้น หลายพื้นที่กลายเป็น “ศูนย์การเรียนรู้” เกษตรธรรมชาติ เกษตรกรรมทางเลือก หรือในชื่ออื่น ๆ รวมทั้งในช่วงหลังของโครงการ SIF ได้มีการผลิตเอกสารเผยแพร่ เพื่อนำเสนออุปสรรค บทเรียนของกลุ่ม ชุมชนต่าง ๆ ที่ประสบความสำเร็จในการดำเนินกิจกรรมภายใต้แนวคิดเรื่องชุมชนเข้มแข็ง ชุมชนพึ่งตนเอง ทนทางสังคม แม้ไม่ได้นำเสนอในประเด็นเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืนโดยตรง แต่ก็เป็นการสื่อให้เห็นภาพวิถีของชุมชนเข้มแข็ง บนฐานของเกษตรกรรมยั่งยืน ซึ่งหลายกลุ่ม ชุมชน ได้ใช้เครื่องมือบางอย่างในมิติของเกษตรกรรมยั่งยืน มาช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตของกลุ่ม โดยมีจุดตั้งต้นจากการพัฒนาอาชีพการเกษตร อาทิ กรณีการรณรงค์ใช้ปุ๋ยจุลินทรีย์ของกลุ่มสัจจะสหทรัพย์ จ.ตราด และใน จ. จันทบุรี สระแก้ว ระยอง ของภาคตะวันออก กรณีศูนย์การเรียนรู้เกษตรธรรมชาติต่าง ๆ ในภาคเหนือ ดอนล่าง เป็นต้น

6) องค์การภาคประชาชน

6.1) โครงการนำร่องเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนของเกษตรกรรายย่อย

โครงการนำร่องเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนของเกษตรกรรายย่อย เป็นโครงการที่เกิดขึ้นจากการผลักดันของเครือข่ายเกษตรกรทางเลือกร่วมกับสมาชิกรายอื่น โดยการนำเสนอต่อรัฐบาลในการสนับสนุนการพัฒนาระบบเกษตรกรรมยั่งยืน เนื่องจากที่ผ่านมาแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 ซึ่งเป็นแผนที่เกิดจากระดมความคิดเห็นของประชาชนอย่างกว้างขวาง ได้ระบุชัดเจนถึงการสนับสนุนและการพัฒนาระบบเกษตรกรรมยั่งยืน โดยกำหนดให้มีพื้นที่เกษตรกรรมยั่งยืนร้อยละ 20 ของพื้นที่เกษตรกรรมทั้งประเทศ หรือเป็นพื้นที่ทำการผลิตในระบบเกษตรกรรมยั่งยืน 25 ล้านไร่ การเสนอโครงการนำร่องฯ จึงถือเป็นการพยายามผลักดันเพื่อให้นโยบายสามารถลงสู่การปฏิบัติได้ ทั้งนี้ คณะรัฐมนตรีได้มีมติเห็นชอบให้ดำเนินการเมื่อวันที่ 16 พฤษภาคม 2543 มีระยะเวลา 3 ปี (2544 – 2546) ภายใต้วงเงินงบประมาณ 633 ล้านบาท โดยมีมูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน (ประเทศไทย) เป็นองค์กรรับผิดชอบในการบริหารจัดการโครงการเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของโครงการ ในการสร้างแบบอย่างการพัฒนาระบบเกษตรกรรมยั่งยืนเพื่อความมั่นคงทางอาหารให้ครัวเรือน ชุมชน ตลอดจนความยั่งยืนของระบบนิเวศและความเข้มแข็งขององค์กรเกษตรกร

เกษตรยั่งยืนภาคเหนือในโครงการนำร่องฯ มีการดำเนินงานใน 4 ภูมิภาค ได้แก่ ภูมิภาคสุโขทัย (พะเยา) ภูมิภาคเชียงใหม่ – ลำพูน ภูมิภาคตาก และภูมิภาคน่าน ทั้งนี้ในส่วนองงานวิจัยและพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของภูมิภาคสุโขทัย ได้แก่ การทดลองปลูกข้าวปลอดสาร การปรับปรุงและรวบรวมพันธุ์พืชพื้นบ้าน การทดลองปลูกอินทรีย์โดยไม่ใช้สารเคมี การแปรรูปผลไม้ หนี่สิน เป็นต้น ส่วนงานวิจัยของ ภูมิภาคเชียงใหม่ – ลำพูน ได้แก่ การพัฒนาสูตรเค้กข้าวและข้าวขาว การศึกษาทดลองผลิตอาหารวัวปลอดสาร การอบรมส่งเสริม สถานการณ์การใช้สารกำจัดศัตรูพืชทางการเกษตร หนี่สินเกษตรกร การผลิตอาหารโคขุน เป็นต้น ภูมิภาคตาก มีประเด็นที่เกี่ยวข้องกับ ไร่หมุนเวียน ผลกระทบจากโครงการภายนอกต่อชุมชนบนพื้นที่สูงและแบบแผนการจัดการทรัพยากร พลวัตภูมิปัญญาในการจัดการพันธุ์กรรมพื้นบ้านในแปลงเกษตรในพื้นที่ต่างๆ ของเครือข่ายเกษตรกรภาคเหนือ (ตาก) และภูมิภาคน่าน มีประเด็นวิจัยเกี่ยวกับ กระบวนการผลิตและบริโภคผักปลอดสารพิษ ผลกระทบการใช้สารเคมี หนี่สินเกษตรกร พันธุ์กรรมพื้นบ้าน รูปแบบเกษตรที่เหมาะสมและทางรอดของชุมชน (ตารางที่ 1)

ตารางที่ 1 จำนวนโครงการวิจัยในโครงการนาร่องเกษตรกรรมยั่งยืนฯ ปี 2544-47

ประเด็นวิจัย	รวม เหนือ	ชม. - ลำพูน	น่าน	พะเยา	คณ.	อีสาน	กลาง	ใต้	รวม ทั้งหมด
1. การปรับปรุงบำรุงดิน	2	-	1	1	-	11	2	7	22
2. ผลกระทบจากสารเคมี เกษตรและการใช้สมุนไพร ทดแทนสารเคมี	3	1	1	1	-	5	1	3	12
3. พันธุกรรมพื้นบ้าน	2	-	1	1	-	10	3	4	19
4. เกษตรกรรมยั่งยืน ที่เหมาะสม	2	1	1	-	-	9	-	3	14
5. การเลี้ยงสัตว์ในระบบ เกษตรกรรมยั่งยืน	2	1	1	-	-	3	-	3	8
6. การแปรรูปผลผลิต เกษตรยั่งยืนและการตลาด/ ธุรกิจชุมชน	5	4	-	1	-	7	1	3	16
7. กระบวนการเข้าสู่ เกษตรกรรมยั่งยืน	-	-	-	-	-	4	-	-	4
8. หนี้สินเกษตร/ หนี้สิน ในระบบเกษตรยั่งยืน	3	1	1	1	-	5	2	1	11
9. การบริหารจัดการและ พัฒนาเกษตรยั่งยืน โดยองค์กรชุมชน	3	1	1	1	-	5	-	2	10
10. เกษตรกรรมยั่งยืนกับ การจัดการทรัพยากรธรรม ชาติ และสิ่งแวดล้อม**	3	-	-	1	2	3	-	14	22
รวม	25	9	7	7	2	62	9	40	136

** ประเด็นวิจัยนี้ มีอีก 1 โครงการที่ทำทุกภูมิภาค

ที่มา : สรุปจาก “สานสรรค์ความรู้สู่เกษตรยั่งยืน ทำเนียบงานวิจัยในโครงการนาร่องเพื่อพัฒนา
เกษตรกรรมยั่งยืนฯ ปีงบประมาณ 2544-45”

6.2) สถาบันชุมชนเกษตรกรรมยั่งยืน

ก่อตั้งขึ้นจากฐานงานของโครงการพัฒนาเครือข่ายผู้ผลิตผู้บริโภคภาคเหนือตอนบน ตั้งอยู่ที่
อำเภอสันทราย จ.เชียงใหม่ โดยได้รับการสนับสนุนการก่อสร้างจากสถานทูตญี่ปุ่น เป็นที่ตั้งขององค์กร
ด้านเกษตรยั่งยืน เช่น โครงการนาร่องเพื่อพัฒนาระบบเกษตรกรรมยั่งยืนฯ สำนักมาตรฐานเกษตรอินทรีย์
โครงการพัฒนาเครือข่ายผู้ผลิตผู้บริโภคภาคเหนือตอนบน ฯลฯ และยังเป็นสถานที่ฝึกอบรมเกษตรกร
และผู้เกี่ยวข้องในเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกภาคเหนืออีกด้วย

ส่วนที่ 3

ผลการสังเคราะห์ระดับจังหวัดแม่ฮ่องสอน

3.1 ประเมินสถานการณ์ ปัญหา และศักยภาพในการดำเนินงานที่ผ่านมา

3.1.1 ประเมินภาพรวมของการเกษตรในพื้นที่

ความสำคัญและสภาพปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร

การผลิตสาขาการเกษตรของจังหวัดแม่ฮ่องสอนจะมีความสำคัญอันดับที่ 1 เมื่อเทียบกับส่วนแบ่งในผลิตภัณฑ์มวลรวม (GPP) ของสาขาอื่น ๆ แต่เมื่อคิดเป็นตัวเงินจะไม่สูงนัก ในปี 2539 มูลค่า GPP ของสาขานี้มีเพียง 1,214 ล้านบาท และมีอัตราเพิ่ม 3.5 ซึ่งต่ำสุดเช่นกัน แสดงว่าพื้นที่การเกษตรของจังหวัดยังมีการขยายตัวน้อยมาก

การใช้พื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน ปี 2544 มีพื้นที่ทั้งหมด 7,925,787 ไร่ เป็นพื้นที่ถือครองทางการเกษตรจำนวน 249,025 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 3.15 ของพื้นที่ทั้งหมด โดยแยกเป็นที่นา ร้อยละ 1.73 ที่พืชไร่ ร้อยละ 0.74 ของพื้นที่ทั้งหมด ที่สำหรับไม้ยืนต้น ร้อยละ 0.34 ที่สำหรับไม้ผล ร้อยละ 0.19 และพื้นที่การเกษตรอื่น ๆ (เช่น ไม้ดอก พืชผัก ปศุสัตว์และประมง) ร้อยละ 0.15 มีครัวเรือนเกษตรกร ปี 2544 จำนวน 35,534 ครัวเรือน และมีพื้นที่เพาะปลูกเฉลี่ย 7 ไร่ / ครัวเรือน ด้วยเหตุนี้สินค้าเกษตรหลาย ๆ ชนิดจึงไม่เพียงพอที่จะใช้บริโภคภายในเขตจังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยเฉพาะข้าวซึ่งต้องสั่งซื้อมาจากจังหวัดอื่น

ลักษณะของการถือครองที่ดินเพื่อการเกษตร พบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่ไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน คือ จำนวนประมาณร้อยละ 42.04 ของพื้นที่ถือครองทางการเกษตรทั้งหมด เกษตรกรที่มีพื้นที่การเกษตรเป็นของตนเอง และมีกรรมสิทธิ์ในที่ดินมีอยู่เพียงร้อยละ 54.80 ของพื้นที่ถือครองทางการเกษตรทั้งหมด และเช่าผู้อื่นทำการเกษตร มีจำนวนร้อยละ 3.16

การจำแนกชั้นความเหมาะสมหรือสมรรถนะของที่ดิน พบว่า ที่ดินส่วนใหญ่ร้อยละ 93.88 ของพื้นที่จังหวัด ซึ่งเป็นพื้นที่ลาดชันเชิงชันมีความเหมาะสมที่จะใช้เป็นพื้นที่ป่าไม้ ส่วนที่ดินที่ใช้ทำการเกษตรได้ มีที่ดินที่เหมาะสมต่อการทำไร่ร้อยละ 0.83 ของพื้นที่ทั้งจังหวัด พื้นที่เหมาะสมต่อการทำไร่ ร้อยละ 0.94 ไม้ผล ร้อยละ 1.15 และทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์ ร้อยละ 2.42 ของพื้นที่จังหวัด

แหล่งน้ำชลประทาน ประกอบด้วย แหล่งน้ำตามโครงการขนาดใหญ่ และขนาดกลาง โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ โครงการหมู่บ้านป้องกันตนเองชายแดนและโครงการขนาดเล็ก ที่สร้างเสร็จแล้วถึงสิ้นปีงบประมาณ 2542 รวม 220 โครงการ สามารถเก็บกักน้ำได้ 11.688 ล้านลูกบาศก์เมตร และมีพื้นที่ที่ได้รับประโยชน์จากโครงการ 103,870 ไร่ หรือร้อยละ 41.83 ของพื้นที่ถือครองทางการเกษตร

ปริมาณน้ำฝน จากข้อมูลของสถานีอุตุนิยมวิทยาแม่ฮ่องสอน ระหว่างปี 2535 - 2544 จะอยู่ในช่วง 934.20 มม. ถึง 1,617.60 มม. ฝนตกมากที่สุดในปี 2543 วัดได้ถึง 1,617.60 มม. จำนวนวันฝนตก 146 วัน ส่วนฝนตกน้อยที่สุด ในปี 2541 วัดได้ 934.20 มม. จำนวนวันฝนตก 110 วัน

มีประชากรน้อยที่สุดในภาคเหนือ ณ เดือนมีนาคม 2545 มีประชากรทั้งสิ้น 237,660 คน ประชากรแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ กลุ่มคนที่อยู่ในพื้นที่ราบซึ่งส่วนใหญ่เป็น คนไทยเชื้อสายไทยใหญ่หรือคนไต และกลุ่มชาวไทยภูเขา ซึ่งส่วนใหญ่ทำมาหากินอยู่บนที่สูง โดยประชากรทั้ง 2 กลุ่มนี้มีจำนวนพอ ๆ กัน ทำมาหากินอยู่ทุกอำเภอ ประกอบด้วย 5 เผ่า คือ กะเหรี่ยง มูเซอ ลีซอ กัวะ และแม้ว หรือม้ง โดยเผ่ากะเหรี่ยงมีมากที่สุด (ร้อยละ 79.3)

ระบบการผลิต

เกษตรพื้นที่ราบและที่ดอน

การทำเกษตรของเกษตรกรรายย่อยในพื้นที่ราบเชิงเขา ส่วนใหญ่เป็นการผลิตในเชิงพาณิชย์ เพื่อขายโดยเฉพาะพืชเศรษฐกิจหลัก ๆ เช่น กระเทียม ถั่วเหลือง กะหล่ำปลี เป็นต้น ประกอบกับนโยบายการส่งเสริมโดยภาครัฐ ที่มุ่งส่งเสริมให้เกษตรกรปลูกพืชเศรษฐกิจ ส่งผลให้เกิดการปลูกพืชเชิงเดี่ยวมากขึ้น

จากการมุ่งผลิตเพื่อขายของเกษตรกร ทำให้ต้องมีการพึ่งพาภายนอกมากขึ้น ทั้งในด้านวัสดุอุปกรณ์ เทคโนโลยีต่าง ๆ เช่น ยานพาหนะ ยากำจัดวัชพืช ปุ๋ยเคมี และฮอร์โมน รวมถึงการนำพันธุ์พืชใหม่ ๆ มาทดแทนพันธุ์พืชพื้นเมือง เพื่อสนองความต้องการของตลาด

ในปี 2546 มีการเข้ามาของ

บริษัทเอกชน เพื่อส่งเสริมระบบการผลิตแบบมีสัญญาผูกพัน “Contract Farm” เป็นการปลูกมะเขือม่วง ที่มีเกษตรกรสนใจเข้าร่วมจากทุกอำเภอ

ระบบการเกษตร

จะเริ่มด้วยการปลูกข้าวในปี ตามด้วย

กระเทียม หรือถั่วเหลือง และพืชผัก ส่วนพืชไร่ อื่น ๆ หลังจากนั้นมีการปลูกน้อย ในปี 2542 - 2544 มีเกษตรกร จำนวน 92 ราย ทำฟาร์มเกษตรทฤษฎีใหม่ ที่มีการขุดสระน้ำในไร่นา การเลี้ยงปลา และไม้ผล

สภาพ
การ
เกษตร
รอบ
เมือง
แม่ฮ่อง
สอน

บางส่วน เข้ามาในระบบ ทำให้เกิดความหลากหลายในพื้นที่สูง ที่สามารถเป็นฐานการผลิตที่ดีที่จะสามารถพัฒนาสู่ระบบการเกษตรแบบยั่งยืนมากขึ้น

เกษตรที่สูง

พื้นที่สูง นั้นมีชาวเขา เก่าหัด ๆ อยู่ 5 เผ่า และกะเหรี่ยงเป็นเผ่าที่มีมากที่สุด (ร้อยละ 79.3) จึงมีผลทำให้ มีระบบการเกษตรเชิงอนุรักษ์อยู่มาก รูปแบบสำคัญ คือ “ไร่หมุนเวียน” ซึ่งถือว่าเป็นระบบเกษตรกรรมยั่งยืนรูปแบบหนึ่งที่ยังดำเนินอยู่กับวิถีชีวิต ความเชื่อ และระบบการผลิตแบบพอเพียงของชนเผ่านี้ ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจน คือ ด.ห้วยปูลิง อ. เมือง ที่เป็นเผ่ากะเหรี่ยงทั้งตำบล ยังมีพื้นที่ป่าที่อุดมสมบูรณ์

แต่อย่างไรก็ตาม ยังมีระบบการผลิตเพื่อตลาด อยู่อีกหลายพื้นที่ เช่น ที่ ด.แม่เกาะ อ.แม่สะเรียง ด.แม่อุค อ.ขุนยวม เป็นต้น ส่วนใหญ่จะเป็นพื้นที่ปลูกกะหล่ำปลี แครอท ผักกาดขาว มะเขือเทศ ฯลฯ เป็นการเพาะปลูกในที่เชิงเขาหรือบนดอยที่มีความลาดชันสูง ประกอบกับเกษตรกร ซึ่งได้แก่ชาวเขากลุ่มต่าง ๆ ไม่มีความรู้หรือมีความประณีตในการเพาะปลูก จึงมิได้มีมาตรการรักษาหน้าดิน ทำให้เกิดการชะล้างของหน้าดินและทำให้ดินขาดความอุดมสมบูรณ์

ระบบเกษตรที่สูงบ้านปางตอง

อย่างรวดเร็ว และทำให้ผลผลิตตกลง ด้วย เกษตรกรต้องใช้ปุ๋ยมากขึ้น รวมทั้งใช้สารปราบศัตรูพืชมากขึ้น เพื่อเพิ่มผลผลิต ซึ่งทำให้ต้นทุนสูงขึ้น สำหรับการปลูกผักต่าง ๆ เกษตรกรก็ใช้ยาฆ่าแมลงเกินขนาด รวมถึงยาฆ่าหญ้า ยาคุมวัชพืช เพราะใช้ง่าย สะดวก อีกทั้งมีปัญหาด้านแรงงาน (หายาก ค่าจ้างแพง) ทำให้เป็นอันตรายแก่เกษตรกรเองและผู้บริโภค และทำให้เกิดมลภาวะต่อดิน และน้ำ

การใช้สารเคมีทางการเกษตรและผลของการใช้สารเคมี

สถานการณ์ด้านการเกษตรในภาพรวมของจังหวัดแม่ฮ่องสอน จากการวิเคราะห์ปัญหาระบบผลิตเกษตรแผนใหม่ ซึ่งสรุปผลจากการประชุมกลุ่มย่อย เรื่อง “เกษตรยั่งยืน” ในเวทีจังหวัด ครั้งที่ 1 เมื่อวันที่ 20 กรกฎาคม 2545 พบว่า เป็นระบบการผลิตเพื่อการค้า ใช้สารเคมีในกระบวนการผลิตและมีแนวโน้มเพิ่มปริมาณขึ้นเรื่อย ๆ ทำให้แบบเข้มข้น เกิดการพึ่งพิง ใช้ปัจจัยจากภายนอกสูง ทำให้ต้นทุนการผลิตสูงไปด้วย ผูกอยู่กับระบบสินเชื่อ ผลผลิตราคาตกต่ำหรือราคาผลผลิตไม่แน่นอนทำให้เกษตรกร มีหนี้สินมากขึ้น นำไปสู่วัฏจักรของความยากจน ผลผลิตปนเปื้อนสารพิษ ส่งผลกระทบต่อสุขภาพผู้ผลิตและผู้บริโภค

สภาพการใช้สารเคมีในการปลูกกะหล่ำปลี

นอกจากนี้ยังมีปัญหาอื่น ๆ อีก เช่น เป็นการปลูกพืชเชิงเดี่ยว เน้นพืชเศรษฐกิจเป็นหลัก ทำให้พืชที่ปลูกไม่หลากหลาย พันธุ์พืชพื้นเมืองที่มีคุณภาพดีได้สูญหายไปมาก ปัญหาแรงงานไม่พอเพียง เครื่องมือเครื่องจักรทางการเกษตรไม่เพียงพอและปัญหานี้อับ (เอกสารประกอบการประชุมย่อย กลุ่มที่ 2 ทิศทางการขับเคลื่อนเกษตรกรรมแบบยั่งยืน จังหวัดแม่ฮ่องสอน, 2545:5)

การทำการเกษตรที่ใช้สารเคมี ก่อให้เกิดผลกระทบที่รุนแรงตามมาอีกมากมาย จากการศึกษาวิจัยโครงการผลกระทบต่อการที่ใช้สารเคมีทางการเกษตรและปัจจัยที่เอื้อต่อการปรับเปลี่ยนสู่การ ลด ละ เลิก การใช้สารเคมี ในพื้นที่บ้านเมืองปอนและบ้านป่ายาง ต.เมืองปอน อ.ขุนยวม จ.แม่ฮ่องสอน ช่วงเดือนเมษายน -กันยายน 2544 ของนายไพศาล ญาติศรีและคณะ พบว่า

ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม กล่าวคือ ปัญหาเกี่ยวกับสารเคมีตกค้างในสิ่งแวดล้อมมิได้เกิดขึ้นเฉพาะพื้นที่ที่มีการใช้สารเคมีเท่านั้น แต่สามารถแพร่กระจายตกค้างในบริเวณกว้างได้ ซึ่งทำให้เกิดปัญหา คือ ดินเสื่อม ดินจะมีสภาพแข็ง พืชเจริญงอกงามได้ไม่ดี ส่งผลให้ผลผลิตต่อไร่ลดลง เกษตรกรจึงจำเป็นต้องเพิ่มปริมาณการใช้สารเคมีขึ้นเรื่อยๆ จึงยังทำให้สภาพดินเสื่อมลงเรื่อย ๆ จนเสียไปในที่สุด คือไม่สามารถปลูกพืชได้ เช่นกรณีตัวอย่างภาคกลาง, น้ำเสีย จากการร่วมกันสังเกตถึงสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ ในพื้นที่เป้าหมาย พบว่าสัตว์น้ำ พวกปลาจะเป็นโรคมามาก เช่น ปลาช่อน ปลาไหล ปลาบางชนิดได้สูญพันธุ์ สัตว์น้ำอื่น ๆ เช่น ปลากัด หอยและปู ตายจำนวนมาก , แมลงศัตรูพืช คือยามีความต้านทานต่อสารเคมี ทำให้จำนวนแมลงศัตรูพืชอื่น ๆ และโรคพืชสามารถต้านทานต่อสารเคมีชนิดต่าง ๆ ได้เพิ่มปริมาณมากขึ้น

เช่น หนอนไขผัก และเพลี้ยกระโดดสีน้ำตาล ถ้าศัตรูพืชทั้ง 2 ชนิดนี้ระบาดจะทำความเสียหายให้แก่พืชหลายชนิด

ผลกระทบด้านเศรษฐกิจและสังคม เมื่อใช้สารเคมีบางอย่างแล้วไม่สามารถกำจัดได้ทำให้เกษตรกรต้องใช้สารเคมีชนิดอื่นที่มีราคาแพงขึ้น และใช้ปริมาณมากขึ้น เนื่องจากเกษตรกรในพื้นที่ที่มีการแข่งขันในการผลิต จึงได้นำเอาสารเคมีเข้ามาใช้ในกระบวนการผลิตอย่าง มากมาย ทำให้ต้นทุนการผลิตสูงขึ้นตามไปด้วย เมื่อเทียบกับผลตอบแทนที่ได้รับจากการขายผลผลิตทางการเกษตรแล้ว เกษตรกรแทบจะไม่ได้อะไรเลย หนี้ซ้ากลับทำให้เป็นหนี้สินผูกพันอยู่ตลอด มีปัญหาในเรื่องค่าใช้จ่ายของครอบครัว อยู่เสมอ ทำให้คุณภาพชีวิตแย่ลงและไม่มีเวลาให้กับส่วนรวม ในการร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน (อ้างแล้ว, 2545:14-15)

ผลกระทบต่อสุขภาพคน ทั้งตัวเกษตรกรเองและคนในชุมชน เนื่องจากขาดความรู้ ความเข้าใจในวิธีการใช้และวิธีการป้องกัน จากการตรวจสอบสุขภาพของสถานีนามัยในหลาย ๆ พื้นที่พบว่า เกษตรกรมีระดับ/ปริมาณ สารเคมีในร่างกายของเกษตรกรที่อยู่ในระดับที่เสี่ยง (ตารางที่ 1) และหากมีสารเคมีตกค้างอยู่ในร่างกายทำให้เกิดการเจ็บป่วย โดยมีอาการต่างๆ เช่น มือสั่น ใจสั่น หายใจผิดปกติ เป็นหืดหอบ ตาฝ้าฟาง เป็นผื่นคัน แผลอักเสบติดเชื้อ เป็นอัมพฤกษ์ หากได้รับสารเคมีเกินขนาดในทันทีทันใด จะมีอาการมึนเมา หน้ามืดเป็นลมชักหมดสติและเสียชีวิตในที่สุด ซึ่งมีกรณีตัวอย่างของเกษตรกรหลายรายในชุมชนที่มีอาการเจ็บป่วยดังกล่าว บางรายเกือบเสียชีวิตก็มี

แม้ว่าระบบเกษตรกรรมสมัยใหม่ จะก่อให้เกิดผลกระทบมากมาย แต่ก็ไม่สามารถทำให้เกษตรกรส่วนใหญ่เกิดความตระหนัก พอที่จะหันหลังให้ระบบนี้ได้ ทั้งนี้อาจมาจากหลายสาเหตุ เช่น

- ไม่มีเวลาพอที่จะหันมาทบทวนผลกระทบร่วมกันอย่างเป็นระบบ จึงไม่รู้ปัญหาที่แท้จริง
- เข้าสู่วงจรหนี้สินแล้ว จึงยากที่จะถอนตัว
- ขาดผู้กระตุ้น สนับสนุน ส่งเสริมเกษตรกรรมยั่งยืนแก่เกษตรกรอย่างเป็นระบบ
- การส่งเสริมในพื้นที่ยังมีน้อย เกษตรกรยังขาดความรู้ความเข้าใจอย่างแท้จริง ทั้งในแนวคิดหลักการเกษตรยั่งยืน ผลกระทบจากสารเคมีเกษตร เทคโนโลยีการผลิตเพื่อการทดแทนสารเคมี เช่น วิธีการใช้สารชีวภาพต่าง ๆ ระบบการปลูกพืชที่เหมาะสม การวางแผนการผลิต เป็นต้น
- ยังไม่มีสื่อโฆษณา หรือการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารด้านนี้ที่เข้มข้น และเป็นรูปธรรมพอ
- ยังขาดความรู้ในระบบเกษตรทางเลือกอื่น ๆ เป็นต้น

การใช้ระบบการผลิตทางเลือกอื่น ๆ เช่น ใช้สารชีวภาพ หรืออินทรีย์วัตถุต่าง ๆ ยังมีน้อย เนื่องจากเกษตรกรยังขาดความรู้ที่แท้จริง และยังไม่มั่นใจว่า จะได้ผลตอบแทนที่เพียงพอเหมือนการใช้สารเคมีหรือไม่ การใช้ส่วนใหญ่เป็นความสนใจเฉพาะบุคคล กลุ่มที่ทำเป็นรูปธรรมยังมีน้อย ไม่มากพอที่จะ

สร้างความเชื่อมั่นให้เกษตรกรรายอื่น ๆ อีกทั้งการใช้สารชีวภาพส่วนใหญ่ เป็นการนำไปใช้ประโยชน์
ด้านอื่น มากกว่าใช้เพื่อการเกษตร เช่น น้ำยาสระผม น้ำยาล้างจาน เป็นต้น และสาเหตุสำคัญที่ไม่ได้รับความ
สนใจจากเกษตรกร คือ การใช้สารดังกล่าวเห็นผลช้า ไม่รวดเร็วทันใจ ต้องใช้ระยะเวลานานกว่าจะ
เห็นผล ทำให้เกษตรกรขาดความมั่นใจที่จะใช้

ระบบการตลาด

- ยังต้องพึ่งพาพ่อค้าคนกลางเป็นหลัก ตลาดกลางที่เป็นของเกษตรกรเองมีน้อย เช่น มีตลาดสินค้า
ชุมชน แต่ไม่ค่อยได้รับความสนใจ
- มีตลาดนัดสินค้าปลอดสารพิษ ที่เดียวเท่านั้นในจังหวัด คือ ที่ท่ารถ อ.ขุนยวม ที่ดำเนินการโดย
เครือข่ายเกษตรทฤษฎีใหม่ โดยได้รับการสนับสนุนจาก กองทุนชุมชนในปี 2545 และมีการ
ดำเนินการอย่างต่อเนื่องโดยเครือข่ายเกษตรทฤษฎีใหม่ เอง จนถึงปัจจุบัน แต่ก็ยังมีปัญหาทั้งด้าน
การจัดการผลผลิต และการจัดการด้านตลาด
- มีการดำเนินงานตลาดสีเขียว โดยเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกในปี 2547 แต่ก็ยังหาจุดลงตัว
ไม่ได้ ทั้งด้านการจัดการผลผลิต การจัดการตลาด

3.1.2 ทบทวนการดำเนินงานด้านเกษตรกรรมยั่งยืนที่ผ่านมา จ.แม่ฮ่องสอน

การดำเนินกิจกรรม/ งาน ที่เกี่ยวเนื่องกับการขับเคลื่อนประเด็น “เกษตรกรรมยั่งยืน” ทั้งในด้าน
งานวิจัย และพัฒนา ระหว่างปี 2543 - 2547 ประกอบด้วย 3 ส่วนด้วยกัน คือ

ส่วนที่ 1 ด้านแนวทางการขับเคลื่อนของภาคประชาสังคมผ่านเวทีใหญ่ๆ 6 เวที ได้แก่

- 1) เวที “สร้างสรรปัญญาเพื่อพัฒนาแม่ฮ่องสอน” เมื่อ วันที่ 20 ก.ค. 2543 จัดโดยประชาคม
แม่ฮ่องสอน ร่วมกับ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยภาค (สกว.ภาค) มีประเด็นการ
พูดคุยถึงแนวทางการพัฒนาสู่เกษตรยั่งยืนในจังหวัดแม่ฮ่องสอน ในเรื่องต่าง ๆ ดังเช่น
 - การวิเคราะห์ปัญหาเกษตรแผนใหม่
 - เงื่อนไขสู่ความสำเร็จที่ทำให้เกิดเกษตรยั่งยืน
 - เทคนิค/วิธีการ และทางเลือกที่เหมาะสม
 - การเชื่อมโยงเครือข่าย ความรู้/ข้อมูล
- 2) งานมหกรรมชุมชนเข้มแข็งจังหวัดแม่ฮ่องสอน เมื่อวันที่ 15-17 พ.ค. 2544 ที่จัดโดยเครือข่าย
เสริมสร้างความเข้มแข็งองค์กรชุมชนจังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยมีการพูดคุยถึงประเด็นเกษตร
ยั่งยืนในเรื่อง
 - สถานการณ์ด้านการเกษตรในอดีต
 - สถานการณ์ด้านการเกษตรในปัจจุบัน

- แนวทางการทำการเกษตรที่องค์กรชุมชนต้องการ

- 3) เวที “แนวทางและยุทธศาสตร์การจัดการและการใช้ประโยชน์งานวิจัยในจังหวัดแม่ฮ่องสอน” เมื่อวันที่ 15 ม.ค. 2545 จัดโดยศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดแม่ฮ่องสอน ร่วมกับ สกว. ในประเด็นเกษตรยั่งยืน เป็นการพูดคุยถึงแนวทางการผลักดัน/ขับเคลื่อนแนวคิดเกษตรยั่งยืนไปสู่การปฏิบัติจริงของจังหวัดแม่ฮ่องสอนว่าจะทำได้อย่างไร
- 4) เวทีวิชาการ “งานมหกรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นจังหวัดแม่ฮ่องสอน ครั้งที่ 2” เมื่อ วันที่ 1-3 มี.ค. 2545 จัดโดยเครือข่ายคณะทำงานเสริมสร้างความเข้มแข็งองค์กรชุมชนจังหวัดแม่ฮ่องสอน มีการระดมความคิดและมีข้อสรุปในประเด็นเกษตรยั่งยืนดังนี้

- ประเมินสถานการณ์ ปัญหา และศักยภาพในการดำเนินงานที่ผ่านมาทั้งในระดับพื้นที่ และระดับกลุ่ม/ เครือข่าย/ จังหวัด
- ได้แนวทางในการดำเนินงานเพื่อแก้ไขปัญหา การเคลื่อนต่อทั้งในด้านงานพัฒนา และงานวิจัย ทั้งในระดับจังหวัด และระดับอำเภอ
- ได้กลไกการเคลื่อนงานในแต่ละอำเภอ

- 5) เวทีวิชาการ “งานมหกรรมสิ่งดีดี จังหวัดแม่ฮ่องสอน ครั้งที่ 3” เมื่อ วันที่ 24-26 พ.ย. 2545 จัดโดยเครือข่ายคณะทำงานเสริมสร้างความเข้มแข็งองค์กรชุมชนจังหวัดแม่ฮ่องสอน มีการระดมความคิดและมีข้อสรุปในประเด็นเกษตรยั่งยืนดังนี้

- แลกเปลี่ยนความก้าวหน้าการพัฒนางานเกษตรยั่งยืนของแต่ละอำเภอ
- วิเคราะห์ปัญหาการดำเนินงานที่ผ่านมาโดยภาพรวม
- มีข้อเสนอเชิงยุทธศาสตร์เกษตรยั่งยืนแก่ผู้เกี่ยวข้อง

- 6) เวทีวิชาการ “งานสืบสานประเพณีของดีแม่ฮ่องสอน ครั้งที่ 4” เมื่อ วันที่ 27-29 ม.8. 2547 จัดโดยเครือข่ายคณะทำงานเสริมสร้างความเข้มแข็งองค์กรชุมชนจังหวัดแม่ฮ่องสอน ที่อำเภอแม่ลาน้อย มีการระดมความคิดและมีข้อสรุปในประเด็นเกษตรยั่งยืนดังนี้

- แลกเปลี่ยนความก้าวหน้าการพัฒนางานเกษตรยั่งยืนของแต่ละอำเภอ
- ทบทวนเป้าหมายและยุทธศาสตร์เกษตรยั่งยืน
- ทบทวนกลไกการจัดการ เงื่อนไข / ข้อจำกัดในการปรับเปลี่ยน
- วิเคราะห์ความต้องการปรับเปลี่ยนสู่เกษตรยั่งยืน จ.แม่ฮ่องสอน
- กำหนดแผนงาน กิจกรรมดำเนินการ ในแต่ละด้าน

5) เวทีสาธารณะด้านเกษตรกรรมยั่งยืน จ. แม่ฮ่องสอน “กระบวนการส่งเสริมเกษตรกรรมยั่งยืน: เงื่อนไขปัจจัยสู่การปรับเปลี่ยน” เมื่อวันที่ 27 พ.ค. 2547 จัดโดยโครงการเชื่อมประสานการพัฒนาโดยมีพื้นที่เป็นดั่ง (ซฟพ.แม่ฮ่องสอน) ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จ.แม่ฮ่องสอน และเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก จ.แม่ฮ่องสอน

เนื่องจากมีหลายภาคส่วนที่เข้ามามีบทบาทในการสนับสนุนเกษตรกร ซึ่งมีฐานคิด และกระบวนการทำงาน ตลอดจนความรู้ ความเข้าใจในเรื่องนี้ ที่แตกต่างกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่อง “กระบวนการส่งเสริมเกษตรกรยั่งยืน” ที่ต้องมีลักษณะการส่งเสริมเฉพาะ เพราะเป็นเรื่อง “การปรับเปลี่ยนวิถีการผลิต ควบคู่ไปกับการปรับเปลี่ยนวิถีคิด และวิถีชีวิต ของเกษตรกรไปพร้อมกันด้วย” จึงจะประสบผล ซึ่งเป็นเรื่องใหญ่ที่เกี่ยวพัน เชื่อมโยงไปกับเรื่องอื่น ๆ อีกมาก เช่น เรื่องดิน น้ำ ป่าไม้ เรื่องการผลิต การตลาด การบริโภค เรื่องการศึกษา เรื่องสุขภาพ ฯลฯ

ประกอบกับในปี 2547 นี้ จังหวัดแม่ฮ่องสอน ได้รับการสนับสนุนงบประมาณ กว่า 8 ล้านบาท ผ่านโครงการ Food Bank ในพื้นที่ 12 หมู่บ้าน ตามแผนยุทธศาสตร์ผู้ว่า CEO ซึ่งโดยแนวคิดหลักการของ Food Bank แล้ว ก็เป็นแนวทางเดียวกันกับเกษตรยั่งยืนนั่นเอง ซึ่งจะเป็นการทำงานร่วมกันของหลายหน่วยงานที่จะเข้าไปสนับสนุนชุมชน ให้เป็น “ธนาคารอาหารชุมชน”

ดังนั้น เพื่อให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องข้างต้น มีข้อมูล องค์ความรู้ต่าง ๆ ในการทำงาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่อง “กระบวนการส่งเสริมเกษตรยั่งยืน” และข้อมูล “ทุนเดิม” ที่มีอยู่ ไม่ว่าจะเป็น องค์ความรู้ ผู้รู้ ชุมชนเกษตรยั่งยืน กลุ่มและเครือข่ายต่าง ๆ ที่กำลังดำเนินการอยู่ เพื่อให้สามารถเชื่อมประสานศักยภาพจากส่วนต่างๆ มาหนุนเสริมการทำงานซึ่งกันและกัน ให้เกิดพลังในการผลักดันให้แม่ฮ่องสอนสามารถผลิตอาหารที่ปลอดภัย และเพียงพอต่อการบริโภคในจังหวัดให้ได้ ซึ่งได้จัดให้มีเวทีใหญ่ เมื่อวันที่ 27 พฤษภาคม 2547 ณ ศาลากลางจังหวัดชั้นที่ 4 ที่ผ่านมาเป็นเวทีสาธารณะที่ขับเคลื่อนประเด็นเกษตรกรรมยั่งยืน โดยมีผู้เข้าร่วม 98 คน

7) การจัดทำยุทธศาสตร์เกษตรกรรมยั่งยืน จ.แม่ฮ่องสอน

โดยจัดร่วมกับเชิงบูรณาการ จำนวน 3 ครั้ง แบ่งเป็นกลุ่มอำเภอ 3 โซน เหนือ กลาง ได้ผลคือมียุทธศาสตร์เกษตรอินทรีย์ของจังหวัดที่เป็นยุทธศาสตร์เชิงรุก เพื่อรองรับกับนโยบายด้านเกษตรอินทรีย์ของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (มีรายละเอียดในส่วนที่ 1 หน้า 12)

ส่วนที่ 2 ด้านงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นประเด็นเกษตรกรรมยั่งยืนในจังหวัดแม่ฮ่องสอน ซึ่งมีทั้งหมด 5 โครงการ และมีพื้นที่ดำเนินการอยู่ใน อ.ขุนยวม จำนวน 4 โครงการ และอ.เมือง 1 โครงการ ได้แก่

- 1) การใช้จุลินทรีย์ในท้องถิ่น (IMO) กับการยอมรับของเกษตรกร อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยมี อ.วัลลภ สุวรรณอากาศ เป็นหัวหน้าโครงการ (2544 – 2546 สิ้นสุดโครงการ)
- 2) รูปแบบการปรับเปลี่ยนระบบการผลิตสู่การลด ละ เลิกการใช้สารเคมีของชุมชน ตำบลเมืองปอน อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน มีคุณไพศาล ญาติศรี เป็นหัวหน้าโครงการ (2544 – 2546 สิ้นสุดโครงการ)

- 3) การศึกษาทางเลือกที่เหมาะสมในการพัฒนาคุณภาพกระเทียม โดยไม่ใช้สารเคมีทาง
การเกษตรในกรณีบ้านแม่สุริน อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน มีคุณบุญสุข เดือนขวัญ
เป็นหัวหน้าโครงการ (2545 – 2546 สิ้นสุดโครงการ)
- 4) กระบวนการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นเกษตรอินทรีย์อย่างมีส่วนร่วมของชุมชน อ.ขุนยวม
จ.แม่ฮ่องสอน มีคุณสังเวียน ดวงสุภา เป็นหัวหน้าโครงการ (เริ่มดำเนินการ กรกฎาคม 2546)
- 5) การจัดการองค์ความรู้และการขยายผลการผลิตและการแปรรูปน้ำมันงาปลอดสารพิษสู่
วิสาหกิจชุมชนพึ่งตนเอง อ.เมือง จ.แม่ฮ่องสอน โดยมีคุณสุธานี คำดี เป็นหัวหน้าโครงการ
(เริ่มดำเนินการ สิงหาคม 2546)
- 6) การศึกษาเพื่อการพัฒนาและเสริมสร้างกลไกการจัดการองค์ความรู้ในการขับเคลื่อนประเด็น
เกษตรกรรมยั่งยืน เครือข่ายเกษตรกรรมยั่งยืน จ.แม่ฮ่องสอน (เริ่มดำเนินการ สิงหาคม 2546)

ส่วนที่ 3 โครงการสังเคราะห์งานวิจัยเกษตรกรรมยั่งยืนภาคเหนือตอนบน (ได้รับการสนับสนุนจาก
สกว. ภาค) โดยมีกิจกรรมในระดับจังหวัด (แม่ฮ่องสอน) ดังนี้

- 1) ทบทวนทุนเดิมด้านเกษตรกรรมยั่งยืนจังหวัดแม่ฮ่องสอน
 - งานวิจัย/ พัฒนา ที่มีการดำเนินงานในพื้นที่
 - กลุ่ม/ องค์กร/ เครือข่าย ที่มีการขับเคลื่อนงานด้านนี้
 - ปัญหา/ ข้อจำกัด รวมถึงศักยภาพของพื้นที่ ต่อการขับเคลื่อนงานเกษตรกรรมยั่งยืน

ผลของกิจกรรม

- เอกสาร สรุปผลการศึกษา ประกอบเวที (44 หน้า)
- 2) จัดเวที ครั้งที่ 1 เพื่อเสนอผลการทบทวนทุนเดิมในพื้นที่ เสนอต่อผู้เกี่ยวข้อง เพื่อวิเคราะห์
ข้อมูล สถานการณ์ ปัญหา ศักยภาพ ของพื้นที่ และกำหนดแนวทางการขับเคลื่อนร่วมกัน ทั้ง
ด้านงานวิจัยและพัฒนา จัดเมื่อวันที่ 24 กันยายน 2545 ณ สำนักงานสาธารณสุขจังหวัด
ผู้เข้าร่วม 35 คน

ผลของกิจกรรม

- เอกสารสรุปเวที (30 หน้า)
- 3) จัดเวที ครั้งที่ 2 “กลไกการจัดการและเชื่อมโยงเครือข่ายเกษตรกรรมยั่งยืน จ.แม่ฮ่องสอน”
เมื่อวันที่ 19 กุมภาพันธ์ 2546 ณ ศูนย์ส่งเสริมการศึกษาเพื่อการพัฒนา บ้านหนองป่าก่อ อ.
ขุนยวม ผู้เข้าร่วม 26 คน

ผลของกิจกรรม

- เอกสารสรุปเวที

- เกิด “เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกจังหวัดแม่ฮ่องสอน” มีคณะกรรมการ บทบาทหน้าที่ แผนงานของเครือข่าย 1 ปี (ปี 2546)
 - กำหนดจัดการประชุมเครือข่ายครั้งที่ 1 ในวันที่ 21 มีนาคม 2546 ณ.บ้านปางหมู อ.เมือง
- 4) จัดประชุมเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกจังหวัดแม่ฮ่องสอน ครั้งที่ 1/2546

ในวันที่ 21 มีนาคม 2546 ณ.บ้านปางหมู อ.เมือง

ผลของกิจกรรม

- รายงานการประชุมเครือข่ายฯ ครั้งที่ 1/2546
 - ได้ทราบสถานการณ์ของเครือข่ายระดับอำเภอ รวม 6 อำเภอ (ยกเว้นแม่ลาน้อย)
 - ได้ กฎ ระเบียบเครือข่าย ฉบับร่าง
 - ได้แนวทางในการเขียนโครงการ เพื่อเสนอของบประมาณ ดำเนินการเครือข่าย ต่อ พอช. ภาคเหนือ โดยมอบหมายให้ อ.วันเพ็ญ คงแฉ่ง เป็นผู้เขียนร่างเบื้องต้นเพื่อเสนอพิจารณาในการประชุมเครือข่ายครั้งต่อไป
 - ได้ทีมที่จะไปร่วมงาน “สมัชชาเกษตรกรรมทางเลือกภาคเหนือ” ที่จังหวัดน่าน จำนวน 4 คน
- 5) จัดประชุมเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกจังหวัดแม่ฮ่องสอน ครั้งที่ 2/2546 ในวันที่ 10 - 11 พฤษภาคม 2546 ณ.ศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล ต.แม่มาตัง อ.ปาย

ผลของกิจกรรม

- รายงานการประชุมเครือข่ายฯ ครั้งที่ 2/2546
 - ได้โจทย์วิจัยที่ชัดเจน วัตถุประสงค์ และแนวทางการเขียนโครงการที่สมบูรณ์ โดยนางสาว อรุณี เวียงแสง เป็นผู้ดำเนินการต่อ เพื่อเขียนโครงการ และได้นำเสนอผู้เกี่ยวข้อง เพื่อเสนอแนะ เพิ่มเติมข้อมูล ก่อนนำเสนอ พอช. วันที่ 25 มิถุนายน 2546
 - พิจารณาโครงการด้านเกษตรกรรมยั่งยืนอีก 2 โครงการ
 - ทราบความเคลื่อนไหวของเครือข่ายทุกระดับ
- 6) นำเสนอข้อมูล “สถานการณ์เกษตรกรรมยั่งยืน จ.แม่ฮ่องสอน” ต่อที่ประชุม คณะกรรมการบริหารโครงการส่งเสริมการผลิตเกษตรอินทรีย์และตลาดนัดสินค้าชุมชน จังหวัดแม่ฮ่องสอน” โดย นางสาวอรุณี เวียงแสง ที่ปรึกษาเครือข่าย

ผลของกิจกรรม

- คณะกรรมการมีข้อมูลทุนเดิมในเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืนของจังหวัด และเสนอให้ส่งเสริมเกษตรอินทรีย์ ภายใต้งานงานเดิมขององค์กร/ เครือข่ายที่มีอยู่แล้วเป็นหลัก เป็นการต่อยอด เพราะการส่งเสริมเรื่องนี้ เป็นเรื่องยาก ต้องใช้เวลา

3.1.3 ทุนเดิมที่เป็นศักยภาพ/ ปัจจัยเอื้อในการขับเคลื่อน

จากการนำเสนอข้อมูลของกลุ่ม องค์กร หน่วยงานต่าง ๆ และจากข้อมูลเดิมที่มีอยู่ สามารถสรุปให้เห็นถึงทุนเดิม ในภาพรวมที่สำคัญต่อการขับเคลื่อนงานเกษตรกรรมยั่งยืนในจังหวัดแม่ฮ่องสอนดังนี้

ด้านกายภาพ

ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรการผลิต

- ดิน,น้ำ,ป่า ยังอุดมสมบูรณ์
- พันธุกรรมพืชที่หลากหลาย
- วัตถุดิบในท้องถิ่น สำหรับทำปุ๋ยอินทรีย์ - ชีวภาพ ยังมีมาก

เป้าหมายการผลิตของเกษตรกร

- การผลิตเพื่อยังชีพยังมียู่มาก
- ยังมีการพลิกฟื้นภูมิปัญญาในการผลิต

ด้านการปฏิบัติการ

ฐานการผลิต

- มีองค์ความรู้และการถ่ายทอด เทคนิค/ทางเลือก (IMO, EM) เพื่อการลด ละ เลิก การใช้สารเคมีทางการเกษตร กระจายอยู่ในทุกอำเภอ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง อ.ขุนยวม และ อ.ปาย
- มีความหลากหลายในการผลิต (ชนิดพืช/ สัตว์) โดยเฉพาะอย่างยิ่งระบบการผลิตบนพื้นที่สูง ซึ่งชนเผ่าต่าง ๆ เช่น กะเหรี่ยง มูเซอ ลีละ ยังคงรูปแบบการผลิตแบบ “ไร่หมุนเวียน” อยู่
- มีการขุดสระน้ำในไร่นาสวนผสม ที่มีหน่วยงานสนับสนุนเป็นจำนวนมาก

เครือข่าย/องค์กร (ด้านการผลิต)

- กลุ่มแปรรูปการผลิตอาหารปลอดภัยเคมี ค.ปางหมู อ.เมือง
- กลุ่มกระเทียมปลอดภัยพิษ บ้านห้วยโป่ง อ.เมือง
- กลุ่มผลิตกาแฟปลอดภัยพิษบ้านห้วยห้อม อ. แม่ลาน้อย
- กลุ่มผู้ใช้สาร EM อ.ปาย
- เครือข่ายเกษตรทฤษฎีใหม่ อ. ขุนยวม
- กลุ่มเกษตรกรนาหิ่กแดง อ.ขุนยวม
- มีเครือข่ายวิทยากรชาวบ้านที่มีความรู้ด้านเทคนิคมากพอ

ด้านการสนับสนุน

หน่วยงานรัฐ สนับสนุนด้านเทคนิควิชาการและ ปัจจัยการผลิต

สถาบันการศึกษา ผลิตหลักสูตรท้องถิ่น

NGO

- ศูนย์ส่งเสริมการศึกษาเพื่อการพัฒนา บ้านหนองป่าก่อ อ.ขุนยวม
- โครงการกุ่มน้ำยม อ.ขุนยวม
- โครงการ COERR อ.ขุนยวม
- เครือข่ายคณะทำงานเสริมสร้างความเข้มแข็งองค์กรชุมชน (คสช.) ระดับอำเภอ ประเด็นเกษตรกรรมยั่งยืน

งานวิจัยชาวบ้าน (สกว./พอช.)

- เหนือดอนบน 17 โครงการ
- แม่ฮ่องสอน 6 โครงการ
- โครงการสังเคราะห์งานวิจัยเกษตรกรรมยั่งยืน
- การสนับสนุนงานวิจัยชาวบ้าน/หน่วยงานวิชาการ ถอดองค์ความรู้จากภูมิปัญญา

ประมวลภาพเคลื่อนไหวงาน เกษตรยั่งยืน แม่ฮ่องสอน

ปัจจัยภายนอก

- วิกฤติปัญหาที่เกิดขึ้นทั่วโลก ซึ่งทำให้เกษตรกร ผู้รู้ บางส่วนหันมาสนใจเกษตรกรรมยั่งยืน เพื่อเป็นทางเลือกของวิกฤติต่าง ๆ และความมั่นคงทางอาหาร
- กระแสการอนุรักษ์ธรรมชาติ กระแสการบริโภคสีเขียว

- ผลกระทบจากการใช้สารเคมี เช่น หนีสิน สุขภาพ สิ่งแวดล้อม

3.2.1 กลุ่ม/ องค์กร/ เครือข่าย เกษตรกร หรือ ผู้ผลิต

กลุ่ม เครือข่ายด้านการผลิต ที่ได้รวบรวมรายละเอียดและบันทึกไว้ในฐานข้อมูล มีจำนวน 12 กลุ่ม และได้มีการบันทึกเพิ่มเติมเข้ามาเรื่อย ๆ เพราะเกิดกลุ่มใหม่ ๆ มากขึ้นในช่วงปี 2547-48 นี้ รายชื่อกลุ่มต่าง ๆ ดังรายละเอียดในตาราง ส่วนตัวอย่างรายละเอียดของแต่ละกลุ่มในฐานข้อมูล

ลำดับ	ชื่อฟาร์ม/ กลุ่ม/ องค์กร และที่อยู่	กิจกรรม	ผู้ดำเนินการหลัก
1.	กลุ่มแปรรูปเกษตรปลอดสาร เคมี 255/1 บ้านปางหมู ต.ปางหมู อ.เมืองจ.แม่ฮ่องสอน	-เกษตรอินทรีย์ (งา/ ถั่วเหลือง)	นส. สุดาณี คำดี 053 – 612534 09 - 5576420
2.	กลุ่มกิจกรรมไร่สารพิษบ้านห้วยโป่ง 52/2 ม.1 ต.ห้วยโป่ง อ.เมือง	-กระเทียม ปลอดสารพิษ	นายบุญเจิด อุดหนุนเผ่าพงษ์
3.	เครือข่ายเกษตรทฤษฎีใหม่ อ.ขุนยวม ศูนย์ส่งเสริมการศึกษาเพื่อการ พัฒนา บ้านหนองปากอ อ.ขุนยวม	-ผักปลอดสารพิษ -เกษตรผสมผสาน -สินค้าแปรรูปปลอดสาร	นายวัลลภ สุวรรณอาภา 01 - 9509754
4.	กลุ่มเกษตรธรรมชาติอำเภอปาย บ้านแม่नाเตง อ.ปาย	ทดลองใช้สาร EM ในการ ผลิต/ ลดละเลิกสารเคมี	นายขรรชง ขาดี 09 - 2622282
5.	กลุ่มทฤษฎีใหม่ แม่สะเรียง 263 บ้านท่าข้าม ต.บ้านกาศ อ.แม่สะเรียง	เกษตรผสมผสาน (พืช/สัตว์/ประมง)	นายแก้ว ปัญญา
6.	กลุ่มเกษตรทฤษฎีใหม่แม่ลาน้อย บ้านท่าสองแคว ต.แม่ลาน้อย อ.แม่ลาน้อย จ.แม่ฮ่องสอน	เกษตรผสมผสาน (พืช/สัตว์)	นายแดง เมืองขาว 053 – 619212
7.	ฟาร์มเมืองใหม่ 850 หมู่ 1 ต. ขุนยวม อ.ขุนยวม จ.แม่ฮ่องสอน	เกษตรผสมผสาน	นายสมปอง วงค์ทิม 01 – 9501007
8.	ฟาร์มตัวอย่างเกษตรอินทรีย์ บ้านท่าสองแคว	เกษตรอินทรีย์ (พืช/สัตว์)	ผอ.ณรงค์ เหล่ากาวิ
9.	สวนบ้านใหม่ข้างสนามบิน 4 ถนนสิงหนาทบำรุง ซอย 3 ต.จองคำ อ.เมือง	เกษตรอินทรีย์ (ผสมผสาน)	นายวิม ศิริรัตน์
10.	โรงเรียนพุทธเกษตร หมู่ 1 ต.ขุนยวม อ.ขุนยวม	เกษตรอินทรีย์ เพื่อบริโภค	อาจารย์แพง กุระจินดา 053 – 622190
11.	โรงเรียนประชานุเคราะห์ บ้านปางหมู ต.ปางหมู อ.เมือง	เกษตรอินทรีย์ (พืช/สัตว์)	อ. สรรพวุฒิ อินทร 053 – 611233
12.	โรงเรียนประชานุเคราะห์ 21 บ้านแม่ลาน้อย อ.แม่ลาน้อย	ผลิตปุ๋ยหมัก พื้นที่ 60 ไร่	อ. อานนท์ ไชววรรณ 01-9610688/ 053-372554

3.2.2 กลุ่ม/องค์กร/เครือข่าย ผู้สนับสนุน (พี่เลี้ยง)

ลำดับ	กลุ่ม/ องค์กร/ เครือข่าย	กิจกรรม	ผู้ให้ข้อมูล
1.	ศูนย์ส่งเสริมการศึกษาเพื่อการ พัฒนาหมู่บ้าน 1 ต.ขุนขาม อ.ขุนขาม	- เกษตรอินทรีย์ (พืช)	คุณสมชัย แซ่ตัน คุณวัลลภ สุวรรณอาภา
2.	สถานีควบคุมไฟฟ้าแม่สุริน อ.ขุนขาม	- ผลิตภัณฑ์หมักจากใบไม้	นายโกมินทร์ แก้วเมือง 053 – 847270
3.	โครงการลุ่มน้ำขาม ต.ขุนขาม อ.ขุนขาม	- อบรมเทคนิคทางเลือกเพื่อ ลดละ เลิก การใช้สารเคมี	นายทวี ถิ่นวนา
4.	ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จ.แม่ฮ่องสอน ศาลากลางจังหวัด ชั้น 4 ต.ปางหมู อ.เมือง	- สนับสนุนโครงการวิจัย - สังเคราะห์/ จัดการองค์ความรู้	นางสาวอรุณี เวียงแสง 09 – 8503389 053 - 614165
5.	สำนักงานเกษตรและสหกรณ์ จังหวัดศาลากลางจังหวัด ชั้น 2	- โครงการเกษตรทฤษฎีใหม่ (92 ราย) - โครงการส่งเสริมเกษตรอินทรีย์	นายไมตรี นันตะจันทร์ 053 - 613482
6.	สำนักงานเกษตรจังหวัด ถนนขุนลุมประพาส อ.เมือง	- โครงการรณรงค์พืชปลอดสารพิษ แห่งชาติ (2546) - ธนาคารอาหารชุมชน (Food bank) - โครงการเกษตรเชิงอนุรักษ์ (กาแฟ) - โครงการส่งเสริมพืชสมุนไพร ฯลฯ	เกษตรจังหวัด
6.	ศูนย์โยธา แม่ฮ่องสอน ถ.อุดมชาวนิเทศ อ.เมือง	- ผักเมืองหนาว - ศูนย์จำหน่ายจุลินทรีย์ EM	นางบังอร มุ่งปัญญา
7.	โครงการเกษตรอินทรีย์ มว. มรต. ร้อย ตชด. 337 อ.แม่สะเรียง	- เกษตรผสมผสาน	คต.เกษม ปุคพรหม 053 – 681502
8.	ศูนย์พัฒนาและส่งเสริมชาวเขา จ.มส. ต.แม่หะโฮ.แม่สะเรียง	- ผักปลอดสารพิษเริ่มปี 2542 เพื่อใช้บริโภคเอง	อุทัยวัฒน์ จำดี

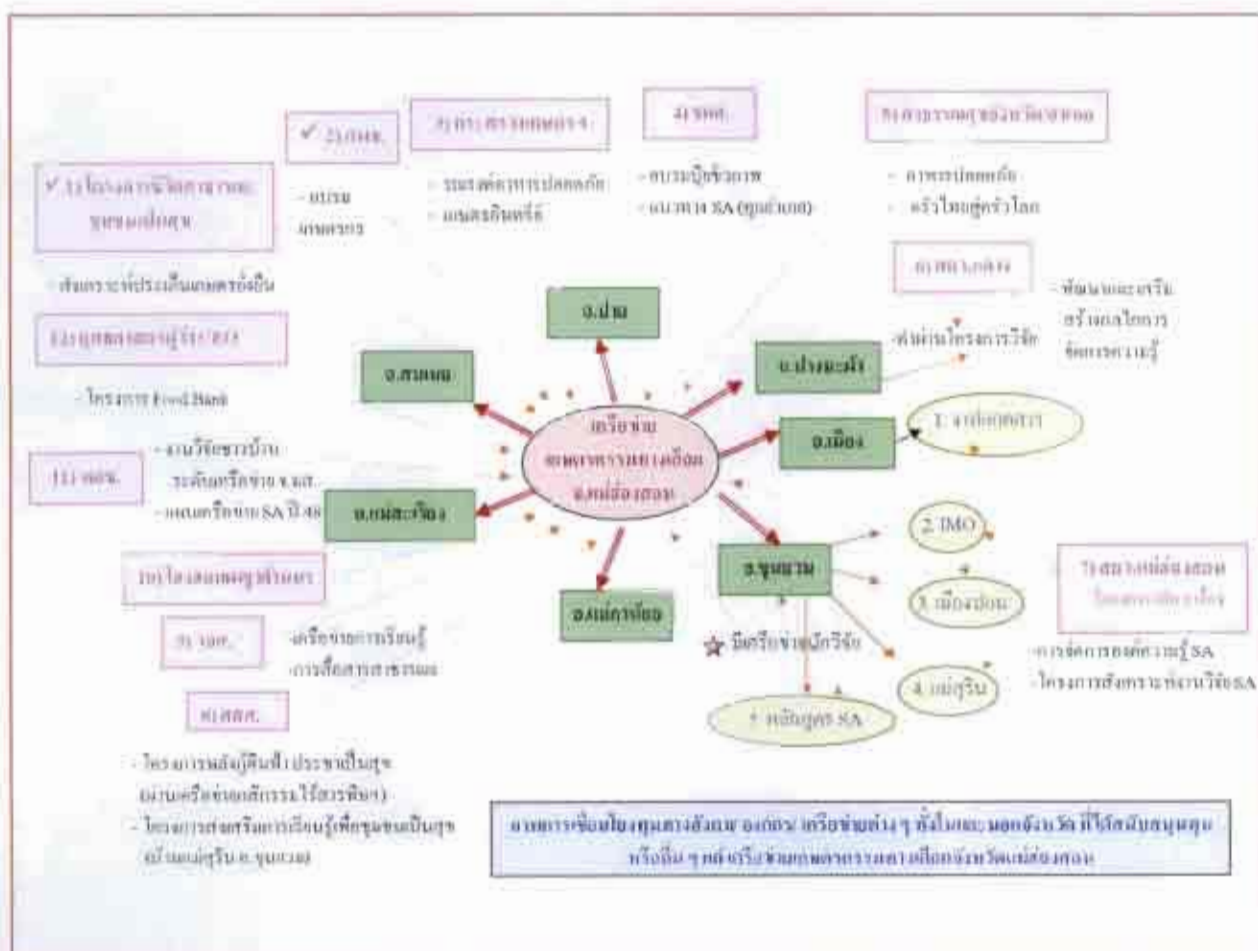
ที่มา : จากการสำรวจของคุณวัลลภ สุวรรณอาภา เครือข่ายเกษตรอินทรีย์ จ.มส. (ปี2544)แก้ไขเพิ่มเติม 2546

3.2.3 โครงการต่าง ๆ ที่หนุนเสริมงานเกษตรยั่งยืนในจังหวัด

ในช่วงปี 2545-2548 มีหน่วยงาน องค์กร กลุ่ม เครือข่าย ทุกภาคส่วนให้ความสำคัญกับการพัฒนาระบบเกษตรกรรมยั่งยืนมากขึ้นตามลำดับ เพราะหลายฝ่ายเริ่มตระหนักในผลกระทบของระบบเกษตรกระแสหลักมากขึ้น จากรูปธรรมที่เกิดขึ้น เช่น ราคาผลผลิตตกต่ำ คุณภาพดินต่ำลง การปนเปื้อนของสารพิษต่อสิ่งแวดล้อมและผลผลิต เป็นต้น ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน มีภาคส่วนต่าง ๆ เข้ามาสนับสนุนงานเกษตรยั่งยืนหลากหลายรูปแบบ ทั้งงานวิจัย งานพัฒนา ทั้งภาครัฐ ภาคประชาสังคม ดังรายละเอียดในภาพ

3.2.3 โครงการต่าง ๆ ที่หนุนเสริมงานเกษตรยั่งยืนในจังหวัด

ในช่วงปี 2545-2548 มีหน่วยงาน องค์กร กลุ่ม เครือข่าย ทุกภาคส่วนให้ความสำคัญกับการพัฒนาระบบเกษตรกรรมยั่งยืนมากขึ้นตามลำดับ เพราะหลายฝ่ายเริ่มตระหนักในผลกระทบของระบบเกษตรกระแสหลักมากขึ้น จากรูปธรรมที่เกิดขึ้น เช่น ราคาผลผลิตตกต่ำ คุณภาพดินต่ำลง การปนเปื้อนของสารพิษต่อสิ่งแวดล้อมและผลผลิต เป็นต้น ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน มีภาคส่วนต่าง ๆ เข้ามาสนับสนุนงานเกษตรยั่งยืนหลากหลายรูปแบบ ทั้งงานวิจัย งานพัฒนา ทั้งภาครัฐ ภาคประชาสังคม ดังรายละเอียดในภาพ

ตารางสรุป โครงการต่าง ๆ ของภาคประชาสังคม และ ผู้ว่า CEO ที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรรมยั่งยืน
จ.แม่ฮ่องสอน ระหว่างปี 2544 - 2548

ที่	ชื่อโครงการ/ แหล่งงบประมาณ	ผู้ประสานงาน/ หน่วยงานรับผิดชอบ	พื้นที่/ เวลา	งบประมาณ
1.	โครงการพลังผู้คนที่ประชาชนเป็นสุข (สสส.)	คุณสมชัย แซ่ตัน ศูนย์ส่งเสริมการศึกษาเพื่อการพัฒนา บ้านหนองป่าก่อ ต.ขุนยวม อ.ขุนยวม	ทุกอำเภอ (ปี 2547)	1,127,706
2.	แผนการดำเนินงานเครือข่าย เกษตรกรรมยั่งยืน จ.แม่ฮ่องสอน ปี 2548 (พอช.)	นายวัลลภ สุวรรณอากาศ เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก จ.แม่ฮ่องสอน (โทร. 01-9509754)	ทุกอำเภอ (ปี 2547-48)	2,000,000
3.	โครงการพัฒนาพื้นที่รูปธรรม “การจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อ ลดการใช้สารเคมีผู้เกษตรกรรม ยั่งยืน” กรณีศึกษา : บ้านแม่สุริน ต.ขุนยวม (สสส./ สสส./ วจส.)	นายสาคร ทานา บ้านแม่สุริน ต.ขุนยวม อ.ขุนยวม (โทร.01-7065523)	บ้านแม่สุริน ต.ขุนยวม (กพ.47-เมษ.48)	200,000
4.	โครงการวิจัยชาวบ้าน “การศึกษาเพื่อพัฒนาและ เสริมสร้างกลไกการจัดการ องค์ความรู้ในการขับเคลื่อน ประเด็นเกษตรกรรมยั่งยืน เครือข่ายเกษตรทางเลือกจังหวัด แม่ฮ่องสอน”(พอช.)	นายบุญสุข เตือนขวลย์ เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก จ.แม่ฮ่องสอน (โทร.06-1838013)	ทุกอำเภอ (กค.46-ธค.47)	380,000
5.	โครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่น ของ	สกว. ภาค จำนวน 5 โครงการ (ระหว่างปี	2544 –2547)	
	5.1 การใช้จุลินทรีย์ในท้องถิ่น (IMO) กับการยอมรับของ เกษตรกร อำเภอขุนยวม	นายวัลลภ สุวรรณอากาศ โทร.09-9509754	3 หมู่บ้าน 17 เดือน สิ้นสุดโครงการ	300,000
	5.2 รูปแบบการปรับเปลี่ยนระบบ การผลิตสู่การลด ละ เลิกการใช้ สารเคมีของชุมชน ตำบลเมือง ปอน อ. ขุนยวม	นายไพศาล ญาติศรี นายสวาท วงศ์แพทย์ นายสุวิทย์ วารินทร์ (เกษตรกรบ้านเมืองปอน)	2 หมู่บ้าน 18 เดือน สิ้นสุดโครงการ	300,000
	5.3 การศึกษาทางเลือกที่ เหมาะสมในการพัฒนาคุณภาพ กระเทียม โดยไม่ใช้สารเคมีทาง การเกษตรในกรณีบ้านแม่สุริน	นายบุญสุข เตือนขวลย์ โทร.06 – 1838013 (เกษตรกรบ้านแม่สุริน อ.ขุนยวม)	บ้านแม่สุริน 12 เดือน สิ้นสุดโครงการ	200,000

ที่	ชื่อโครงการ/แหล่งบฯ	ผู้ประสานงาน/ หน่วยงานรับผิดชอบ	พื้นที่/เวลา	งานประมาณ
	5.4 การจัดการองค์ความรู้เพื่อการขยายผลการผลิตและแปรรูปน้ำมันงา (อีดงา) ปลอดสารเคมีสู่วิสาหกิจชุมชนพึ่งตนเอง อ.เมือง ระยะที่ 1	น.ส.สุดาณี คำดี น.ส.จินตนา โพธิ์ทิพย์ นางจันศรี สุธรรม	2 หมู่บ้าน 6 เดือน สิ้นสุดโครงการ	115,000
	5.5 กระบวนการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นเกษตรอินทรีย์อย่างมีส่วนร่วมของชุมชน อำเภอขุนยวม	นายสังเวียน ดวงสุภา โทร.09 - 2643031	3 หมู่บ้าน 1 ปี 6 เดือน กำลังดำเนินการ	297,500
6.	โครงการสังเคราะห์งานวิจัยเกษตรกรรมยั่งยืนภาคเหนือตอนบน	นางสาวอรุณี เวียงแสง โทร. 09 – 8503389 (สิ้นสุดโครงการ)	ภาคเหนือตอนบน แม่ฮ่องสอน ขุนยวม 6 เดือน	191,000
		รวม งบจากภาคประชาสังคม		5,111,206
7.	โครงการตามแผนยุทธศาสตร์ผู้ว่า CEO “โครงการธนาคารอาหารชุมชน : Food Bank”	นายไมตรี นันตะจันทร์ สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัด ทีมเลขานุการคณะทำงาน Food Bank (โทร. 053-613482) หน่วยงานดำเนินการ 15 หน่วยงาน	12 หมู่บ้าน ทุกอำเภอ ปี งบประมาณ 2547	8,378,270
		รวมงบประมาณทั้งสิ้น		13,489,476

สำหรับโครงการในส่วนของภาคประชาสังคมที่ร่วมสนับสนุนงานด้านเกษตรกรรมยั่งยืนในรูปแบบต่าง ๆ รายละเอียดโครงการ มีดังนี้

①

โครงการพลังผู้ดีนฟ้าประชาเป็นสุข

ที่มาของกลุ่มเป้าหมาย

เนื่องจากนโยบายพหุนี้เกษตรกรรายย่อย 3 ปี ของรัฐบาล และมอบหมายให้ ธนาคารเพื่อการเกษตร และสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) เป็นผู้รับสนองนโยบายโดยรัฐบาลเป็นผู้จ่ายดอกเบี้ยให้แก่ทางธนาคารแทนเกษตรกร ทางธนาคารจึงได้จัดงบประมาณจำนวนหนึ่ง เพื่อฟื้นฟูเกษตรกรภายใต้โครงการ “พัฒนาคุณภาพ และศักยภาพชีวิตเกษตรกร” โดยร่วมกับ สถาบันเพื่อพัฒนาการเกษตร และชนบท จำเนียรสารนาถ (สงส.) และเครือข่ายกิจกรรมไร่สารพิษแห่งประเทศไทย (ถกร.) ทำการอบรมเกษตรกรภายใต้หลักสูตร “ลัทธิธรรมชีวิต” เป็นเวลา 4 คืน 5 วัน ที่ศูนย์ฝึกอบรมของเครือข่ายกิจกรรมไร่สารพิษ จำนวน 19 แห่งทั่วประเทศ (ปัจจุบันเพิ่มอีก 3 ศูนย์) โดยมีเป้าหมายช่วยเหลือเกษตรกรที่เข้า

โครงการมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น มีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม ลด ละ เลิก อบายมุข ลดการใช้จ่าย ในสิ่งที่ไม่จำเป็น ดำเนินชีวิต ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ทำกิจกรรมไร้สารพิษ ไม่ใช้ปุ๋ยเคมี ไม่ใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชหรือวัชพืช สามารถทำปุ๋ยชีวภาพ และสารสกัดจากธรรมชาติทดแทน จากเดือนพฤษภาคม 2544 จนถึงสิ้นปี พ.ศ. 2545 ได้ทำการอบรมไปแล้ว 320 รุ่น มีผู้เข้ารับการอบรม ตามทั่วประเทศรวม 29,000 สำหรับปี พ.ศ. 2546 ได้กำหนดแผนการอบรมจำนวนประมาณ 350 รุ่น เกษตรกรเข้ารับการอบรมจำนวนประมาณ 30,000 คน

หลังจากอบรมแล้ว ได้มีการติดตามประเมินผลโดยกลุ่มพี่เลี้ยงประจำศูนย์ของแต่ละภาค พบว่าเกษตรกรที่ผ่านการอบรม “สัจธรรมชีวิต” ส่วนหนึ่ง ได้ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการดำเนินชีวิต เช่น ลด ละ เลิก อบายมุข พัฒนาอาชีพ ทำปุ๋ยชีวภาพ เพื่อลดต้นทุนการผลิต ทำน้ำยาอเนกประสงค์ และของใช้ประจำวัน เพื่อลดค่าใช้จ่าย ในครัวเรือน และเกิดการรวมกลุ่มกัน เพื่อทำกิจกรรมต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน ชีวิตความเป็นอยู่เริ่มดีขึ้น

โครงการกฐินฟ้าประชาเป็นสุขจะเป็นโครงการต่อเนื่อง โดยมีกลุ่มเป้าหมายคือเกษตรกรที่ผ่านการอบรมหลักสูตร “สัจธรรมชีวิต” จำนวน 30,000 คน ใน 568 หมู่บ้าน และเกษตรกรกลุ่มใหม่ ในหมู่บ้านดังกล่าวอีก 55,300 คน 4 ภาคทั่วประเทศ

งบประมาณ จำนวนรวมทั้งโครงการ 36,279,275 บาท แหล่งงบประมาณ ได้แก่ สสส.

จังหวัดแม่ฮ่องสอน จำนวน 1,127,706 บาท

ผู้รับผิดชอบหลัก ศูนย์ส่งเสริมการศึกษาเพื่อการพัฒนา บ้านหนองป่าก่อ

ค.ขุนยวม อ.ขุนยวม จ.แม่ฮ่องสอน

- 1) นายสมชัย แซ่ตัน
- 2) นายพัฒนา ไชยพันโท (โทร.09 - 8505089)
- 3) นางสาววิไลวรรณ ศรีทธารธรรม
- 4) นายวัลลภ สุวรรณอากาศ (โทร. 01-9509754)

แผนงาน/ กิจกรรม

ทั้งประเทศแบ่งเป็น 12 แผนงาน แม่ฮ่องสอน มี 4 แผนงาน ได้แก่

1. กิจกรรมสร้างผู้นำกลีกร

เป้าหมาย/กลุ่มบุคคล 4 รุ่น

ระยะเวลา รุ่นละ 4 คืน 5 วัน

งบประมาณ จำนวน 405,404 บาท

สถานที่ ศูนย์ส่งเสริมการศึกษาเพื่อการพัฒนา บ้านหนองป่าก่อ ค.ขุนยวม อ.ขุนยวม

2. กิจกรรมอบรมเยาวชนคนสร้างชาติ

เป้าหมาย/กลุ่มบุคคล 7 รุ่น

ระยะเวลา 4 คืน 5 วัน

งบประมาณ 694,750 บาท

สถานที่ ศูนย์ส่งเสริมการศึกษาเพื่อการพัฒนา บ้านหนองป่าก่อ ต.ขุนขวม

3. กิจกรรมประชุมแกนนำเชื่อมโยงเครือข่าย

เป้าหมาย/กลุ่มบุคคล กลุ่มแกนนำที่เกิดขึ้นจากแผนงานเสริมพลังผู้คืนฟ้า ครั้งละ 30-40 คน

ระยะเวลา 1 วัน

งบประมาณ 16,701 บาท/ครั้ง

สถานที่ สัญจรไป ตามหมู่บ้านต่างๆ โดยผลัด เปลี่ยนกันเป็นเจ้าภาพ

4. กิจกรรมสัมมนาถกเถียง ในหมู่บ้าน

เป้าหมาย/กลุ่มบุคคล ถกเถียงในหมู่บ้านหมู่บ้านละ ประมาณ 50 คน

ระยะเวลา หมู่บ้านละ 1 วัน

งบประมาณ แม่ฮ่องสอน ครั้งละ 10,851 บาท

สถานที่ ในศูนย์ของกลุ่ม ในชุมชน เช่น ศูนย์ผลิตปุ๋ยชีวภาพอัดเม็ด เป็นต้น

②

การดำเนินงานเครือข่ายเกษตรกรรมยั่งยืน จ.แม่ฮ่องสอน ปี 2547-48

องค์กรดำเนินการ เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก จ.แม่ฮ่องสอน

ผู้ประสานงาน นายวัลลภ สุวรรณอากาศ

ศูนย์ส่งเสริมการศึกษาเพื่อการพัฒนา บ้านหนองป่าก่อ

ด.ขุนขวม อ.ขุนขวม (โทร. 01-9509754)

งบประมาณ ประมาณ 2,000,000 บาท

จาก สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.)

แผนงานตามยุทธศาสตร์หลัก

ยุทธศาสตร์ที่ 1 ด้านการพัฒนาการผลิต การแปรรูป และการตลาดเกษตรกรรมยั่งยืน

แผนงานที่ 1.1 การเสริมสร้างการเรียนรู้และความเข้าใจการพัฒนาระบบเกษตรกรรมยั่งยืน

แผนงานที่ 1.2 การพัฒนาการผลิตในระบบเกษตรกรรมยั่งยืน

แผนงานที่ 1.3 การพัฒนาการแปรรูปผลผลิตและการบรรจุภัณฑ์

แผนงานที่ 1.4 การพัฒนาคุณภาพผลผลิตและผลิตภัณฑ์

แผนงานที่ 1.5 การพัฒนามาตรฐานเกษตรอินทรีย์

แผนงานที่ 1.6 การพัฒนาระบบการตลาด

แผนงานที่ 1.7 การอนุรักษ์และฟื้นฟูพันธุกรรมพื้นบ้านในระบบเกษตรกรรมยั่งยืน

ยุทธศาสตร์ที่ 2 ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

แผนงานที่ 2.1 เสริมสร้างการเรียนรู้การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

แผนงานที่ 2.2 การพัฒนาระบบเกษตรกรรมยั่งยืน

แผนงานที่ 2.3 การพัฒนาฟาร์มต้นแบบ

ยุทธศาสตร์ที่ 3 ด้านการพัฒนาทรัพยากรบุคคลองค์กรชุมชนและเครือข่ายองค์กรชุมชนให้เข้มแข็ง

แผนงานที่ 3.1 เสริมสร้างการเรียนรู้การพัฒนาทรัพยากรบุคคล

แผนงานที่ 3.2 การจัดตั้งกลุ่ม/องค์กรและเครือข่าย

ยุทธศาสตร์ที่ 4 ด้านการณรงค์เผยแพร่และประชาสัมพันธ์

แผนงานที่ 4.1 เครือข่ายข้อมูลข่าวสาร

แผนงานที่ 4.2 การรณรงค์เผยแพร่ประชาสัมพันธ์

แผนงานที่ 4.3 การบริหารจัดการโครงการ

③

โครงการพัฒนาพื้นที่รูปธรรม

“การจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อลดการใช้สารเคมีสู่เกษตรกรรมยั่งยืน”

กรณีศึกษา : บ้านแม่สุริน ต.ขุนยวม อ.ขุนยวม

หัวหน้าโครงการ ว่าที่ร้อยโทสาคร ทานา และกลุ่มเกษตรกรบ้านแม่สุริน

วัตถุประสงค์

1. เพื่อสร้างกลุ่มเยาวชนคนรุ่นใหม่ในชุมชน ให้สามารถจัดการองค์ความรู้และจัดกระบวนการส่งเสริมเรียนรู้สู่การลดการใช้สารเคมีทางการเกษตร
2. เพื่อยกระดับศักยภาพของคนในชุมชนในการเสริมสร้างรูปธรรมทางเลือกในการแก้ไขปัญหา การจัดการทรัพยากร การพัฒนาแบบแผนการผลิตจากประสบการณ์เดิมสู่การจัดการชุมชนแบบพึ่งตนเองได้
3. เพื่อส่งเสริมให้เกิดการขยายผล กระบวนการผลิตในรูปแบบการลดการใช้สารเคมีทางการเกษตรที่เป็นรูปธรรม โดยใช้ตัวบุคคล เครือข่ายในชุมชนเป็นฐานการถ่ายทอดองค์ความรู้ เผยแพร่สู่สังคม

พื้นที่ดำเนินการและกลุ่มเป้าหมาย

หมู่บ้านแม่สุริน ต.ขุนยวม อ.ขุนยวม จ.แม่ฮ่องสอน จำนวนประชากร 216 ครอบครัว พื้นที่ทำการเกษตรประมาณ 1,080 ไร่

ระยะเวลาดำเนินการ

เริ่มต้น กุมภาพันธ์ 2547 สิ้นสุด เมษายน 2548 (รวมเวลา 15 เดือน)

แผนการดำเนินงาน ผู้ร่วมดำเนินงานโครงการ แบ่งออกเป็น 4 กลุ่มคือ

1. กลุ่มเกษตรกรที่มีความสนใจเข้าร่วมงานโครงการจำนวน 10 คน
2. เกษตรกรที่ร่วมให้ข้อมูลประสบการณ์การทำงานเกษตรแบบภูมิปัญญาดั้งเดิม จำนวน 5 คน
3. กลุ่มเยาวชนคนรุ่นใหม่ในหมู่บ้าน จำนวน 10 คน
4. คณะที่ปรึกษางานโครงการและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง 5 คน

แผนกิจกรรมโครงการ

กระบวนการเรียนรู้ท่ามกลางการปฏิบัติการจริงของพื้นที่โครงการ เพื่อจะได้เรียนรู้ร่วมกัน ดังนี้

1. กระบวนการศึกษาประเมินชุมชน แบบมีส่วนร่วม
2. กระบวนการถอดองค์ความรู้สู่ชุมชนแบบมีส่วนร่วม
3. กระบวนการพัฒนาเยาวชนคนรุ่นใหม่
4. กระบวนการสื่อสารเพื่อเผยแพร่องค์ความรู้สู่สังคม
5. องค์ความรู้ “รูปธรรมในการจัดการลดการใช้สารเคมีในพื้นที่รูปธรรม”
6. สถานการณ์ชุมชนที่ส่งเคราะห์จากกระบวนการประเมินชุมชน ทั้งอดีต-ปัจจุบัน และอนาคต

พื้นที่โครงการบ้านแม่สุริน

งบประมาณ จำนวนทั้งหมด 200,000 บาท

แหล่งสนับสนุน ได้แก่ สถาบันส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็น (สวส) ภายได้ สสส
องค์กรพี่เลี้ยง ได้แก่ ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดแม่ฮ่องสอน

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. เกิดกลุ่มเยาวชนคนรุ่นใหม่ที่สามารถจัดการองค์ความรู้ และจัดกระบวนการส่งเสริมการตลาด ใช้สารเคมีทางการเกษตร จำนวน 10 คน
2. มีรูปแบบทางเลือกที่เกิดจากการร่วมตัวสร้างการเรียนรู้ร่วมกันในการศึกษาวิเคราะห์และการแก้ไขปัญหา การจัดการทรัพยากร การพัฒนาแบบแผนการผลิตจากฐานประสบการณ์เดิมสู่การจัดการชุมชนให้เป็นสุขได้
3. เกิดการขยายผลในกระบวนการผลิตรูปแบบการตลาดการใช้สารเคมีทางการเกษตรที่เป็นรูปธรรม โดยคนในชุมชนอย่างน้อยจำนวน 10 ราย และเครือข่ายในชุมชนเป็นฐานรากการถ่ายทอดองค์ความรู้ เผยแพร่สู่สังคม

④

โครงการชีวิตสาธารณะและชุมชนเป็นสุข

- สนับสนุนทุนโดย สสส. ผ่านการจัดการโดยสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา (LDI)
- ผู้ประสานงาน คุณโสรัจจ์ ปวงคำคง สนง.สาธารณสุขจังหวัด โทร. 06-1819985
- สังกะยาศาสตร์ความรู้ด้านเกษตรกรรมยั่งยืน ระดับอำเภอและจังหวัด
- ระยะเวลา 3 ปี 2546 – 2547
- ปี 2546 สังกะยาศาสตร์ความรู้ ร้อยรัดเครือข่าย ปี 2547 แปลรูปข้อมูลองค์ความรู้สื่อสารต่อสาธารณะ สร้างการยอมรับจากสังคม (Social Credit) ปี 2548 สร้างตัวเองสู่การเป็นองค์กรจัดการองค์ความรู้ โดยอิสระของจังหวัด โดยมีภาคประชาสังคมเป็นฐาน
- ทำงานผ่านเครือข่ายคณะทำงานเสริมสร้างความเข้มแข็งแก่องค์กรชุมชน จ.แม่ฮ่องสอน (คสช.) ที่มีเครือข่ายทำงานในระดับอำเภอเป็นตัวหลักในการทำงาน

⑤

โสมหอมพญาล้านนา จ.เชียงใหม่

- สนับสนุนทุนโดย วจส. ภาคเหนือ (สถาบันการจัดการความรู้เพื่อพัฒนาสังคม)
- ผู้ประสานงาน เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกจังหวัดแม่ฮ่องสอน (คุณบุญสุข เตือนขวัญชัย คุรุวัลลภ สุวรรณอาภา โทร. 09-9509754)
- สนับสนุน ประเด็นเกษตรกรรมยั่งยืน ในเรื่อง การถอดองค์ความรู้ ที่เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านเกษตรกรรมยั่งยืน (แม่ฮ่องสอน ยังไม่ได้เสนอโครงการที่ชัดเจน)

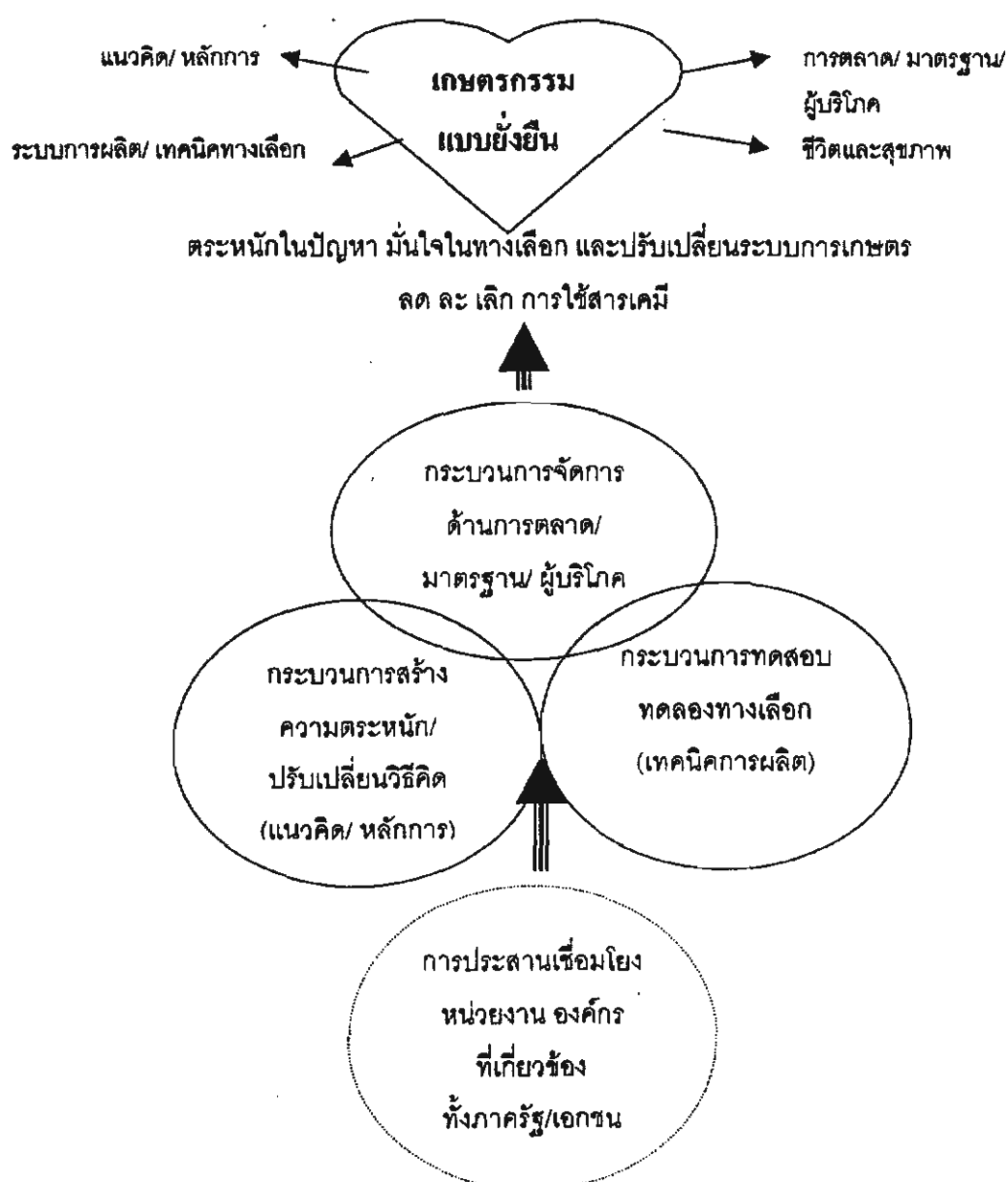
3.3 เป้าหมาย/ แนวทางการดำเนินงาน

3.3.1 เป้าหมายสุดท้าย (สูงสุด)

เป้าหมายและทิศทางการขับเคลื่อนในภาพรวมของประเด็นด้านการเกษตรในจังหวัดแม่ฮ่องสอน ทั้งในด้านการพัฒนา และงานวิจัย โดย เป้าหมายสุดท้ายมุ่งเน้นไปสู่ระบบการผลิต ในรูปแบบ “เกษตรกรรมแบบยั่งยืน” ที่มุ่งเน้นการพึ่งตนเองมากที่สุด โดยให้เกิดความยั่งยืนทั้งในด้านระบบการผลิต ยั่งยืนในความคิด ยั่งยืนในการตลาด และยั่งยืนในชีวิต/สุขภาพ ดังภาพ

เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก จ.แม่ฮ่องสอน เป็น กลไกหลักในการจัดการ

เป้าหมายการขับเคลื่อนงานเกษตรกรรมยั่งยืน จ.แม่ฮ่องสอน

3.3.2 แนวทางการดำเนินงาน

จากสถานการณ์และข้อมูลที่มีอยู่ทั้งหมด ได้นำไปสู่การกำหนดหาแนวทางทิศทางการดำเนินงานที่เป็นรูปธรรม ว่าควรจะเป็นอย่างไร จะใช้อะไรบ้างที่เป็นตัวขับเคลื่อนต่อไปข้างหน้า และแก้ปัญหาที่มีอยู่ โดยมีพัฒนาการมาอย่างต่อเนื่อง จนในที่สุด มีการบูรณาการการทำงานร่วมกันของผู้เกี่ยวข้องจากหลายภาคส่วน ทั้งองค์กรชาวบ้าน องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรภาครัฐ และองค์กรที่สนับสนุนทุน เช่น สกว. พอช. สสส. เป็นต้น การเชื่อมโยงการทำงานร่วมกันของเครือข่ายเหล่านี้ มี

3.3.3 กลไกการจัดการในระดับจังหวัด

มีกลไกการจัดการ คือ “เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก จ.แม่ฮ่องสอน” ซึ่งได้ก่อตั้งเมื่อวันที่ 19 กุมภาพันธ์ 2546 ผ่านเวที “กลไกการจัดการและเชื่อมโยงเครือข่ายเกษตรกรรมยั่งยืน จ.แม่ฮ่องสอน” มีการบริหารจัดการในรูปของคณะกรรมการ มีการประชุมคณะกรรมการอย่างสม่ำเสมอตามแผนกิจกรรมของเครือข่าย โดยได้รับการสนับสนุนงบประมาณจาก พอช. เป็นหลัก ปัจจุบันมีกรรมการเครือข่าย ดังนี้

ประธาน	นางสาวสุดานี คำดี	ติดต่อ โทร. 0-9557-5420 , 0-5361-2534
รองประธาน	1. นายวัลลภ สุวรรณอากาศ 2. นายบุญสุข เตือนขวลย์	ติดต่อ โทร. 0-1950-9754
เลขานุการ	นายขรรช ยาคี	ติดต่อ โทร. 0-9262-2282
ผู้ช่วยเลขานุการ	นายศรีณ คงแดง	ติดต่อ โทร. 0-5368-1285
เหรัญญิก	นายรส สัจจ์สุทธิ์	
ผู้ช่วยเหรัญญิก	นางจันศรี สุธรรม	ติดต่อ โทร. 0-5361-3106
ประชาสัมพันธ์	อ.เกรียงศักดิ์ คำหอม	ติดต่อ โทร. 0-61896968 , 0-5369-8149
ที่ปรึกษา	1. นางสาวอรุณี เวียงแสง 2. นายสมชัย แซ่ตัน 3. นายไมตรี นันตะจันทร์	ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จ.แม่ฮ่องสอน โทร. 053-614165 หรือ 09-8503389 ศูนย์ส่งเสริมการศึกษาเพื่อการพัฒนา บ้านหนองป่าก่อ อ.ขุนขวม สำนักงานเกษตรและสหกรณ์ จ.แม่ฮ่องสอน

ตัวแทนเครือข่ายในระดับอำเภอ มีดังนี้

อำเภอปาย

1. นายขรรช ยาคี

2. นายเกรียงศักดิ์ คำหอม

อำเภอเมือง

1. นางสาวสุดานี คำดี

2. นางจันศรี สุธรรม

อำเภอขุนยวม

1. นายบุญสุข เตือนชวัลย์	2. นายวัลลภ สุวรรณอากาศ
3. นายวัฒน์ สุวรรณเขตนิคม	4. นายสุวิทย์ วารินทร์

อำเภอแม่สะเรียง

1. อาจารย์ศรีณ คงแดง	2. นายศรายุทธ วงศ์คำ
3. นางจันทร์เพ็ญ คงแดง	

อำเภอปางมะผ้า

1. นายสมยศ กักดี	2. นายเลื้อ สร้างสันติ

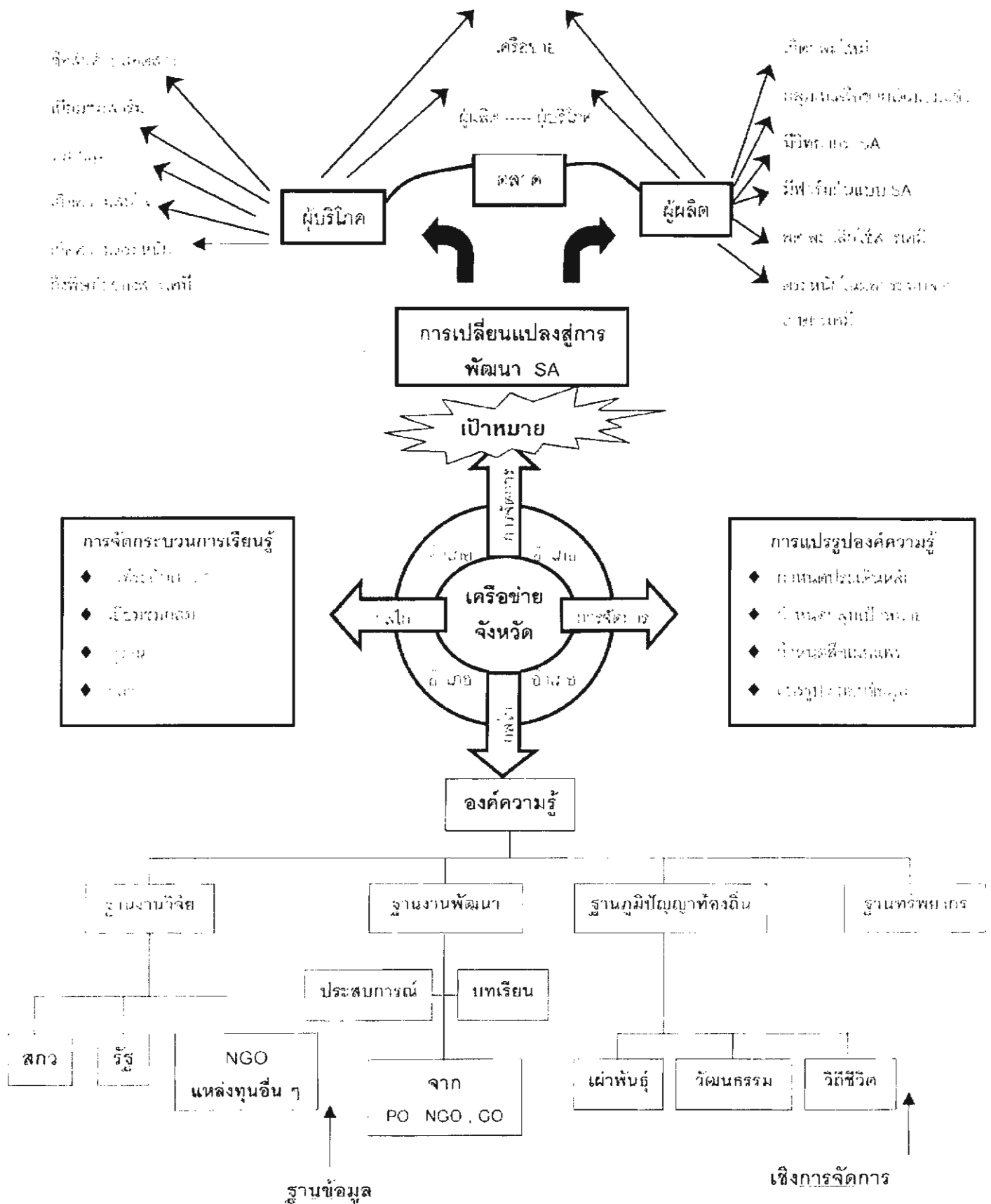
อำเภอสบเมย

1. นายชูชัย ศรีท้าวธรรม

สำหรับการดำเนินงานของเครือข่ายเกษตรทางเลือกจังหวัดแม่ฮ่องสอน ระยะ ปี 2547-49 ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจาก สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน ในปี 2547 ได้รับงบประมาณจำนวน 1,105,400 บาท โดยมีทีมงานจัดจ้าง 4 ตำแหน่งคือ

1) นายวัลลภ สุวรรณอากาศ	ผู้ประสานงานเครือข่าย
2) นายชูชัย ศรีท้าวธรรม	เจ้าหน้าที่การเงินและบัญชี
3) นายธนสาร พรหมรัตน์	เจ้าหน้าที่ธุรการ
4) นส.วิไลวรรณ ศรีท้าวธรรม	เจ้าหน้าที่ธุรการ

การจัดการองค์ความรู้เกษตรกรรมยั่งยืน โดยมีเครือข่ายจังหวัดเป็นกลไก

3.4 ประมวลข้อเสนอต่อแนวทางพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน

3.4.1 ทิศทางนโยบายในระดับจังหวัด

ยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัด (แผน 5 ปี)

มีมาตรการที่สนับสนุนหรือเอื้อต่อการขับเคลื่อนงานทางด้านเกษตรยั่งยืน เช่น

- มีมาตรการที่สนับสนุน การพัฒนาเกษตรยั่งยืนโดยใช้เทคโนโลยีภูมิปัญญาท้องถิ่น
- ส่งเสริมสถาบันการเกษตรให้มีความเข้มแข็ง
- สนับสนุนแนวทางเศรษฐกิจแบบพอเพียง

แต่ในทางปฏิบัติยังไม่เป็นรูปธรรม เช่นแนวทางในการดำเนินงานของหน่วยงาน องค์กรทางภาครัฐ ยังไม่สอดคล้องกับยุทธศาสตร์ดังกล่าว

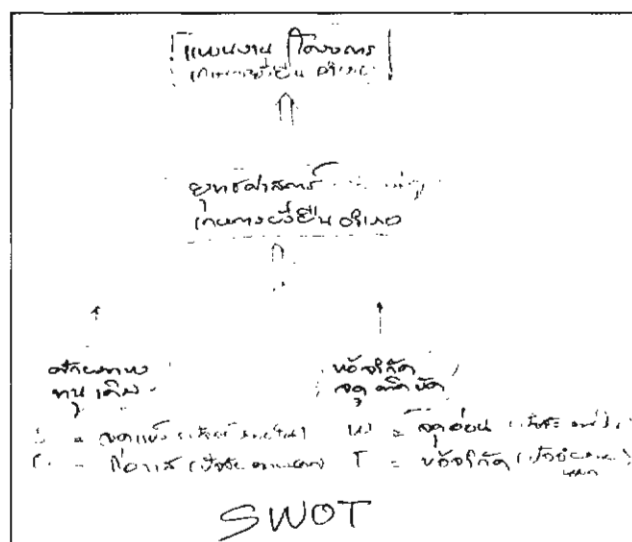
ยุทธศาสตร์เกษตรกรรมยั่งยืนของจังหวัด

สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดแม่ฮ่องสอน ร่วมกับ สกว.แม่ฮ่องสอน และเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก ได้ร่วมกันจัดทำยุทธศาสตร์เชิงรุก ด้านเกษตรกรรมยั่งยืนขึ้น ในช่วงปี 2547 โดยมีการจัดเวทีขึ้น 3 ครั้ง ได้ยุทธศาสตร์เกษตรกรรมยั่งยืนรายอำเภอ จำนวน 7 อำเภอ โดยมีรายละเอียด ดังนี้

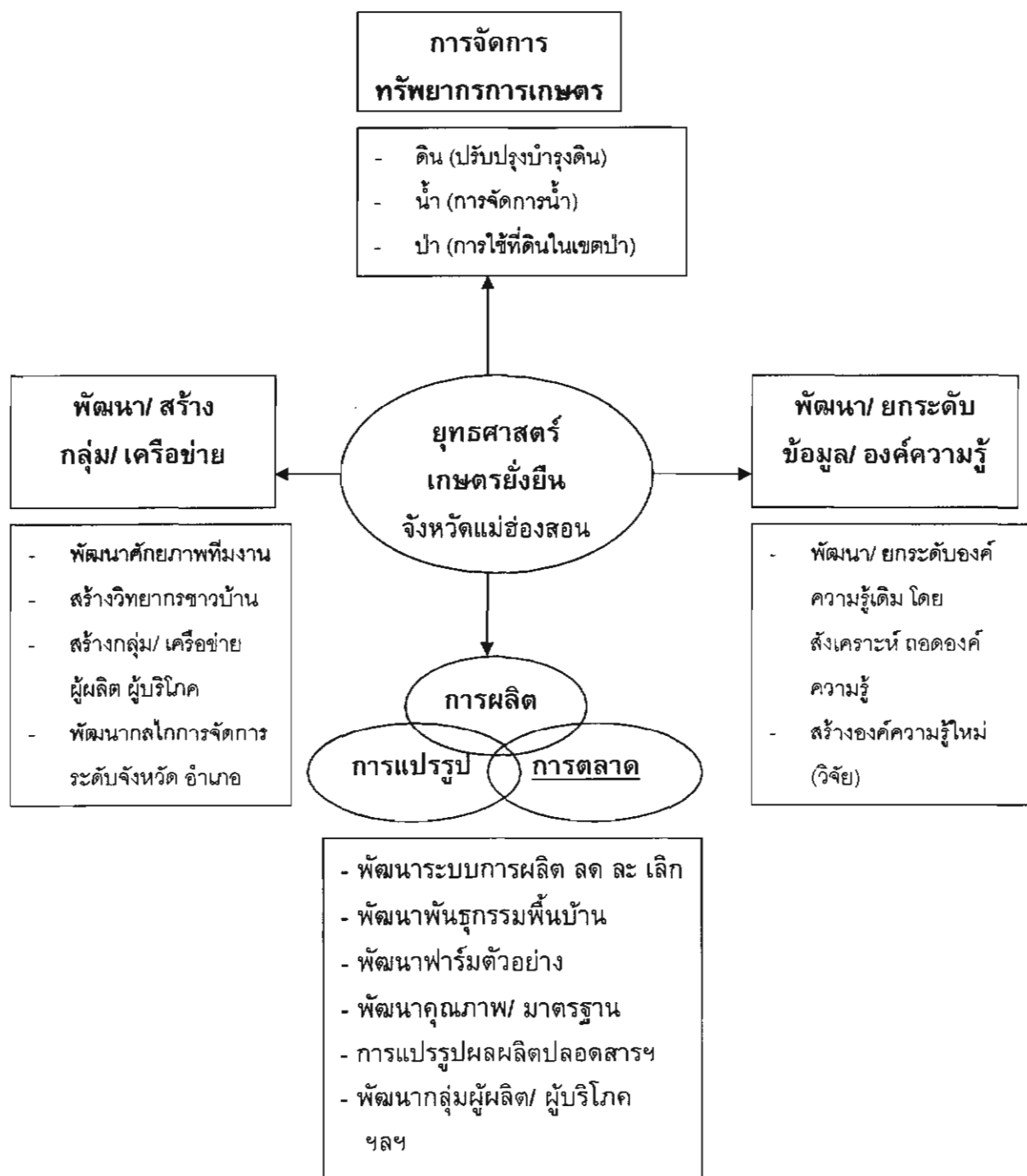
กระบวนการในเวที

การทำการเกษตรแบบยั่งยืนนั้นจะต้องคำนึงถึงองค์ประกอบหลายๆ ด้าน โดยเริ่มจากการค้นหาสิ่งดี ๆ ที่เป็นปัจจัยเอื้อ ให้การทำเกษตรกรรมยั่งยืนบรรลุผล หรือที่เรียกว่า การทบทวนศักยภาพและทุนเดิมในพื้นที่ที่จะช่วยสนับสนุนการทำการเกษตรแบบยั่งยืนให้มีความเป็นไปได้ และวิเคราะห์สถานการณ์ด้านการเกษตร หรือปัญหาที่เกิดขึ้น เพื่อจะได้เป็นแนวทางในการกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน ในระดับอำเภอ ที่ใช้ฐานข้อมูลความรู้ ต่อไป

กรอบแนวทางการจัดทำยุทธศาสตร์เกษตรยั่งยืนระดับอำเภอ

ภาพแสดงยุทธศาสตร์เกษตรกรรมยั่งยืน จ.แม่ฮ่องสอน โดยภาพรวม

สรุปยุทธศาสตร์หลักของจังหวัด

จากการสังเคราะห์เบื้องต้น สามารถสรุปประเด็นยุทธศาสตร์หลัก โดยแบ่งออกเป็น 4 ด้าน คือ

1. ด้านการผลิต จะเน้นในเรื่องของการแปรรูปและการตลาด เพื่อที่จะเป็นแนวทางในการวางระบบการผลิต การพัฒนาคุณภาพ/มาตรฐาน ของผลผลิต การรักษาไว้ซึ่ง

- พันธกรรมพื้นบ้านและสามารถพัฒนาให้เป็นฟาร์มตัวอย่างได้ โดยจะมีหน่วยงานที่สามารถให้คำปรึกษาและสนับสนุนได้คือ เกษตรอำเภอ ประมง และปศุสัตว์ เป็นต้น
2. ด้านการพัฒนาบุคคล / กลุ่ม / เครือข่าย เพื่อที่จะพัฒนาศักยภาพของเกษตรกร ให้เกิดวิทยากรชาวบ้านและเป็นการสร้างกลุ่ม / องค์กร ผู้ผลิต ผู้บริโภค โดยจะมีหน่วยงานที่เป็นพี่เลี้ยงได้คือ สหกรณ์ เกษตรและสหกรณ์จังหวัด ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน เป็นต้น
 3. ด้านข้อมูลความรู้ เพื่อที่จะสามารถพัฒนาระดับทางด้านการเกษตรของจังหวัด แม่ฮ่องสอนได้ มีการสร้างความรู้ใหม่ให้เกิดขึ้นและนำความรู้เดิมมาใช้ โดยหน่วยงานที่เป็นพี่เลี้ยงให้คำแนะนำได้คือ กรมวิชาการเกษตร และ สำนักงานกองทุนเพื่อสนับสนุนการวิจัย เป็นต้น
 4. ด้านทรัพยากร เป็นการจัดการใช้ทรัพยากรอย่างรู้คุณค่า มีการปรับปรุงบำรุงดิน การจัดการระบบน้ำ และการใช้ที่ดินในเขตป่า ซึ่งหน่วยงานที่สามารถให้คำปรึกษาและได้คือ พัฒนาที่ดิน ชลประทาน และป่าไม้ เป็นต้น

3.4.2 แนวทางในการดำเนินงาน เพื่อการเคลื่อนต่อ

- 1) กระบวนการสร้างความตระหนักเพื่อนำไปสู่การปรับเปลี่ยนวิถีคิดของเกษตรกร
 - การสร้างโอกาสให้เกษตรกร ได้มีเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์กันอย่างต่อเนื่อง
 - ผลักดันกระบวนการทำงานพัฒนาและงานวิจัยให้สนับสนุนการดำเนินงานของเกษตรกร และเครือข่ายเกษตรกรอย่างต่อเนื่องในการที่จะนำไปสู่การ ลด ละ เลิก การใช้สารเคมีทางการเกษตร
 - สนับสนุนการรวมกลุ่ม/เครือข่ายของเกษตรกร โดยมีเครือข่ายเกษตรทฤษฎีใหม่เป็นแนวทางและเป็นพี่เลี้ยง
 - การฟื้นฟูระบบการทำเกษตรแบบดั้งเดิม พื้นฟู ฮีต ประเพณี พิธีกรรม (ภูมิปัญญา) ที่เกี่ยวข้องกับการทำการเกษตร
 - การขยายแนวคิดและสร้างความตระหนักให้เกิดขึ้นในเด็ก เยาวชน นักเรียน โดยผลักดันให้เกิดหลักสูตรท้องถิ่นเรื่องเกษตรอินทรีย์ เพื่อให้เกิดการปลูกฝังความคิดตั้งแต่เด็ก
- 2) กระบวนการทดสอบทดลองเพื่อสร้างความมั่นใจในทางเลือก
 - สนับสนุนให้เกษตรกรมีการ ทดลองการทำเกษตรธรรมชาติ เกษตรอินทรีย์ การใช้ระบบการผลิตโดยภูมิปัญญาท้องถิ่น สารชีวภาพ ด้วยตนเอง
 - ขยายผลการทดสอบ ทดลอง ทั้งในด้านงานพัฒนาและงานวิจัยสู่เกษตรกรอื่น ๆ เพื่อสร้างความเชื่อมั่น

- การอนุรักษ์ ฟื้นฟู ขยายการผลิตโดยใช้พันธุ์พื้นเมือง
- การสนับสนุนการทำเกษตรแบบดั้งเดิม ใช้วัวควาย แทนเครื่องจักร ซึ่งสามารถลดการใช้สารเคมี เช่น ไม่ต้องใช้ยาฆ่าหญ้า เพราะเป็นอาหารของวัวควายอีกทั้งยังได้ปุ๋ยมูลสัตว์ลดการใช้ปุ๋ยเคมีไปในตัว และประหยัดพลังงานเชื้อเพลิง
- เสริมองค์ความรู้ด้านเทคนิคการผลิตต่าง ๆ ให้กับเกษตรกร
- มีสถานที่ศูนย์การทดสอบทดลองเพื่อให้เกษตรกรสามารถดูงานได้

3) กระบวนการจัดการด้านการตลาด

- เครือข่ายเกษตรกรทฤษฎีใหม่เป็นตัวแทนร้องในการจัดการด้านตลาดที่เน้นสินค้าปลอดสารพิษ
- การผลิตสื่อเพื่อแข่งขันกับสื่อที่โฆษณาสารเคมี ให้เกิดผลทั้งเชิงนโยบายและการปฏิบัติในพื้นที่อย่างทั่วถึง
- ถอดบทเรียน การจัดการของเครือข่ายเกษตรกรทฤษฎีใหม่มาเป็นแนวทางในการดำเนินงานต่อไป
- เชื่อมประสานหน่วยงาน องค์กร ทั้งในภาครัฐและเอกชน เพื่อร่วมสนับสนุนในการสร้างและหาตลาดรองรับผลผลิต

4) การเชื่อมประสานหน่วยงาน องค์กร ทั้งภาครัฐและเอกชน ให้เกิดการร่วมมือสนับสนุน

- หน่วยงานทางภาครัฐที่เกี่ยวข้อง เช่น เกษตร สาธารณสุข โรงเรียน อบต. และอื่น ๆ
- สื่อภาคประชาชน ประสานร่วมมือกันเพื่อผลิตสื่อต่อสู้กับสื่อภาคธุรกิจสารเคมี
- ประเด็นทรัพยากรสิ่งแวดล้อม (ป่าชุมชน) โดยเฉพาะในเรื่องเอกสารสิทธิที่ทำกินของเกษตรกร
- สุขภาพองค์กรร่วมในการสร้างความเข้าใจผลจากการทำการเกษตรต่อสุขภาพ
- การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ด้านการเกษตรในพื้นที่ที่เหมาะสมและพร้อม
- สกว. สร้างงานวิจัยเพื่อรับรองภูมิปัญญาด้านการเกษตรของชาวบ้าน
- สร้างศูนย์ข้อมูลเผยแพร่ข่าวสาร องค์ความรู้สู่เกษตรกรและหน่วยงานภาครัฐอย่างทั่วถึง

5) ด้านการประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารงานด้านเกษตรยั่งยืน

- การเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ผ่านทางสื่อต่าง ๆ เช่น วิทยุ, โทรทัศน์, หนังสือพิมพ์ ฯลฯ
- ประสาน และแสวงหาความร่วมมือจากสื่อมวลชนท้องถิ่น

แนวทางที่สามารถผลักดันแนวคิดเกษตรกรรมแบบยั่งยืนสู่การปฏิบัติการจริงของจังหวัดสามารถทำได้ โดยทำแบบค่อยเป็นค่อยไป ขั้นแรกนั้น คือ การสร้างการยอมรับทั้งในระดับตัวเกษตรกร และเจ้าหน้าที่สำนักงานเกษตรระดับตำบล/อำเภอ/จังหวัด โดย

- เกษตรกรทำเป็นตัวอย่าง แล้วขยายผลไปยังเกษตรกรรายอื่น ๆ ให้เป็นวงกว้างขึ้นเรื่อย ๆ

- จัดเวทีเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้สำหรับเกษตรกรโดยเฉพาะ โดยเชิญเจ้าหน้าที่สำนักงานเกษตรระดับตำบล/ อำเภอ และจังหวัดเข้าร่วมเวที โดยมีเวทีหลายระดับ (ตำบล/ อำเภอ/ จังหวัด เน้นผู้เข้าร่วมเวทีเป็นกลุ่มที่หลากหลาย) ซึ่งต้องทำอย่างต่อเนื่อง
- การหนุนเสริมกลุ่มเกษตรกรทุกระดับ โดยมีหน่วยงานที่หนุนเสริม ได้แก่ หน่วยงานภาครัฐ โดยเฉพาะหน่วยงานด้านการเกษตร / อบต. / งานวิจัย ฯลฯ

ข้อเสนอแนะต่อการแก้ไขสถานการณ์/ ปัญหาทางการเกษตรในปัจจุบัน

- เกษตรกรปรับเปลี่ยนวิธีคิด เน้นผลิตเพื่อบริโภค เหลือจึงค่อยขายผลผลิต (ไม่เป็นไปตามกระแสบริโภคนิยม)
- การรวมกลุ่มของเกษตรกรเป็นเครือข่าย และพัฒนากลุ่มให้เข้มแข็ง เน้นฐานแน่น/ แข็งแกร่ง
- ผลักดันงานด้านเกษตรยั่งยืน เป็นแผนแม่บทของชุมชนและ อบต.
- การสร้างวิทยากรชุมชนด้านเกษตรยั่งยืนเพื่อถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ให้แก่เกษตรกรในแต่ละพื้นที่
- การหาตลาดเพิ่มเติมด้วยตัวเกษตรกรเอง เช่น ในโรงเรียน หรือการเชื่อมโยงตลาดระหว่างกลุ่มเกษตรกรในแต่ละกลุ่ม
- การแสวงหาความร่วมมือกับองค์กรอื่น ๆ ทั้งภาครัฐ/เอกชน
- เชื่อมโยงองค์ความรู้จากภายนอกสู่ชุมชน และการจัดทำฐานข้อมูลด้านเกษตรของชุมชนเพื่อใช้ประโยชน์
- การสร้าง ถ่ายทอดคนรุ่นใหม่ คือเยาวชน โดย
- การให้การศึกษาด้านเกษตรยั่งยืนในโรงเรียน เน้นทางด้านหลักสูตรการเรียนผสมผสานที่มีภาคปฏิบัติด้วย
- การปลูกจิตสำนึกให้แก่เด็กและเยาวชน
- มีการผลิตสิ่งทดแทนปุ๋ยเคมี/สารเคมี เช่น ทำปุ๋ยหมัก/ปุ๋ยมูลสัตว์/ปุ๋ยพืชสด

ส่วนที่ 4

ผลการสังเคราะห์ระดับอำเภอขุนยวม

งานสังเคราะห์เกษตรกรรมยั่งยืนในพื้นที่อำเภอขุนยวมนั้น เป็นส่วนหนึ่งของงาน “จัดการองค์ความรู้เกษตรกรรมยั่งยืน” และเป็นการทำงานร่วมกันเชิงบูรณาการระหว่างผู้เกี่ยวข้องทุกภาคส่วน โดยมีการแบ่งบทบาทกันอย่างชัดเจน งานสังเคราะห์เพียงเข้าไปจัดการในช่วงแรก ๆ โดยจัดเวทีรวม 1 ครั้ง ในเดือนสิงหาคม 2545 เพื่อทบทวนสถานการณ์ แนวคิดหลักการเกษตรยั่งยืน ทูมเดิม วิสัยทัศน์ และสร้างความเข้าใจการสังเคราะห์เชิงประเด็น ที่เป็นส่วนหนึ่งของการขับเคลื่อนงาน หลังจากนั้นได้มีการวางแผนงานร่วมกันในการขับเคลื่อนงาน โดยมีเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก อ. ขุนยวม เป็นองค์กรหลักในการขับเคลื่อน

4.1 ขุนยวมเมืองที่ยั่งยืนอุดมสมบูรณ์

ที่ตั้ง ขุนยวมเป็นอำเภอที่ตั้งอยู่ตามแนวชายแดน ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือสุดของประเทศ โดยตั้งอยู่ทางทิศใต้ของจังหวัดแม่ฮ่องสอนเป็นระยะทาง 67 กิโลเมตร ทางด้านตลอดแนวทิศตะวันตกจะติดต่อกับสหภาพพม่า และตำแหน่งบริเวณที่ตั้งของอำเภอมีลักษณะเป็นที่ราบสูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 600 เมตร มีพื้นที่ของอำเภอทั้งหมดประมาณ 2,365 ตารางกิโลเมตร หรือ 1,478,125 ไร่ โดยมีลักษณะพื้นที่ราบประมาณ 162,500 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 11 ของพื้นที่

แหล่งน้ำ แยกออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ ดังนี้

1) แหล่งน้ำธรรมชาติ ได้แก่

- น้ำฟ้า ได้แก่ น้ำฝน ใอน้ำ น้ำค้าง หมอก และถูกเก็บ เนื่องจากสภาพภูมิประเทศของอำเภอขุนยวมเป็นภูเขาสูง ปกคลุมด้วยพันธุ์ไม้บนานาชนิด จึงเป็นปัจจัยให้มีน้ำฝามากพอสมควร

- น้ำผิวดิน ได้แก่ แม่น้ำลำธารและห้วยต่าง ๆ เนื่องจากสภาพภูมิประเทศของอำเภอขุนยวมเป็นภูเขาสูงมีพื้นที่มีน้ำนาชนิด จึงทำให้สภาวะของไอน้ำ หมอก น้ำค้าง ถูกเห็บ และน้ำฝนมาก สิ่งเหล่านี้ทำให้ขุนยวมอุดมไปด้วยต้นน้ำลำธารหลายสาย ได้แก่แม่น้ำยวม แม่น้ำแม่สุริน แม่น้ำปอน แม่น้ำเงา เป็นต้น

2) แหล่งน้ำจากการพัฒนาการของมนุษย์ ได้แก่แหล่งน้ำจากการชลประทาน ฝนมก อ่างเก็บน้ำ ในอำเภอขุนยวมมีการสร้างอ่างเก็บน้ำดังนี้

- อ่างเก็บน้ำห้วยม่าน อยู่ในตำบลแม่เงา
- อ่างเก็บน้ำห้วยสอคือ อยู่ในตำบลขุนยวม
- อ่างเก็บน้ำห้วยปูล อยู่ในตำบลเมืองปอน
- อ่างเก็บน้ำห้วยยอง อยู่ในอำเภอขุนยวม บ้านขุนยวมหมู่ 2
- อ่างเก็บน้ำห้วยบง อยู่ในอำเภอขุนยวม บ้านขุนยวมหมู่ 2

3) ระดับน้ำใต้ดินเนื่องจากสภาพพื้นที่อำเภอขุนยวมเป็นที่ภูเขาสูงระดับน้ำใต้ดินอาจแตกต่างกันออกไปตามสภาพพื้นที่

ดิน ที่ดินส่วนใหญ่ของอำเภอขุนยวมเป็นพื้นที่ ที่พอจะใช้ทำการเกษตรได้ แต่ส่วนใหญ่พื้นที่ราบที่ใช้ทำการเกษตรอยู่ในหุบเขา ซึ่งมีเขาสูงชันล้อมรอบ สำหรับพื้นที่ที่จะใช้ปลูกพืชไร่มีพอประมาณ แต่พื้นที่ ที่เหมาะสมจะใช้ปลูกข้าววนาคามีน้อยมาก

ชุดดิน อำเภอขุนยวมส่วนใหญ่ประกอบไปด้วยกลุ่มดินหมายเลข 62 ซึ่งหมายถึงเป็นกลุ่มดินประกอบด้วยเทือกเขา พื้นที่ภูเขาสูงมีความลาดชันมากกว่า 35% ดินกลุ่มนี้ไม่สามารถใช้ทางการเกษตร แต่ควรสงวนไว้เป็นป่าธรรมชาติ เพื่อเป็นป่าต้นน้ำลำธาร กลุ่มดินหมายเลข 62 นี้ มีเนื้อที่ประมาณ 2,105 ตารางกิโลเมตร หรือคิดเป็น 89% ซึ่งกระจายอยู่ในตำบลขุนยวม แม่เงา แม่กิ เมืองปอน แม่ขมน้อย แม่ฮูคอง ส่วนพื้นที่เหลือเป็นที่ราบมีพื้นที่ประมาณ 260.2 ตารางกิโลเมตร หรือคิดเป็น 11% ประกอบด้วยกลุ่มดินนี้ประกอบด้วย กลุ่มดินที่ 5, 15, 29, 29, 29, 29, 30, 47, 48, 48, 48, 59, และ 62 ซึ่งกระจายอยู่ในตำบลขุนยวม แม่เงา เมืองปอน แม่กิ แม่ขมน้อย (กรมส่งเสริมการเกษตร, 2538:91)

ป่าไม้ ด้วยภูมิประเทศส่วนใหญ่ เป็นป่าและภูเขาจำนวน 2,105 ตารางกิโลเมตร คิดเป็น 89% ของพื้นที่ทั้งหมด มีที่ราบน้อย มีรูปร่างคล้ายสี่เหลี่ยมคางหมู บริเวณที่ราบที่มีอยู่เป็นบริเวณที่มีชุมชนอาศัยอยู่ หรือเป็นที่ทำการเพาะปลูก สำหรับส่วนที่เป็นภูเขานั้นเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารหลายสาย และเป็นที่อยู่อาศัยของชาวเขาเผ่าต่าง ๆ

สัตว์ป่า สัตว์ป่าที่มีได้แก่ วัวกระทิง (วัวป่า) เก้ง กวาง หมูป่า เก้งมา ชะนี ค่าง ลิง ไก่ป่า กระต่ายป่า ตะกวด อีเห็น เม่น กระรอก ค้างคาว เต่าคอง เต่าน้ำ และนกประเภทต่าง ๆ

ของป่า ได้แก่ น้ำผึ้ง จี๊ผึ้ง เปลือกบง เปลือกก่อ หวาย จี๊ค้างคาว หน่อไม้ซ่าง หน่อไม้บง เห็ดชนิดต่าง ๆ ยอดผักกูด และกล้วยไม้

แร่ธาตุ ในเขตท้องที่อำเภอขุนยวมมีแร่ชนิดต่าง เช่น ดินบุก พลวง

ประชากร ประชากรทั้งสิ้น 21,399 คน แบ่งเป็นชาย 11,171 คน หญิง 10,228 คน โดยมีความหนาแน่นเฉลี่ยต่อพื้นที่ประมาณ 9 คน / ตารางกิโลเมตร ประชากรประกอบได้ด้วยชาวไทยใหญ่ 46.66% ชาวไทยภูเขาเผ่ากระเหรี่ยง 46.34% ชาวไทยภูเขาเผ่าม้ง (แม้ว) 4.67% อื่นๆ 2.33%

4.2 ทบทวนแนวคิด หลักการ เกษตรกรรมยั่งยืน

ก่อนที่จะเริ่มต้นประเมินสถานการณ์ด้านเกษตรกรรมยั่งยืนในพื้นที่ ผู้เกี่ยวข้องได้ช่วยกันระดมความคิดผ่านเวทีจำนวน 3 ครั้ง เพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกันถึง แนวคิดหลักการเกี่ยวกับเกษตรกรรมยั่งยืน ได้ข้อสรุปดังนี้

1) การพึ่งตนเอง และความพอเพียง

ระบบเกษตรกรรมยั่งยืน ต้องใช้วัสดุในท้องถิ่นเป็นหลักในการผลิต หลีกเลี่ยงการซื้อจากภายนอกให้มากที่สุด ทั้งนี้การเพิ่มความหลากหลายในฟาร์ม ตามฐานคิดที่ว่า “ปลูกในสิ่งที่กิน กินในสิ่งที่ปลูก” เพื่อให้เกิดความมั่นคงทางอาหาร ลดรายจ่าย และอาจจัดการฟาร์มโดยวางแผนการผลิตอย่างรอบคอบ เพื่อให้สามารถมีผลผลิตเหลือขาย ตามความจำเป็นของแต่ละครอบครัวที่ต้องการเงินสดในการใช้จ่ายได้

คนทำมีความพอเพียง ทั้งนี้เป้าหมายคือ เพื่อให้เกิด “ความเป็นไท” อย่างแท้จริง เช่น สลัดโซ่ตรวนในอดีตตั้งแต่ปฏิวัติเขียวมา คัดวงจรความเป็นทาสทุกรูปแบบ ในเรื่องการค้าปุ๋ย , ยา เป็นต้น

2) กระบวนการผลิต

หลักการคือ คนไร้สารพิษ ผลิตไร้สารพิษ เกื้อหนุนสิ่งแวดล้อม ประชุกต์และปรับใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เหมาะสมกับสถานการณ์ในพื้นที่ โดยในชุมชนส่วนใหญ่จะใช้ปุ๋ยจุลินทรีย์ในท้องถิ่นรูปแบบต่าง ๆ นอกจากนี้ยังมีการใช้ ปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมัก สารไล่แมลงซึ่งเป็นผลจากการศึกษาวิจัย ทั้งโดยสกว. และชาวบ้านโดยตรง กระบวนการผลิตยึดหลักความเกื้อกูลกันของกิจกรรมต่าง ๆ ในระบบการผลิต โดยมีเป้าหมายสู่ ลด ละ เลิก การใช้สารเคมี

3) ใส่ใจสิ่งแวดล้อม

โดยมองโลกแบบองค์รวม สร้างความรู้ความเข้าใจว่าทุกอย่างเชื่อมโยง สัมพันธ์กันและกัน ทั้งแนวราบและตั้ง โดยให้ความสำคัญกับการสร้าง “ดินที่มีชีวิต” ทำการฟื้นฟูดิน หรือเพิ่มอินทรีย์วัตถุลงในดินตามสภาพที่เหมาะสม รวมถึงการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรการเกษตรที่เกี่ยวข้องไม่ว่าจะเป็นป่าไม้และน้ำ เพื่อการฟื้นฟูระบบนิเวศน์ที่สมดุลและยั่งยืน การมองความยั่งยืน ไม่มองแค่ผลผลิต (ผลได้) อย่างเดียว มองทั้งด้านสิ่งแวดล้อม (ผลกระทบ) และมองด้านสุขภาพของผู้ผลิต ผู้บริโภคด้วย

4) ยึดหลักความหลากหลาย

เน้นความหลากหลายของพืชและสัตว์ในระบบเกษตรที่เหมาะสมกับภูมินิเวศน์ ทั้งที่ราบ ที่ดอน และที่สูง ส่วนใหญ่ใช้รูปแบบ ไร่นาสวนผสมในพื้นที่ราบและที่ดอน และไร่มวนเวียนในพื้นที่สูง

นอกจากนี้ยังมีการผสมผสานวิธีการ เทคโนโลยีการผลิตทั้งจากภูมิปัญญาและจากภายนอกด้วย หากภูมิปัญญาอย่างเดียวไม่สามารถแก้ปัญหาของพื้นที่ได้

นิยามที่ได้จากเวทีครั้งที่ 1 เกษตรยั่งยืน คือ “การเกษตรที่ไม่สร้างผลเสียต่อสิ่งแวดล้อม มีวิถีชีวิตที่ดีงาม – สอดคล้องกับธรรมชาติ โดยใช้เทคนิคที่เอื้อต่อปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในท้องถิ่นเป็นสำคัญ เพื่อความเป็นไท และ มองโลก ชีวิตแบบองค์รวม ไม่เบียดเบียน”

เป็นไท หมายถึง พึ่งตนเอง ทั้งปัจจัยภายใน ภายนอก ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นผสมผสาน การดำเนินชีวิตแบบชาวบ้าน โดยพึ่งปัจจัยภายนอกน้อยที่สุด รวมถึงวิถีชีวิตที่อาศัยธรรมชาติ มีความพอเพียง ไม่เกิดผลกระทบสู่ส่วนต่าง ๆ การทำการเกษตรและการดำเนินชีวิตที่ตัดวงจรความเป็นทาส ทุกกระบวนการผลิตต้องใช้วัตถุดิบจากธรรมชาติเป็นหลัก มีการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นมาแต่โบราณ ประสานความรู้ใหม่ ไม่ใช่สารเคมี

4.3 องค์การ/ เครือข่าย ที่เกี่ยวข้อง ที่ดำเนินงานด้านเกษตรยั่งยืนในอ.ขุนยวม

4.3.1 องค์การด้านการผลิตและปฏิบัติการ

1) เครือข่ายเกษตรทฤษฎีใหม่

มีจำนวนสมาชิกแรกตั้ง 38 ครอบครัว กระจายอยู่ใน 4 ตำบล คือ ต.แม่ฮุคค ต.เมืองปอน ต.แม่เงา และต.ขุนยวม มีการก่อตั้งในปี 2541 โดยได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานสังกัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ในพื้นที่ โดยสนับสนุนในรูปเงินทุนรายละ 5,000 บาท บางรายก็ได้รับสละน้ำในไร่นา นอกจากนี้ยังมีการพาไปศึกษาดูงานและอบรมแนวคิดเกษตรยั่งยืนและเกษตรทฤษฎีใหม่แก่สมาชิก

เมื่อสิ้นสุดการสนับสนุนในช่วงแรกในปี 2544 เครือข่ายเกษตรทฤษฎีใหม่ อ.ขุนยวม ยังคงความเข้มแข็ง มีการบริหารจัดการตนเองในรูปคณะกรรมการ มีกฎ ระเบียบของกลุ่มที่ชัดเจน จึงได้รับการสนับสนุนจาก กองทุนเพื่อสังคม (SIF) ใน ปี 2545 โดยมีกิจกรรมด้านการตลาดเป็นหลัก

ขณะนี้ เครือข่ายฯ มีกิจกรรมที่หลากหลายโดยได้รับการสนับสนุนหลักจาก พอช. งานที่กำลังเข้มข้น คือการพัฒนาฟาร์มต้นแบบ และการอนุรักษ์และพัฒนาพันธุ์กรรมพืช โดยทำร่วมกับ สกว. แม่ฮ่องสอน และศูนย์ส่งเสริมการศึกษาเพื่อการพัฒนาเป็นหลัก

กิจกรรมของเครือข่ายมีดังนี้

- ออมทรัพย์ประจำเดือน (มีเงินกองกลางโดยสมาชิกสมทบ 10 % จากสินค้าที่นำมาฝากขาย)
- การบริหารจัดการเงินหุ้น
- การจัดประชุมประจำเดือนของสมาชิก

- อบรม เทคนิค/ กระบวนการ เพื่อทดแทนการใช้สารเคมีในการผลิต รวมทั้งแนวคิด หลักการ เกษตรยั่งยืน แก่สมาชิก และผู้สนใจ
- มีการเพาะชำ ขยายพันธุ์ กล้าไม้ ซื่อขายแลกเปลี่ยน
- สร้างทีมวิทยากรชาวบ้าน ปัจจุบันมี 15 คน โดยอบรมทั้งเทคนิค / กระบวนการและปฏิบัติการ
- การแปรรูปผลผลิต มีไวน์ และขนมต่าง ๆ
- ทำการผลิตสิ่งทดแทนสารเคมี เช่น ปุ๋ยชีวภาพ สอร์โม่ สบู่ ไพรซ์ไบโอแมลง ฯลฯ
- มีการผลิตของใช้ในครัวเรือน เช่น น้ำยาล้างจาน สบู่ น้ำยาสระผม เป็นต้น
- มีตลาดนัดที่ทำรถเข็นทุกวันศุกร์ และส่งขายอำเภอเมืองทุกวันอาทิตย์
- เพิ่มศักยภาพสมาชิก โดยการศึกษาดูงาน แลกเปลี่ยนประสบการณ์ หาความรู้ ข้อมูลเพิ่มอย่างต่อเนื่องผ่านโครงการต่าง ๆ เช่น ศึกษาดูงานที่ ต. แม่เหิยะ อ.เมือง จ.เชียงใหม่ และเชียงรายอโศก

2) กลุ่มเหมืองฝายนาฮักแดง

มีสมาชิกจำนวน 42 ครอบครัว หมู่ที่ 2 ต.ขุนยวม ก่อตั้งเมื่อ ปี 2500 เป็นกลุ่มที่ยังคงมีกิจกรรมร่วมกันมาอย่างต่อเนื่อง ฐานการผลิตเดิมยังเป็นเกษตรแบบพึ่งตนเอง และมีสมาชิก จำนวน 10 รายเข้าร่วมโครงการวิจัย “การใช้จุลินทรีย์ในท้องถิ่นกับการยอมรับของเกษตรกร อ.ขุนยวม” จากการได้เข้าร่วมโครงการวิจัยทำให้สมาชิกในกลุ่มหันมาใช้สารอินทรีย์ ในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อทดแทนสารเคมีมากขึ้น แต่ส่วนใหญ่จะอยู่ในระยะลด ละ เท่านั้น มีเพียง 2 รายเท่านั้นที่เลิกใช้สารเคมี

กิจกรรมหลัก ๆ ของกลุ่มมีดังนี้

- การประชุมกลุ่ม
- การรักษา ประเพณีการเอามือ (ลงแขก) แบบดั้งเดิม
- จัดทำแปลงวิจัยในพื้นที่เกษตรกร การใช้จุลินทรีย์ในพื้นที่ (IMO)
- การจัดการธนาคารข้าว
- การผลิตปุ๋ยชีวภาพ สารจับไล่แมลง ร่วมกันในกลุ่ม
- การผลิตพืชผักปลอดสารพิษ และทำตลาดร่วมกับเครือข่ายเกษตรทฤษฎีใหม่

3) ชุมชนวิจัยเพื่อท้องถิ่น

โดยได้รับการสนับสนุนจาก สกว. สำนักงานภาค ผ่าน สกว.แม่ฮ่องสอน โดยมีโครงการวิจัยด้านเกษตรยั่งยืน จำนวน 5 โครงการ ได้แก่

- 1) ผลกระทบการใช้สารเคมีทางการเกษตรและปัจจัยที่เอื้อต่อการปรับเปลี่ยนสู่การ ลด ละ เลิก การใช้สารเคมี ต.เมืองปอน อ.ขุนยวม
- 2) การใช้จุลินทรีย์ในท้องถิ่น IMO กับ การยอมรับของเกษตรกร อ.ขุนยวม
- 3) การพัฒนาคุณภาพกระเทียมบ้านแม่สุริน ต.ขุนยวม อ.ขุนยวม

- 4) ทางเลือกที่เหมาะสมในการผลิตกระเทียมคุณภาพ บ้านแม่สุริน อ.ขุนยวม
- 5) การจัดทำหลักสูตรเกษตรอินทรีย์ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน อ.ขุนยวม

โดยครอบคลุมพื้นที่ 10 หมู่บ้าน กิจกรรมต่าง ๆ ที่ดำเนินการผ่านกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม สามารถพัฒนาศักยภาพของทีมวิจัยและผู้เกี่ยวข้อง ให้สามารถเป็นกำลังสำคัญในการขับเคลื่อนงานเกษตรกรรมยั่งยืนของอำเภอ และจังหวัด อย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ยังเกิดความรู้ที่ตอบคำถามวิจัยแต่ละ โครงการ เกิดกลุ่ม เครือข่าย และมีการพัฒนากลุ่มเดิมให้เข้มแข็งมากขึ้น

4) โรงเรียนพุทธเกษตร

เป็นโรงเรียนที่มุ่งผลิตอาหารเพื่อเลี้ยงดูตนเอง (นักเรียนและครู) โดยมีระบบการผลิตแบบอินทรีย์ ที่เหลือบริโภคนำออกมาขายในพื้นที่ มีนักเรียนประถมปีที่ 1-6 จำนวน 163 คน ก่อตั้งปี 2531 ที่อยู่ เลขที่ 842 หมู่ 1 ต.ขุนยวม อ.ขุนยวม จ.แม่ฮ่องสอน

กิจกรรมหลักที่เกี่ยวกับเกษตรยั่งยืนมีดังนี้

- จัดอบรมเกษตรธรรมชาติ
- อบรมอาชีพหลักสูตรระยะสั้น เช่น การเพาะเห็ด
- ปลูกพืชอินทรีย์เพื่อการบริโภคและจำหน่าย
- เด็กและเยาวชน ทำงานกับเครือข่ายเด็กและเยาวชน อ.ขุนยวม
- โรงสีข้าวกล้อง มีการสีข้าวกล้องเพื่อบริโภค และรับจ้างสีข้าวกล้อง
- การผลิตปุ๋ยชีวภาพ
- การเพาะเห็ดเพื่อบริโภคและจำหน่าย

4.3.2 องค์กรเครือข่าย ฝายสนับสนุนและประสานงาน เกษตรกรรมยั่งยืน

1) ศูนย์ส่งเสริมการศึกษาเพื่อการพัฒนา

มีสมาชิกและกรรมการ จำนวน 14 คน เป็นองค์กรภาคประชาชน ก่อตั้งเมื่อปี 2542

กิจกรรมหลัก มีดังนี้

- จัดทำแปลงสาธิตเกษตรอินทรีย์ จำนวน 6 ไร่
- ฝึกอบรมขยายองค์ความรู้ เกษตรอินทรีย์
 - ปี 2542 จำนวน 3 รุ่น
 - ปี 2543 จำนวน 10 รุ่น
 - ปี 2544 จำนวน 10 รุ่น
 - ปี 2545 จำนวน 15 รุ่น
 - ปี 2546 จำนวน 15 รุ่น

- ปี 2547 ร่วมกับเครือข่ายกิจกรรมไร้สารพิษแห่งประเทศไทย โดยได้รับการสนับสนุนงบประมาณจาก สสส, อบรมเกษตรกร และอุมเกษตรกร หลายรุ่น

- ประชุมสมาชิก เดือนละ 3 - 4 ครั้ง
- จัดทำศูนย์ข้อมูลเกษตรอินทรีย์ และห้องสมุดคน

สร้างชาติ

- ศูนย์ประชุม/อบรม คูงานเกษตรกรรมยั่งยืน
- จัดทำเอกสาร องค์ความรู้ / เทคนิค วิชาการผลิต

เพื่อลด ละ เลิก การใช้สารเคมีเกษตร

(ร่วมกับ สกว.แม่ฮ่องสอน)

- ปรับปรุงและขยายพันธุ์พืช
- ปลอดสารเคมี

- สนับสนุนงานด้านเด็กและเยาวชน
- เสริมเทคนิคกระบวนการทำงาน ภาคประชาชน

2) ศูนย์ควบคุมไฟฟ้าที่ มต. 2 (แม่สุริน)

มีพื้นที่เกือบทุกหมู่บ้านในเขต อ.ขุนยวม ก่อตั้งปี

2542 กิจกรรมด้านเกษตรยั่งยืนมีดังนี้

- ผลิตปุ๋ยใบไม้หมัก ปัจจุบันเป็นนโยบายของกรมป่าไม้ในการทำปุ๋ยใบไม้
- ผลิตหัวเชื้อปุ๋ยชีวภาพ (จุลินทรีย์) สมุนไพร ผลิตเพื่อเผยแพร่และจำหน่าย
- ทำน้ำภูมิปัญญา (ไวน์)
- เลี้ยงไก่พื้นบ้าน / หมูป่า / ทุเรียนพันธุ์ มีการทดลองเลี้ยง
- จัดอบรมเกษตรยั่งยืน

3) โครงการพัฒนาที่ดินตามพระราชดำริ

พื้นที่ดำเนินงานอยู่ที่ ตำบลแม่อุคต หมู่ 2, หมู่ 3 ก่อตั้งปี 2539 กิจกรรมด้านเกษตรยั่งยืนมีดังนี้

- จัดระบบอนุรักษ์ดินและน้ำ คุรับน้ำขอบเขต แล่นแฝก
- อบรมผู้นำเกษตรกรด้านพัฒนาที่ดิน
- ปรับปรุงบำรุงดินด้วย ปุ๋ยพืชสด ปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมัก

4) โครงการลุ่มน้ำยวม

พื้นที่ 19 หมู่บ้าน ในเขตแม่ยวมน้อย และตำบลแม่อุคต ก่อตั้งเมื่อปี 2543 กิจกรรมด้านเกษตรยั่งยืนมีดังนี้

ศูนย์ส่งเสริม
การศึกษา
เพื่อการพัฒนา

- อบรมเทคนิคกระบวนการ การลด ละ เลิกการใช้สารเคมี
- ส่งเสริมอาชีพ เช่น ธนาคาร โค กระบือ
- ประสานความร่วมมือการจัดการทรัพยากรโดยองค์กรประชาชน

5) โรงเรียนขุนยวมวิทยา

พื้นที่เป้าหมาย นักเรียนมัธยมปี 1 – 6 จำนวน 799 คน ครู 38 คน เริ่มกิจการเกษตรยั่งยืนปี 2543 มีกิจกรรม ดังนี้

- ทำปุ๋ยหมักด้วยเศษวัสดุอินทรีย์ในโรงเรียน เช่น ใบไม้ ใบหญ้า
- ร่วมกิจกรรมกับศูนย์ส่งเสริมการศึกษาเพื่อการพัฒนา เข้าฝึกอบรมการทำปุ๋ยชีวภาพ การเพาะเห็ด

7) สำนักงานเกษตรอำเภอขุนยวม

ดำเนินงานสนับสนุนเกษตรอินทรีย์ตามโครงการของกรมส่งเสริมการเกษตร เกษตรจังหวัด แม่ฮ่องสอน ผ่านโครงการต่าง ๆ เช่น การรณรงค์อาหารปลอดภัยครัวไทยสู่ครัวโลก (ปี 2546) โครงการเกษตรทฤษฎีใหม่ (ปี 2541-44) โครงการธนาคารอาหารชุมชนภายใต้บผู้ว่า CEO (ปี 2547) เป็นต้น

นอกจากนี้เจ้าหน้าที่ในสำนักงานเกษตรอำเภอขุนยวมยังเข้าไปเป็นที่ปรึกษาโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นด้านเกษตรยั่งยืน โดยสนับสนุนด้านวิชาการบางประเด็นเพื่อเป็นทางเลือกในการตัดสินใจเลือกมาปรับใช้ในโครงการวิจัย

8) คณะกรรมการปฏิรูประบบสุขภาพแห่งชาติ (คปรส)

เข้ามาเชื่อมประสานพื้นที่ เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และจัดทำกรณีศึกษาเพื่อการเผยแพร่สาธารณะ เช่น กรณี ของ นายสนั่น มหามุข เสนอในรายการ “คนค้นคน” ในตอน เกษตรกรไม่ตามสั่ง รวมถึงการจัดเวทียุทธศาสตร์ด้านอาหารก็ได้เชิญสมาชิกเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกเข้าร่วมเวที เป็นต้น

9) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)

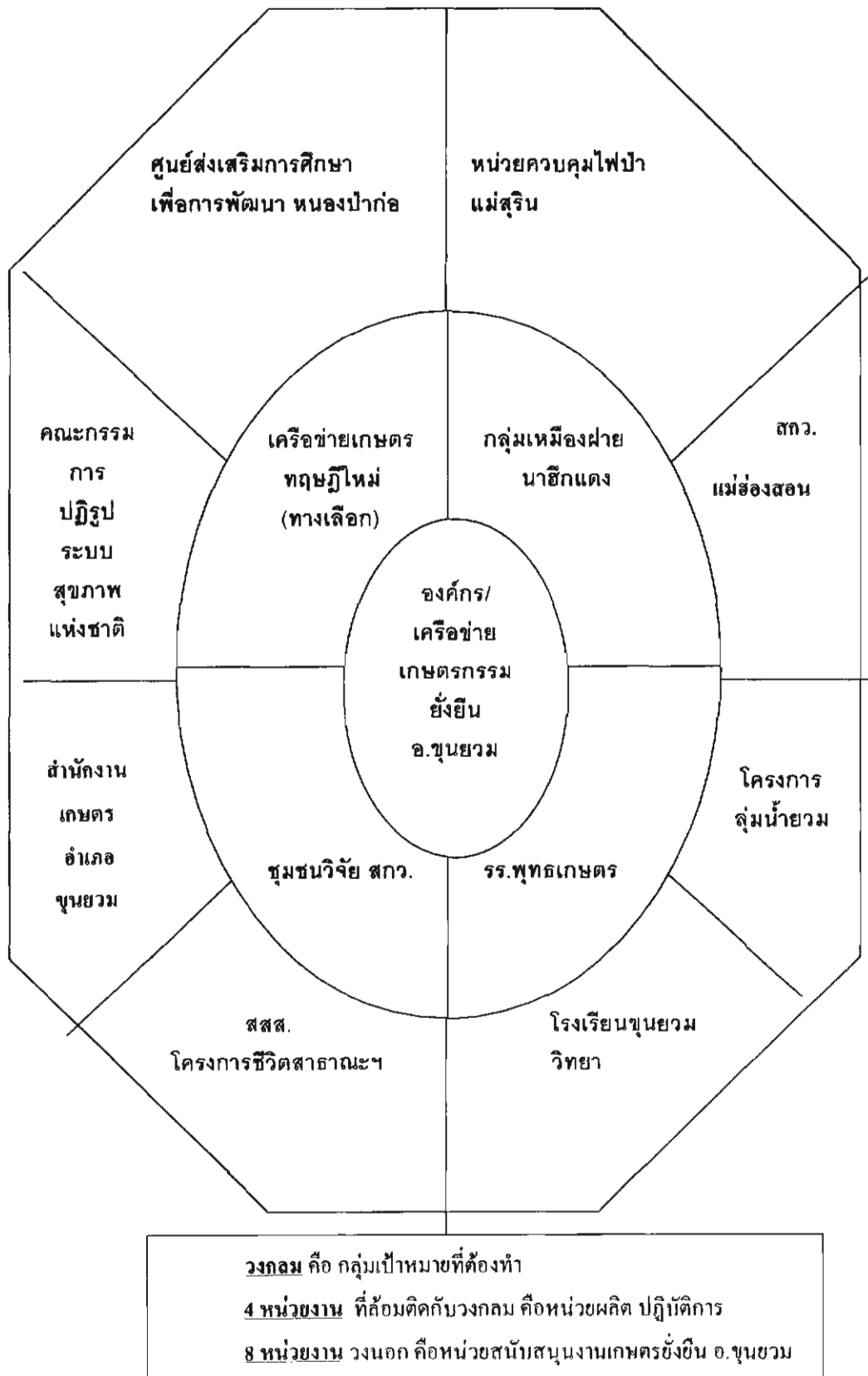
เฉพาะในพื้นที่ อำเภอขุนยวมได้ให้งบประมาณสนับสนุนผ่านโครงการต่าง ๆ ดังนี้

- 1) โครงการชีวิตสาธารณสุขและท้องถิ่นน่าอยู่ โดยสนับสนุนเรียนการจัดตลาดสีเขียว การสนับสนุนฟาร์มต้นแบบ และการถอดบทเรียนด้านเกษตรกรรมยั่งยืน (ปี 2547-48)
- 2) การจัดเวทีสุขภาพ และสังเคราะห์ประเด็นเกษตรกรรมยั่งยืน

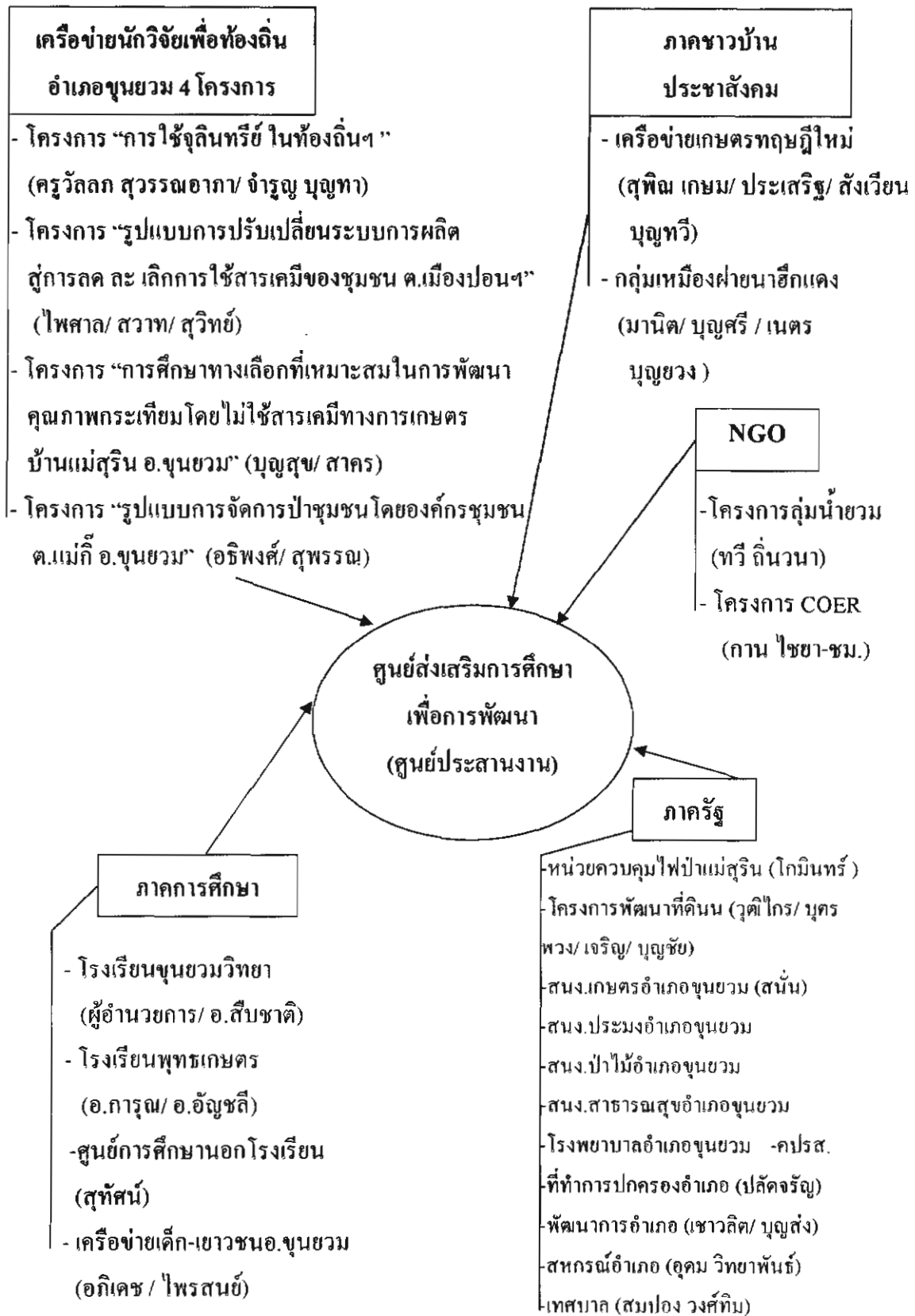
10) เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก อ.ขุนยวม

จัดตั้งเมื่อปลายปี 2545 โดยใช้ฐานเดิมของเครือข่ายเกษตรทฤษฎีใหม่ อ.ขุนยวม อิงอยู่กับเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกของจังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นที่ตั้งของเครือข่ายจังหวัดที่ตั้งอยู่ภายในศูนย์ส่งเสริมการศึกษาเพื่อการพัฒนา ดำเนินกิจกรรมแผนยุทธศาสตร์หลัก 4 ด้าน

กระจกแปดทิศเพื่อสมดุลแห่งชีวิต

โครงข่ายการทำงานร่วมกันของผู้เกี่ยวข้อง

11) สกว.แม่ฮ่องสอน

มีบทบาทเป็นที่เล็งงานวิจัย และที่ปรึกษากลุ่มและเครือข่ายองค์กรชุมชนต่าง ๆ ด้านเกษตรกรรมยั่งยืนในพื้นที่ นอกจากนี้ศูนย์ประสานงานวิจัยฯ ยังจัดการความรู้ด้านเกษตรกรรมยั่งยืน โดยเป็นผู้เอื้ออำนวยให้เกิดเวทีต่าง ๆ ในพื้นที่และเชื่อมประสานภาคส่วนต่าง ๆ ระดับเหนือชุมชนเพื่อเป็นสะพานเชื่อมสู่การผสมผสานความรู้จากภายในและภายนอกพื้นที่ ให้ชุมชนเลือกใช้ให้สอดคล้องเหมาะสมกับปัญหา และเพื่อการนำรูปธรรม ที่เป็นบทเรียนสำคัญในพื้นที่ออกสู่พื้นที่ทางสังคม และนโยบายทุกระดับอีกด้วย

4.4 ปัจจัยที่เอื้อ และขีดขวางต่อการขับเคลื่อนเกษตรกรรมยั่งยืน อ.ขุนยวม

4.4.1 ปัจจัยเอื้อ

ผลการสังเคราะห์ข้อมูลมือสอง การจัดเวทีระดมความคิดในโอกาสต่าง ๆ พบว่า ปัจจัยที่เอื้อต่อการขับเคลื่อนเกษตรกรรมยั่งยืน หรือศักยภาพและทุนเดิมในพื้นที่ มีดังนี้

1) มีกลุ่มเครือข่ายภาคประชาสังคม สนับสนุนอย่างต่อเนื่อง

รายละเอียดของกลุ่มและเครือข่าย ทั้งที่ลงมือทำการเกษตรยั่งยืน และกลุ่ม หน่วยงาน ที่สนับสนุน มีในข้อ 4.3

หน่วยงานประชาสังคม และองค์กรชาวบ้าน

- ◆ ศูนย์ส่งเสริมการศึกษาเพื่อการพัฒนา บ้านหนองป่าก่อ
- ◆ เครือข่ายเกษตรทฤษฎีใหม่ อำเภอขุนยวม
- ◆ โครงการพัฒนากลุ่มน้ำยวม
 - สนับสนุนปัจจัยการผลิตแก่เกษตรกร
 - ฝึกอบรมองค์ความรู้เกษตรอินทรีย์
- ◆ ชมรมอนุรักษ์ป่าแม่กื
- ◆ ฟาร์มตัวอย่างที่เป็นรูปธรรม (เห็นผล)
- ◆ โรงเรียนเกษตรอินทรีย์ (ชาวนา)
- ◆ ศูนย์การเรียนรู้ระดับอำเภอ , จังหวัด
- ◆ ยุทธศาสตร์ผู้ว่า CEO (โครงการ Food Bank)
- ◆ ยุทธศาสตร์การพัฒนาจิตวิญญาณของศูนย์กลางกิจกรรมไร่สารพิษ

หน่วยงานภาครัฐ

- ◆ เกษตรอำเภอ
- ◆ พัฒนาที่ดิน

- ◆ องค์การส่วนท้องถิ่น
- ◆ ประมง
- ◆ กลุ่มแปรรูปภายใต้การดูแลขององค์การส่วนท้องถิ่น

2) ระบบการผลิตที่ยังเป็นแบบดั้งเดิมอยู่มาก

- ยังมีการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ในกระบวนการผลิต+ ประยุกต์ เช่น เรียกขวัญข้าว
- มีตลาดรองรับ
- ผลิตแบบหลากหลาย ผสมผสาน

3) ภูมิอากาศ

- เป็นพื้นที่โล่ง อากาศถ่ายเทสะดวก
- ฝนตกต้องตามฤดูกาล

4) ภูมิศาสตร์

- ป่าไม้อุดมสมบูรณ์
- น้ำ มีน้ำที่สมบูรณ์และหลายสาขา
- ดินสภาพดีและสมบูรณ์
- มีอ่างเก็บน้ำ เขื่อนฝาย

5) สังคม วัฒนธรรม

- รวมเป็นองค์กร / เครือข่าย
- มีการรวมกลุ่ม / เครือข่าย
- มีการประสานงานต่อเนื่อง
- ความเจริญยังมีไม่มาก (ใช้วิถีดั้งเดิมอยู่)

4.4.2 ปัจจัยที่เป็นอุปสรรค/ ตัวขัดขวางเกษตรกรรมยั่งยืน

มีการระดมความคิดของผู้เข้าร่วม โดยใช้ เทคนิค กระดาษการ์ด และแผนที่ความคิด ผลของการจัดลำดับตามความสำคัญโดยใช้ สติกเกอร์ สรุปได้ดังนี้

- งบประมาณในการสนับสนุน (น้อย)
- ความเชื่อมั่นของผู้บริโภค(ยังไม่เชื่อว่าปลอดภัย)
- ค่านิยมในการบริโภค (ชอบกินของสวยงาม ฟุ่มเฟือย)
- ขาดการวิเคราะห์ผลกระทบจากการใช้สารเคมีต่อสิ่งแวดล้อมในระยะยาว (การมองแบบองค์รวม)
- นโยบายขององค์กรรัฐ (ทำเพื่อหวังผลประโยชน์)

- เกษตรกรติดอขายมุข ทำให้เกิดผลกระทบหลายด้าน (สิ่งเสพติด, การพนัน, หนีวกลางคืน, เกียจคร้าน)
- การปลูกพืชเชิงเดี่ยวซ้ำซาก (ดินเสื่อม, ขาดธาตุอาหาร)
- ขาดพื้นที่ทำกินของตนเอง (เสียค่าเช่า, ไม่สามารถวางแผนผลิตระยะยาวได้)
- ขาดการประชาสัมพันธ์ (ขาดงบ, ไม่สามารถกู้ยืมนายทุนได้)
- ผู้นำชุมชน (ไม่เป็นแบบอย่างที่ดี ในการศึกษา สนับสนุนให้ความรู้)
- ความโลภของมนุษย์ (ไม่รู้จักพอ, ทำลายทุกอย่างเพื่อเงิน)
- เห็นผลช้า (ในระยะแรก) เกษตรกรใจอ่อน
- ขาดสถาบันส่งเสริมองค์ความรู้ด้านเกษตรกรรมยั่งยืน
- เน้นการปลูกเพื่อขาย (ลืมอุดรายจ่าย)
- ราคาต่ำกว่าต้นทุน (ไม่แน่ชัด, ยังไม่มีข้อสรุป)
- นักการเมืองที่เป็นนายทุน (ออกกฎหมายกีดกัน)
- สภาพหนี้สิน, สภาพเศรษฐกิจและความเชื่อมโยง (ไม่เปลี่ยนมาทำเกษตรยั่งยืน)

4.5 วิสัยทัศน์ เกษตรกรรมยั่งยืนอำเภอขุนยวม

มีการระดม วิสัยทัศน์ (ภาพฝัน) เกษตรกรรมยั่งยืนขึ้น Mind Map แล้วเลือก วิสัยทัศน์ที่ตรงใจที่สุด หัวข้อและประเด็นที่ถูกเลือกเรียงตามความสำคัญ สรุปได้ดังนี้

1) การขยายผล

- เกิดโรงเรียนเกษตรอินทรีย์ (หลักสูตร)
- สร้างยุวเกษตรกร เกษตรกรรมยั่งยืน
- ขุนยวมเป็นเกษตรอินทรีย์ทั้งอำเภอ
- มีการคมนาคมที่ดี

2) การผลิต

- มีการใช้ปุ๋ยธรรมชาติ, ปุ๋ยชีวภาพ
- มีการจดลิขสิทธิ์ภูมิปัญญาด้านการเกษตรของเกษตรกรไทย
- มีการพัฒนาพื้นที่, เทคนิคการผลิต, เครื่องทุนแรง
- มีชุมชนต้นแบบ ฟาร์มต้นแบบกระจายอย่างครอบคลุม

3) การตลาด

- ผู้บริโภคได้บริโภคผลผลิตคุณภาพดี, สุขภาพดี
- สิ่งแวดล้อมที่ดี ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม

4) เศรษฐกิจและสังคม

- มีความรักต่อเพื่อนมนุษย์ กินเป็นใช้เป็น
- พึ่งตนเอง , ปลอดคอบายมุข , คนไร้สารพิษ
- ไม่มีหนี้สิน

สรุป วิสัยทัศน์เกษตรยั่งยืนอำเภอขุนยวม

**** ผลผลิตปลอดพิษ ทุกชีวิตปลอดภัย ใช้ปุ๋ยชีวภาพยับยั้งโรงเรียนเกษตรอินทรีย์ มีทายาทยุวเกษตรกร ขุนยวมเป็นของเกษตรอินทรีย์ถ้วนหน้า ****

การขยายผลถูกให้ความสำคัญเป็นพิเศษ โดยเฉพาะการจัดให้มีโรงเรียนเกษตรอินทรีย์ เชื่อมโยงถึงสร้างยุวเกษตรกร (ทายาท) เพื่อเป็นฐานสู่เป้าหมาย เป็นเกษตรอินทรีย์ถ้วนหน้าอำเภอขุนยวม เป็นการมองภาพใหญ่เป็นองค์รวม มองถึงผลผลิตปลอดสารพิษ ผู้บริโภคปลอดภัย พึ่งตนเองได้ ไร้สารพิษ (ปลอดคอบายมุข) ยังมีประเด็นรองคือการคมนาคม เทคนิคทันสมัย การเป็นชุมชน/ ฟาร์มต้นแบบ

4.6 กลไกการขับเคลื่อนเกษตรยั่งยืนอำเภอขุนยวม

4.6.1.บทบาทของกลไกอำเภอ

- กำหนด ทิศทาง แนวทางการทำงานร่วมกันในการขับเคลื่อนงานเกษตรกรรมยั่งยืนในอำเภอขุนยวม
- ประสานแผนงานของแต่ละองค์กรร่วมกันแบบ “บูรณาการ” ทั้งด้านพื้นที่ ด้านคนทำงาน ด้านกลุ่มเป้าหมาย และด้านงบประมาณ
- ผลักดันประเด็นร่วม เพื่อให้อำเภอขุนยวมเป็นเกษตรอินทรีย์ถ้วนหน้า
 - หลักสูตรท้องถิ่น เกษตรกรรมยั่งยืน
 - เทคนิคทางเลือก
 - ตลาดเชิงรุก / องค์กรผู้บริโภค
- ติดตามช่วยเหลือกันและกันของทุกเครือข่าย

4.6.2 แนวคิด/ หลักการพื้นฐาน

- 1) ไม่สร้างองค์กร/ กลไก ใหม่ แต่จะใช้กลไกเดิมที่มีการรวมตัวกันอยู่แล้วในพื้นที่
- 2) เป็นการรวมตัวกันหลวม ๆ ไม่มีโครงสร้าง แต่จะต้องมี ตัวคน จากภาคส่วนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องเข้าร่วมในกลไกที่กำหนด
- 3) ไม่เป็นการระดมใหม่สำหรับคนทำงานเดิม ที่มีงานการขับเคลื่อน หลายประเด็นในระดับท้องถิ่นอยู่แล้ว แต่ เป็นกลไกที่ช่วยเสริม สนับสนุน การทำงานเดิมให้ชัดเจนร่วมกันมากขึ้น

- 4) เน้นการรับรู้ข่าวสารซึ่งกันและกัน ของคนทำงานด้านนี้ ในเชิง “บูรณาการโครงการ” เพื่อไม่ให้เกิดความสับสนโดยเฉพาะกับชุมชนที่เกี่ยวข้อง

4.6.3 เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก อ.ขุนยวม กลไกหลักในการเคลื่อนไหวงาน

ความเป็นมาของเครือข่าย

เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก อ. ขุนยวม ถือว่าเป็น “กลไกการจัดการ” หลัก ที่จะรวมพลังผู้คนให้มีการสร้างความรู้ในท้องถิ่น ผ่านงานวิจัย และงานพัฒนา ที่ได้รับการสนับสนุนตลอดช่วง 4 ปี ที่ผ่านมา รวมถึง การเกาะเกี่ยวความรู้จากที่ต่าง ๆ มาปรับใช้ ผ่านการเชื่อมโยงเครือข่ายที่มีแนวทางเดียวกัน ทั้งโฮมโฮมพญาล้านนา เครือข่ายเกษตรทางเลือกนอกพื้นที่ เครือข่ายนักวิจัยเพื่อท้องถิ่น ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดแม่ฮ่องสอน ที่พยายาม “จัดการองค์ความรู้เกษตรยั่งยืน” เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดร่วมกันไว้

มีการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่หลากหลายวิธีการ ที่จะยกระดับองค์ความรู้ระหว่างผู้คนที่หลากหลายที่เกาะเกี่ยวกันอยู่ ให้ความสำคัญร่วมกัน ทั้งเกษตรกร เครือข่ายระดับต่าง ๆ ภาครัฐ และพี่เลี้ยง ผ่านเวทีหลายระดับ ไม่ว่าจะเป็นเวทีสาธารณะเกษตรยั่งยืนระดับจังหวัด เวทีระดับอำเภอ เวทีเครือข่าย เวทีในโครงการวิจัย เพราะประเด็นที่ต้องเกี่ยวพัน เชื่อมโยง ผู้เป้าหมายนั้นมีความซับซ้อน หลากหลาย จากระดับฟาร์มถึงระดับโลกและจักรวาล ความรู้ที่ต้องสร้าง ถอด ปลุก คลุกเคล้า สื่อสาร ก็มีตั้งแต่ จากเมล็ดพันธุ์ ถึงการตลาด ที่ต้องใช้ทั้งความรู้ด้านเทคนิค วิธีการ ทักษะ และจิตวิญญาณที่ไม่สามารถอยู่ได้อย่างโดดเดี่ยว แต่จะต้องไปเชื่อมโยงความรู้อื่น ๆ ประดาที่มีเกี่ยวข้อง จึงเป็นประเด็นที่ต้องเรียนรู้ไปตลอดชีวิต เพื่อให้บรรลุเป้าหมายสุดท้าย คือ เกษตรกรส่วนใหญ่สามารถปรับเปลี่ยนระบบการผลิตได้ทั้งระบบ ซึ่งมีอาจกำหนดเวลาการขับเคลื่อนงานได้ในขณะนี้

องค์กรที่เป็นสมาชิกเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก อ.ขุนยวม มาจากกลุ่มเกษตรกร และองค์กรเครือข่ายต่างๆ ในพื้นที่อำเภอขุนยวม เช่น (มีรายละเอียดในฐานข้อมูลเครือข่าย)

- เครือข่ายเกษตรทฤษฎีใหม่ ก่อตั้งเมื่อปี 2542 มีสมาชิก 38 คน
- กลุ่มเหมืองฝายนาฮักแดง ก่อตั้งเมื่อปี 2500 มีสมาชิก 42 ครอบครัว
- กลุ่มเกษตรทางเลือกบ้านแม่สุริน ก่อตั้งเมื่อปี 2544 สมาชิก 48 คน
- โรงเรียนพุทธเกษตร ก่อตั้งเมื่อปี 2531 มีสมาชิกโรงเรียน 168 คน
- ศูนย์ส่งเสริมการศึกษาเพื่อการพัฒนา ก่อตั้งเมื่อปี 2542 มีสมาชิก 14 คน
- โครงการกลุ่มน้ำขุม ก่อตั้งปี 2543 พื้นที่ 2 ตำบล 19 หมู่บ้าน
- โครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นประเด็นเกษตรยั่งยืน 5 โครงการ
- ศูนย์ควบคุมไฟฟ้าแม่สุริน ก่อตั้งปี 2542
- โครงการพัฒนาที่ดินตามพระราชดำริ ตั้งปี 2539

- เกษตรกรรมทางเลือก ชนเผ่าม้งบนพื้นที่สูง บ้านปางดง จ. แม่ฮ่องสอน

การจัดการบริหารเครือข่าย กลไกการขับเคลื่อน

การบริหารจัดการเครือข่ายใหญ่นั้น จำเป็นต้องมีโครงสร้างและผู้ประสานงานหลัก ในการทำงานที่เป็นรูปธรรมและต่อเนื่อง เพื่อง่ายต่อการเชื่อมประสานกันในระหว่างกลุ่มดังนั้นจึงมีการจัดตั้งผู้ประสานและศูนย์ประสานงานเครือข่าย ณ ที่ศูนย์ศึกษาเพื่อการพัฒนาบ้านหนองป่าก่อ อ. ม. 1 ต. ขุนขาม อ. ขุนขาม จ. แม่ฮ่องสอน 58140 โทร. 01-9509754 และ 06-1838013

ศูนย์หนองป่าก่อ

กระบวนการคัดเลือกคนเข้าร่วมเครือข่าย

- เปิดโอกาสให้เกษตรกร กลุ่ม หรือองค์กรที่สนใจเข้าร่วมกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง เช่นเวทีประชุม เวทีพัฒนาโครงการ จัดอบรม สักงาน การเยี่ยมชมแปลง งานมหกรรมต่างๆ โดยความสมัครใจ และเน้นการมีส่วนร่วม
- ค่อยๆเติมเต็มหรือสนับสนุนปัจจัยหรือองค์ความรู้ ประสบการณ์ เทคนิคต่างๆ ให้กับกลุ่มที่สนใจ ตามโอกาสจะเอื้ออำนวยเท่าที่ทำได้
- สรรหาบุคคลหรือกลุ่มที่มีแนวคิดหรือทัศนคติเดียวกันหรือคล้ายกัน

- ร่วมกำหนดคุณสมบัติของกลุ่มบุคคลที่เข้าร่วมกิจกรรม เพื่อเอื้อให้เกิดการขับเคลื่อนไปได้ดี เช่น มีพื้นที่ของตนเอง มีการดำรงชีวิตที่ค่อนข้างเรียบง่าย มีเป้าหมายการผลิตเพื่อบริโภคเหลือขาย เข้าใจหลักการของเกษตรกรรมยั่งยืนพอสมควร
- กรณีที่เป็นหน่วยงาน ภาวความร่วมมือ พยายามแจ้งหรือเชิญเข้าร่วมกิจกรรมทุกครั้ง ให้มีความสำคัญในการบูรณาการแผนงาน/ กิจกรรม ที่เอื้อประโยชน์ต่อกัน
- มีเป้าหมายที่เข้าร่วมเครือข่ายชัดเจน เช่น เข้ามาเพื่อหวังอะไรจากเครือข่าย เป็นต้น

วัตถุประสงค์ เพื่อพัฒนาระบบการผลิตในรูปแบบเกษตรกรรมยั่งยืน ที่มุ่งเน้นการพึ่งตนเองมากที่สุด โดยให้เกิดความยั่งยืนทั้งในด้านระบบการผลิต แนวคิด การตลาด และยั่งยืนในชีวิต สุขภาพ ในที่สุด

กลไกการขับเคลื่อนระดับเครือข่าย

1. ด้านงานพัฒนา

มีกลุ่มเกษตรกรที่สนใจ และทำการเกษตร โดยใช้สารชีวภาพในพื้นที่เป็นตัวขับเคลื่อน โดยมีเครือข่ายประเด็นเป็นตัวแทนเสริม รวมถึงเครือข่ายคณะทำงานเสริมสร้างความเข้มแข็งองค์กรชุมชน (ค.ส.ช) อ.ชุมขาม เป็นแกนในการเชื่อมโยงในระดับอำเภอ

ระดับเครือข่าย เครือข่ายเกษตรทฤษฎีใหม่ ซึ่งตั้งมาก่อนเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก เป็นแกนหลักในการเคลื่อน โดยแสวงหาแนวทางร่วมกับเครือข่ายอื่นๆ ที่มีแนวทางดำเนินงานที่เอื้อต่อกัน

ระดับนอกพื้นที่ ต้องให้ในระดับพื้นที่และระดับเครือข่ายในอำเภอมีความเข้มแข็งและชัดเจนก่อน โดยใช้กลไกในระดับเครือข่ายระดับพื้นที่มาเป็นตัวขับเคลื่อนให้เกิดกลไกในระดับจังหวัดอีกต่อหนึ่ง

2. ด้านงานวิจัย

ใช้งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น เป็นกลไกในการขับเคลื่อนโดยมี 5 โครงการ ในพื้นที่ ซึ่งโครงการที่กำลังดำเนินการอยู่เป็นแนวทาง และเป็นพี่เลี้ยงในการสร้างให้เกิดโครงการใหม่ ผลที่เกิดจากงานวิจัยในพื้นที่นั้นนอกจากจะสร้างความรู้แล้ว ยังสามารถ “สร้างคน” ที่มีคุณภาพเข้ามาสู่เครือข่ายด้วย เพราะในกระบวนการเรียนรู้ผ่านงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นนั้น จะเกิดทั้งพุทธะ (ผู้รู้/ วิทยากรชาวบ้าน) ธรรมะ (องค์ความรู้) และสังฆะ (กลุ่ม/ เครือข่าย) ใน 1 โครงการ ดังภาพ

กระบวนการเรียนรู้ผ่านกระบวนการวิจัย

ตัวอย่างกระบวนการเรียนรู้ผ่านกระบวนการวิจัย

ในโครงการวิจัยทางเลือกในการผลิตกระเทียมปลอดสาร บ้านแม่สุริน

ส่วนการบริหารจัดการด้านแผนงาน/ กิจกรรมหรืองบประมาณของเครือข่ายนั้น ใช้เวทีประชุมแลกเปลี่ยน ระดมความคิดเห็นเป็นหลักในการพิจารณาการดำเนินงานของเครือข่าย

3) ด้านองค์กรพี่เลี้ยง

มี 2 ระดับคือองค์กรพี่เลี้ยงงานพัฒนา และงานวิจัย ซึ่งจะมีบทบาทที่ชัดเจนในการหนุนเสริมเครือข่าย โดยมีศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น และศูนย์ส่งเสริมการศึกษาเพื่อการพัฒนาเป็นแกนหลักในการหนุนเสริมเครือข่าย โดยมีรูปแบบการหนุนเสริม ดังนี้

ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จ.แม่ฮ่องสอน

- สนับสนุนในเรื่องการสร้างความรู้ ผ่านทั้งงานวิจัยและงานพัฒนา โดยเอื้อให้เกิดเวทีวิเคราะห์ปัญหาเป็นระยะ ๆ เพื่อกำหนดคำถามวิจัยสู่การบรรลุเป้าหมายของเครือข่าย
- เป็นพี่เลี้ยงโครงการวิจัย เพื่อให้สามารถดำเนินโครงการให้บรรลุวัตถุประสงค์ ในเรื่องการสร้างคน การสร้างความรู้ การขยายผลงานวิจัยสู่การใช้ประโยชน์ในระดับต่าง ๆ
- ร่วมสังเคราะห์ แปรรูปองค์ความรู้ เพื่อสื่อสารสาธารณะ ตามวัตถุประสงค์เฉพาะต่าง ๆ
- เชื่อมโยงองค์ความรู้ท้องถิ่นกับส่วนราชการ โดยร่วมจัดทำยุทธศาสตร์เกษตรกรรมยั่งยืนปี 2547 ในทุกอำเภอ โดยมีสำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดสนับสนุนงบประมาณ
- เชื่อมโยงองค์ความรู้ในพื้นที่ (วิชาการ) เพื่อเสนอเป็นทางเลือกแก่เครือข่ายในการปรับใช้
- ทำงานร่วมกับเครือข่ายฯ ตามแผนยุทธศาสตร์ผู้ว่า CEO ในโครงการ Food Bank ที่บ้านเปียงหลวง ต.แม่อิง
- เป็นที่ปรึกษาเครือข่ายในงานวิจัย “การจัดการองค์ความรู้เกษตรยั่งยืนของเครือข่าย” ที่ได้รับการสนับสนุนจาก พอช. (ปี 2546-47 : 18 เดือน)

ศูนย์ส่งเสริมการศึกษาเพื่อการพัฒนา บ้านหนองป่าก่อ

- เป็นศูนย์สาริตเกษตรอินทรีย์ในอำเภอบุขบวม และจังหวัดแม่ฮ่องสอน
- เป็นที่ศึกษาดูงานสำหรับคนในเครือข่ายและผู้สนใจ
- เป็นศูนย์เรียนรู้เกษตรอินทรีย์ ทั้งด้าน เทคโนโลยีการผลิต แนวคิดหลักการ และวิถีชีวิตแบบเรียบง่ายตามแนวทางเกษตรอินทรีย์
- เป็นสถานที่ฝึกอบรมเกษตรอินทรีย์ สร้างวิทยากรชาวบ้าน และเครือข่ายสมาชิกผู้สนใจเกษตรอินทรีย์ ผ่านกระบวนการฝึกอบรม และการติดตามผลอย่างต่อเนื่อง
- ร่วมกับเครือข่ายกิจกรรมไร้สารพิษแห่งประเทศไทย ฝึกอบรมเกษตรกร และยุวเกษตรกร

โดยสรุปมีพี่เลี้ยง และหน่วยงาน หรือโครงการที่สนับสนุนมีดังนี้ (รายละเอียดของการสนับสนุนมีในแฟ้มฐานข้อมูลของเครือข่าย)

1. ศูนย์ส่งเสริมการศึกษาเพื่อการพัฒนาบ้านหนองป่าก่อ ต.บุขบวม อ.บุขบวม
2. โครงการวิจัย ส.ก.ว แม่ฮ่องสอน จำนวน 5 โครงการ ได้แก่
 - การใช้จุลินทรีย์ในท้องถิ่นกับการยอมรับของเกษตรกร อ.บุขบวม

- รูปแบบการปรับเปลี่ยนระบบการผลิต ผู้การตลาด ละ เลิก การใช้สารเคมีของชุมชน ต. เมืองปอน อ.ขุนยวม
 - การศึกษาทางเลือกที่เหมาะสมในการพัฒนาคุณภาพกระเทียม โดยไม่ใช้สารเคมีทางการเกษตร บ้านแม่สุริน อ.ขุนยวม
 - กระบวนการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นเกษตรอินทรีย์อย่างมีส่วนร่วมของชุมชน อ. ขุนยวม
 - โครงการวิจัย ของ พ.อ.ช จำนวน 1 โครงการ ได้แก่ “การพัฒนาและเสริมสร้าง กลไกการจัดการองค์ความรู้ในการขับเคลื่อน เกษตรยั่งยืนของเครือข่ายเกษตรทั้ง เลือก จ.แม่ฮ่องสอน”
3. ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จ.แม่ฮ่องสอน (สกว.แม่ฮ่องสอน) เป็นพี่เลี้ยง โครงการวิจัย ทำฐานข้อมูลเกษตรยั่งยืน จัดกระบวนการเรียนรู้เกษตรยั่งยืน
 4. โครงการสังเคราะห์งานวิจัยเกษตรยั่งยืน สกว.สำนักงานภาค สังเคราะห์งานวิจัย 9 จังหวัด ภาคเหนือตอนบน จ.แม่ฮ่องสอน และ อ.ขุนยวม
 5. โครงการพัฒนากลุ่มน้ำยวม ทำงานพัฒนาการใช้ที่ดินเชิงอนุรักษ์บนพื้นที่สูง จำนวน 19 หมู่บ้าน กิจกรรมหลักคือ สนับสนุนพันธุ์สัตว์แก่เกษตรกรเป้าหมาย การอบรมเทคนิค ทางเลือกผู้การตลาด ละ เลิกการใช้สารเคมีทางการเกษตร
 6. เครือข่ายคณะทำงานเสริมสร้างความเข้มแข็งองค์กรชุมชน อ.ขุนยวม (คสช.) มีการเคลื่อน งานด้านเกษตรยั่งยืน ผ่านโครงการวิจัยชีวิตสาธารณะ และท้องถิ่นน่าอยู่ฯ และโครงการ เชื่อมประสานการพัฒนาโดยมีพื้นที่เป็นตัวตั้งฯ
 7. สำนักงานพัฒนาที่ดิน อ.ขุนยวม เข้าร่วมกระบวนการเรียนรู้ ในหลายระดับ สนับสนุนองค์ ความรู้ด้านการปรับปรุงบำรุงดิน ฯ
 8. โครงการธนาคารอาหาร (foodbank) เป็นโครงการ ผู้ว่า CEO ปี 2547 – 2550 สนับสนุน หมู่บ้าน Food Bank จำนวน 12 หมู่บ้าน ทั้งจังหวัด ในปี 2547 และที่อำเภอขุนยวม จำนวน 1 หมู่บ้าน คือบ้านเปียงหลวง ต.แม่กิ๊ อ.ขุนยวม ซึ่งมีกิจกรรมบางส่วนที่ดำเนินการ โดย สกว.แม่ฮ่องสอน ร่วมกับเครือข่ายเกษตรทางเลือก จำนวน 105,000 บาท ในปี 2547 เพื่อ หนุนเสริมหมู่บ้านในเรื่องการศึกษา/ วิเคราะห์ชุมชนแบบมีส่วนร่วม และการทำศูนย์ เรียนรู้เกษตรอินทรีย์

เนื้องานในการขับเคลื่อนด้านเกษตรยั่งยืน

- ร่วมผลักดันกระบวนการวิจัยไปสู่การพัฒนา คือศึกษาเรียนรู้มีการทดสอบทดลองให้ได้องค์ความรู้ เพื่อเป็นฐานในการพัฒนาการเกษตรในชุมชนต่อไป (การขยายผลองค์ความรู้)

- สร้างความตระหนักในเรื่องของอันตราย ที่เกิดขึ้นจากการใช้สารเคมีต่อสุขภาพร่างกาย และ
ชี้ให้เห็นถึงวิกฤติผลกระทบต่อชุมชน สังคม จากระบบกระแสทุนนิยมในปัจจุบัน
- สร้างความตระหนักในคุณค่าภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยมีกระบวนการทบทวนร่วมกันของชุมชนท้องถิ่น
หรือค้นหาศักยภาพหรือทุนทรัพยากรที่มีอยู่ เพื่อเป็นฐานในการแก้ปัญหา ที่พึ่งพาภายนอกให้น้อยลง
เพื่อเป็นปัจจัยส่งเสริมหรือเอื้อให้เกิดการปรับเปลี่ยนสู่เกษตรยั่งยืนที่ได้ผล
- พัฒนาศักยภาพ และยกระดับ คน กลุ่ม องค์กร ให้มีความเข้มแข็ง และสามารถเป็นแบบอย่างให้กับ
ผู้อื่นได้
- การสร้างวิทยากรชุมชนเพิ่มมากขึ้น

ฟาร์ม
ต้นแบบ
ปี 48

- การพัฒนาฟาร์มต้นแบบเกษตรยั่งยืนที่หลากหลาย
ครอบคลุมพื้นที่ต่าง ๆ เพื่อตัวอย่างแก่เกษตรกร และเป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน
- พัฒนาการจัดการ ด้านการตลาด สร้างการยอมรับในการบริโภคเชื่อมโยงประสานหน่วยงาน และ
ผู้เกี่ยวข้องในระดับต่างๆ ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการขับเคลื่อน และผลักดันสู่แผนการพัฒนาของชุมชน
สู่การนำไปปฏิบัติให้เป็นแนวทางเดียวกัน
- ประชาสัมพันธ์เผยแพร่ผลการดำเนินงานผ่านสื่อต่างๆ รวมถึงองค์ความรู้ของเครือข่ายสู่ชุมชนและ
สาธารณชนต่อไป

4.7 ผลที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงาน

1) การปรับเปลี่ยนสู่เกษตรยั่งยืนของเกษตรกร

ผลจากระบวนการขับเคลื่อนงาน ทั้งงานวิจัยและงานพัฒนา เกิดการปรับเปลี่ยนระบบการผลิต
สู่เกษตรยั่งยืนของเกษตรกรในพื้นที่อำเภอขุนยวม ที่สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ระดับ ดังนี้

ระดับที่ 1 “ลด” คือ การทดลองใช้บางเทคนิค/วิธีการ เพื่อลดการใช้สารเคมีทางการเกษตร เป็นกลุ่มที่ใช้สารเคมีในบางขั้นตอนของการเพาะปลูก และพยายามใช้สารทดแทนหรือวิธีทางธรรมชาติ ผสมผสานกันไป เช่น มีการใช้ยากำจัดวัชพืชในขั้นตอนการเตรียมพื้นที่ และใช้ปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมัก น้ำหมักจุลินทรีย์ ในขั้นตอนการดูแล บำรุงรักษาผลผลิต เป็นต้น การปรับเปลี่ยนในระดับนี้ จะมีอยู่เป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่วิจัยเพื่อท้องถิ่น จำนวน 7 หมู่บ้านและพื้นที่โครงการพัฒนากลุ่มน้ำยม 19 หมู่บ้าน แต่ไม่สามารถสำรวจข้อมูลที่แน่นอนได้เนื่องจากมีการเคลื่อนไหวอยู่เรื่อยๆ บางราย ลด การใช้สารเคมีไปสักพัก ก็หันกลับมาใช้อีก เป็นต้น ซึ่งยากแก่การติดตามข้อมูลในเชิงลึก เนื่องจากขึ้นอยู่กับความสนใจส่วนตัวของเกษตรกร

ระดับที่ 2 “ละ” คือ การแบ่งพื้นที่การเกษตรบางส่วน เพื่อทดลองทำการเกษตรแบบไม่ใช้สารเคมี พบในพื้นที่โครงการวิจัยบ้านเมืองปอนจำนวน 10 ราย และในพื้นที่อื่น ๆ ซึ่งกำลังอยู่ในระหว่างการสำรวจ เป็นกลุ่มที่สนใจ จะเลิกใช้สารเคมี แต่ยังอยู่ในระหว่างการศึกษา สังเกตการณ์ และทดลองในพื้นที่บางส่วนของตนเอง หรือนำบางเทคนิคทางเลือกมาทดลองใช้ เนื่องจากยังไม่มี ความมั่นใจในทางเลือกกว่าจะได้ผลจริง จึงยังไม่กล้าที่จะปรับเปลี่ยนทั้งระบบหรือเต็มพื้นที่ในทันที

ระดับที่ 3 “เลิก” คือ การปรับเปลี่ยนสู่เกษตรยั่งยืนทั้งระบบ โดยเลิกใช้สารเคมีทุกขั้นตอนในการผลิตทั้งระบบ ในโครงการวิจัยบ้านเมืองปอน มีจำนวน 2 ราย ได้แก่

1. นายสุวิทย์ วารินทร์

ที่ทำกิน มีทั้งหมด 13 ไร่ เป็นของตนเอง แบ่งเป็น

- พื้นที่ปลูกไม้ผล จำนวน 5 ไร่ เช่น ส้มเขียวหวาน มะขามหวาน ลิ้นจี่ ฝรั่ง
- พื้นที่นา 7 ไร่ โดยแบ่งเป็นแปลงผักผสมผสานพื้นที่ประมาณ 3 งาน
- สระน้ำ ประมาณ 1 ไร่ (3 สระ) ใช้เลี้ยงปลาอินทรี

สมาชิกครอบครัว มี 4 คน เป็นแรงงานเกษตร 2 คน เรียนหนังสือ 1 คน (ชั้น ป.4) และมีคนชรา 1 คนที่ไม่สามารถทำงานได้

รายได้หลัก ได้จากการทำการเกษตร จากการปลูกถั่วเหลือง กระเทียม ผลไม้ตามฤดูกาล และพืชผัก เช่น กะหล่ำปลี ถั่วฝักยาว คื่นหอย เป็นต้น ปัจจุบันผลผลิตจากสวนโดยเฉพาะ พืชผักสามารถจำหน่ายภายในหมู่บ้านได้ตลอด เพราะคนในหมู่บ้านรู้กันดีว่าไม่ใช้สารเคมี นอกจากตลาดภายในหมู่บ้าน หากช่วงไหนมีผลผลิตมากก็จะนำไปขายที่ตลาดสินค้าปลอดสารบริเวณท่ารถอำเภอขุนยวมในวันจันทร์ และวันศุกร์ จึงไม่เป็นห่วงเรื่องตลาดรองรับผลผลิต ปัจจุบันรายได้เพียงพอต่อการใช้จ่ายภายในครัวเรือน ส่วนหนึ่งเพราะถูกยังเรียนไม่สูง

เหตุผลของการเลิกใช้สารเคมี จากเดิมที่เคยใช้สารเคมีแล้วเกิดอาการเจ็บชาที่บริเวณมือ จึงคิดที่จะเลิกใช้แต่ยังไม่รู้ว่าทำอะไรมาทดแทนได้ จนได้เข้ารับการอบรมการทำปุ๋ยและน้ำหมักจุลินทรีย์ ในปี 2542 ที่ศูนย์ส่งเสริมการศึกษาเพื่อการพัฒนาหนองป่าก่อ อ.ขุนขาม และได้เห็นตัวอย่างการปลูก และผลิตพืชผักที่ไม่ใช้สารเคมี ตอนแรกยังไม่ค่อยเชื่อมั่นจึงได้นำมาทดลองใช้กับพืชผักบางส่วน แล้วคอยสังเกตดูการเปลี่ยนแปลง ซึ่งพบว่า พืชผักเขียวสดคงทน ไม่เน่าง่าย และให้ผลผลิตดี จึงได้ทดลองใช้และศึกษาเพิ่มเติมเรื่อยมาจนกระทั่งเข้าร่วมโครงการวิจัยก็คิดว่าน่าจะทำเป็นตัวอย่างให้กับกลุ่มเกษตรกรในหมู่บ้านจึงได้เลิกใช้สารเคมีอย่างเด็ดขาด

2. นายบุญทวี ศิลาณี

ที่นาถิน มีทั้งหมด 5 ไร่ เป็นของตนเอง โดยแบ่งเป็น

- ที่นา 3 ไร่ แบ่งพื้นที่สำหรับปลูกพืชผักสวนครัวประมาณ 2 งาน
- สวนไม้ผลประมาณ 2 ไร่ ปลูกไม้ผลผสมผสาน เช่น ถั่วเขียว มะม่วง ฝรั่ง มะพร้าว มะขามหวาน ลิ้นจี่ ขนุน มะกอกน้ำ และแบ่งพื้นที่ส่วนหนึ่งสำหรับเลี้ยงสัตว์ ได้แก่ ไก่ และหมู และเป็นสระน้ำประมาณ 2 งาน เลี้ยงปลา นอกจากนี้ยังปลูกพืชผักสวนครัวแซม เช่น ข่า ตะไคร้ มะนาว สะเดา เพาะชะอม เป็นต้น

สมาชิกครอบครัว มี 4 คน เป็นแรงงานเกษตร 2 คน

ทำงานเลี้ยงตัวเอง 1 คน และเป็นคนชรา 1 คน

รายได้หลัก มาจากการทำกับข้าวขาย โดยการนำผลผลิต

ทั้งพืชและสัตว์ ในฟาร์มที่ให้ผลผลิตตามฤดูกาลมาทำ

เหตุผลของการเลิกใช้สารเคมี เนื่องจากเกิดความ

ตระหนักในผลกระทบของการใช้สารเคมีจากตัวอย่าง

เกษตรกรคนอื่นๆในชุมชน ประกอบกับการเริ่มเห็น

ผลกระทบที่เกิดขึ้นกับพื้นที่นาของตนเอง ที่ดินเริ่มแข็งไถลำบากและต้องใช้ปุ๋ยเคมีมากขึ้น จึงได้เริ่มนำมูลสัตว์ที่คั้นเอามาทดลองใส่เพื่อปรับปรุงสภาพดินและเริ่มเห็นผลการเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจน พบว่าดินมีความร่วนและดำขึ้น จากความรู้ลึกของคนที่มารับจ้างไถนาบอกว่าไถง่ายกว่าที่นาคนอื่นๆ ปัจจุบันเลิกใช้สารเคมีทุกประเภท และที่นาบางปีก็ทำเอง บางปีก็ให้คนอื่นเช่าทำแต่มีข้อตกลงว่าต้องไม่ใช้สารเคมีและปุ๋ยเคมี

การปรับเปลี่ยนระบบการเกษตรทั้งระบบนั้น จะต้องใช้เวลาหลายปี แต่เนื่องจากเครือข่ายเกษตรกรรวมทางเลือก อ. ขุนขาม เพิ่งเริ่มรวมตัวกันในการดำเนินงานมาเมื่อ 3-4 ปี มาแล้ว ดังนั้นการปรับเปลี่ยนยังไม่สามารถเห็นผลที่ชัดเจนได้ ทำได้เพียงแค่ส่วนเล็กๆ ส่วนหนึ่งเท่านั้น ซึ่งส่วนที่ทำได้นั้นเป็นเพราะว่า เกษตรกรมีฐานเดิมมาก่อน เนื่องจากมีการพัฒนามาก่อนแล้ว เมื่อเสริมปัจจัยการผลิตบางส่วน

ก็สามารถปรับเปลี่ยนได้ 100% เช่น แปลงของศูนย์ส่งเสริมการศึกษาเพื่อพัฒนาบ้านหนองปากอ แปลงของศูนย์พัฒนา เกษม ประสานเครือข่ายเกษตรทฤษฎีใหม่ อ.ขุนยวม เป็นต้น แต่ก็ยังเป็นสัดส่วนที่ยังน้อยอยู่

2) การเปลี่ยนแปลงในระดับบุคคล/ กลุ่มเกษตรกร พบว่า สมาชิกที่เข้าร่วมเครือข่าย มีพัฒนาการด้านความคิด ด้านพฤติกรรมในการดำรงชีพ หรือการพัฒนาศักยภาพ ไปในทางที่ดีขึ้น เนื่องจากเครือข่ายมีกิจกรรมต่างๆ ที่เป็นส่วนกระตุ้น/ เสริมให้เกิดการปรับเปลี่ยนอยู่เสมอ ไม่ว่าจะเป็น การอบรม การจัดหาที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้ การไปศึกษาดูงาน การพบปะเชื่อมโยงกันในหมู่ในสมาชิก หรือ การร่วมสร้างหลักสูตรระยะสั้นเกษตรยั่งยืน เปิดสอนในวิทยาลัยชุมชนอำเภอขุนยวม เพื่อขยายผลองค์ความรู้ค่อ นับเป็นกิจกรรมที่มีส่วนสำคัญในการที่จะปรับเปลี่ยนบุคคลได้ระดับหนึ่ง

3) พื้นที่รูปธรรม มีพื้นที่ที่ได้รับการพัฒนาเป็นฟาร์มตัวอย่างเกษตรยั่งยืนเพิ่มมากขึ้น ที่มีรูปการผลิตเน้นการพึ่งตนเองและอาศัยปัจจัยในท้องถิ่น และสามารถใช้เป็นที่เชื่อมโยง แลกเปลี่ยนเรียนรู้ และศึกษาดูงานของกลุ่มอื่นๆ ที่สนใจได้ นอกจากนี้ภายในกลุ่มก็มีความมุ่งมั่นตั้งใจที่จะร่วมทำกิจกรรมต่างๆ ด้วยดี มีการกระจ่ายบทบาทหน้าที่กันอย่างชัดเจน มีการประสานงาน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ช่วยเหลือเกื้อกูลกันและกันเช่นการร่วมวางแผนงาน/ กิจกรรม การช่วยประชาสัมพันธ์เผยแพร่ผลงานของเครือข่าย การนำผลผลิตของสมาชิกไปวางจำหน่าย เป็นต้น

4) ผลที่เกิดขึ้นในระดับชุมชน พบว่าชาวบ้านที่รับรู้ผลการดำเนินงานของเครือข่ายให้ความสนใจเข้าร่วมกิจกรรม เช่น การอบรมเทคนิคการผลิตต่างๆ การขอรับการสนับสนุนวิทยากร ป้อนวิชาการผลิตบางอย่าง หลังการอบรม ชาวบ้านเริ่มต้นตัวในการที่จะเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์เพื่อใช้จากการผลิตการเกษตร มาแปรรูปเป็นปัจจัยการผลิต เช่น ปุ๋ยชีวภาพ น้ำหมัก เป็นต้น

5) ผลที่เกิดขึ้นในระดับเหนือชุมชน มีการเชื่อมโยงกับเครือข่ายนอกอำเภอหลายพื้นที่ กลุ่มองค์กรและหน่วยงานภาครัฐให้การสนใจการดำเนินงานของเครือข่าย รวมถึงการประสานการทำงานที่จะเอื้อประโยชน์กันมากขึ้นประกอบกับนโยบายทางหน่วยงานภาครัฐในการบูรณาการแผนงานประเด็นเกษตรยั่งยืน ทำให้โอกาสที่จะขับเคลื่อนงานเป็นไปในทิศทางเดียวกันมากขึ้น องค์กรหน่วยงานระดับเหนือชุมชนให้ความสนใจเข้าร่วมกิจกรรมมากขึ้น

4.8 แนวทางการทำงานด้านเกษตรกรรมยั่งยืนในระยะต่อไป

4.8.1 ยุทธศาสตร์เกษตรยั่งยืนอำเภอขุนยวม

อำเภอขุนยวมร่วมกับศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นและเกษตรและสหกรณ์จังหวัดแม่ฮ่องสอน ได้ร่วมกันจัดทำยุทธศาสตร์เกษตรกรรมยั่งยืน อ.ขุนยวม โดยได้ระดมความคิดในการสรุปหาศักยภาพ / ทุนเดิม และปัจจัยเอื้อต่อการทำการเกษตรแบบยั่งยืนก่อน จึงได้ร่วมกันทำยุทธศาสตร์เกษตรยั่งยืนของ อ.ขุนยวม ออกมาโดยแบ่งเป็น 4 ด้าน คือ

1) ระบบการผลิต

- อนุรักษ์การผลิตแบบปลอดภัย
- พัฒนาฟาร์มต้นแบบ
- พัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์
- สร้างมาตรฐานการผลิตเกษตรอินทรีย์
- การแปรรูป , เพิ่มมูลค่า
- การรวมกลุ่ม

2) การตลาด

- ร้านค้าชุมชน
- ตลาดสีเขียว
- ขยายตลาดสู่ชุมชนอื่น

3) ข้อมูล, ความรู้, สารสนเทศ

- ผลักดันให้เกิดหลักสูตรเกษตรอินทรีย์ระดับต่าง ๆ ทั้งในชุมชนและสถานศึกษา
- ศูนย์เรียนรู้ระดับตำบล , หมู่บ้าน
- ศึกษาวิจัย , กรณีศึกษา
- อบรมเทคนิค – แนวคิดความยั่งยืน
- ประชาสัมพันธ์ , สื่อ
- ขยายผลหลักสูตร

4) ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรสิ่งแวดล้อม

- การจัดการป่า – ดิน – น้ำ – สัตว์ป่า โดยเน้นความยั่งยืน
- จัดตั้งอาสาอนุรักษ์ประมงประจำหมู่บ้าน
- ผลักดันป่าชุมชน (พ.ร.บ.)
- ถอดบทเรียนหมู่บ้านตัวอย่างด้านการอนุรักษ์
- จัดการที่ทำกิน , ที่อยู่อาศัย
- การกำจัดขยะด้วยชีววิถี

4.8.2 การถอดบทเรียนการทำงาน 4 ปี

เมื่อได้ดำเนินการเพื่อให้สามารถบรรลุวิสัยทัศน์ด้านเกษตรกรรมยั่งยืน ของพื้นที่ มาครบ 4 ปี ได้มีการถอดบทเรียนของเครือข่ายร่วมกัน เมื่อปลายปี 2547 โดยเริ่มจากการวิเคราะห์ SWOT ของเครือข่าย และวางแผนแนวทางการทำงานในระยะต่อไป มีข้อสรุปดังนี้

1) ปัจจัยภายใน-ภายนอกที่เป็นตัวเอื้อ/ ขัดขวางต่อการขับเคลื่อน

ปัจจัยเอื้อทั้งภายใน-ภายนอก (ทุนเดิมที่เป็นศักยภาพ) จากการดำเนินงานของเครือข่ายในช่วงระยะที่ผ่านมาสามารถสรุปให้เห็นถึง ทุนเดิมในภาพรวมที่สำคัญต่อการขับเคลื่อนงานด้านเกษตรทางเลือก ในอำเภอขุนยวม มีดังนี้

ด้านกายภาพ

- ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรการผลิต เช่น ดิน น้ำ ป่า
- พันธุกรรมพืชที่ยังมีหลากหลาย
- วัตถุดิบ ในท้องถิ่น ที่จะใช้ทดแทนสารเคมียังมีมาก
- เป้าหมายการผลิตของเกษตรกร ยังคงเป็นการผลิตเพื่อยังชีพอยู่เป็นส่วนใหญ่
- ยังมีการพลิกฟื้นภูมิปัญญาในการผลิต มาใช้

ด้านการปฏิบัติการ

- มีองค์ความรู้และการถ่ายทอดเทคนิคทางเลือก (IMO,EM) เพื่อการ ลด ละ เลิก การใช้สารเคมีทางการเกษตร
- มีความหลากหลายในการผลิต (ชนิดพืช/ สัตว์)
- มีการขุดสระน้ำในไร่นาสวนผสม ที่หน่วยงานสนับสนุนเป็นจำนวนมาก
- มีกลุ่ม/ เครือข่ายเกษตรกร เช่น กลุ่มเกษตรทางเลือกบ้านแม่สุริน ต. ขุนยวม กลุ่มเกษตรกรนาหิ่กแดง ต. ขุนยวม เครือข่ายเกษตรทฤษฎีใหม่ ขุนยวม และเมืองปอน
- มีศูนย์ส่งเสริมการศึกษาเพื่อการพัฒนาฯ เป็นศูนย์สาริต ผักอบรม แหล่งเรียนรู้ เกษตรยั่งยืน ที่มีทั้ง องค์ความรู้ ผู้รู้ และวิทยากรชาวบ้าน ที่เป็นเครือข่ายกันอยู่
- มีฟาร์มต้นแบบ ที่บ้านเมืองปอน บ้านต่อแพ และบ้านขุนยวม

หน่วยงาน หรือโครงการที่สนับสนุน/ ที่เล็ง มีรายละเอียดของการสนับสนุนมีในแฟ้มฐานข้อมูลของเครือข่าย

ปัจจัยภายนอก

- ยุทธศาสตร์เกษตรจังหวัดแม่ฮ่องสอน ตามมติคณะรัฐมนตรี
- กระแสการอนุรักษ์ธรรมชาติ

- วิกฤตที่เกิดขึ้นทั่วประเทศ/ โลก
- ผลกระทบจากการใช้สารเคมี เช่น หนี้สิน สุขภาพ สิ่งแวดล้อม

ปัจจัยที่ขัดขวาง/ จุดติดขัด ทั้งภายในและภายนอก

- ค่านิยมของผู้ผลิต ของผู้บริโภค
- เป้าหมายการผลิต วิธีคิดของเกษตรกร
- เทคนิคทางเลือก ในการทดแทนสารเคมีเกษตรยังมีน้อย
- สภาพปัญหาที่กระทบกับเกษตรกร เช่น หนี้สิน ภาระความรับผิดชอบ ที่ทำกิน เสี่ยงจากคนรอบข้าง
- ความเข้าใจเรื่องผลกระทบของสารเคมียังมีน้อย
- แรงงานในการทำเกษตรขาดแคลน ต้องใช้ยามาช่วย
- ความสะดวก รวดเร็วของระบบการผลิตที่ใช้สารเคมีทางการเกษตร
- ระบบการเข้าไปของสารเคมี ในชุมชน (ง่ายและสะดวกกว่า)
- ผลกระทบของการแข่งขันผลประโยชน์
- นโยบายบางหน่วยงานหรือบางแหล่งทุนยังไม่สามารถปรับตัวได้
- ขาดการบริหารจัดการในเรื่องพันธกรรมพืช เช่นการเก็บรักษาพันธุ์พืชต่างๆ
- การพลิกฟื้นองค์ความรู้ภูมิปัญญาของระบบการเกษตรในอดีตยังมีน้อย
- การสร้างความตระหนักผ่านกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ยังมีน้อย ยังไม่ครอบคลุม
- กระบวนการมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาของชุมชน ยังมีค่อนข้างน้อย (คนที่จะเอารัฐะร่วมไม่ค่อยมี)
- นโยบายเบื้องบนไม่จริงจังกับมาตรการในการแก้ไขปัญหา เช่น เรื่องของสื่อการประชาสัมพันธ์ต่อสาธารณชน
- เกษตรกรยังไม่มีเชื่อมั่น ในรูปแบบ กิจกรรมทางเลือกต่างๆที่ทำมาส่งเสริมให้
- ปัญหาการจัดการองค์ความรู้สู่การขยายผลต่อชุมชน เช่นการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยการมีส่วนร่วมมีน้อย รวมถึงการให้ความสำคัญต่อข้อมูล

2) แนวทางการดำเนินงานระยะต่อไป

2.1) ด้านกลไกการทำงานและการจัดการ สร้างกลไกทำงานที่เป็นจริง/ ทำงานได้จริงและทำงานอย่างต่อเนื่อง โดย

- เป็นเครือข่ายการจัดการในแนวราบ สมาชิกทุกคนมีความเท่าเทียมกัน ขอมรับซึ่งกันและกัน

- สร้างฐานงานในพื้นที่ เช่น บ้านขุนขวม บ้านเมืองปอน บ้านต่อแพ ให้มีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง ทั้งเกษตรกร ชาวบ้าน องค์กรภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน กลุ่มและเครือข่ายต่างๆ
- สร้างทีมพี่เลี้ยง วิทยากรชาวบ้าน ให้กับกลไกการทำงาน เข้าใจแนวคิดหลักการเกษตรยั่งยืน มีทักษะและสามารถวิเคราะห์ สังเคราะห์ องค์ความรู้ต่าง ๆ เพื่อการใช้ประโยชน์ในการทำงานได้

2.2) ด้านเป้าหมายการทำงาน

- เพื่อสร้างจิตสำนึกแก่ชุมชนและเกษตรกรให้เกิดความตระหนักในพิษภัยของสารเคมี
- ผลักดันแนวทางเกษตรกรรมยั่งยืนเข้าสู่หลักสูตรขั้นพื้นฐาน
- เสนอข้อมูลด้านงานเกษตรกรรมยั่งยืนให้กับโรงเรียนและกรรมการการศึกษา
- พัฒนาให้มีชุมชนต้นแบบด้านเกษตรกรรมยั่งยืนทุกตำบล
- สนับสนุนเทคโนโลยีสมัยใหม่ ร่วมกับภูมิปัญญาชาวบ้านอย่างเหมาะสม-

2.3) ด้านแผนการทำงาน

- สร้างความร่วมมือประสานหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
- มีการประชาสัมพันธ์ ผ่านสื่อต่างๆ เช่น วิทยุชุมชน อ.ส.ม.ท เวทีมหกรรมต่างๆ ตลาดนัด และอื่นๆ
- มีการประชุมเครือข่ายอย่างต่อเนื่อง
- ใช้งานวิจัยเป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อนแผนการทำงาน ศึกษารวบรวมข้อมูล องค์ความรู้ โดยถอดบทเรียนกลุ่มที่ประสบความสำเร็จ

2.4) กิจกรรมหลักที่กำลังดำเนินการ

- จัดตั้งศูนย์ข้อมูลของเครือข่ายเกษตรทางเลือก ตั้งอยู่ที่ศูนย์ส่งเสริมการศึกษาเพื่อพัฒนาบ้านหนองปากอ่ ด.ขุนขวม อ.ขุนขวม
- การระดมทุน โดยการออมทรัพย์จากสมาชิก
- การทำตลาดนัดปลอดสารพิษทุกวันพุธ และวันศุกร์
- เพิ่มศักยภาพสมาชิกเครือข่าย โดยการจัดอบรมวิทยากรชาวบ้าน ด้านต่าง ๆ
- ประชุมประจำเดือน โดยการสัญจรไปตามฟาร์มต้นแบบต่าง ๆ เพื่อเอื้อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน เห็นของจริง เป็นกำลังใจเจ้าของฟาร์ม ฯลฯ

2.5) การจัดการความรู้สู่การใช้ประโยชน์และขยายผล

2.5.1) การเก็บรวบรวมข้อมูล และเผยแพร่ เช่น

- ข้อมูลสถานการณ์การใช้สารเคมี
- ข้อมูล กลุ่มองค์กรที่ทำเกษตรยั่งยืน (ทำเนียบ)
- ข้อมูลองค์ความรู้ ภูมิปัญญา ผู้รู้ ปราชญ์ชาวบ้าน
- ข้อมูลฟาร์มต้นแบบ ที่เป็นตัวอย่าง
- ข้อมูลองค์ความรู้ บทเรียน ที่เกิดจากงานวิจัย 5 โครงการ รวมถึงจากงานพัฒนา
- การอบรมให้ความรู้แก่ชุมชนที่ต้องการ
- การจัดเวทีแลกเปลี่ยน ประสบการณ์ องค์ความรู้ ซึ่งกันและกัน
- การจัดงานมหกรรม นิทรรศการต่างๆ ร่วมในกิจกรรมของชุมชน
- การจัดทำหลักสูตรเพื่อพัฒนาเข้าสู่ระบบการศึกษา เช่น โรงเรียน วิทยาลัยชุมชน กศ.น
- การจัดทำแผ่นพับ ใบปลิว วารสาร เอกสาร เผยแพร่ วิซีดีนำเสนอ ในเวทีระดับต่างๆ
- การนำเอาบทเรียนชุดความรู้ เข้าสู่แผนงาน กิจกรรมของการทำแผนงาน ชุมชนเพื่อแก้ปัญหาความยากจน
- การประชาสัมพันธ์จัดทำตลาดนัดเพื่อรองรับผลผลิตจากสมาชิก ให้ชุมชนรับทราบ

2.5.2) จุดติดขัดของการใช้กระบวนการ เป้าหมายที่จะให้ชาวบ้านร่วมกับชุมชน

- การยกระดับองค์ความรู้จากงานวิจัย งานพัฒนามาขับเคลื่อนและสื่อถึงสาธารณะ ยังมีค่อนข้างน้อย เช่น งานวิจัยบางโครงการใช้เวลาแค่ช่วงระยะหนึ่งแล้วไม่มีการทำต่อ หรือทำไม่ต่อเนื่องพอโครงการจบ กิจกรรมก็จบไปด้วย
- การแปรรูปองค์ความรู้สู่การสื่อสารยังขาดเทคนิค และยุทธวิธีที่เหมาะสม
- การค้นหาข้อมูลหรือองค์ความรู้บางโครงการทำมากเกินไปจนความจำเป็นและข้อมูลบางประเภทไม่สามารถสร้างความตระหนักหรือเกิดความตื่นตัวของชุมชน
- กลุ่มเป้าหมายที่เข้าร่วมไม่ได้คัดหรือแยกระดับแนวคิดให้ชัดเจน รวมทั้งพื้นที่บางพื้นที่ไม่เอื้อต่อการขับเคลื่อน เช่น ที่ทำกิน ระบบน้ำ สภาพปัญหา สภาพแวดล้อม
- กลไกที่จะมาช่วยกันขยายแนวคิดยังมีน้อย

2.5.3) แนวทางการจัดกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน

- การสรรหาทีมงานที่มีแนวคิดไปในทิศทางเดียวกันก่อน และต้องมีความเสียสละที่จะทำงานร่วมกันได้
- เตรียมทีมงานและแบ่งบทบาทหน้าที่ตามความถนัด
- ชวนให้ชุมชนทบทวน ศึกษาบริบทชุมชนตนเองก่อนเพื่อที่จะได้รับทราบข้อมูลต่างๆ

ส่วนที่ 5

สรุปและวิเคราะห์ผล

5.1 สรุปผลการดำเนินงาน

ประเด็นเกษตรกรรมยั่งยืน เป็นประเด็นที่มีการขับเคลื่อนของผู้เกี่ยวข้องมานานับสิบปีแล้ว แต่เมื่อประเมินจากการขยายผลในระดับครัวเรือนกลับพบว่า ไม่เห็นการเติบโตในเชิงปริมาณมากนัก จำนวนเกษตรกรที่ปรับเปลี่ยนมาสู่ระบบนี้อย่างเต็มรูปแบบยังไม่เพิ่มขึ้นตามที่ทุกฝ่ายคาดหวัง แม้ว่ากระแสการพัฒนาแบบยั่งยืน และแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง จะได้รับการยอมรับมากขึ้น ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 และมีความเคลื่อนไหวภาคประชาสังคมอย่างกว้างขวางก็ตาม

การสังเคราะห์งานวิจัยในประเด็นเกษตรกรรมยั่งยืนจึงเป็นสิ่งที่จำเป็น เพื่อเป็นฐานในการ “จัดการองค์ความรู้” สู่การพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงในเรื่องนี้ คือ ให้สามารถนำองค์ความรู้ไปประยุกต์ใช้ ไปเผยแพร่/ขยายผล ไปต่อยอด ไปเป็นฐานในการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ระดับต่าง ๆ เป็นข้อมูลในการจัดทำแผน/ยุทธศาสตร์เชิงประเด็น เชิงพื้นที่ และเป็นข้อมูลสำหรับพัฒนาโครงการวิจัยที่สอดคล้องกับสถานการณ์ปัญหาในด้านนี้อย่างแท้จริง ซึ่งมีวัตถุประสงค์การสังเคราะห์ ดังนี้

- 1) เพื่อสังเคราะห์โครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่น ที่ดำเนินการโดย สกว.ภาค ทั้งในแง่ของประเด็นวิจัย ผลการวิจัย และกระบวนการวิจัย
- 2) เพื่อทบทวนและประเมินสถานการณ์การขับเคลื่อนงานด้านเกษตรกรรมยั่งยืนในภาคเหนือตอนบน ทั้งด้านงานวิจัย และงานพัฒนา
- 3) เพื่อแสวงหาความร่วมมือจากส่วนต่าง ๆ ในการขับเคลื่อนงานวิจัย ในภาค เหนือตอนบน
- 4) เพื่อให้มีแนวทางการดำเนินงานประเด็นเกษตรยั่งยืน และกลไกการจัดการในจังหวัดน่านร่องได้แก่ จังหวัดแม่ฮ่องสอน และอำเภอน่านร่อง 1 อำเภอ คือ อำเภอขุนยวม จ. แม่ฮ่องสอน

การสังเคราะห์งานวิจัยเกษตรกรรมยั่งยืนภาคเหนือตอนบน ได้กำหนด หน่วยการสังเคราะห์ ออกเป็น 3 ระดับคือ 1) ระดับภาค : ภาคเหนือตอนบน 2) ระดับจังหวัด : แม่ฮ่องสอน 3) ระดับอำเภอ : ขุนยวม

การดำเนินการสังเคราะห์นี้ นอกจากจะเป็นการประมวลความรู้ที่เกิดจากงานวิจัยของ สกว. สำนักงานภาค ไปยังกลุ่มเป้าหมายต่าง ๆ แล้ว การดำเนินงานในระดับอำเภอและจังหวัด ยังก้าวต่อไปสู่เป้าหมายที่สูงขึ้น คือ “การจัดการองค์ความรู้” ในประเด็นเกษตรกรรมยั่งยืน เพราะสามารถบูรณาการกับงานพัฒนาได้เป็นอย่างดี ซึ่งเมื่อเกิดกลไกการจัดการขึ้นมาแล้ว (เครือข่ายเกษตรทางเลือกระดับจังหวัดและอำเภอ) การสังเคราะห์ที่มีเป้าหมายที่ชัดเจนก็เกิดขึ้นต่อเนื่องมาเรื่อย ๆ ไม่ว่าจะเป็นการสังเคราะห์

เพื่อนำเข้าเวทีต่าง ๆ เพื่อการจัดทำแผนยุทธศาสตร์จังหวัด เพื่อเป็นข้อเสนอต่อผู้สมัคร สส. ใหม่ ผู้การ
ขับเคลื่อนเชิงนโยบาย เป็นต้น

ผลลัพธ์ที่ต้องการให้เกิดขึ้น หรือความคาดหวังต่อการสังเคราะห์ ซึ่งกำหนดไว้ดังนี้

- 1). ได้ทราบว่ามีองค์ความรู้อะไรบ้างที่เกิดจากผลงานวิจัยของ สกว.ภาค ในเรื่อง เกษตรยั่งยืน
ในภาคเหนือตอนบน
- 2). มีข้อมูลเกี่ยวกับสถานการณ์การขับเคลื่อนงานด้านเกษตรกรรมยั่งยืนของผู้เกี่ยวข้องหลัก
ในระดับมหภาค ของภาคเหนือตอนบน และในพื้นที่ เป้าหมายทั้งงานวิจัยและงานพัฒนา
- 3). ได้ประเด็นวิจัย ที่เป็นโจทย์สำคัญ ที่จะสามารถเติมเต็ม หนุนเสริม การขับเคลื่อนการ
พัฒนาเกษตรยั่งยืนในภาคเหนือตอนบน และในพื้นที่ เป้าหมาย
- 4). ได้กลไกการจัดการร่วมกันในการพัฒนาองค์ความรู้ด้านเกษตรยั่งยืนโดยใช้
กระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่นทั้งในระดับภาค ระดับจังหวัด (แม่ฮ่องสอน) และระดับอำเภอ
(ขุนยวม)

สำหรับกลุ่มเป้าหมายที่จะใช้ประโยชน์งานสังเคราะห์นี้ ได้แก่

- 1) ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ทั่วประเทศ เพื่อเป็นข้อมูลประกอบการพิจารณา
โครงการฯ และเป็นองค์ความรู้สำหรับผู้สนใจในประเด็นเกษตรกรรมยั่งยืนในพื้นที่
- 2) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยและงานพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนทั้งระดับนโยบายและ
ระดับปฏิบัติการในพื้นที่ศึกษา
- 3) หน่วยงาน/ องค์กร/ เครือข่ายภาคประชาชน อื่น ๆ ที่สนใจตามคำร้องขอ และจัดให้มีการ
เผยแพร่ผลงานบางส่วนในสื่อสิ่งพิมพ์

ผลการดำเนินงานสรุปได้ดังนี้

5.1.1 ผลการดำเนินงานภาคเหนือตอนบน

ในระดับภาคมีการสังเคราะห์โครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นในประเด็นเกษตรยั่งยืน 21 โครงการ มี
การประมวลองค์ความรู้ พูดยุทธกับทีมวิจัยบางโครงการในการเก็บข้อมูลเพิ่มเติม รวมทั้งศึกษาทบทวน
สถานการณ์งานวิจัยและพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนในภาคเหนือตอนบน โดยการตรวจสอบข้อมูลมือสอง/
สรุปข้อมูล และในช่วง 1 ปี ที่ผ่านมานั้น หลายฝ่ายหันมาสนใจงานสังเคราะห์/ งานวิจัยชาวบ้านใน
ประเด็นเกษตรกรรมยั่งยืนมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานวิจัยชาวบ้านในโครงการนำร่องเพื่อพัฒนา
เกษตรกรรมยั่งยืนของเกษตรกรรายย่อย ซึ่งในภาคเหนือมีจำนวนถึง 25 เรื่อง ผลการสังเคราะห์สรุปได้
ดังนี้

1) ประเด็นวิจัยเกษตรกรรมยั่งยืนของ สกว.ภาค ในภาคเหนือตอนบนทั้ง 21 โครงการนั้น ส่วนใหญ่เป็นงานวิจัยด้านเทคโนโลยีการผลิต (เทคนิคทางเลือก) ที่มีจำนวนถึง 6 โครงการ รองลงมาได้แก่ ด้านการพัฒนาศักยภาพกลุ่ม – เครือข่าย และการประสานความร่วมมือกับ อบต จำนวน 4 โครงการ รองลงมาได้แก่ ด้านหลักสูตร 2 โครงการ ด้านอื่น ๆ อีก อย่างละ 1 โครงการ และที่สำคัญคือ ชุดโครงการเกษตรยั่งยืน ที่เป็นงานวิจัยต่อยอดงานพัฒนาด้านเกษตรกรรมยั่งยืนในพื้นที่ จ.เชียงใหม่ มี 7 โครงการที่ได้องค์ความรู้ในเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืน ทั้งที่เป็นบทเรียนการทำงานพัฒนาและส่งเสริมเกษตรกรรมยั่งยืน ที่ครบถ้วนทั้ง 4 เรื่องสำคัญ คือ ด้านการผลิต ด้านการบริโภค ด้านการตลาด และด้านมาตรฐานเกษตรอินทรีย์

2) องค์ความรู้ที่ได้จากงานวิจัย เป็นการยากที่จะสังเคราะห์องค์ความรู้ที่ได้จากงานวิจัย เพราะแต่ละประเด็นนั้นมีงานวิจัยไม่มากพอ และส่วนใหญ่องค์ความรู้ที่ได้จะเป็นรูปแบบและแนวทางการดำเนินงานที่เหมาะสม เพื่อแก้ไขปัญหาในประเด็นที่กำหนดในพื้นที่เป้าหมายงานวิจัยเป็นสำคัญ ดังนั้นจึงมีการสังเคราะห์ในสองระดับคือ

2.1) สังเคราะห์องค์ความรู้แต่ละโครงการ โดยใช้ข้อมูลจากรายงานฉบับสมบูรณ์ของโครงการวิจัย แล้วสัมภาษณ์เพิ่มเติมจากนักวิจัย สรุปไว้เป็นฐานข้อมูลของทุกโครงการ

2.2) การสังเคราะห์เพื่อเป้าหมายที่ชัดเจน ตามแต่การใช้ประโยชน์ ซึ่งได้ทำไปแล้ว คือ

- ประเด็น “ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการปรับเปลี่ยนสู่ระบบเกษตรกรรมยั่งยืน” มีเป้าหมายการสังเคราะห์เพื่อการสื่อสารสาธารณะ เพราะขณะนั้นการขับเคลื่อนงานเกษตรยั่งยืนมีจุดติดขัดอยู่ที่การขยายผลจึงจำเป็นต้องสังเคราะห์ความรู้ด้านนี้เพื่อการใช้ประโยชน์ โดยมีกลุ่มเป้าหมายหลักคือผู้เกี่ยวข้องในการวิจัยและพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน นำเสนอในรูปแบบบทความ ลงใน Web Site เสนอในงานมหกรรม และในเวทีเครือข่ายระดับต่าง ๆ (มีรายละเอียดในภาคผนวก 1)

- ประเด็น “ข้อเสนอแนะ ต่อการพิจารณาโครงการวิจัยเพื่อปรับเปลี่ยนระบบการผลิตสู่เกษตรกรรมยั่งยืน” มีเป้าหมายเพื่อให้ผู้พิจารณาโครงการได้ศึกษาก่อนให้ข้อเสนอแนะ หรือพิจารณาอนุมัติโครงการในลักษณะนี้

- ประเด็น “กรอบในการพิจารณาโครงการด้านเกษตรกรรมยั่งยืน” มีเป้าหมายเพื่อให้ผู้พิจารณาโครงการได้ศึกษาก่อนให้ข้อเสนอแนะ หรือพิจารณาอนุมัติโครงการด้านเกษตรกรรมยั่งยืนทั้งหมดทุกประเด็น (มีรายละเอียดในภาคผนวก 2)

- ประเด็น “ข้อเสนอเชิงนโยบายด้านเกษตรที่เอื้อต่อสุขภาพสู่เวทีสมัชชาสุขภาพแห่งชาติภาคเหนือ” เป็นการร่วมสังเคราะห์กับเครือข่ายพันธมิตรด้านสุขภาพ ในฐานะตัวแทนของ สกว. ที่รับผิดชอบด้านเกษตรกรรมยั่งยืน

- ฯลฯ

3) สถานการณ์การขับเคลื่อนงานด้านเกษตรกรรมยั่งยืนในภาคเหนือตอนบน ทั้งด้านงานวิจัย และงานพัฒนา ได้ประมวลจากเอกสารและจากเวทีต่าง ๆ ที่มีโอกาสได้เข้าร่วม ซึ่งพบว่า ในระดับนโยบายชาติได้เขียนไว้ชัดเจนในเรื่องนี้ แต่มีปัญหาเรื่องการแปลงแผนสู่การปฏิบัติ ซึ่งยังไม่เป็นจริงนัก เพราะเจ้าหน้าที่รัฐยังไม่เข้าใจแนวคิดหลักการเกษตรกรรมยั่งยืนอย่างแท้จริง มีความเข้าใจแตกต่างไปจากภาคประชาสังคม องค์กรพัฒนาเอกชน และองค์กรชาวบ้านที่ดำเนินงานด้านนี้มานาน จึงยังมีการแข่งขัน “วาทกรรม” และความหมาย จึงเป็นอุปสรรคสำคัญในการทำงานร่วมกัน แต่อย่างไรก็ตามในการปฏิรูป ส่วนราชการก็มีองค์กรใหม่ที่เกิดขึ้นมารับผิดชอบด้านนี้ชัดเจนขึ้น มีโครงการนำร่องเพื่อพัฒนา เกษตรกรรมยั่งยืนฯ เกิดขึ้นมาในช่วงปี 2544-47 ซึ่งมีงานวิจัยเกี่ยวกับเกษตรยั่งยืนถึง 25 โครงการ อีกทั้ง มีโครงการรัฐของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กระทรวงสาธารณสุขอีกจำนวนหนึ่งที่สามารถใช้เป็น ฐานในการพัฒนาสู่เกษตรกรรมยั่งยืนที่แท้จริงได้ เพราะส่วนใหญ่ให้การสนับสนุนปัจจัยการผลิต สร้าง ความหลากหลายในฟาร์ม เปิดโอกาสให้เกษตรกรได้ไปศึกษาดูงาน เป็นต้น

4) การแสวงหาความร่วมมือจากส่วนต่าง ๆ ในการขับเคลื่อนงานวิจัย ในภาค เหนือตอนบน พบว่า ในภาคเหนือตอนบนนั้น มีกลไกการจัดการหลัก คือเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกภาคเหนือ ที่มี ประวัติศาสตร์การรวมตัวกันมาอย่างยาวนาน แม้ว่าจะลุ่ม ๆ ดอน ๆ ก็ตาม ดังนั้นการดำเนินการในระดับ ภาคจะเป็นการเชื่อมประสานกับกลไกเดิมนี้เป็นหลัก เพราะขณะนี้ทิศทางการวิจัยของประเทศกำลังถึงจุด เปลี่ยน เพราะหลายองค์กรตระหนักถึงความสำคัญ โดยได้สนับสนุนงานวิจัยที่มีรูปแบบคล้าย สกว. ภาค มากขึ้น ไม่ว่าจะเป็น พอช. โครงการนำร่องพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน ที่ไม่ได้ มองงานวิจัยแยกส่วนกับงานพัฒนาอีกต่อไป จึงเป็นการง่ายที่งานวิจัยเกษตรกรรมยั่งยืนจะเชื่อมประสาน การทำงานกับส่วนต่าง ๆ ซึ่งได้ดำเนินการร่วมกันอยู่แล้ว

5.1.2 จังหวัดแม่ฮ่องสอน

มีการทบทวนทุนเดิมการดำเนินงานด้านเกษตรกรรมยั่งยืนในพื้นที่ เช่น งานวิจัย/พัฒนา ของ กลุ่ม/ องค์กร/ เครือข่าย ที่กำลังขับเคลื่อนงานด้านนี้ และปัญหา/ ข้อจำกัด รวมถึงศักยภาพพื้นที่ต่อการ ขับเคลื่อนงานเกษตรกรรมยั่งยืน และได้จัดเวทีเสนอผลการทบทวนทุนเดิมในพื้นที่ต่อผู้เกี่ยวข้อง ได้ ร่วมกันวิเคราะห์ข้อมูล สถานการณ์ปัญหา ศักยภาพพื้นที่ และกำหนดแนวทางการขับเคลื่อน ทั้งด้าน งานวิจัยและพัฒนา ซึ่งมีผลการดำเนินงาน ดังนี้

□ **สังเคราะห์ข้อมูลด้านเกษตรกรรมยั่งยืนระดับจังหวัด** โดยทำเป็นสื่อนำเสนอหลายรูปแบบ เช่น

- หนังสือ
- โปรแกรมนำเสนอผ่าน Power point

- แผ่นปลิวประเด็นต่าง ๆ เพื่อนำสู่เวทีการจัดทำแผนยุทธศาสตร์เกษตรกรรมยั่งยืน
เวทีโครงการธนาคารอาหารชุมชน เวทีด้านการเกษตรของจังหวัด
 - สัมนาเป็นข้อเสนอเชิงนโยบายสู่เวทีพลังแผ่นดิน เพื่อขึ้นข้อเสนอเชิงนโยบาย
แก่ สส. แม่ฮ่องสอน
 - สัมนาเวทีสมัชชาสุขภาพระดับจังหวัด และเวทีมหกรรม งานประจำปีของ
ภาคประชาสังคมจังหวัดแม่ฮ่องสอน
- เกิดกลไกการจัดการอย่างต่อเนื่องในระดับจังหวัด เรียกว่า “เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก
จ.แม่ฮ่องสอน” โดยมีโครงสร้าง บทบาท ยุทธศาสตร์และแผนงานของเครือข่ายที่ชัดเจน ซึ่ง
โครงการสังเคราะห์ได้ให้การสนับสนุนจนเกิดเครือข่ายขึ้นเมื่อปลายปี 2545 และดำเนินการ
อย่างต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน โดยได้รับสนับสนุนงบประมาณจาก พอช. จนถึงปี 2549
 - เกิดการพัฒนาโจทย์วิจัยใหม่ ๆ ที่ได้รับการอนุมัติจากแหล่งทุนต่าง ๆ ไปแล้วจำนวน 4
โครงการและกำลังพัฒนาโครงการอยู่จำนวน 5 โครงการโดยทำร่วมกับ Node – แม่ฮ่องสอน
 - มีเวทีการเรียนรู้ที่เกี่ยวกับเกษตรกรรมยั่งยืน เพื่อการนำเสนอผลงาน ประชาสัมพันธ์ และ
ยกระดับองค์ความรู้อย่างสม่ำเสมอ ในระดับต่าง ๆ
 - เชื่อมประสานผู้เกี่ยวข้อง และงบประมาณในพื้นที่ได้ระดับหนึ่ง และสามารถผลักดันการ
สนับสนุนเกษตรกรรมยั่งยืนสู่ยุทธศาสตร์จังหวัดได้
 - แปรรูปองค์ความรู้ที่เกิดจากงานวิจัย เป็นหนังสือเล่มเล็ก เพื่อเผยแพร่ประสบการณ์งานวิจัย
ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมยั่งยืนที่ดำเนินการเสร็จสิ้น แก่เกษตรกรและผู้สนใจทั่วไป โดยทำ
ร่วมกับ Node – แม่ฮ่องสอน จำนวน 3 เรื่อง ได้แก่ ทางเลือกที่เหมาะสมในการผลิตกระเทียม
ปลอดสารพิษบ้านแม่สุริน อ.ขุนยวม การใช้ IMO กับการยอมรับของเกษตรกร อ.ขุนยวม
และการปรับเปลี่ยนการผลิต สู่การลดละเลิกการใช้สารเคมีทางการเกษตรบ้านเมืองปอน อ.
ขุนยวม
 - ได้ฐานข้อมูลเกษตรกรรมยั่งยืนจังหวัดแม่ฮ่องสอน 4 ฐาน ได้แก่ ด้านผู้รู้ ด้านภูมิปัญญา
ท้องถิ่น ด้านองค์ความรู้จากงานวิจัย ด้านกลุ่ม/เครือข่าย และฟาร์มตัวอย่างเกษตรกรรมยั่งยืน
 - เป็นศูนย์กลางข้อมูลด้านเกษตรกรรมยั่งยืนในจังหวัด ที่มีผู้ใช้ประโยชน์หลักคือเครือข่าย
เกษตรกรรมทางเลือกจังหวัด อำเภอกอ หน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้อง ซึ่งทำหน้าที่แบบ Active
service ให้บริการทั้งด้านเอกสาร ความรู้ในรูปแบบต่าง ๆ วิทยากรเชิงประเด็น และยังสามารถ
เป็นตัวเชื่อมโยงเครือข่ายความรู้ด้านเกษตรกรรมยั่งยืนในทุกระดับ เป็นต้น

5.1.3 อำเภอขุนยวม

มีการดำเนินงานคล้ายกับระดับจังหวัด ตามกรอบแผนการทำงานที่วางไว้ แต่มีความเข้มข้นในการทำงานร่วมกับเครือข่ายมากขึ้น โดยสามารถเข้าถึงชุมชนท้องถิ่น ที่เป็นฟาร์มตัวอย่าง มีการสนับสนุนการดำเนินงาน ในเชิงวิชาการ และการถอดบทเรียนองค์ความรู้ร่วมกัน ผลการดำเนินงานสรุปได้ดังนี้

- ได้ข้อมูลความรู้ ด้านสถานการณ์เกษตรกรรมยั่งยืน อำเภอขุนยวม ตามกรอบข้อมูลที่กำหนด และจัดทำเป็นเอกสารเผยแพร่ในระดับ อำเภอ
- สังเคราะห์ข้อมูลด้านเกษตรกรรมยั่งยืน โดยทำเป็นสื่อนำเสนอหลายรูปแบบ เช่น
 - หนังสือ เรื่อง “เทคนิคทางเลือกสู่เกษตรกรรมยั่งยืน” โดยได้สังเคราะห์องค์ความรู้ด้านเทคโนโลยีการผลิต เช่น การทำ IMO การทำน้ำหมักชีวภาพเพื่อทดแทนปุ๋ยแบบต่าง ๆ การทำสารไล่แมลง การทำสบู่ แชมพู เป็นต้น โดยจัดพิมพ์จำนวน 500 เล่ม กลุ่มเป้าหมายคือเกษตรกรในพื้นที่ โดยทำร่วมกับเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกจังหวัดแม่ฮ่องสอน และ สกว.แม่ฮ่องสอน
 - สังเคราะห์เป็นกรณีศึกษา สู่เวทีสมัชชาเกษตรกรรมทางเลือกประเทศไทย ที่จัดขึ้นในเดือน พฤศจิกายน 2547 ในหมวด “ความรู้ และการจัดกระบวนการเรียนรู้สู่เกษตรกรรมยั่งยืน” กรณีอำเภอขุนยวม ที่มีการจัดกระบวนการเรียนรู้หลากหลายรูปแบบ โดยรูปแบบสำคัญ คือใช้ “กระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น” เป็นเครื่องมือหลัก ทั้งนี้โดยเป็นกรณีศึกษา หนึ่งในแปดกรณี และทำเป็นหนังสือเล่มเล็กออกจำหน่ายร่วมกับมูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืนแห่งประเทศไทย
 - ร่วมสังเคราะห์องค์ความรู้ในลักษณะ “ถอดบทเรียน” กระบวนการทำงานของเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก อ.ขุนยวม โดยได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากโครงการชีวิตสาธารณะฯ จังหวัดแม่ฮ่องสอน (จาก สสส.)
- เกิดกลไกการจัดการอย่างต่อเนื่องในระดับอำเภอ เรียกว่า “เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก อ.ขุนยวม” มีโครงสร้าง บทบาท ยุทธศาสตร์ และแผนงานที่ชัดเจน ซึ่งโครงการสังเคราะห์มีส่วนให้การสนับสนุนจนเกิดเครือข่ายขึ้นเมื่อปลายปี 2545 และดำเนินการอย่างต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน โดยได้รับสนับสนุนงบประมาณจาก พอช. จนถึงปี 2549
- เกิดการพัฒนาโจทย์วิจัยใหม่ ๆ ที่ได้รับการอนุมัติจากแหล่งทุนต่าง ๆ ในอำเภอขุนยวม ไปแล้วจำนวน 1 โครงการและกำลังพัฒนาโครงการอยู่จำนวน 1 โครงการ
- มีเวทีการเรียนรู้ที่เกี่ยวกับเกษตรกรรมยั่งยืน เพื่อการนำเสนอผลงาน ประชาสัมพันธ์ และยกระดับองค์ความรู้อย่างสม่ำเสมอ ในระดับต่าง ๆ
- ได้ฐานข้อมูลเกษตรกรรมยั่งยืนจังหวัดแม่ฮ่องสอน 4 ฐาน ได้แก่ ด้านผู้รู้ ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้านองค์ความรู้จากงานวิจัย ด้านกลุ่ม/เครือข่าย และฟาร์มตัวอย่างเกษตรกรรมยั่งยืน

5.2 การวิเคราะห์ผล

เนื่องจากคำว่า “การสังเคราะห์” นั้น ยังเป็นคำถามจากผู้เกี่ยวข้องหลายส่วน ยังให้ความหมายหรือตีความที่แตกต่างกันออกไป ว่าระดับไหนจึงจะเรียกว่า สังเคราะห์ และขณะนี้มีการใช้คำนี้อย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการทำงานของภาคประชาสังคม บางท่านบอกว่า ผลจากการสังเคราะห์จะต้องนำไปสู่สิ่งใหม่ ๆ (เกิดนวัตกรรม) เช่น เกิดทฤษฎีใหม่ ขึ้น แต่จากประสบการณ์การได้สัมผัสของจริงในกระบวนการสังเคราะห์ของภาคส่วนต่าง ๆ พบว่ามีระดับที่แตกต่างกันออกไป เช่น เป็นการยกระดับข้อมูลเป็นสารสนเทศเพื่อเผยแพร่แก่กลุ่มเป้าหมายในรูปแบบต่าง ๆ เป็นการนำข้อมูลมาเชื่อมโยงเป็นความรู้ที่สามารถใช้เป็นฐานในการแก้ไขปัญหาได้ เป็นต้น

ดังนั้นการสังเคราะห์จะไม่สามารถอยู่โดด ๆ ได้ เพราะมันเป็นเพียงขั้นตอนหนึ่งในกระบวนการจัดการความรู้ ทั้งระบบ มันเป็นพลวัตรเป็นอย่างยิ่ง การที่จะสังเคราะห์อะไรนั้น จะต้องชัดเจนว่า สังเคราะห์เพื่ออะไร ต้องมีเป้าหมายการใช้ประโยชน์ที่ชัดเจน มีกลุ่มเป้าหมายที่ชัด จึงจะสามารถยังประโยชน์ได้อย่างแท้จริง

ดังนั้นกรอบการสังเคราะห์งานวิจัยยุทธกรรมยั่งยืน ของ สกว.ภาค ที่ตั้งไว้เดิม จึงได้ปรับให้เข้ากับการตอบสนองการใช้ประโยชน์อย่างแท้จริง ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา จะมีลักษณะเป็น Active Service (ทำแล้วได้ใช้แน่ ๆ) มากกว่าจะเป็นแบบ Passive Service (ทำไว้เพื่อจะมีคนใช้) เพราะงานสังเคราะห์แต่ละชิ้นต้องใช้เวลาและพลังงานสูง จึงต้องแน่ใจว่า ต้องมีคนใช้แน่ ๆ

อย่างไรก็ตามงานนี้ก็มีการจัดทำฐานข้อมูลไว้ระดับหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “ชุดองค์ความรู้” เพื่อให้ง่ายต่อการค้นหาในการสังเคราะห์ที่จะสามารถตอบสนองวัตถุประสงค์ การยืนยันความรู้ หรือการใช้ฐานความรู้จากงานวิจัยในโอกาสต่าง ๆ เช่น เพื่อประกอบข้อเสนอเชิงนโยบาย เพื่อการศึกษาค้นคว้าของผู้เกี่ยวข้อง เป็นต้น

หากมอง กรอบการสังเคราะห์เชิงระบบ ในหน้า 140 ที่ได้จากเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างผู้รับผิดชอบงานสังเคราะห์เชิงประเด็น ของ สกว.สำนักงานภาค เมื่อปี 2545 งานวิจัยแต่ละชิ้นนั้นเป็นเพียง “ตัวต่อ” เล็ก ๆ ตัวหนึ่ง ที่มีความสัมพันธ์กับ ตัวต่ออื่น ๆ ที่ต้องสร้างอีกมากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หากจะมองในแง่ “การสังเคราะห์องค์ความรู้” เพื่อการผลักดันเชิงนโยบาย หรือเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคม ที่เป็นเป้าหมายสุดท้ายของงานนั้น จะต้องมองความเป็นไปได้ว่า องค์ความรู้ที่มีอยู่จะสามารถตอบสนองต่อเป้าหมายหลัก คือ “การเปลี่ยนแปลงได้หรือไม่” ซึ่งคงจะต้องหนีไม่พ้นที่จะต้องค้นหา “จุดความขัด” ร่วมกันออกมาก่อน ซึ่งแน่นอนว่าต้องคิดหลายชั้น ต้องเกาะติดสถานการณ์ และวิเคราะห์ปัญหาในประเด็นที่จะขับเคลื่อนเสมอ มีการกำหนดยุทธศาสตร์ร่วม และงานสังเคราะห์ก็เป็นเพียงส่วนหนึ่งของกระบวนการเปลี่ยนแปลงนั้น ๆ ที่อยากให้เกิด

มองการสังเคราะห์เชิงระบบ

ภาพรวม : เป็นการจัดการความรู้ เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ทั้งในระดับพื้นที่ ระดับนโยบาย และ การเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้าง (ในที่สุด)

งานวิจัย : ประเมินสิ่งที่เป็นอย่าง ว่าเป็นอยู่อย่างไร ปัญหา ศักยภาพคืออะไร พัฒนามาอย่างไร สิ่งที่ดีควรจะเป็น เป็นการกำหนดเป้าหมาย ข้อเสนอแนะ ซึ่งมักไม่เป็นจริงในทางปฏิบัติ จะทำให้เกิดขึ้น ได้อย่างไร (How to?)

หน่วยการวิเคราะห์ : อาจจะเป็น ระดับชุมชน หมู่บ้าน ตำบล ท้องถิ่น กลุ่มน้ำ ภาค ประเทศ

การสังเคราะห์:

- ดู มนุษย์ กับระบบนิเวศน์ (Human and Ecology) เพื่อให้เห็นระบบความสัมพันธ์
วิเคราะห์ดูว่า “งานวิจัยตอบปัญหาแต่ละจุดแล้วหรือไม่ อย่างไร” ประกอบด้วย
- 1) สถาบันทางสังคม ตั้งแต่ครัวเรือน วัด โรงเรียน ศาสนา ฯลฯ (ระบบความสัมพันธ์)
 - 2) กลุ่ม/องค์กร/ อบต. ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ (ซึ่งเป็นกลไกการจัดการ - --ดูแลทุกข์-สุขของคนในชุมชน)
 - 3) ฐานทางทรัพยากร ไม่ว่าจะเป็น ที่ตั้ง การใช้ที่ดิน ดิน แหล่งน้ำ ป่าไม้ สัตว์ป่า ฯลฯ (คนที่อยู่ภายใต้ทรัพยากรแบบต่าง ๆ กันนี้ มีวิถีชีวิต แตกต่างกันอย่างไ)

ประเด็นที่สังเคราะห์: (ดูว่างานวิจัยตอบปัญหาแต่ละประเด็นได้อย่างไร)

- 1) คน/ ภูมิปัญญา/ การศึกษา
- 2) เศรษฐกิจ (ใช้ฐานทรัพยากร + ภูมิปัญญา + ทูทางสังคม)
 - การผลิต/ การบริการ
 - การบริโภค (กระแสบริโภคนิยม)
 - การแลกเปลี่ยน เช่น เบี้ยกุดชุม
- 3) สังคม/ วัฒนธรรม (โบราณคดี/ ประวัติศาสตร์) การค้นหาเนื้อหา การประเมินค่า การนำเสนอ
- 4) การปกครอง ..การจัดการโดยกลุ่ม / องค์กร
- 5) สิ่งแวดล้อม/ ทรัพยากรเข้าใจ – เห็นคุณค่า – ตระหนัก – การจัดการร่วมกันอย่างไร

โครงสร้าง/ นโยบาย : การนำเสนอ/ ซ้ำให้ฝ่ายนี้ “รับลูก” ผลจากการสังเคราะห์
เช่น กลไกทางสังคม/ นโยบายรัฐ/ นโยบายสาธารณะ/ การเมืองภาคประชาชน

ดังนั้นการสังเคราะห์ตามโครงการนี้ จึงเป็นเพียงส่วนหนึ่งของการขับเคลื่อนระบบใหญ่ ที่โดยธรรมชาติของประเด็น (ทวนกระแสบริโคโนม) ก็ยากยิ่งที่จะนำความรู้ที่ได้ไปเปลี่ยนแปลงสังคม และนโยบายอยู่แล้ว จึงเป็นเพียงการนำผลการสังเคราะห์เข้าสู่เวที งานสมัชชา งานมหกรรม ต่าง ๆ เพื่อเป็นการนำเสนอให้เกิดการรับรู้ความจริงเพื่อเป็นฐานแห่งปัญญา หรือบางสถานการณ์ก็ถึงขั้น การเสนอผลที่ได้จากการนำความจริงเหล่านั้นมาสังเคราะห์ให้เป็นปัญญาที่สูงกว่าที่ปรากฏ ส่วนจะมีการนำปัญญาที่ได้ไปใช้ประโยชน์เพียงใดนั้น เป็นเรื่องที่ไม่สามารถจะคาดหวังกได้ จึงอาจยังไม่ถึงเป้าหมายสุดท้าย คือ การเปลี่ยนแปลงทางสังคม หรือการเปลี่ยนแปลงเชิงนโยบาย ที่ซึ่งทั้ง 2 ส่วนนี้ ถูกพันการโดย “มายาคติ” มากมาย ไม่ว่าจะเป็น ระบบคุณค่าทางสังคม ระบบผลประโยชน์ส่วนตน ที่เป็นตัวปิดกั้นสำคัญของการเข้าถึงปัญญาที่แท้จริงได้

5.3. ข้อเสนอแนะ

จากการการสังเคราะห์องค์ความรู้ และพบปะพูดคุยกับผู้เกี่ยวข้องผ่านเวทีต่าง ๆ ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ในระดับภาค เห็นควรให้มีการดำเนินการอย่างน้อย 4 เรื่อง คือ

- 1) การประมวลองค์ความรู้เกษตรกรรมยั่งยืนที่ได้จากงานวิจัยออกมาเป็นรูปเล่ม เพื่อเผยแพร่แก่ผู้สนใจทั่วไป
- 2) จัดทำหลักสูตรการส่งเสริมเกษตรกรรมยั่งยืน
- 3) จัดทำหลักสูตรการจัดกระบวนการเรียนที่สามารถติดตั้งการเข้าถึงปัญญาที่แท้จริง เพื่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนวิถีเกษตรกรรมยั่งยืน

สำหรับการกำหนดกลไกการจัดการในระดับภาคนั้นยังไม่ควรดำเนินการ แต่น่าจะร่วมมือกับเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกภาคเหนือ เพราะงานวิจัยเป็นส่วนหนึ่งในงานพัฒนาไม่ควรแยกส่วนมาตั้งกลไกใหม่ แต่อาจมีผู้ประสาน 2-3 ท่านเพื่อติดตามการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง

ส่วนในระดับอำเภอ และจังหวัดนั้น สิ่งที่จะทำต่อไปคือ การปรับปรุง เพิ่มเติมเนื้อหาฐานข้อมูลทั้ง 4 ฐาน ดำเนินงานตามแผนงานเครือข่ายอย่างต่อเนื่อง แปรรูปข้อมูลองค์ความรู้สู่สังคมในวงกว้าง และเผยแพร่ผลงานผ่านสื่อต่าง ๆ ตลอดจนจัดทำทำเนียบเกษตรกรที่ทำเกษตรยั่งยืน เป็นต้น

วรรณา ประยุกต์วงศ์. 2546. ยุทธศาสตร์การวิจัยและพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนภาคใต้. www.vijai.go.th

วิจิต ถิ่นวัฒนากุล และคณะ. 2546. รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการการจัดการทางเลือกให้เหมาะกับระบบการผลิตทางการเกษตรเพื่อลดการใช้สารเคมี (ปุ๋ยเคมี) พื้นที่ดินน้ำกว๊านพะเยา.

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค จ.เชียงใหม่.

วัลลภ สุวรรณอาภา และคณะ. 2547. รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการการใช้จุลินทรีย์ในท้องถื่น (IMO) กับการยอมรับของเกษตรกร อ.ขุนยวม จ.แม่ฮ่องสอน. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค จ.เชียงใหม่.

สถิต เรือนคำ และคณะ. 2545. รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการรูปแบบความร่วมมือระหว่างองค์กรบริหารส่วนตำบล กลุ่มเกษตรกร ในการผลิตผักปลอดสารพิษของชุมชนตำบลบ้านกาต อ.สูงเม่น จ.แพร่. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค จ.เชียงใหม่.

สุธานี คำดี และคณะ. 2547. รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการการจัดการองค์ความรู้และการขยายผล การผลิตและการแปรรูปน้ำมันงาปลอดสารพิษสู่วิสาหกิจชุมชนพึ่งตนเอง อ.เมือง จ.แม่ฮ่องสอน.สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค จ.เชียงใหม่.

สังเวียน ดวงสุภา และคณะ. 2547. รายงานความก้าวหน้าฉบับที่ 1 และ 2 โครงการกระบวนการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นเกษตรอินทรีย์อย่างมีส่วนร่วมของชุมชน อ.ขุนยวม จ.แม่ฮ่องสอน. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค จ.เชียงใหม่.

แสงทิพย์ เขมราช. 2544. รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการรูปแบบองค์กรผู้บริโภคที่เหมาะสมสำหรับอาหารปลอดสารพิษในระบบเกษตรกรรมยั่งยืน ระยะที่ 2 . สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค จ.เชียงใหม่.

อนุสรณ์ อุณโณ. 2546. ขบวนการเกษตรยั่งยืนในสังคมไทยและการเมืองของงานเขียนเกษตรกรรมยั่งยืน. กรุงเทพฯ : มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน ประเทศไทย.

อนุสรณ์ อุณโณ. 2547. รายงานการวิจัยการบริหารจัดการทรัพยากรร่วมและสมบัติสาธารณะ โดยองค์กรชุมชน โครงการนำร่องเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนของเกษตรกรรายย่อย. กรุงเทพฯ : มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน ประเทศไทย.

การปรับเปลี่ยนสู่เกษตรกรรมยั่งยืน

“เงื่อนไข ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจปรับเปลี่ยนของเกษตรกร”

เมื่อพูดถึง เกษตรกรรมยั่งยืน ปัญหาหลักคงอยู่ที่ ช่วงปรับเปลี่ยน จากเกษตรกระแสหลัก สู่ เกษตรกรรมยั่งยืน ซึ่งมีน้อยคนที่จะข้ามพ้น “จุดเปลี่ยน” (Transition Point) นี้ได้ ดังนั้นการค้นหา “กระบวนการปรับเปลี่ยน” (Transition Process) หรือ “การยอมรับของเกษตรกร” จึงเป็นคำถามหลักของการวิจัยและพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน ตลอดมา และจะยังเป็นคำถามอีกต่อไป เพราะการเปลี่ยนแปลงสู่ เกษตรกรรมยั่งยืน เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลง ที่ลึกซึ้ง ที่ไม่ใช่เป็นการเปลี่ยนแปลง “วิธีการผลิต” เท่านั้น แต่มันคือ “การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต” ทั้งชีวิตของครอบครัวเกษตรกร ไปพร้อม ๆ กัน ด้วย

การสังเคราะห์จากงานวิจัยของ สกว. ในภาคเหนือ จำนวน 8 โครงการ ที่กล่าวถึงเรื่องนี้ รวมถึงการ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ในเวทีต่าง ๆ พบว่า มีทั้งปัจจัยเอื้อ และปัจจัยที่เป็นเงื่อนไข/ ข้อจำกัดในการปรับเปลี่ยนสู่ เกษตรกรรมยั่งยืน รวมถึงข้อเสนอแนะต่อส่วนต่าง ๆ ที่จะสนับสนุน/ ส่งเสริม ให้การปรับเปลี่ยนเป็นไปได้อย่างดี ดังนี้

ปัจจัย/ เงื่อนไขภายใน

- * หนี้สินเกษตรกร เป็นเสมือนหลุมลึก ที่เกษตรกรเกือบทุกคน ได้ตกลงไปแล้ว ซึ่งมีผู้มองว่า ไม่ใช่หลุม ธรรมดา แต่เป็น หลุมทรายดูด ที่ยากจะถอนตัว การกระเสือกกระสนขึ้นจากหลุม ต้องอาศัยพลังมหาศาล ทั้งพลังจากใจตนเอง และแรงดึงแรงดูดอย่างจริงจัง และจริงจัง ของผู้ครอบงำ
- * ภาระของครัวเรือนเกษตรกร หากยังต้องส่งลูกเรียนหนังสือ และบุคคลในครอบครัวเจ็บป่วย ที่ต้องพึ่งพาเงินรายได้จากการเกษตรเป็นหลัก เป็นเงื่อนไขหนึ่งที่มีผลต่อการตัดสินใจปรับเปลี่ยน
- * การยอมรับของสมาชิกในครอบครัว นับเป็นเรื่องใกล้ตัวเกษตรกรมากที่สุด หากสามีสานใจในเรื่องนี้ แต่ภรรยาไม่เล่นด้วย ความยุ่งยากในครอบครัวก็จะตามมา ซึ่งเป็นปัญหาเชิงประจักษ์ ที่หลายคนพบเจอจากเงื่อนไขนี้ กลุ่มเกษตรกร แม่ทา จังหวัดเชียงใหม่ให้ข้อเสนอแนะว่า หากจะมาศึกษาดูงานที่แม่ทา น่าจะมาทั้งครอบครัว หรือ มาทั้งสามีภรรยา จะได้ผลในการนำไปปฏิบัติ และนักส่งเสริมเกษตรยั่งยืนทั้งหลายควรคำนึงถึงบทบาทชายหญิง ในกระบวนการส่งเสริมด้วย
- * ความเชื่อมั่นในแนวทางเกษตรกรรมยั่งยืน ในเรื่องเทคนิค วิธีการผลิตที่ทดแทนการใช้สารเคมีเกษตร ว่า จะได้ผลผลิตเท่าเดิมหรือไม่ พอดีเสี่ยงได้ไหม โดยเฉพาะอย่างยิ่งสารทดแทนยาฆ่าหญ้า ที่ยังไม่ชัดเจน พวกนี้เป็นเงื่อนไขที่เกษตรกรธรรมดาทั่ว ๆ ไป เขาคิดกันอยู่ ยังก้าวไม่พ้น แต่อาจมีข้อยกเว้นสำหรับคนที่ไม่ธรรมดา ซึ่งความไม่ธรรมดาที่ทำให้สามารถก้าวผ่านจุดนี้ได้ อาจเป็นด้วยประสบการณ์อันเลวร้าย ในชีวิตในเรื่องสุขภาพ อุบัติเหตุ ธุรกิจพัง นาถ่ม จึงเอื้อให้มีเวลาอยู่นิ่ง ๆ (ทั้งในโรงพยาบาล หรือ ตกงาน) ที่จะทบทวนตนเอง แล้วปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต สู่เกษตรกรรมยั่งยืนได้ หรือ ที่พิเศษไปกว่านั้น อาจจะ

เป็นการถูกโปรแกรมมาด้วย DNA หรือยีน ที่ชาวพุทธ บอกว่าเป็นบุญเก่า (เนือนาบุญ) จึงไม่จำเป็นต้องมี ไครมาคอยกระตุ้นก็เปลี่ยนแปลงตนเองได้

- * เป้าหมายการทำงานเกษตร เป็นแบบยังชีพ แบบพอเพียง หรือเป็นรายได้หลัก (แบบการค้า) หากเริ่มจากแบบแรกก่อน ก็มีความเป็นไปได้มากกว่าแบบที่ 2

- * การรับรู้ข้อมูลข่าวสาร มีจุดวิเคราะห์อยู่ 3 เรื่อง คือ โอกาสในการรับรู้, ตัวข้อมูล/ สื่อ และผู้รับข้อมูล (เกษตรกร) ที่จะต้องสร้างโอกาสให้รับรู้ จะต้องมีข้อมูลที่เหมาะสม (น่าสนใจพอที่จะกระซาคใจ/ เกิดพลังที่จะลุกขึ้นมาจัดการแก้ไข ฯลฯ) และที่สำคัญที่สุดคือตัวเกษตรกรเองว่า “จะเปิดรับ” แล่ไหน

ข้อมูลที่มีมักจะใช้เพื่อให้เกิดความตระหนักคือ ผลกระทบของสารเคมีในการเกษตรด้านต่าง ๆ เริ่มจากผลกระทบ ต่อสุขภาพ เช่น ข้อมูลการตรวจหาสารพิษในเลือด จำนวนผู้ป่วยจากการใช้สารเคมี ข้อมูลสารตกค้างในพืชผักและอาหาร ต่อสิ่งแวดล้อม การปนเปื้อนในดิน น้ำ อากาศ ผลกระทบต่อเศรษฐกิจ เช่น การใช้ปุ๋ยยาเพิ่มทุกปี ทำให้ต้นทุนเพิ่ม กำไรน้อยลง มีหนี้สิน และผลกระทบต่อระบบนิเวศน์ ทำให้เสียความสมดุล แมลง ศัตรูพืชคือยา เกิดการระบาด เป็นต้น

นักวิจัยส่วนใหญ่เชื่อว่า การเก็บข้อมูลผลกระทบร่วมกับชุมชน อาจทำให้ชุมชนเกิดความตระหนักในพิษภัยของสิ่งเหล่านี้ ได้ แล่ หลายโครงการมีบทเรียนว่า พลังของข้อมูลที่เก็บโดยกระบวนการวิจัย หากจะให้มากพอ ต้องเลือกประเด็นที่ใกล้ตัว ชาวบ้านสามารถเห็นจริง คล้ายตามได้ ไม่ใช่เก็บมากมายจนเป็นภาระที่ต้องจัดการ จนมองไม่เห็นประโยชน์ของข้อมูล

- * เงินทุน ที่ต้องสำรองไว้เพื่อรองรับ “ความเสี่ยง” ใน ช่วงปรับเปลี่ยน ซึ่งปกติจะต้องใช้เวลานานประมาณ 3 – 5 ปี จึงจะเห็นผล ซึ่งระยะเวลาจะยาวสั้นแล่ไหน ก็แล่แล้วแต่เงื่อนไขปัจจัยทั้งหมดที่กล่าวมา รวมถึงบริบทอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องในพื้นที่นั้น ๆ รูปแบบของปัจจัยที่เห็นได้ชัดคือ “ดิน” หากเป็นดินที่ตายแล่แล้ว จะต้องหาทางคืนชีวิตให้มันใหม่ ซึ่งเวลาอาจจะนานกว่าปกติ แล่สำหรับแม่ฮ่องสอน “ผู้รู้” ด้านนี้บอกว่า ยังคืออยู่เป็นส่วนใหญ่ อาจใช้เวลาแค่ 2-3 ปี ก็น่าจะฟื้นกันได้

- * แรงงานในการเกษตร เป็นเงื่อนไขสำคัญในหลายพื้นที่ เพราะการไม่ใช้ยากำจัดวัชพืช ทำให้เห้ญารกแรงงานในครอบครัว จึงไม่พอเพียง ต้องจ้าง การกำหนดพื้นที่ให้เหมาะสมกับแรงงานในครอบครัว ก็เป็นไปได้ยาก เพราะ หากผลผลิตต่อไร่ลดลง ต้องปลูกในพื้นที่ที่มากพอจึงจะอยู่ได้

- * ปัญหาด้านที่ดิน มี 3 ประเด็น ได้แก่ การเช่าที่ดินทำกิน ไม่มีเอกสารสิทธิ์ในที่ดิน และขนาดที่ดิน (พื้นที่ถือครอง) 2 ตัวแรก เป็นปัจจัยสำคัญที่เกษตรกรไม่อยากจะเกษตรยั่งยืน เพราะขาดแรงจูงใจในการลงทุนเพื่อฟื้นฟูดินให้สมบูรณ์ หรือปลูกไม้ผล ขุดบ่อปลา ซึ่งเป็นการลงทุนมาก ให้ผลระยะยาว เป็นต้น

ปัจจัย/ เงื่อนไขภายนอก

- * องค์กรและเครือข่ายเกษตรกร การปรับเปลี่ยนในเกษตรกรรมด้า ๆ นั้น ข่อมต้องการ กำลังใจ พรอคพวก ที่มีแนวคิดเดียวกัน คอยสนับสนุน การมีกลุ่ม จะทำให้มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ความรู้ เทคนิควิธีการ ระหว่างกัน อาจมีกองทุนหมุนเวียนของกลุ่ม มีอำนาจการต่อรองในหลายระดับ ให้เห็น

คุณค่าในตัวเอง มั่นใจในแนวทางนี้ อีกทั้งยังมีผลด้านการขยายผลสู่เกษตรกรรายอื่น ๆ และการจัดการด้านตลาด อีกด้วย

- * องค์กรส่งเสริม ต้องมีความรู้ความเข้าใจ แนวคิดหลักการของเกษตรยั่งยืนเป็นอย่างดี โดยเฉพาะความยากลำบากในช่วงการปรับเปลี่ยน ที่จะสามารถสนับสนุน ประคับประคองให้เกษตรกรผ่านช่วงวิกฤตินี้ไปได้ เช่น การจัดกระบวนการเรียนรู้ การเสริมแนวคิด เทคนิค ทักษะ และเงินทุนหมุนเวียน โดยผ่านกระบวนการทำงานของกลุ่มและเครือข่าย และที่สำคัญที่สุดคือกำลังใจ ที่จะมิให้กันอย่างต่อเนื่อง
- * ตลาดรองรับผลผลิต ชุมชนยังมีความจำเป็นต้องพึ่งพารายได้จากการเกษตรอยู่ ช่วงแรกของการปรับเปลี่ยนผลผลิตต้องลดลงอยู่แล้ว ถ้ายังขายในราคาเท่าตลาดทั่วไปจะอยู่ไม่ได้ หากไม่หาช่องทางการตลาดที่ชัดเจน (หรือกลุ่มผู้บริโภคเฉพาะที่แน่นอน) ในราคาที่เกษตรกรอยู่ได้ ยากที่จะผ่านพ้นช่วงนี้ไปได้
- * นโยบายส่งเสริมการเกษตร พบว่ามีกล่าวไว้ในแผนชาติ แผนกระทรวง แต่การนำแผนสู่การปฏิบัติยังไม่สามารถเกิดขึ้นได้เท่าที่ควร เพราะกลไกรัฐปรับตัวช้า และเติบโตมากับเกษตรเคมี จึงยากที่จะเข้าใจแนวทางเกษตรกรรมยั่งยืนอย่างแท้จริง เพราะการดำเนินงานด้านนี้ เป็นอุดมการณ์ที่ทวนกระแส ใช้เวลานาน วัตถุประสงค์ปริมาณได้ยากในช่วงสั้น ๆ อีกทั้งรัฐยังมีนโยบายที่จะขัดแย้งกันอยู่ในตัวหลายเรื่อง
- * สื่อโฆษณาสารเคมีเกษตร ยังพบการโฆษณา ขยายปฏิกิริยา มาแถมกันตามสื่อต่าง ๆ การเข้าถึงสารเคมีเหล่านี้ของเกษตรกรทำได้ง่าย อีกทั้งยังใช้สะดวก เห็นผลเร็ว ส่วนผลกระทบทางลบที่ตามมาเห็นผลช้า
- * ความรู้/ ความเข้าใจ และค่านิยมของผู้บริโภค ส่วนใหญ่ยังอยากกินผักสวยงาม และยังไม่ตระหนักถึงพิษภัยของสารเคมีตกค้างในผลผลิต และสิ่งแวดล้อม ยังถือว่าเป็นเรื่องไกลตัว บ่นทุกครั้งที่ต้องซื้อผักปลอดสารที่แพงกว่าตลาด ร้องเรียกหาผักจีนที่ใช้ปุ๋ยยามาก เมินเฉยผักพื้นบ้าน นิยมอาหารสะดวกซื้อ โดยไม่เคยศึกษาวิเคราะห์ที่มาและคุณค่าของอาหาร และยังเป็นทาสการโฆษณา ผ่านสื่อต่าง ๆ ในสังคม “บริโภคนิยม”

บทสรุปและวิเคราะห์

การที่เกษตรกรคนหนึ่งจะปรับเปลี่ยนระบบการผลิต ที่เคยทำมานานนับสิบปีได้นั้น ขอมต้องอาศัยปัจจัยเอื้อหลายตัวร่วมกัน หรือ หากมีปัจจัยขัดขวางเพียงตัวเดียว เช่น หนี้สินท่วมตัว ก็มีอาจตัดสินใจเลือกทำเกษตรยั่งยืนได้ ปัจจัยที่ได้นำเสนอทั้งหมดนี้ อาจจะยังไม่ครบถ้วน และในแต่ละพื้นที่นั้นปัจจัยแต่ละตัวจะมีอิทธิพลแตกต่างกันออกไป

อย่างไรก็ตาม จากการศึกษา ทั้ง 8 โครงการวิจัยนั้นพบว่า ปัจจัยที่สำคัญที่สุดคือ ภาวะหนี้สิน ที่เป็นตัวขัดขวางการตัดสินใจปรับเปลี่ยน ปัจจัยที่รองลงมานั้นแตกต่างกันออกไปในแต่ละพื้นที่ แต่มักจะเป็นเรื่องไม่มั่นใจในเทคโนโลยีการเกษตรที่จะทดแทนยาฆ่าหญ้าได้ รวมถึงภาระที่จะต้องส่งเสียลูกหลาน และไม่น่าสนใจในตลาดรองรับผลผลิตเป็นต้น

มีหลายคนเสนอว่า ต้องลดหนี้สินให้ได้ก่อน จึงมาคุยเรื่องเกษตรยั่งยืน แต่การลดหนี้สินต้องคิดหนัก ถึงกลยุทธ์ที่จะใช้ หากลดรายจ่ายลงได้หนี้สินน่าจะลด ต้องวิเคราะห์ดูอีกว่า รายจ่ายอะไรจำเป็น ไม่จำเป็น หากต้องลดรายจ่ายก็เป็นการเปลี่ยนแปลงการใช้ชีวิตหลายส่วน จะทำได้อย่างไร ในเมื่อเราอยู่ในกระแสน เชื้อขบวนการของสื่อทุกทางที่กระตุ้นการบริโภคอยู่ตลอดเวลา

ในบางพื้นที่ บอกว่า น่าจะเริ่มจากผู้ที่มีความพร้อมก่อน พวกนี้น้อย ไม่มีภาระมาก มีทุนอยู่จำนวนหนึ่ง (อาจมีรายได้หลักจากอย่างอื่นมาชดเชย) ทำให้สำเร็จ เป็นฟาร์มตัวอย่าง เพื่อสร้างความมั่นใจว่า มันทำได้แก่เกษตรกรรายอื่น ๆ

ข้อเสนอสำคัญที่น่าพิจารณาคือ ข้อเสนอของเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก ที่เป็นข้อเสนอต่อ นโยบาย ไม่ว่าจะเป็น การจัดตั้งกองทุนเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน การตั้งสถาบันวิจัยเกษตรกรรมยั่งยืน การประกาศยกเลิกนำเข้าสารเคมีเกษตรอันตราย การห้ามการโฆษณาสารเคมีเกษตร การสนับสนุนให้มี “หนึ่งตำบลหนึ่งกลุ่มเกษตรอินทรีย์” เหล่านี้ ล้วนเป็นทางออกสำคัญที่จะเอื้อให้เกษตรกรทั่วไป สามารถปรับเปลี่ยนสู่เกษตรยั่งยืนได้ ขึ้นอยู่กับว่า องค์กรรัฐจะจริงจังต่อก่อนนโยบายด้านนี้ที่ถูกเขียนไว้แล้วในแผนชาติเพียงใด

อรุณี เวียงแสง

โครงการสังเคราะห์งานวิจัยเกษตรกรรมยั่งยืน สกว.ภาค

ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จ.แม่ฮ่องสอน

กรอบการพิจารณาโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่น ของ สกว.

“ประเด็นเกษตรกรรมยั่งยืน”

เกณฑ์ในการพิจารณาโครงการวิจัย “ประเด็นเกษตรกรรมยั่งยืน”

1. เชิงกระบวนการ

- ควรจะมีการ กำหนดกลุ่มเป้าหมายที่ชัดเจน เช่น กลุ่มแกนหลัก กลุ่มวงนอก กลุ่มวงนอกในชุมชน และผู้เกี่ยวข้อง ซึ่งควรจะมี “การวิเคราะห์ผู้เกี่ยวข้อง” และกำหนดบทบาทร่วมกันก่อน
- “การสร้างความตระหนัก” ผ่านกระบวนการวิจัย เป็นเรื่องที่สำคัญ เพราะประเด็นนี้ ผู้ผลิตสามารถหันกลับมาใช้สารเคมีได้อีก หาก “แนวคิดไม่ตก” ประเด็นที่สามารถใช้เพื่อเกิดความตระหนักอาจเป็น
 - ๑ ตระหนักถึงพิษภัยของเกษตรกระแสหลัก ที่เห็นได้จาก ผลกระทบต่อ สุขภาพ สิ่งแวดล้อม (ดิน-น้ำ-ป่า-ความหลากหลายทางชีวภาพ-ระบบนิเวศของฟาร์ม)
 - ๑ ผลกระทบต่อสุขภาพ เช่น ผลการตรวจเลือด การเข้าโรงพยาบาล โรคผิวหนัง ฯลฯ
 - ๑ ผลกระทบทางเศรษฐกิจ เช่น ต้นทุนการผลิต หนี้สิน ฯลฯ
 - ๑ ผลกระทบทางสังคม เช่น ครอบครัวแตกแยก เครียด...
 - ๑ การสูญหายของภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการผลิต
 - ๑ การพึ่งพาปัจจัยภายนอก การครอบงำ ความไม่เป็นอิสระ เสียดำนาจการตัดสินใจ
 - ๑ ฯลฯ

กระบวนการสร้างความตระหนัก อาจทำผ่าน

- ๑ กระบวนการเก็บข้อมูลแบบมีส่วนร่วม (ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม/ ต้นทุน/ หนี้สิน)
- ๑ กรณีศึกษารายบุคคล (ผลกระทบต่อสุขภาพ)
- ๑ การแลกเปลี่ยนกับผู้ผลิต/ ชุมชน/ เครือข่ายเกษตรยั่งยืน (เห็นพัฒนาการ/ ตัวอย่าง/ ของจริง/ ลงมือทำ)
- ๑ วิเคราะห์ร่วมกันเพื่อหาข้อมูลที่สามารถเป็นตัวกระตุ้น จุดประกาย แก่ชุมชนให้เกิดการตื่นตัว อยากปรับเปลี่ยน (ข้อมูลในเชิงลึก—รวบรวม/วิเคราะห์/สรุปผลแบบมีส่วนร่วม)
- มีการแทรกวิธีคิดเชิงซ้อน/ แนวคิดเชิงระบบ เข้าไปในกระบวนการวิจัย ตามความเหมาะสม เช่น
 - ๑ ความสัมพันธ์ของการดำเนินกิจกรรมการผลิตกับระบบนิเวศในไร่นา
 - ๑ ความสัมพันธ์ของการใช้ปัจจัยการผลิตกับการพึ่งพา/ การครอบงำระดับต่าง ๆ
 - ๑ ลำดับชั้นในระบบเกษตร ตั้งแต่ ระดับฟาร์ม (ไร่-นา) ครอบครัวย ชุมชน หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด กลุ่มน้ำ ภาค ประเทศ โลก
 - ๑ การเชื่อมโยง ในวงจรการผลิตเช่น

- ด้านการผลิต (กิจกรรมการผลิต การกระจายผลผลิต การแปรรูป การรวมกลุ่ม...)
- ด้านการตลาด (การซื้อขาย ผู้บริโภค มาตรฐาน การจัดการ....)
- ฯลฯ

2. เชิงเนื้อหา

เนื้อหาที่อาจครอบคลุมประเด็นใดประเด็นหนึ่ง หรือ หลายประเด็นรวมกัน ดังนี้

2.1 กระบวนการปรับเปลี่ยนสู่การผลิตเกษตรกรรมยั่งยืน

- การสร้างความตระหนักในปัญหาและผลกระทบจากเกษตรกระแสหลัก
- การศึกษาเงื่อนไข/ ปัจจัยสู่การปรับเปลี่ยน
- การสร้างความเข้าใจในแนวคิด/ หลักการเกษตรกรรมยั่งยืน
- ฯลฯ

2.2 การผลิตในระบบเกษตรกรรมยั่งยืน

- เทคนิค/ วิชาการทางเลือกในการผลิต เพื่อการลด-ละ-เลิก การใช้สารเคมีเกษตร
- การพลิกฟื้นภูมิปัญญาท้องถิ่นในการผลิต เพื่อการลด-ละ-เลิก การใช้สารเคมีเกษตร
- รูปแบบเกษตรกรรมยั่งยืนที่เหมาะสมในแต่ละบริบทของพื้นที่ (ที่ราบ – ที่ดอน – ที่สูง)
- ฯลฯ

2.3 การตลาดในระบบเกษตรกรรมยั่งยืน

- รูปแบบ/ การจัดการด้านการตลาดที่เหมาะสมกับเกษตรกรรมยั่งยืน
- มาตรฐานผลิตภัณฑ์เกษตรกรรมยั่งยืน
- การบริโภค/ องค์การผู้บริโภค
- การแปรรูปและบรรจุภัณฑ์เกษตรกรรมยั่งยืน
- ฯลฯ

2.4 การพัฒนากลุ่มและเครือข่าย

- กระบวนการกลุ่ม/ เครือข่ายที่สามารถสนับสนุน ส่งผ่านองค์ความรู้ด้านต่าง ๆ ในการส่งเสริมเกษตรกรรมยั่งยืนในทุกระดับ ภาค จังหวัด อำเภอ ตำบล หมู่บ้าน
- ฯลฯ

2.5 การส่งเสริม และการขยายผล

- รูปแบบ/ กระบวนการส่งเสริมที่เหมาะสมกับเกษตรกรรมยั่งยืนในระดับต่าง ๆ
- การขยายฐานการผลิต/ การขยายผล
- การเผยแพร่แนวคิด หลักการ องค์ความรู้ บทเรียน เกษตรกรรมยั่งยืน สู่กลุ่มเป้าหมาย
- ฯลฯ

ด้านเนื้อหาที่มีข้อพิจารณาดังนี้ (หากมีเป้าหมายการวิจัยเพื่อความสำเร็จของการแก้ปัญหาเป็นหลัก)

- 1) มีความเป็นไปได้ของการดำเนินการภายใต้กรอบเวลา งบประมาณ ที่ สกพ.กำหนด เพราะประเด็นนี้ เป็นเรื่องยากที่จะวางเนื้อหา หรือวัตถุประสงค์ที่สูงเกินไป เพราะเป็นเรื่องต้องใช้เวลายาวนาน
- 2) ไม่ควรกว้างเกินไป เพราะจะสร้างความกดดันแก่ทุกฝ่ายที่หลัง
- 3) ควรเหมาะสมกับบริบทชุมชน สามารถใช้ศักยภาพในพื้นที่ในการแก้ปัญหาเป็นหลัก

ข้อมูลที่ต้องพิจารณาประกอบ ในการให้ข้อเสนอแนะต่อโครงการ

- 1) สถานการณ์การผลิตในพื้นที่ โครงการ
 - เป็นแบบเข้มข้น ขนาดไหน (ปริมาณ/ ระยะเวลาที่เคยใช้สารเคมีเกษตร : ประวัติการใช้พื้นที่)
 - เป้าหมายการผลิต เป็นการผลิตแบบยังชีพ หรือผลิตเพื่อขาย
 - ความสำคัญของประเด็น เช่น จะผลิตผักปลอดสารพิษ ก็ให้ดูว่า ผักเป็นรายได้หลักหรือไม่ หรือเป็นเพียงผักสวนครัว
 - ระบบกรรมสิทธิ์ในทรัพยากรการผลิต เช่น มีที่ดินเป็นของตนเองหรือไม่ เป็นต้น
- 2) สถานการณ์ปัญหา/ ความรุนแรง
 - สภาพหนี้สินเกษตรกรเป็นอย่างไร
 - คุณภาพ/ปริมาณของทรัพยากรการผลิต (ดิน-น้ำ-ป่า) ในพื้นที่ มีสภาพเป็นเช่นไร ถูกทำลายไปขนาดไหนแล้ว
 - ผลกระทบต่อสุขภาพเกษตรกร/ ผู้บริโภค มีให้เห็นเป็นรูปธรรมหรือยัง มี Case ไหม
- 3) ทีมวิจัยและผู้เกี่ยวข้อง
 - อาชีพ การศึกษา ประสบการณ์การทำงาน
 - ความรู้ในประเด็นที่จะศึกษา
 - ความมุ่งมั่น/ อุดมการณ์
 - การทำงานเป็นทีม
 - การครอบคลุมผู้เกี่ยวข้องทุกส่วน
 - พี่เลี้ยง/ เครือข่ายประเด็นในพื้นที่/ เครือข่ายนักวิจัยเพื่อท้องถิ่น/ การสนับสนุนช่วยเหลือ
 - ทรัพยากรบุคคลในประเด็นนี้
- 4) ชุมชนวิจัย (พื้นที่วิจัย)
 - เผ่าพันธุ์/ พื้นที่
 - สถานการณ์ปัญหาในพื้นที่

- การรวมกลุ่ม / ประสิทธิภาพการทำงาน/ ความเข้มแข็ง
- ฯลฯ

5) นโยบายของ Node ต่อประเด็นนี้

- สอดคล้องยุทธศาสตร์จังหวัด/ พื้นที่ หรือไม่
- เป็นประเด็นการขับเคลื่อนหลักของภาคประชาสังคมหรือไม่
- โครงการวิจัยในประเด็นนี้ในพื้นที่ มีอะไรบ้าง ทำเรื่องอะไร ที่ไหน ได้ผลเป็นอย่างไร
- ฯลฯ

สิ่งที่ควรคำนึง/ เข้าใจ ก่อนพิจารณาโครงการ

- ลักษณะเฉพาะของประเด็นนี้ คือ เป็นแนวคิด “ทวนกระแส” ที่มีเป้าหมายการทำงานเกษตรที่ตรงกันข้ามกับ “เกษตรกระแสหลัก” หรือ เกษตรแผนใหม่
- การปรับเปลี่ยนไม่ใช่เรื่องที่จะเกิดขึ้นได้โดยง่าย เพราะ ไม่ใช่เพียงเป็นการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตเท่านั้น แต่เป็นการปรับเปลี่ยน “วิถีชีวิตของครัวเรือนเกษตร” นั้น ๆ ด้วย
- พึงระวังความขัดแย้งจากกลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ ทั้ง เครือข่ายผู้ผลิต/ ผู้ขายสารเคมีเกษตร เจ้าหน้าที่รัฐที่เกี่ยวกับการซื้อขายปัจจัยการผลิตแก่เกษตรกร และกลุ่มที่ผลิตเพื่อขายเป็นหลัก

โครงการสังเคราะห์งานวิจัยเกษตรกรรมยั่งยืน

สกว. สำนักงานภาค

ตัวอย่างฐานข้อมูล

กลุ่ม องค์กร เครือข่ายที่ดำเนินงานด้านเกษตรกรรมยั่งยืน ภายในจังหวัดแม่ฮ่องสอน

เครือข่ายเกษตรทฤษฎีใหม่อำเภอขุนยวม

- ☆ ที่อยู่ ศูนย์ส่งเสริมการศึกษาเพื่อการพัฒนา บ้านหนองป่าก่อ ต.ขุนยวม อ.ขุนยวม
- ☆ เริ่มดำเนินการ เมื่อ พ.ศ. 2541
- ☆ จำนวนสมาชิก จำนวน 40 คน
- ☆ พื้นที่ดำเนินการ กระจายอยู่ใน 4 ตำบล คือ ต.แม่ฮูคอง ต.เมืองปอน ต.แม่เงา และต.ขุนยวม
- ☆ โครงสร้างการบริหารจัดการ
ดำเนินการในรูปแบบของคณะกรรมการ มีประธาน รองประธาน เลขานุการ เหรัญญิก และที่ปรึกษา
- ☆ ผู้รับผิดชอบหลัก นางสุพิน เกษม นายบุญสุข เตือนชวลัย นายรส สังข์สุข นายวัลลภ สุวรรณอากาศ
และรับผิดชอบดำเนินงานที่เกี่ยวกับเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก อำเภอขุนยวม ด้วย
- ☆ กิจกรรมหลักที่ทำไปแล้ว
 - มีกิจกรรมการอบรมทฤษฎี (มีเงินกองกลางโดยสมาชิกสมทบ 10 % จากสินค้าที่นำมาฝากขาย)
 - ประชุมประจำเดือน และมีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์กันอยู่อย่างต่อเนื่อง
 - การดำเนินงานส่วนใหญ่จะร่วมกับศูนย์ส่งเสริมการศึกษาเพื่อการพัฒนาหนองป่าก่อเป็นหลัก
นอกจากนั้นยังมีการดำเนินงานร่วมกับองค์กรหน่วยงานในพื้นที่ เช่น โรงเรียน เครือข่ายกลุ่มน้ำ
ยวม รกส. สปจ. ในบางครั้งบางกิจกรรม
 - เน้นให้สมาชิกผลิตผักปลอดสารพิษเป็นหลัก
 - มีการเพาะชำ ขยายพันธุ์ กล้าไม้ ชื่อขายแลกเปลี่ยน
 - มีการจัดการด้านการตลาดสินค้าปลอดสารพิษ ซึ่งมีตลาดนัดประจำในทุกวันศุกร์ และส่งขาย
อำเภอเมืองวันอาทิตย์
 - แปรรูปผลผลิต มีไวน์ บัญชีชีวภาพ สอร์โหมน สมุนไพรขมิ้นไล่แมลง น้ำยาล้างจาน และขนมต่าง ๆ
 - มีการอบรมสร้างวิทยากรชุมชนในเรื่อง IMO ทั้งทางด้านเทคนิค กระบวนการและการปฏิบัติการ
เพื่อขยายความรู้และเครือข่าย ซึ่งปัจจุบันมีทีมวิทยากรหลักอยู่ 15 คน กระจายอยู่ในอำเภอ
ขุนยวม
 - สนับสนุนวิทยากรที่มีความรู้ในด้าน IMO ให้กับเครือข่ายในอำเภออื่น ๆ ที่มีการจัดอบรม
 - เพิ่มศักยภาพ โดยการศึกษาดูงาน แลกเปลี่ยนประสบการณ์ หาความรู้ ข้อมูลเพิ่ม (ดูงาน 2 ครั้ง
ที่ ต. แม่เหิยะ อ.เมือง จ.เชียงใหม่ และเชิงราชขอโตก)

☆ จุดแข็งขององค์กร

- สามารถรวมตัวกัน ดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง เป็นกิจกรรมเชิงรุก เช่น การเปิดตลาด สินค้าปลอดสารพิษ การระดมทุน การปล่อยกู้แก่สมาชิกเพื่อการผลิต ฯลฯ
- มีผู้รู้ (วิทยากรชาวบ้าน) ที่เกิดจากการร่วมกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น หลายคน เพราะมีโครงการวิจัยด้านเกษตรยั่งยืนในพื้นที่ จำนวน 4 โครงการ
- มีองค์ความรู้ที่ได้จากงานวิจัย และประสบการณ์พัฒนา ในการเพิ่มศักยภาพเครือข่ายได้ ไม่ว่าจะเป็น ด้าน การผลิต IMO สารป้องกันกำจัดศัตรูพืชธรรมชาติ การส่งเสริมเกษตรทางเลือก แนวคิด/ หลักการ ฯลฯ
- มีตัวเชื่อมที่ชัดเจนที่สามารถเชื่อมได้ทุกระดับ

☆ ปัญหา / บทเรียน การดำเนินงาน

- เวลาที่ให้กับเครือข่าย มีน้อย เพราะส่วนใหญ่ เป็นแกนหลักในการเคลื่อนไหวงานภาคประชาสังคมของอำเภอขุนยวม
- ยังไม่สามารถพัฒนา “ฟาร์มตัวอย่างเกษตรกรรมยั่งยืน” ในพื้นที่ได้
- การขยายผลยังเป็นไปได้ช้า เพราะเกษตรกรยังขาดความมั่นใจในทางเลือก เพื่อทดแทนการใช้สารเคมีทางการเกษตร

บรรณานุกรม

- กรรณิการ์ ชมพูศรี และคณะ. 2545. รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการทางเลือกการผลิตทางการเกษตร เพื่อลดการใช้สารเคมีในพื้นที่ต้นน้ำกว๊านพะเยา. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค จ.เชียงใหม่.
- ชมชวน บุญระหงษ์. 2546. ระบบตลาดทางเลือกที่เหมาะสมสำหรับสินค้าเกษตรกรรมยั่งยืน. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค จ.เชียงใหม่.
- ชมชวน บุญระหงษ์. 2546. พัฒนาการระบบการเกษตรภาคเหนือ. (เอกสารโรเนียว)
- ดำเนิน วงศ์วุฒิ และคณะ. 2545. รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการการศึกษาและพัฒนาวัสดุท้องถิ่น ทดแทนกากน้ำตาลเพื่อผลิตสารจุลินทรีย์ จ.เชียงราย. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค จ.เชียงใหม่.
- ทรงพล เจตนาวณิชย์ และคณะ. 2546. ประมวลสถานการณ์ความเคลื่อนไหวและองค์ความรู้เบื้องต้น เกษตรกรรมยั่งยืนในประเทศไทย. โครงการประสานงานวิจัยเพื่อสังคม สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- ทิพย์รัตน์ มณีเลิศ ผศ.ดร. 2542. รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ที่เหมาะสม กับเกษตรกรรายย่อยภาคเหนือ. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค จ.เชียงใหม่.
- ทิพย์รัตน์ มณีเลิศ ผศ.ดร. 2544. รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ที่เหมาะสม กับเกษตรกรรายย่อยภาคเหนือ ระยะที่ 2 . สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค จ.เชียงใหม่.
- นิคม ไชยวรรณ. 2542. รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการขยายเกษตรกรรม ยั่งยืน ต.แม่ทา กิ่งอำเภอแม่ฮ่อน จ.เชียงใหม่. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค จ.เชียงใหม่.
- นิคม ไชยวรรณ. 2543. รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการกระบวนการส่งเสริมเกษตรกรรมยั่งยืน ที่เหมาะสมกับเกษตรกรรายย่อยภาคเหนือ. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค จ.เชียงใหม่.
- บุญแต่ง พิมพ์งาน และคณะ. 2547. รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการการพัฒนากระบวนการเรียนรู้และ การถ่ายทอดวิธีการปลูกผักปลอดสารพิษโดยกลุ่มเกษตรกรทำสวนบ้านดอนมูลพัฒนา จ.น่าน. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค จ.เชียงใหม่.
- บุญสุข เดือนขวัญ และคณะ. 2546. รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการการศึกษาทางเลือกที่เหมาะสม ในการพัฒนาคุณภาพกระเทียมโดยไม่ใช้สารเคมีทางการเกษตรในกรณีบ้านแม่สุริน ต.ขุนยวม อ.ขุนยวม จ.แม่ฮ่องสอน.สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

สำนักงานภาค จ.เชียงใหม่.

เบญจมีน ดอแสง และคณะ. 2545. รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการการบริหารจัดการกลุ่มการผลิต
ปลอดสารพิษ ต.แม่กรณ์ อ.เมือง จ. เชียงราย. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
สำนักงานภาค จ.เชียงใหม่.

ประสงค์ อยู่สุขสำราญ. 2544. รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการรูปแบบองค์กรผู้บริโภคที่เหมาะสม
สำหรับอาหารปลอดสารพิษในระบบเกษตรกรรมยั่งยืน. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
สำนักงานภาค จ.เชียงใหม่.

พฤกษ์ ยิบมันตะศิริ. 2543. รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการพัฒนา
ระบบเกษตรยั่งยืน ส่วนที่1 : การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตข้าวโดยใช้ปุ๋ยพืชสด.
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค จ.เชียงใหม่.

พฤกษ์ ยิบมันตะศิริ. 2545. รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการพัฒนา
ระบบเกษตรยั่งยืน ระยะที่ 2 : การเพิ่มศักยภาพชุมชนเพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวคุณภาพ.
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค จ.เชียงใหม่.

พงษ์พร ชยาตุลชาต และคณะ. 2545. รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการรูปแบบการเกษตรยั่งยืนบนที่สูง
ชาวอาข่าบ้านแม่เตอและบ้านแม่จันหลวง อ.แม่จัน จ.เชียงราย. สำนักงานกองทุน
สนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค จ.เชียงใหม่.

ไพบุลย์ สุทรสุภา และคณะ. 2544. รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการการพัฒนาหลักสูตรเกษตรกรรม
ยั่งยืนในสถาบันการศึกษาในภาคเหนือระยะที่ 1. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
สำนักงานภาค จ.เชียงใหม่.

ไพศาล ญาติศรี และคณะ. 2545. รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการรูปแบบการปรับเปลี่ยนระบบการผลิต
สู่การลด ละ เลิก การใช้สารเคมีของชุมชน ต.เมืองปอน อ.ขุนยวม จ.แม่ฮ่องสอน.
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค จ.เชียงใหม่.

มนตรี กุลเรืองทรัพย์. 2548. ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการยอมรับระบบเกษตรกรรมยั่งยืน กรณีศึกษาจังหวัดน่าน
สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตรเขต 1 จ. เชียงใหม่. สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร
กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.

มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน ประเทศไทย. 2547. สานสรรค์ความรู้สู่เกษตรกรกรรมยั่งยืน "ทำเนียบ
โครงการวิจัยในโครงการนำร่องเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนของเกษตรกรรายย่อย
ปีงบประมาณ 2544-45. กรุงเทพฯ : มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน ประเทศไทย.

วลัยพร ชมภูพิทักษ์ และคณะ. 2546. รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการการบริหารจัดการกลุ่มการผลิตผัก
ปลอดสารพิษ ต.แม่กรณ์ อ.เมือง จ.เชียงราย. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
สำนักงานภาค จ.เชียงใหม่.